Незалежній Україні —

10 років

АЛЬМАНАХ УНС 2001

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

АЛЬМАНАХ

ALMANAC OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

2001

SVOBODA PRESS

Parsippany—New York

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2001

РІЧНИК 91-ИЙ

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“

Парсиппані —Нью-Йорк

Головний редактор „Свободи“ – *ІРЕНА ЯРОСЕВИЧ*

Редактор Альманаху-2001 – *ПЕТРО ЧАСТО*

Обкладинка – *ЕРІКИ І СТЕПАНА СЛУЦЬКИХ*

Printed in U S A

Svoboda—P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

Січень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні	юліянський		григоріянський
1	19	П	Боніфатія, мч.	**Найм. Хр., Вас. Вел.**
2	20	В	Ігнатія Богоносця, свмч.	Сильвестра, папи, свт.
3	21	С	Юліяни, мч.	Малахії, прор.
4	22	Ч	Анастасії, вмч.	Собор 70 апостолів
5	23	П	10 мучеників у Криті	Навечір'я Богоявління
6	24	С	Навечір'я Різдва Христового	**БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ**
7	25	Н	**РІЗДВО ХРИСТОВЕ**	По ПРОСВІЧЕННІ Гл. 5 Собор Івана Христителя Єв. 8
8	26	П	**Собор Пресв. Богород.**	Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.
9	27	В	**Стефана, первомуч.**	Полієвкта, мч.
10	28	С	Мучеників у Нікомидії	Григорія Ніс., свт.
11	29	Ч	Дітей, убитих у Вифлеємі	✠ Теодосія Вел., пр.
12	30	П	Анісії, мч., Зотика, пр.	Татіяни, мч.
13	31	С	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14	1	Н	Пер. ПРОСВІЧЕННЯМ Гл. 5 **Найм. Хр., Вас. Вел.** Єв. 8	30 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Отців із Синаю, прмч. Єв. 9
15	2	П	Сильвестра, папи, свт.	Павла та Івана, пр.
16	3	В	Малахії, прор.	Покл. кайданам ап. Петра
17	4	С	Собор 70 апостолів	✠ Антонія Вел., пр.
18	5	Ч	Навечір'я Богоявління	Атанасія і Кирила, свт.
19	6	П	**БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ**	Макарія Єгипетського , пр.
20	7	С	Собор Івана Христителя	✠ Євтимія Великого, пр.
21	8	Н	По ПРОСВІЧЕННІ Гл. 6 Юрія, Еміліяна Єв. 9	31 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Максима, ісп. Єв. 10
22	9	П	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап.
23	10	В	Григорія Ніс., свт.	Климента, свмч.
24	11	С	✠ Теодосія Вел., пр.	Ксені Римлянки, пр.
25	12	Ч	Татіяни, мч.	✠ Григорія Богосл., свт.
26	13	П	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27	14	С	Отців із Синаю, прмч.	✠ Перен. мощей Івана Зол.
28	15	Н	32 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Павла та Івана, пр. Єв. 10	32 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Єфрема Сирійця, пр. Єв. 11
29	16	П	Покл. кайданам ап. Петра	Пер. мощ. Ігнатія Богоносця
30	17	В	✠ Антонія Вел., пр	✠ **Трьох Святителів**
31	18	С	Атанасія і Кирила, свт.	Кира й Івана, чуд.

Лютий

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні	юліянський		григоріянський	
1	19	Ч	Макарія Єгипетського, пр.	Навечір'я Стрітення	
2	20	П	✠ Євтимія Великого, пр.	**Стрітення Господнє**	
3	21	С	Максима,ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.	
4	22	Н	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Гл. 8 Тимотея, ап. Єв. 11	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Гл. 1 Ісидора, пр. Єв. 1	
5	23	П	Климента, свмч.	Агафії, мч.	
6	24	В	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, свт.	
7	25	С	✠ Григорія Богосл., свт.	Партенія, свт.	
8	26	Ч	Ксенофонта і Марії, пр.	Теодора Стратилата, вмч.	
9	27	П	✠ Перен. мощей Івана Зол.	Никифора, мч.	
10	28	С	Єфрема Сирійця, пр.	Харалампія, мч.	
11	29	Н	БЛУДНОГО СИНА Гл. 1 Пер. мощ. Ігнатія Бого. Єв. 1	БЛУДНОГО СИНА Гл. 2 Власія, свмч. Єв. 2	
12	30	П	✠ **Трьох Святителів**	Мелетія з Антіохії, свт.	
13	31	В	Кира й Івана, чуд.	Мартиніяна, пр.	
14	1	С	Навечір'я Стрітення	✠ Кирила, ап.	
15	2	Ч	**Стрітення Господнє**	Онисима, ап.	
16	3	П	Симеона й Анни, прор.	Памфіла й Порфірія, мч.	
17	4	С	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.	
18	5	Н	М'ЯСОПУСНА Гл. 2 Агафії, мч. Єв. 2	М'ЯСОПУСНА Гл. 3 Лева, папи Рим., свт. Єв. 3	
19	6	П	Вукола, свт.	Архипа, ап.	
20	7	В	Партенія, свт.	Лева, пр.	
21	8	С	Теодора Стратилата, вмч.	Тимотея, пр.	
22	9	Ч	Никифора, мч.	Відн. мощ. муч. у Євгенії	
23	10	П	Харалампія, мч.	Полікарпа, свмч.	
24	11	С	Власія, свмч.	✠ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	
25	12	Н	СИРОПУСНА Гл. 3 Мелетія з Антіохії, свт. Єв. 3	СИРОПУСНА Гл. 4 Тарасія, свт. Єв. 4	
26	13	П	Мартиніяна, пр. (1 день В. П.)	Порфірія з Гази, свт. (1 д. В. П.)	
27	14	В	✠ Кирила, ап.	Прокопія Декаполіта, ісп.	
28	15	С	Онисима, ап.	Василія, ісп.	

Березень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні			юліянський		григоріянський	
1	16	Ч	Памфіла й Порфірія, мч.		Євдокії, прмч.	
2	17	П	Теодора Тирона, вмч.		Теодота, свмч.	
3	18	С	Льва, папи Рим., свт.		Євтропія, Клеоніка, мч.	
4	19	Н	1 ПОСТУ	Гл. 4	1 ПОСТУ	Гл. 5
			Архипа, ап.	Єв. 4	Герасима, пр.	Єв. 5
5	20	П	Льва, пр.		Конона, мч.	
6	21	В	Тимотея, пр.		42 муч. в Аморії Оо.	
7	22	С	Відн. мощей муч. у Євгенії		Василія, Єфрема, свмч.	
8	23	Ч	Полікарпа, свмч.		Теофілакта, свт.	
9	24	П	✠ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.		✠ 40 мучеників із Севасти	
10	25	С	Тарасія, свт.		Кондрата, Кипріяна, мч.	
11	26	Н	2 ПОСТУ	Гл. 5	2 ПОСТУ	Гл. 6
			Порфірія з Гази, свт.	Єв. 5	Софронія, свт.	Єв. 6
12	27	П	Прокопія Декаполіта, ісп		Теофана, ісп.	
13	28	В	Василія, ісп.		Пер. мощ. Никифора, свт.	
14	1	С	Євдокії, прмч.		Венедикта, пр.	
15	2	Ч	Теодота, свмч.		Агапія й інших мч.	
16	3	П	Євтропія, Клеоніка. мч.		Савина й Папи, мч.	
17	4	С	Герасима, пр.		Олексія, пр.	
18	5	Н	ХРЕСТОПОКЛОННА	Гл. 6	ХРЕСТОПОКЛОННА	Гл. 7
			Конона, мч.	Єв. 6	Кирила з Єрусалиму, свт.	Єв. 7
19	6	П	42 муч. в Аморії		Хризанта й Дарії, мч.	
20	7	В	Василія, Єфрема і ін. мч.		Оо. вбитих у мон. св. сави	
21	8	С	Теофілакта, свт.		Якова, ісп.	
22	9	Ч	✠ 40 мучеників із Севасти		Василія, свмч.	
23	10	П	Кондрата, Кипріяна, мч.		Нікона та його учнів, прмч.	
24	11	С	Софронія, свт.		Захарії, пр., Артемона, свт.	
25	12	Н	4 ПОСТУ	Гл. 7	4 ПОСТУ	Гл. 8
			Теофана, ісп	Єв. 7	**БЛАГОВІЩЕННЯ**	Єв. 8
26	13	П	Пер. мощ. Никифора, свт.		Собор Арх. Гавриїла	
27	14	В	Венедикта, пр.		Матрони, мч.	
28	15	С	Агапія й інших мч. (Поклони)		Іларіона й Стефана пр.(Покл.)	
29	16	Ч	Савина й Папи, мч.		Марка й Кирила, свмч.	
30	17	П	Олексія, пр.		Івана Ліст, пр.	
31	18	С	Кирила з Єрусалиму, свт.(Акф.)		Іпатія, свт. (Акафістова)	

Квітень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	юліянський			григоріянський	
1	19	Н	5 ПОСТУ Гл. 8 Хризанта й Дарії, мч. Єв. 8	5 ПОСТУ Гл. 1 Марії Єгипетської, пр. Єв. 9
2	20	П	Отців св. Сави, пр.	Тита, пр.
3	21	В	Якова, іспов.	Микити, пр.
4	22	С	Василія, свмч.	Йосифа й Юрія, пр.
5	23	Ч	Нікона та його учнів, прмч.	Теодула, мч.
6	24	П	Захарії, пр., Артемона, свт.	✠ Методія, свт.
7	25	С	**БЛАГОВІЩЕННЯ** (Лазарева)	Юрія, пр. (Лазарева)
8	26	Н	КВІТНА (Вербна) Собор Арх. Гавриїла	КВІТНА (Вербна) Іродіона й ін. апос.
9	27	П	Матрони, мч.	Євпсихія, мч
10	28	В	Іларіона й Стефана, пр.	Терентія, Помплія, мч.
11	29	С	Марка й Кирила, свмч.	Антипа, свмч.
12	30	Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)
13	31	П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
14	1	С	ВЕЛИКА СУБОТА	ВЕЛИКА СУБОТА
15	2	Н	**ВОСКРЕСІННЯ** Тита, пр.	**ВОСКРЕСІННЯ** Аристарха, Пуда, ап.
16	3	П	**СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК**	**СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК**
17	4	В	**СВІТЛИЙ ВІВТОРОК**	**СВІТЛИЙ ВІВТОРОК**
18	5	С	Теодула, мч.	Івана, учня Григорія, пр.
19	6	Ч	✠ Методія, свт.	Івана Печерника, пр.
20	7	П	Юрія, пр.	Теодора Трихіни, пр.
21	8	С	Іродіона й інших апос.	Януарія й інших, свмч.
22	9	Н	ТОМИНА Євпсихія, мч.	ТОМИНА Теодора, Віталія, пр.
23	10	П	Терентія, Помплія, мч.	✠ Юрія Переможця, вмч.
24	11	В	Антипа, свмч.	Сави Стратилата, мч.
25	12	С	Василія, іспов.	✠ Марка, ап. і євран.
26	13	Ч	Артемона, свмч.	Василія, свмч.
27	14	П	Мартина, папи, іспов.	Симеона, свщ., Стефана, свт.
28	15	С	Аристарха, Пуда, ап.	Ясона й Сосіпатра, ап.
29	16	Н	МИРОНОСИЦЬ Гл. 2 Агапії, Ірини й Хіонії, мч. Єв. 3	МИРОНОСИЦЬ Гл. 2 9 мучеників у Кизиці Єв. 3
30	17	П	Симеона й Акакія, пр.	✠ Якова, ап., бр. Ів. Бого.

Травень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні		юліянський	григоріянський
1	18	В	Івана, учня Григорія, пр.	Єремії, прор.
2	19	С	Івана Печерника, пр.	Атанасія Великого, свт.
3	20	Ч	Теодора Трихіни, пр.	✠ Теодосія Печер., пр.
4	21	П	Януарія й інших, свмч.	Пелагії, мч.
5	22	С	Теодора, Віталія, пр.	Ірини, мч., Никифора, пр.
6	23	Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО Гл. 3 ✠ Юрія Переможця, вмч. Єв. 4	РОЗСЛАБЛЕНОГО Гл. 3 Йова многостраждаль. Єв. 4
7	24	П	Сави Стратилата, мч.	Поява чес. Хр.; Акакія, мч.
8	25	В	✠ Марка, ап. і євран.	✠ Івана Богослова, ап. і євран.
9	26	С	Василія, свмч. (Перепол.)	✠ Пер. мощ. св. Миколая (Пер.)
10	27	Ч	Симона, свщ., Стефана, свт.	✠ Симона Зилота, ап.
11	28	П	Ясона й Сосіпатра, ап.	✠ Кирила й Методія, ап. слов.
12	29	С	9 мучеників у Кизиці	Єпіфанія і Германа, свт.
13	30	Н	САМАРЯНКИ Гл. 4 ✠ Якова, ап., бр. Ів. Бого. Єв. 7	САМАРЯНКИ Гл. 4 Глікерії, мч. Єв. 7
14	1	П	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15	2	В	Атанасія Великого, свт.	Пахомія Вел., пр.
16	3	С	✠ Теодосія Печер., пр.	Теодора Освященного, пр.
17	4	Ч	Пелагії, мч.	Андроніка й ін. ап.
18	5	П	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра, Діонісія, мч.
19	6	С	Йова многостраждального	Патрикія, свмч.
20	7	Н	СЛІПОНАРОДЖ. Гл. 5 Поява чес. Хр. Єв. 8	СЛІПОНАРОДЖ. Гл. 5 Талалея, мч. Єв. 8
21	8	П	✠ Івана Богослова, ап.	✠ Костян. й Олени, ап.
22	9	В	✠ Пер. мощ. св. Миколая	Василіска, мч.
23	10	С	✠ Симона Зилоти, ап.	Симона, Микити, пр.
24	11	Ч	**ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ**	**ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ**
25	12	П	Єпіфанія і Германа, свт.	✠ Віднай. голови Ів. Хр.
26	13	С	Глікерії, мч.	Карпа, ап.
27	14	Н	ОТЦІВ Гл. 6 Ісидора, мч. Єв. 10	ОТЦІВ Гл. 6 Терапонта, свмч. Єв. 10
28	15	П	Пахомія Вел., пр.	Микити, свт.
29	16	В	Теодора Освященного, пр.	Теодосії, прмч.
30	17	С	Андроніка й інших ап.	Ісаакія Далматського, пр.
31	18	Ч	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єрмія, ап., Єрмея, мч.

Червень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	юліянський			григоріянський	
1	19	П	Патрикія, свмч.	Юстина Філософа, мч.	
2	20	С	Талалея, мч.	Никифора, свт.	
3	21	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	
			✠ Костянтина й Олени, ап.	Лукиліяна й ін., мч.	
4	22	П	**Пресвятої Трійці**	**Пресвятої Трійці**	
5	23	В	Михаїла, свт., Євфросинії, пр.	Доротея, свмч.	
6	24	С	Симеона, Микити, пр.	Висаріона й Іларіона, пр.	
7	25	Ч	✠ Віднай. голови Ів. Хр.	Теодота, свмч.	
8	26	П	Карпа, ап.	Перен. мощей Теодора Тирона	
9	27	С	Терапонта, свмч.	Кирила Олек., свт.	
10	28	Н	ВСІХ СВЯТИХ	Гл. 8	ВСІХ СВЯТИХ Гл. 8
			Микити, свт.	Єв. 1	Тимотея, свмч. Єв. 1
11	29	П	Теодосії, прмч.	✠ Вартоломея і Варнави, ап.	
12	30	В	Ісаакія Далматського, пр.	Онуфрія Вел., пр.	
13	31	С	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.	
14	1	Ч	**Пресвятої Євхаристії**	**Пресвятої Євхаристії**	
15	2	П	Никифора, свт.	Амоса, прор.; Єроніма, пр.	
16	3	С	Лукиліяна й ін., мч.	Тихона з Аматуни, свт.	
17	4	Н	2 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	2 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1
			Митрофана, свт.		Мануїла; Савела, мч.
18	5	П	Доротея, свмч.	Леонтія, мч.	
19	6	В	Висаріона й Іларіона, пр.	✠ Юди Тадея, ап.	
20	7	С	Теодота, свмч.	Методія Патарського, свмч.	
21	8	Ч	Перен. мощей Теодора Тирона	Юліяна Тарсійського, мч.	
22	9	П	**Христа Чоловіколюбця**	**Христа Чоловіколюбця**	
23	10	С	Співстражд. Пр. Богородиці	Співстражд. Пр. Богородиці	
24	11	Н	3 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	3 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2
			✠ Вартоломея, ап.		✠ **Різдво Івана Христ.**
25	12	П	Онуфрія Вел., пр.	Февронії, прмч.	
26	13	В	Акилини, мч.	Давида Солунського, пр.	
27	14	С	Єлисея, прор.; Методія, свт.	Самсона, пр.	
28	15	Ч	Амоса, прор.; Єроніма, пр.	Пер. мощ. Кира й Івана	
29	16	П	Тихона з Аматуни, свт.	**ПЕТРА й ПАВЛА, ап.**	
30	17	С	Мануїла, Савела й Ізмаїла, мч	✠ Собор 12 апостолів	

Липень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні	юліянський	григоріянський
1	18 Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ Гл. 3 Леонтія, мч. Єв. 4	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ Гл. 3 Косми і Дам'яна, чуд. Єв. 4
2	19 П	✠ Юди Тадея, ап.	✠ Поклад. Ризи П. Б.
3	20 В	Методія Патарського, свмч.	Якинта, мч., Анатолія, свт.
4	21 С	Юліяна Тарсійського, мч.	Андрія Крітського, свт.
5	22 Ч	Євсевія, свщ.	✠ Атанасія Атонського, пр.
6	23 П	Агрипини, мч.	Сісоя Вел., пр.
7	24 С	✠ **Різдво Івана Христителя**	Томи й Акакія, пр.
8	25 Н	5 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 Февронії, прмч. Єв. 5	5 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 Прокопія, вмч. Єв. 5
9	26 П	Давида Солунського, пр.	Панкратія, свмч.
10	27 В	Самсона, пр.	✠ Антонія Печерського, пр.
11	28 С	Пер. мощ. Кира й Івана	Ольги, кн. Київської
12	29 Ч	**ПЕТРА й ПАВЛА, ап.**	Прокла й Іларія, мч.
13	30 П	✠ Собор 12 апостолів	Собор Арх. Гавриїла
14	1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	Акили, ап.
15	2 Н	6 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 ✠ Поклад. Ризи П. Б. Єв. 6	6 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 ✠ **Володимира Вел.** Єв. 6
16	3 П	Якинта, мч., Анатолія, свт.	Атеногена, свмч.
17	4 В	Андрія Крітського, свт.	Маріни, вмч.
18	5 С	✠ Атанасія Атонського, пр.	Якинта й Еміліяна, мч.
19	6 Ч	Сісоя Вел., пр.	Макрини, пр.
20	7 П	Томи й Акакія, пр.	✠ Іллі пророка
21	8 С	Прокопія, вмч.	Симеона, пр., Єзекиїла, прор.
22	9 Н	7 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Панкратія, свмч. Єв. 7	7 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Марії Магдал., рівноап. Єв. 7
23	10 П	✠ Антонія Печер., пр.	Трохима, Теофіла, мч
24	11 В	Ольги, кн. Київської	✠ Бориса й Гліба, мч.
25	12 С	Прокла й Іларія, мч.	✠ Успіння св. Анни
26	13 Ч	Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая, Параскевії, мч.
27	14 П	Акили, ап.	✠ Пантелеймона лікаря, вмч.
28	15 С	✠ **Володимира Вел. рівноап.**	Прохора, Ніканора, ап.
29	16 Н	8 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Атеногена, свмч. Єв. 8	8 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Калиніка, мч. Єв. 8
30	17 П	Маріни, вмч.	Сили, Силуана, ап.
31	18 В	Якинта й Еміліяна, мч.	Євдокима, пр.

Серпень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні	юліянський		григоріянський	
1	19	С	Макрини, пр.	Пер. Чесн. Хр.; Макавейс., мч.	
2	20	Ч	✠ Іллі пророка	Пер. мощей Стефана, первомч.	
3	21	П	Симеона, пр., Єзекиїла, прор.	Ісаакія, Далмата, пр.	
4	22	С	Марії Магдалини, рівноап.	7 молодців з Ефезу, мч.	
5	23	Н	9 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Трохима, Теофіла, мч. Єв. 9	9 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Євсигнія, мч. Єв. 9	
6	24	П	✠ Бориса й Гліба, мч.	**Преображення Господнє**	
7	25	В	✠ Успіння св. Анни	Дометія, прмч.	
8	26	С	Єрмолая, Параскевії, мч.	Еміліяна, ісп.	
9	27	Ч	✠ Пантелеймона лікаря, вмч.	✠ Матія, ап.	
10	28	П	Прохора, Ніканора, ап.	Лаврентія, архидиякона, мч.	
11	29	С	Калиніка, мч.	Євпла, мч.	
12	30	Н	10 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 Сили, Силуана, ап. Єв. 10	10 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 Фотія і Аникити, мч. Єв. 10	
13	31	П	Євдокима, пр.	Максима, ісп.	
14	1	В	Пер. Чесн. Хр.; Макавейс., мч.	Перен. мощей Теодосія Печ.	
15	2	С	Пер. мощей Стефана, первомч.	**УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ**	
16	3	Ч	Ісаакія, Далмата, пр.	Нерукотворного Образа ГНІХ	
17	4	П	7 молодців з Ефезу, мч.	Мирона, мч.	
18	5	С	Євсигнія, мч.	Флора й Лавра, мч.	
19	6	Н	11 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 **Преображення Господ.** Єв. 11	11 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 Андрія Страт., мч. Єв. 11	
20	7	П	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.	
21	8	В	Еміліяна, ісп.	Тадея, ап., Васси, мч.	
22	9	С	✠ Матія, ап.	Агатоніка, Северіяна, мч.	
23	10	Ч	Лаврентія, архидиякона, мч.	Луппа, мч., Іринея, свмч.	
24	11	П	Євпла, мч.	Євтиха, свмч.	
25	12	С	Фотія і Аникити, мч.	Тита й Вартоломея, ап.	
26	13	Н	12 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 Максима, ісп. Єв. 1	12 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 Адріяна й Наталії, мч. Єв. 1	
27	14	П	Пер. мощ. Теодосія Печ.	Пімена, пр.	
28	15	В	**УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ**	Мойсея, пр., Авґустина, свт.	
29	16	С	Нерукотворного Образа ГНІХ	✠ Усік. гол. Івана Христ.	
30	17	Ч	Мирона, мч.	Олександра, Івана, свт.	
31	18	П	Флора й Лавра, мч.	✠ Покл. пояса Пр. Богородиці	

Вересень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні	юліянський		григоріянський	
1	19	С	Андрія Страт., мч.	✠ Поч. церковного року	
2	20	Н	13 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 Самуїла, прор. Єв. 2	13 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 Маманта, мч., Єв. 2	
3	21	П	Тадея, ап., Васси, мч.	Антима, свмч.	
4	22	В	Агатоніка, Северіяна, мч	Вавили, свмч., Мойсея, прор.	
5	23	С	Луппа, мч., Іринея, свмч.	Захарії, прор.	
6	24	Ч	Євтиха, свмч.	Чудо Арх. Михаїла	
7	25	П	Тита й Вартоломея, ап.	Созонта, мч.	
8	26	С	Адріяна й Наталії, мч.	**Різдво Пр. Богородиці**	
9	27	Н	14 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 Пімена, пр. Єв. 3	14 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 Йоакима й Анни, прав. Єв. 3	
10	28	П	Мойсея, пр.	Минодори, мч.	
11	29	В	✠ Усік. гол. Івана Христ.	Теодори, пр.	
12	30	С	Олександра, Івана, свт.	Автонома, свмч.	
13	31	Ч	✠ Покл. пояса Пр. Богородиці	Корнилія Сотника, свмч.	
14	1	П	✠ Поч. церковного року	**Воздвиження Чесного Хреста**	
15	2	С	Маманта, мч., Івана Посн., пр.	Микити, вмч.	
16	3	Н	15 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Антима, свмч. Єв. 4	15 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Євфимії, вмч. Єв. 4	
17	4	П	Вавили, свмч.	Софії, Віри, Надії, мч.	
18	5	В	Захарії, прор.	Євменія, пр.	
19	6	С	Чудо Арх. Михаїла	Трохима, Саватія, мч.	
20	7	Ч	Созонта, мч.	Євстатія (Остапа), мч.	
21	8	П	**Різдво Пр. Богородиці**	Кондрата, ап.	
22	9	С	Йоакима й Анни, прав.	Фоки, свмч., Йони, прор.	
23	10	Н	16 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Минодори, мч. Єв. 5	16 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Зачаття Івана Христ. Єв. 5	
24	11	П	Теодори, пр.	Теклі, первомучениці	
25	12	В	Автонома, свмч.	Євфросинії, пр.	
26	13	С	Корнилія Сотника, свмч.	✠ Івана Богослова, ап.	
27	14	Ч	**Воздвиження Чесного Хреста**	Каліграта, мч.	
28	15	П	Микити, вмч.	✠ Харитона, ісп.	
29	16	С	Євфимії, вмч.	Киріяка, пр.	
30	17	Н	17 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Софії, Віри, Надії, мч. Єв. 6	17 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Григорія Вірменсь., свмч. Єв. 6	

Жовтень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст.	дні	юліянський	григоріянський
1	18	П	Євменія, пр.	**Покров Пресв. Богород.**
19		ВТрохима, Саватія, мч.	Кипріяна, свмч., Юстини, мч.
3	20	С	Євстатія (Остапа), мч.	Діонісія, свмч.
4	21	Ч	Кондрата, ап.	Єротея, свмч., Франціска Асж.
5	22	П	Фоки, свмч., Йони, прор.	Харитини, мч.
6	23	С	Зачаття Івана Христителя	✠ Томи, ап.
7	24	Н	18 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 Теклі, первомучениці Єв. 7	18 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 Сергія і Вакха, мч. Єв. 7
8	25	П	Євфросинії, пр.	Пелагії, пр.
9	26	В	✠ Івана Богослова, ап.	✠ Якова Алфеєва, ап.
10	27	С	Калістрата, мч.	Євлампія, Євлампії, мч.
11	28	Ч	✠ Харитона,ісп.	Филипа, ап., диякона
12	29	П	Киріяка, пр.	Прова й ін. мч., Косми, пр.
13	30	С	Григорія Вірменського, свмч.	Карпа, Папіли, мч.
14	1	Н	19 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 **Покров Пресв. Богород.** Єв. 8	19 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 Параскеви, пр. Єв. 8
15	2	П	Кипріяна, свмч.	Євтимія, пр.
16	3	В	Діонісія, свмч.	Лонгіна Сотника, мч.
17	4	С	Єротея, свмч., Франціска Асж.	Осії, прор., Андрія Кріт., прмч.
18	5	Ч	Харитини, мч.	✠ Луки, ап. і єван.
19	6	П	✠ Томи, ап.	Йоіла, прор., Уара, мч.
20	7	С	Сергія і Вакха, мч.	Артемія, вмч.
21	8	Н	20 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 Пелагії, пр. Єв. 9	20 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 Іларіона Вел., пр. Єв. 9
22	9	П	✠ Якова Алфеєва, ап.	Аверкія, свт.
23	10	В	Євлампія, Євлампії, мч.	Якова, ап., брата Господнього
24	11	С	Филипа, ап., диякона	Арети й ін., мч.
25	12	Ч	Прова й ін. мч., Косми, пр.	Маркіяна й Мартирія, мч.
26	13	П	Карпа, Папіли, мч.	✠ **Димитрія Мироточця, вмч.**
27	14	С	Параскеви, пр., Назарія, мч.	Нестора, мч., Капітоліни, мч.
28	15	Н	ХРИСТА ЦАРЯ Гл. 4 Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.	ХРИСТА ЦАРЯ Гл. 4 Терентія і Неоніли, мч.
29	16	П	Лонгіна Сотника, мч.	Анастасії, прмч.
30	17	В	Осії, прор., Андрія Кріт., прмч.	Зиновія і Зиновії, мч.
31	18	С	✠ Луки, ап. і єван.	Стахія, Амплія, ап.

Листопад

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні			юліянський	григоріянський
1	19	Ч	Йоіла, прор., Уара, мч.	Косми і Дам'яна, чуд.
2	20	П	Артемія, вмч.	Акиндіна, Пигасія й ін., мч.
3	21	С	Іларіона Вел., пр.	Акепсима, Йосифа, мч.
4	22	Н	22 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 Аверкія, свт. Єв. 11	22 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 Йоанікія, пр., Єрмея, мч. Єв. 11
5	23	П	Якова, ап., брата Господ.	Галактіона, мч.
6	24	В	Арети й ін., мч.	Павла, ісп.
7	25	С	Маркіяна й Мартирія, мч.	33 мучеників, Лазаря, пр.
8	26	Ч	✠ **Димитрія Мироточця, вмч.**	**Собор Арх. Михаїла**
9	27	П	Нестора, мч., Капітоліни, мч.	Матрони, Теоктисти, пр.
10	28	С	Терентія і Неоніли, мч.	Ераста, Олімпа й інших апос.
11	29	Н	23 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Анастасії, прмч. Єв. 1	23 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Теодора Студ., ісп. Єв. 1
12	30	П	Зиновія і Зиновії, мч.	✠ **Йосафата, свмч.**
13	31	В	Стахія, Амплія, ап.	✠ Івана Золотоустого, свт.
14	1	С	Косми і Дам'яна, чуд.	✠ Филипа, ап.
15	2	Ч	Акиндіна, Пигасія й ін., мч.	Гурія, Самона, ісп.(Пилипівка)
16	3	П	Акепсима, Йосифа, мч.	✠ Матея, ап. і єван.
17	4	С	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	Григорія Неокесарії, свт.
18	5	Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Галактіона, мч. Єв. 2	24 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Платона й Романа, мч. Єв. 2
19	6	П	Павла, ісп.	Авдія, прор.
20	7	В	33 мучеників, Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21	8	С	**Собор Арх. Михаїла**	**Вхід у храм П. Б.**
22	9	Ч	Матрони, Теоктисти, пр.	Филимона й ін., ап.
23	10	П	Ераста, Олімпа й інших апос.	Амфілохія і Григорія, свт.
24	11	С	Теодора Студ., ісп.	Катерини, Меркурія, вмч.
25	12	Н	25 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 ✠ **Йосафата, свмч.** Єв. 3	25 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Климента, папи, свмч. Єв. 3
26	13	П	✠ Івана Золотоустого, свт.	Аліпія, пр.
27	14	В	✠ Филипа, ап.	Якова Перс., вмч., Паладія, пр.
28	15	С	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	Стефана Нового, прмч.
29	16	Ч	✠ Матея, ап. і єван.	Парамона, Філумена, мч.
30	17	П	Григорія Неокесарії, свт.	✠ Андрія Первозванного, ап.

Грудень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський					григоріянський	
1	18	С	Платона й Романа, мч.		Наума, прор.	
2	19	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	26 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
			Авдія, прор.	Єв. 4	Авакума, прор.	Єв. 4
3	20	П	Григорія, пр.		Софонії, прор.	
4	21	В	**Вхід у храм П. Б.**		Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.	
5	22	С	Филимона й ін., ап.		✠ Сави Освященного, пр.	
6	23	Ч	Амфілохія і Григорія, свт.		✠ **Миколая Чудотв., свт.**	
7	24	П	Катерини, Меркурія, вмч.		Амвросія, свт.	
8	25	С	Климента, папи, свмч.		Патапія, пр.	
9	26	Н	27 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	27 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
			Аліпія, пр.	Єв. 5	**Непорочне Зачаття**	Єв. 5
10	27	П	Якова Перс., вмч.		Мини, Єрмогена, мч.	
11	28	В	Стефана Нового, прмч.		Даниїла Стовпника, пр.	
12	29	С	Парамона, Філумена, мч.		Спиридона, свт.	
13	30	Ч	✠ Андрія Первозванного, ап.		✠ Євстратія, Ореста, мч.	
14	1	П	Наума, прор.		Тирса, Левкія й ін., мч.	
15	2	С	Авакума, прор.		Елевтерія, свмч., Павла, пр.	
16	3	Н	28 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ	Гл. 3
			Софонії, прор.	Єв. 6	Агея, прор.	Єв. 6
17	4	П	Варвари, вмч.		Даниїла й Ананії, прор.	
18	5	В	✠ Сави Освященного, пр.		Севастіяна і вояків., мч.	
19	6	С	✠ **Миколая Чудотв., свт.**		Боніфатія, мч.	
20	7	Ч	Амвросія, свт.		Ігнатія Богоносця, свмч.	
21	8	П	Патапія, пр.		Юліяни, мч.	
22	9	С	**Непорочне Зачаття**		Анастасії, вмч.	
23	10	Н	29 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	Пер. РІЗДВОМ	Гл. 4
			Мини, Єрмогена, мч.	Єв. 7	10 мучеників у Криті	Єв. 7
24	11	П	Даниїла Стовпника, пр.		Навечір'я Різдва Христ.	
25	12	В	Спиридона, свт.		**РІЗДВО ХРИСТОВЕ**	
26	13	С	✠ Євстратія, Ореста, мч.		**Собор Пресв. Богород.**	
27	14	Ч	Тирса, Левкія й ін., мч.		**Стефана, первомуч.**	
28	15	П	Елевтерія, свмч., Павла, пр.		Мучеників у Нікомидії	
29	16	С	Агея, прор.		Дітей, убитих у Вифлеємі	
30	17	Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ	Гл. 5	Пер. ПРОСВІЧЕННЯМ	Гл. 5
			Даниїла й Ананії, прор.	Єв. 8	Анісії, мч., Зотика, пр.	Єв. 8
31	18	П	Севастіяна і вояків, мч		Меланії Римлянки, пр.	

Незабутній серпень 1991 року. Такого цвітіння синьо-жовтих прапорів Київ ще не бачив. Величезний національний стяг люди несуть до приміщення Верховної Ради.

ПРИВІТАЙМО ДОРОГУ УКРАЇНУ

Хто іноді перегортає сторінки старих газет чи журналів, той не може не застановитися над цікавою властивістю людської психології – над нашою схильністю надавати своєму часові, тобто „цьому“ вікові, „цьому“ рокові, „цій“ миті якогось особливого значення, особливої ролі і ваги. Вже понад сто літ виходить „Свобода“, і в кожному її річникові неодмінно знаходимо це підкреслення важливости „теперішнього“ року. І так воно й повинно бути: щоб кожне нове завдання, яке ставить перед собою осібна людина чи вся громада, кожний особистий чи суспільний проєкт, кожний добрий замір і кожна надія сприймалися як особливі, найважливіші.

А коли повернемося до сторінок „Свободи“ останніх десяти літ, то, мабуть, не було такого дня, починаючи від серпня 24 серпня 1991 року, який не розумівся б і не відчувався б особливо вагомим. Кожний бо ніс зі собою небуденні зміни: на наших очах змінювалася історія, починалася нова епоха. Здійснилася заповітна мрія нашого народу: Україна стала незалежною державою! Ми були свідками занепаду і розвалу найбільшої і найкривавішої в людській історії імперії. Ми знали, що це неминуче станеться – нас у цьому впевняли наші батьки і діди, і все ж це було надзвичайною подією, тому що та страшна потуга мала досить зброї, аби знищити цілий світ. Та тут діяла Божа рука: груба фізична сила врешті-решт

впала перед Правдою, якій українські патріоти вірно служили протягом багатьох віків.

Незалежна Україна має свою Конституцію, свій Державний герб і Гимн, свій національний прапор, свою державну мову. Та має вона й свої проблеми, розв'язання яких потребує ще немало зусиль від її синів і дочок – там, в Україні, і тут, у діяспорі.

Але самі ці роковини – 10-річчя Незалежности – це вже величезний, знаменитий результат, якщо брати до уваги зміни не лише в економіці і політиці, але й у психології. Бо останніх десять літ українські діти стали дорослими людьми, формуючись як особистості в умовах своєї власної держави. Вони несуть в українську суспільну дійсність цілком іншу інтелектуальну якість, інший дух – дух особистої відповідальности за стан держави і її дальший розвиток.

Перечитуючи матеріяли цьогорічного нашого Альманаху, виснуємо ще одну дуже втішну, підставову думку: 10 років незалежної України – це не початок на голому місці. Українська держава постала, бо жив на своїй землі український народ – прадавній народ зі своєю самобутньою культурою, мовою, духовними традиціями. Саме ця прадавність українців уможливила для них виживання в умовах, серед яких вижив би далеко не кожний народ. І ця наша давність-прадавність продовжує бути невичерпним джерелом національної енергії і творчої наснаги, дає нашому народові крила злітати все вище, до освячених віками і тисячоліттями ідеалів.

З 10-річчям волі, з вічною молодістю вітаємо тебе, дорога Україно!

УЛЯНА ДЯЧУК, голова
Українського Народного Союзу

І. ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ

Михайло ІЩЕНКО

ДИВОСВІТ АРІЇВ

У час найвищого розвитку (III тисячоліття до н. е.) трипільська людність займала величезні простори лісостепу: від східньої Трансільванії до Середнього Дніпра, подекуди пересягала на Лівобережжя, розселилася по Прикарпатті й Волині, опанувала північно-західню територію Причорномор'я. За даними науковців, тодішнє населення між Дніпром і Дунаєм було дуже численне, зокрема в Середній Наддніпрянщині і в Прикарпатті. Трипільські селища розташовувалися густіше, ніж тепер, і вони щільно горнулися одне до одного.

Місця для осідку первісні рільники обирали на невисоких берегах річок і джерел. Поселення розбудовували переважно на пологих надзаплавних терасах, часом у балках і байраках, над струмками, на левадах. Пізніше – на високих, важкодоступних мисах, на ділянках плато із стрімкими схилами.

Над їхніми водоймами, де кишіла риба, хилилися густі верби, росли ліщина, калина, вільха. Яружно-байрачні місцевості вкривали непроглядні діброви, грабові праліси. Повсюдно водилася мисливська звірина: вепри, ведмеді, вовки, олені, зубри, зайці, лисиці, дикі коні, куріпки, лебеді.

Та найбільше вабили природжених орачів лісостепові м'які ґрунти плато – потужні чорноземи. Саме на них базувалися основи економіки наших первісних хліборобів. Прикметною ознакою тодішнього ландшафту ставали колосисті ниві оріїв.

Трипільці були вправними будівельниками. Вони зводили глинобитні з дерев'яним каркасом оселі корисною площею 30–300 квадратних метрів.

Внутрішній простір кожної будівлі відзначався як у конструктивному, так і в художньому плані. Вікна хат спрямовували до сонця, двері – до центру поселення. Кімнати обігрівалися купольними печами, грубами з лежанками для спання.

Прямокутні у пляні просторі житла мали видовжену форму і були поділені на 2–5 секцій-покоїв. У кожному покої жила родина кревняків, яка співгосподарювала з мешканцями інших сімей дому.

Попід стінами покою стояли глиняні лави з численним мальованим посудом. У сонячній стороні помешкання розміщувався оздоблений жертовник. На покуті коло нього провадили священнодійства, особливо урочисті і поважні обряди.

Будинки ззовні і зсередини обмазувалися червоною вохрою, іноді бі-

лою глиною (крейдою), як і в сучасних українців. Стіни, печі оздоблювалися візерунками, навіть личкували декоративною кахлею, як потім в українських хатах.

Трипільська оселя справляла життєрадісне враження затишку, краси, святости, вселяла оптимізм, бажання творчости. То був справді дім-храм вроджених трудівників і мистців.

Трипільські майстри зводили не тільки одноповерхові, але й дво- та триповерхові будинки. Зокрема, знайдено глиняні модельки двоповерхових жител з прямокутними дверима і округлими вікнами.

Довкола хат-писанок росли калина, барвінок, спориш, квітли мальви, гвоздики, волошки, в'юнок, маки.

Першим дослідникам Трипілля поталанило розкопати поселення, що налічували по кілька десятків жител. Їх будували на відкритих місцях. Топографія тодішніх селищ вельми подібна до сучасних українських сіл. Особливістю тих і інших є те, що будівлі в них розташовані по колу з майданом у центрі. За розрахунками фахівців, у трипільських поселеннях такого типу могло проживати близько 500-700 осіб. Характерно, що і тодішні, і сучасні хлібороби будувалися на тих же місцях, і ниви їхні сягають тих же просторів.

Трапляються й по кілька невеликих осель над річечками, в ярах (хутори трипільців).

Справжні сенсації принесли Трипіліяді останні три десятиріччя. У Шевченковому краї, на Черкащині, виявлено під землею румовища поселень-гігантів. На Майданецькому поселенні площею 300 гектарів зафіксовано 1,575 будівель; на Таллянківському, площею 450 гектарів, виявлено близько трьох тисяч! Будинки переважно двоповерхові, іноді триповерхові. Подібних за розміром трипільських селищ у межиріччі Дніпра та Південного Бугу вже знайдено п'ятнадцять.

Такі суперпоселення, певна річ, були не лише племінними центрами, а протомістами, а то й справжніми містами трипільської громади з її виразно урбаністичними тенденціями розвитку. Трипільське село закономірно переростало в місто. У кожному такому прамісті могло мешкати 15-20, а то й 30 тисяч осіб.

Топографія велетенських поселень, їхнє плянування, конструкція жител – своєрідні і показові. Усі вони збудовані за колорадіяльним принципом. Житлово-господарські комплекси у двох згаданих поселеннях розташовані по чотирьох еліпсах. Будівництво велося від центру до периферії – у міру приросту населення.

У центрі міста просторився майдан, подібно до центральних майданів сучасних міст і сіл. Вочевидь, на майданах відбувалися святкуваання на честь Сонця, складали жетвопринесення, вирішували родові та загальнодержавні справи.

На думку відомого трипілезнавця Вадима Мицика, майдан мав відтворювати образ Сонця, від якого відходили промені – вулиці та енергетичні хвилі – еліпси. Поквартальна забудова по колу виходила із вірування перших хліборобів у всемогутню силу Сонця. Трипільці-сонцепоклонни-

ки чітко усвідомлювали, що кругорух небесного світила зумовлює зміни у природі і в людському бутті та здоров'ї.

На родючих ґрунтах Праукраїни тоді культивували широкий асортимент зернових. Прадавні українці трипільської культури сіяли чотири сорти пшениці, ячмінь, жито, просо, льон, горох, сочевицю тощо. Швидко перейшли від мотичного до орного рільництва з перелоговою системою. Як тяглову силу використовували вола, коня, тура. Врожаї збирали крем'яними пластинами – серпами або лезами, що їх вкладали в дерев'яні ручки. Зерно мололи на кам'яних зернотерках.

Поля для посівів використовували багато років підряд. До землі ставилися, як до святості. Внаслідок багатовікового досвіду виробили досить високу аґротехніку. Врожаї зернових були рясні і сталі. А це прискорювало соціяльно-економічний розвиток первісної хліборбської громади.

Трипільці-орії започаткували і витворили першу хліборобську цивілізацію на українських землях.

Допоміжну галузь господарювання складали приселищне скотарство і тваринництво. Перевагу надавали великій рогатій худобі. Відгодовували свиней, випасали кіз, овець, одомашнювали тура і коня. Окрім високопоживних продуктів тваринництва, численні стада забезпечували лани орііів достатньою кількістю органічних добрив, тяглом і, отже, були запорукою ефективного хліборобства. Тому не мають ніякої рації автори версій, нібито трипільці виснажували свої ґрунти і їхнє землекористування мало мандрівний характер. Навпаки, раціональні взаємодоповнювальні методи ведення хліборобства і тваринництва сприяли витворенню високоврожайного гумосу і для наступних епох.

Вирощене збіжжя цілком задовольняло потреби орііів і йшло на експорт. Саме від трипільських часів Україна починає продавати хліб.

Як свідчать знахідки з Трипільських поселень, головні знаряддя праці виготовляли тоді з кременю, каміння, кістки, рогу, та найчастіше – з глини.

Середньотрипільські племена вже вміли обробляти мідь.

Перший механічний пристрій – лічковий дриль , що мав епхальне значення, – змайстровано з крем'яним свердлом.

З каміння і кременю виготовляли сокири, серпи, ножі, стріли, молоти, тесла, жорна, розтиральники, товкачі, статуетки.

Поширеними були рогові мотики, молотки, кістяні прокілки, шила, гарпуни. Зрідка робили речі з бивнів мамута.

Мідний інвентар траплявся зрідка: тесла, долота, сокири, ножі, остені, рибальські гачки, прикраси.

Головним сировинним матеріялом служила глина, і справжні дива залишила по собі саме трипільська кераміка. Випереджуючи цілі тисячоліття, гончарне ремесло досягає апогею.

Трипільці споруджують великі печі, двоярусні і триярусні. Засновують гончарні майстерні, центри виготовлення посуду, статуеток. Гончарство стає окремою галуззю, його продукція поширюється у віддалені краї, на обмін.

У спеціяльних печах випалювали первісну цеглу – глиняні вальки для будівництва жител і храмів.

Численні глиняні прясла, відтяжки до ткацьких верстатів свідчать про повсюдне виробництво тканин. Знайдено відбитки полотен, звуглені обривки ряден, килимів. Трипільці першими на українських землях почали шити одяг з тканин власного виробництва. Вони вміли прясти, ткати, шити одяг і взуття.

Дивовижним витвором трипільських майстрів є самобутня орнаментована кераміка та пластика. За технікою виготовлення і художнім рівнем кераміка Трипілля випереджає цілі тисячоліття. Посуд по-мистецьки, філігранно виліплювали від руки (не маючи гончарного круга) з ретельно відмуленої глини, нерідко з додаванням товченої черепашки або борошна.

Вийнятковою розмаїтістю відзначалося кухонне і різноманітне ритуальне начиння. Виготовляли горщики, глечики, макітри, миски, сковорідки, жбани, чаші, черепки, кубки, келихи, овочівниці, амфори, місткості для зберігання зерна, води, молока, м'яса. Виробляли глиняні іграшки, ліпили безліч статуеток, підставки, писанки, моделі хатинок, культовий інвентар, цікаві штуки для здійснення обряду „поїння землі". Віртуози орнаментальних композицій та сюжетів, трипільські мистці володіли складною технікою різьблення по сирій глині та ефектного поліхромного малюнку білою, чорною, червоною, жовтою фарбами.

Важливе місце в орнаментах посідають ромби, тризуби, хрести, свастики, або астиральні образи – сонце, місяць, зірки, комети.

Широко практикована в трипільському і сучасному українському мистецтві спіраль, що біжить (хвилеподібний візерунок) є прикметою безперервного часу, зображенням рівномірного плину буття, що створює кінетичний ефект Безвічности.

Зрідка на святковому посуді зображені вишукано зодягнені люди. Як правило, вони перебували у динаміці, в позі ритуального танцю. В динаміці зображені на малюнках і різні казкові звірі.

Осібне місце у трипільскій кераміці посідає пластика.

На розкопках трипільських поселень знайдено величезну кількість антропоморфних та зооморфних статуеток. Переважають зображення жінок, подеколи тварин, і зовсім рідко – чоловіків.

Семантика скульптури оріїв пов'язана з культом плодючости. Через це в ній домінує жіночий первень. Ідею уособлює Велика Матір усього сущого. Жінок виліплювали з розширеною тазовою частиною тіла, з потовщеними стегнами і округленими пишними сідницями. Вишукано подавалася талія, принадно вигинався кряж. Тобто акцентувалися саме нижні ділянки фігури, підкреслюючи пріоритет материнства. Випиналися повні перса з настовбурченими пипками. Голова, шия трактувалися доволі схематично.

Під час проведення складних чаклунських дійств статуетки розбивали. Кришиво їхнє зберігали у житлах, наче остороги домашнього вогнища.

Скульптури бика з могутніми рогами набули характеру верховного чо-

ловічого божества, найвищого чоловічого первня. Фантасмагорична роля бика асоціювалася в образи сонце-бика, пов'язаного з небесними сферами, сонцем, дощем і здатного посилати щедроти з неба на землю. Всемогутній сонце-бик уявлявся в органічній єдності з образом Матері-Прародительки.

З диких мешканців угідь найбільше поважали ведмедя. Він здобув славу жертовної тварини і користувався авторитетом охоронця вод. Знайдено також скульптурку ведмедиці, в порожнистому лоні котрої чаїлося ведмежатко. В румовищі ще однієї хатини старий ведмідь сидів перед мискою, либонь, оберігаючи воду.

Декотрі посудини зроблені у вигляді тварин і птахів.

Пластичні елементи надто характерні для кераміки трипільців і часто є ключем до багатьох таємниць прадавніх епох. Особливу цінність становлять жіночі голівки.

Унікальну голівку дівчини автор цих рядків знайшов нещодавно на одному з хатнищ Бобрицького поселення, що його тепер доруйновують хвилі Канівського „моря". Відбита від тулуба фігурки, жіноча голівка із залишком шиї має розмір п'ять сантиметрів і є своєрідним погруддям. Зроблено його з білої глини, в яку домішано дрібноперсного борошна. Дещо витягнуте широке повновиде обличчя (носа, на жаль, відбито). Високе чоло, розгонисте розкрилля брів. Маленький рот з дещо припухлими губами. Приплюснуте підборіддя. Коси білявка розчесала хвилясто пасмугами до тім'я і зібрала у вузол на потилиці. Голівку огортає віночок – обруч, від котрого звисає вісім стрічок, наведених брунатною фарбою. Крізь далеч п'яти-шести тисячоліть дивляться на нас великі, широко розплющені очі трипільської красуні. І така вона близька, схожа, навіть тотожна сучасній українці!

Тож чи не мали рацію Вікентій Хвойка та його послідовники, коли виводили українців автохтонами нашої землі, спадкоємцями Трипільської людности – як у культурно-історичних, так і в етногенетичних зв'язках?

Трипільська культура не була ізольованою, замкненою в собі. Навпаки, країна оріїв-українців займала належне їй місце серед цивілізованих народів старого світу. За висновками українського дослідника Ю. Шилова, на чолі держави оріїв-трипільців (Оратанії) стояли жерці, тобто первісна інтеліґенція. Жерці, вожді, провідники складали інтелектуальну еліту країни, духовне ядро Трипільського суспільства. Саме жерці підтримували міжнародну систему святилищ – обсерваторій, нині розкопаних у різних місцях України. То були храми доброчинности, осередки міжетнічних зв'язків. Емісари жерців мали широку ерудицію в господарських справах, в технолоґіях, календарях. Вони добре виконували консолідуючу ролю у своєму суспільстві, несли знання, вміння, духовність іншим народам. Досягнення культури Трипілля таким чином засягло Балканів, Індії, Китаю, Месопотамії, Палестини, Японії, Єгипту, Західньої Европи, Скандинавії... Фахівці стверджують, що мовою праукраїнців був санскрит – потім рідна сестра давньоіндійської мови (близько п'яти тисяч років тому!).

Український народ не виколисувався на перинах історії. Наша Мати-Батьківщина пройшла довгі доісторичні епохи поступу і криз, відроджень і катастроф. Але ми зберегли засадничу здатність свого національного організму до відновлення. Не втратили хліборобську основу життєдіяльности, мироносну у своїх джерелах культуру, схильність до пишного розфарбування й оздоблення хатів, покоїв, унікальне орнаментально-декоративне мистецтво. А чого варта нетлінна, як та неопалима купина, трипільсько-укртаїнська обрядовість, що проростає з товщі тисячоліть і є нашою родовою прикметою незнищенности!

Міріядами капілярів тримається наша сув'язь з первнями духовно-господарської практики оріїв. За найтяжчих негод всотуємо з придніпровської праматеризни еліксир Безвічного Буття. Тут же наша плацентарна земля, підложжя одвічного виквіту народного духу, земля, що повсякчас випромінює позитивну психоенерґетику нації.

Територія України – то материк однієї з найдавніших землеробських цивілізацій світу, вдячне і загадкове поле первісного хлібороба-орія-трипільця-українця.

Наші прапредки сімдесят століть тому винайшли колесо і плуга, запрягли вола і коня, прокраяли першу борозну на своїх теренах. Заколосилися перші поля пшениці у Праукраїні, запахла пухка паляниця в оселях оріїв. Кольори золотого колосся нив, сонячного короваю і голубого неба стали прикметними кольорами нашого національного прапора, а трипільський тризуб, як ознака триєдности світу, ліг в основу національного герба воскреслої України.

Осягнімо ж і пошануймо вівтар трипільсько-українського духу. Тоді й людство пошанує нас гідно. Тоді наблизимося до істинного відродження стражденної Матері-України.

м. Київ

Святополк ШУМСЬКИЙ

ЛЕҐЕНДАРНА ТРОЯ

Місто-держава Троя розташовувалося біля Дарданельської протоки, на скелястій горі Іліон, тому Гомер називав її країною Іліяди. Місто знане було як неприступна фортеця. В час нападу греків на Трою там царював Преям чи Пріям. Згідно з хронологією Гомера, він був сином Ляомеда (ведмедя з лев'ячою головою) мав 50 синів та 12 доньок та великі маєтки.

Тому що Троя, як і наш Іліон–Київ, була культурним і торговельно-промисловим осередком в Малій Азії (Анатолії і Тракії), землі, що сягали від Карпат до Дарданелів, становили велику перешкоду для грецької експансії, і греки тільки й чекали зручного моменту, щоб знищити свого конкурента – Трою.

Звідки сама ця назва – Троя? Леґенда каже, що країну цю заснував Тесер, син святої річки Скамандри, який був одружений з русалкою Ідаєю з гори Іфда-Те. У цій леґенді чимало дослідників вбачають староарійську Трійцю: Скемандер – бог неба, русалка Ідея й Тесер, тобто їх троє, звідси – Троя.

Отже, Трою підступно знищили греки в 1180 році до Христа, після десятилітньої облоги міста. Однак історія цієї країни не пішла в забуття.

Як розповідають Діодор, Тезей, Гомер і Апольодор II, ще за життя Тесера на острові Самотирака була велика буря, і хвилі забрали з берега його сина Явеса (Зевеса), русалку Електру і Дардана. Острів Самотирака знаходився в Егейському морі, де жили кібери, чи кімери. Геродот пише, що Тесер змилосердився над напівживим Дарданом і віддав йому свою єдину дочку Батею разом з посілістю. Нащадки Дардана і Батеї називалися Дардани – від них пішла назва Дарданели.

Від Аріхтона, сина Дардана, що одружився з Астіохою, дочкою ріки Самоїс, народився син Трос і ще двоє синів, імен яких історики не записали. Трос був одружений з Калірґоєю, донькою ріки Скамандри. Вони мали трьох синів: Ілію, Асараку і Ганімеда. Від Ілії й Асараки почалися дві королівські лінії троянів. Ілія був одружений з дочкою Андраста, короля Аргосу, якої ім'я було – Еврідіяба. Король Асарака мав сина Каписа, а Каписовим сином був Анхіз–Еней.

На хвильку повернімося до короля Ілії і переказу про його перемогу у королівських змаганнях лицарів. За цю перемогу король Фриґії дав йому „красу"–корову, з дозволом заснувати місто і взяти у власність землю, доки око сягне. Центром володінь мало стати місце, де зупиниться втомлена корова. Знаємо, що в ті далекі часи корову і вола вважали святими тваринами наші орії, сумери або кімери, калди-кельти та індисінди. Отож корова Ілії або Іля спочила в місцевості Ате, на невисокій

горі поблизу Дарданового міста Трої. Саме там Іль збудував місто Іліон, з якого було видно Трою, тому вони згодом стали одним містом – Троєю зі святим Ліоном. Іль гаряче молився до бога Яви, і вранці знайшов біля свого шатра дерев'яну статую Атени, доньки богині Ате, дружини Яви (богині землі народу Тракії). Вдячний Іль збудував на цій горі храм богині Атені, яка стала опікункою Трої. Святий Іліон згодом став центром віри і місцем велелюдних прощ траків-людів, фриґійців, троянців та інших оріїв, які проживали в Малій Азії. І це було звичайною справою для греків – з богом Явою вони присвоїли собі й богиню Атену.

Отже, назва Троя залежала від теології оріїв, в яких світолад тримався на трійці, починаючи від числа головних богів (один в трьох – три в одному), що відтак дістало назву – Триглав.

Лео-мед (лево-медвідь), син короля Іля, одружився зі Стримоною, дочкою русалки ріки Скамандри, що була так само обожнюваною, як наш Дніпро-Славута. Брати Атени, Посейдон і Аполлон, збудували довкола Трої-Іліону грубі оборонні мури, але цар Лео-Мед не дав їм бажаної винагороди, тому вони, будучи ображеними, підмовили Геракла і той убив короля та всю його родину, за вийнятком дочки-красуні Гезіони і сина Подарка, якого Гезіона виміняла за прикрасу для волосся, а її брат від того часу став називатися – Пріям (тобто прийнятий, приймак). Пріям одружився з Арізбою, а пізніше з Гекубою, від яких мав 50 синів і 12 дочок. З тих синів, як свідчить Евріпід, відзначилися Гектор і Парис (староруське Борис?), а з доньок – Касандра.

Походження орійки Арізби невідоме, одначе Гекуба хоч і грецької назви, була це дочка короля Фриґії Діями. Під час здобуття греками Трої вони не вбили Арізбу, а взяли красуню в полон. Її правдиве орійське ім'я – Сіну-Сема. Під час облоги Трої греками вона вислала свого малолітнього синка Поліда до невтрального короля Тракії Полімастра, прохаючи його надати притулок її синові. Коли греки вже пішли зі зруйнованої Трої, вона дістала дозвіл відвідати сина і була вражена вісткою, що Полімастер замордував його. Добре приховавши жадобу помсти, вона завоювала довір'я Полімастра, осліпила і вбила його двох синів. Давньогрецький переказ каже, що Сіну-Сема була перед смертю перетворена на пса і похована на березі Дарданелів.

Щодо назви Троя, слід взяти до уваги ім'я праруського бога Трояна, якого аж чотири рази згадує „Слово о полку Ігоревім". Вже в кінці палеоліту, 50,000 літ до Христа, наші орійські прапредки твердо вірили в позагробове життя. Археологічні розкопки в Україні, зокрема на Кам'яній Могилі, в Мізині, Костенках, фіґурками божеських істот яскраво свідчать про початок концепту „святої трійці", що його згодом перенесено до новозаснованих держав, включно з Троєю, опікункою якої була Тридіва-Тріяда. В розумінні наших прапредків, все суще складалося з трійці. Сварог, Дажбог, Перун – це Триглав, а його священним символом був Тризуб, перенесений на всі континенти під іншими назвами. Тому й троянці, підкорюючись родовому інстинктові оріїв, знову прийшли до Трійці.

Троянці були мирним, працьовитим та високомистецьким народом, поділеним на чотири стани: бояри-вельможі, купці-ремісники, робітники-моряки та колишні раби і раби-військовополонені, які згодом діставали волю. Місто мало амфітеатри, форуми для громадських зібрань. Королівські палати і будинки аристократії споруджувалися з тесаного каменю, звичайні будинки будувалися з дерева. Троянські жінки мали рівні права з чоловіками, вміли вони прясти, ткати і вишивати, подібно як жінки матріярхальної доби нашого Трипілля. Орали і сіяли, окрім хліба, харчувалися м'ясом і вином. Одяг шили з тонкого льняного полотна, фарбованого на пурпуровий колір, таємницю виготовлення якого, колись привезену зі земель теперішньої Галичини, берегли дуже суворо. В холодний період троянці вдягалися у киреї і свити, виготовлені з овечої вовни. Дуже багаті, естетично різмонанітні були жіночі прикраси.

Дуже високо стояло в Трої мистецтво виробів із золота і срібла, на ці вироби троянці вимінювали інші товари у прадавній Україні: збіжжя, шкіри, мед тощо.Троянці мали велику торговельну фльоту, а також сильну армію, яка відбивала атаки могутньої хатської держави, що намагалася взяти під свою контролю збіжевий чорноморський шлях.

Є поважні припущення, що пізніші грецькі колонії на Причорномор'ї були засновані на попередніх торгових осередках троян.

Трояда зі своєю столицею Троєю займала невелику територію, приблизно 40 миль вздовж і стільки ж впоперек. Союзниками-васалами Трояди були Карія і Лідія, а також острів Лесбос та північний берег Дарданелів (Гомер, пісні 6,166, 167). Цілком можливо, що предками троянців були траки, які заселяли Балкани і Семигород від кам'яної доби. А траки були свояками пелазгів, ліґурів, фриґів-ілірів, яких Гомер називав Даранами. Іліри жили в сусідстві з тракійськими племенами „бесів", що колись жили в Карпатах і залишили за собою назву „Бескиди". Згодом усі ті племена осіли на Балканах. Цікаво, що найстаршим богом у бесів був Діонізій, якого потім також присвоїли собі греки. Культ бога Діонізія був спільним для бесів і ілірів, які розмовляли подібними діялектами. Столицю Тракії також звали Бізія або Бесія.

Греки мали маловрожайні землі, свого збіжжя їм вистачало тільки на третину року. Давня територія України вже за три тисячі років до Христа була експортером збіжжя для Балканів, Малої Азії, Скандинавії. А Троя замикала грекам шлях до збіжжя і була, крім того, сильним торговельним конкурентом. Грекам також загрожувала асиміляція з траками. Ось це й було причиною знищення Трої, до чого греки готувалися багато років, в союзі з Асирією.

Знаємо від Гомера, що греки, після довгої і безрезультатної облоги, вже готові були відступити від Трої, одначе в останній момент, за порадою Одісея, спорудили величезного коня, всередині якого сховалася група сильних вояків, і вночі притягнули його під браму Трої. А вранці греки спалили свої дерев'яні укріплення довкола Трої і вдали, що відступають – самі ж сховалися поодалік на скелястому острові. Троянці, вранці побачивши спалений грецький табір і величезного самітнього коня під

брамою, стали на радощах пити і веселитися, гадаючи, що того коня зіслала їм богиня Геката. П'яні троянці затягнули коня у місто. Одна з дочок короля Пріяма, Касандра, була жрекинею Атени і ясновидицею. Вона благала братів і батька не втягати коня усередину, бо „від коня Троя загине". Одначе Касандри не послухали.

Коли все поснуло, Одісей з товаришами виліз з коня і відкрив брами міста перед грецьким військом. До ранку з гарного, розкішного міста залишилися тільки руїни і згарища...

І так, як пізніше чинили Візантія, Москва та інші „творці" нашої історії, греки також вигадали зручну для них леґенду про причину їхнього нападу на Трою: мовляв, Парис, син короля Трої, не хотів віддати Олену, чи Гелєну, її законному чоловікові.

Довгий час вважалося, що Троя, оспівана Гомером в „Іліяді", є вислідом поетичної уяви. Однак, Боже Провидіння допомогло Генрикові Шліманові вивести Трою з поезії в історичну дійсність. У квітні 1870 року він, керований вищою інтуїцією, з допомогою своєї вірної дружини, відкопав Трою...

Але що сталося із залишками троянців? В латинській мові досі зберігся вислів „трояни люди", який означає герці, змагання, що були, ймовірно, перенесені троянцями до Італії. Слово „людо" тепер означає гру, але це вже пізнє значення, первісним було нам знайоме – люди, тобто „троянські люди", які виїздили на герці, дали причину ромеям вжити цю назву до військових бойових ігор. Отже, це свідчить, що давні троянці розмовляли орійсько-руською мовою.

У бібліотеці Британського музею зберігалися етруські тексти, написані нікому не відомою мовою. Нікому не спало на думку вдатися до мови праруської. Аж у 1971 році болгарський вчений В. Ґеоргієв знайшов ключ до прочитання етруських написів, переважно з північної та центральної Італії. Народ, який зник на початку нашої ери, залишив нам майже 10,000 тих написів. На основі перестудіювання праць В. Ґеоргієва можна зробити висновок, що давні троянці були нашими одноплемінниками. Після знищення Трої та святого Іліону вони збереглися, якоюсь кількістю переселившись до Італії, де жили серед етрусків. Дослідники давнини не звертали належної уваги на той факт, що наші племена були розсіяні по усіх частинах старого світу, і їхня ідентичність при цьому набувала різних назв. Чужинці називали нас по-різному, як хотіли і як могли перекручували назву одного й того ж народу.

Переконливим доказом, що етруски – це залишки троян, свідчить напис на надгробку Енея (Троянського), який ми беремо з книжки Теодора Момсена „Говірки Нижньої Італії". Цей надгробок вчені знайшли у 1864 році біля Креччіо.

Перед тим як читати напис на надгробку, слід дещо пояснити.

Есмун – син Сидика, це ім'я давнього бога, якого шанували єгиптяни та фінікійці. Тому що в надгробному написі благається про заступництво цього незнаного в Італії божества, можна припустити, що Еней переніс Есмуна зі зруйнованої Трої в Ляціюм. Есмун називався також – Есме-

ній, Ясмень, Ясець, Ясмун. Божества Віма та Діма, зазначені в написі, обидва підпорядковані Есменові і є також чужими італійському ґрунтові. Віма – це прикметникове ім'я Шіви, а Діма – це обожнений син давнього троянського героя Дардана. Нарід Руси – предки наших праотців. Гекатезин – царство мертвих (троянська Геката). Ладо – це наш давній бог війни, ім'я якого наш народ вживає до сьогодні, хоч і в іншому значенні. Аенеас – це ім'я нашого Енея, змінене на грецький лад. Цей римований напис зроблений приблизно 1,200 років до Христа, корінною орійсько-руською мовою. Вона свідчить про її кровну спорідненість з сучасною українською мовою.

Отже, текст троянського напису на надгробку Енея:
Рескі вес Бог, Віма і Діма, Езменю Рсіюе
Ім-же опеце (мой) дом і десец, лепейен Езмен!
Екатезій далечін, до долу зім поежею.
Тоці веро – веро ес! како яем Еней цар-роде,
Сідеіз с Ладоім в Елішом. Лейти поймез, забивляез,
О дорогі, хорошій!
У перекладі на сучасну українську мову:
Райський всіх Боже, вище за Віма і Діма, Езмен Руси
Візьми в опіку мій дім і дітей, найліпший Езмене!
Гекати царство далеко, до долу землі від'їжджаю,
Це є так вірно, як те, що я є Еней – цар родом.
Сидиш з Ладом в Елісеї, Лети черпнеш і забудеш.
О дорогий, хороший!

Поетичний заклик Енея „до долу землі від'їжджаю!" зберігся в устах народу і дав привід, після багатьох століть, опоетизувати його геройські подвиги і подорож до пекла, що так яскраво віддзеркалив у своїй безсмертній „Енеїді" наш великий полтавець Іван Котляревський, пригорнувши до рідних порогів забутого нашого одноплемінника Енея та інших наших далеких пращурів, засновників Трої, відважних колонізаторів античного світу.

Ґрейндж, Південна Австралія

Юліуш СЛОВАЦЬКИЙ

Гимн

Богородице, сталось диво!
Слухай нас – то не сниться,
То пісня наших батьків,
Палахкоче свободи зірниця,
Опадає пиха з корон,
Свободи росте посів.
Богородице Діво!
Народу вільного спів
Занеси перед Божий трон.

Лицарі, вгору голоси й коругви!
Хай лунають пеани свободи,
Хай здригнуться вежі Москви!
Піснею волі я зрушу
Студені граніти Неви,
Бо ж і там є люди, і там мають душу.

Ніч була... Двоголовий орел
Дрімав на вершині будови,
У кігтях тримав окови.
Слухайте! На всю широчінь
Мідь загриміла... птах налякався
Полетів над хрестами святинь.
Очима не зміг побороти
Світла від сонця свободи,
Дивитись на вільні народи
Сили не мав... заховався в темноти.

О, сором вам буде, литвини,
Якщо на землі Гедиміна
Окривавлений птах відпочине,
Не дайте притулку орлові,
Бо впаде на ваш край руїна
Із корон, поржавілих од крові,
Вам хилитися, нам – на бій
Нам – стоять на власних силах,
Жити на землі своїй,
Спати – у своїх могилах.

До зброї, браття! До зброї!
То народ розриває кайдани,
Воскресає з неволі старої,
Як фенікс постає із золи;
Пошли нам благословення, Пане,
Наші рани тяжкі зціли.

Богородице, сталося диво!
Слухай нас – то не сниться,
То наших батьків призов.
Палахкоче свободи зірниця,
Спадає пиха з корон,
Проливається вільних кров.
Богородице Діво!
Народу вільного кров
Занеси перед Божий трон.

Переклав з польскої Дмитро Павличко

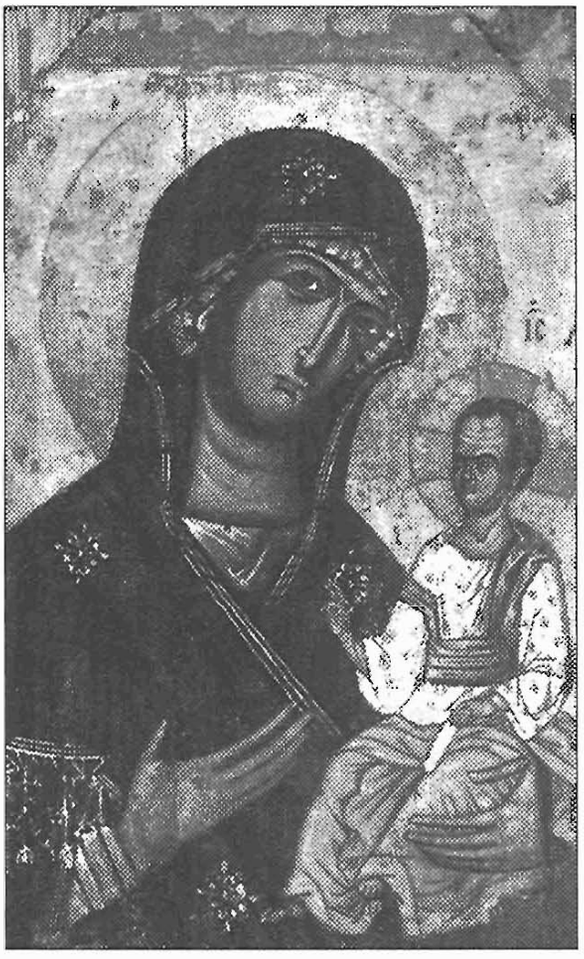

Волинська Божа Матір

Дмитро СТЕПОВИК

УКРАЇНСЬКА ЧУДОТВОРНА ІКОНА

З чисто земного погляду пришестя Ісуса Христа, його життя в людській плоті, його мученицька смерть і воскресіння – це все було чудо, бо відновився чудотворний живий зв'язок між землею і небом, людському світові відкрилася перспектива вічного життя. Христос не чинив дива заради самого дива, та оскільки водночас з людською Він мав і Божу природу, то чудо, в нашому розумінні, для Нього було природно здійснювати. Потрібне було вино на весіллі у бідній родині – й Ісус зробив вино з води, тяжко страждали родичі вмерлого Лазаря – й Ісус воскресив його.

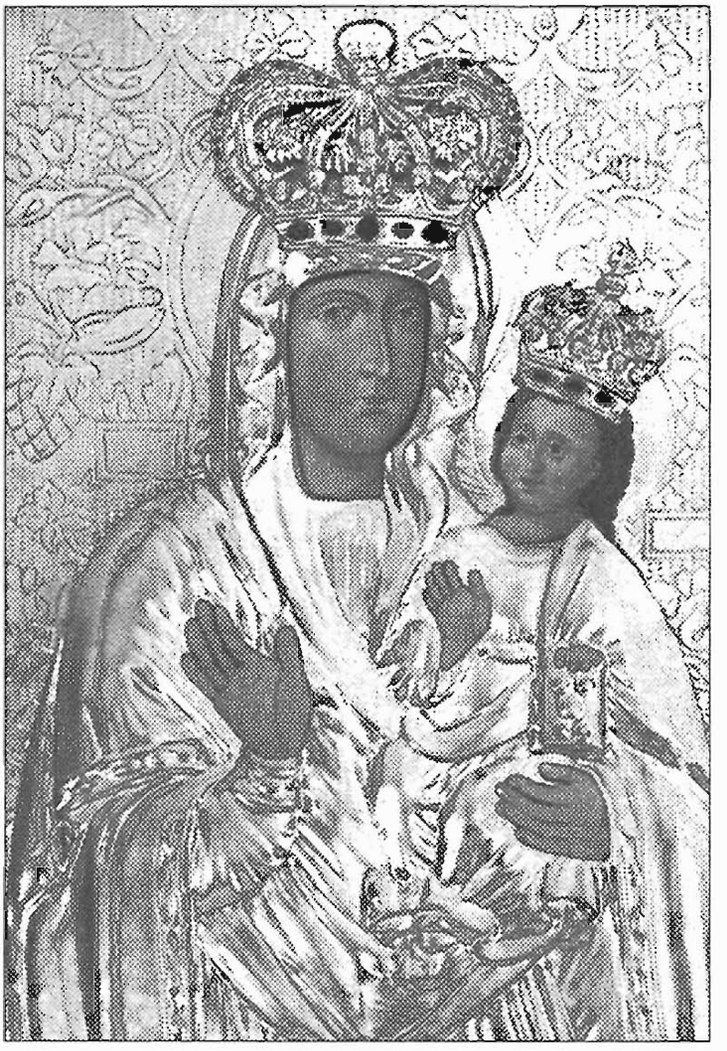

Зарваницька Божа Матір

Відомо, що й учні Ісусові потім, після Його воскресіння, володіли даром творити чуда. Ще пізніше, аж до наших часів, чуда звершує Дух Святий перед зображеннями християнських святих – перед іконами.

Іконні чуда відомі з перших років діяльности у світі Церкви Христової. Ікона – неодмінний атрибут кожного Божого храму – вона засвідчує історизм факту Боговтілення, постійно кажучи нам про непроминальні події Христового життя. Ікона – це не звичайний жанр малярства, а літургійна печать, в якій весь час перебуває трансцендентальна, метафізична сутність, що в'яже нас з Богом і святими людьми Церкви.

Відомо також, що не від кожної ікони виходить незбагненна сила і її результат – здійснення чуда. Не залежить ця сила від того, як намальова-

на ікона – майстерно чи посередньо, мистцем знаменитим чи зовсім невідомим, зберігається вона у великому катедральному соборі чи в маленькій парафіяльній церковці. Ми не годні з'ясувати якоїсь закономірности, бо тут діє не наша, не людська, а тільки Божа рука, Божа закономірність.

Український народ знав про чуда і вірив у них задовго до офіційного прийняття християнської віри князем Володимиром. Проте чуда дохристиянських часів, часів сонцепоклоніння і громопоклоніння, принципово відмінні від чуд при іконах християнської доби. Знаменитий український історик-хроніст Нестор Літописець у „Повісті минулих літ" (1113 рік), описуючи повалення ідолів у Києві перед обрядом хрещення киян у Дніпрі, дає дуже просте, але глибоке богословське обґрунтування, яке свідчить, що вже тодішня українська людина вміла розрізняти матеріяльне і духовне.

Християнські чуда мають зовсім іншу природу, аніж язичницькі. Чудотворні наші ікони – це місця, де звершується щось добре, рятівне, зцілююче.

Найінтенсивніші чудотворіння припадають на добу Пізнього Середньовіччя (XI–XY ст.) і на добу Української козацько-гетьманської державности (XYI–XYIII ст.) Це можна пояснити, що тоді Українська Церква була незалежною, у ній щедро діяла Божа благодать, яка часто проявлялася у формі чудотворінь, особливо у найгостріші, найнебезпечніші переломи в житті українського народу та окремих його представників, але в усіх випадках – під час гарячих, щирих, сердечних молитов людей до Бога, або під час звертання до святих Божих.

Найбільше чуд в Україні відбулося при іконах Богородиці. Тому переважна більшість чудотворних ікон в церквах України – це ікони Пречистої Діви Марії. Марійські чудотворні ікони являли чуда у православних, греко-католицьких і римо-католицьких церквах. Не знаходилися вони в якомусь одному місці чи регіоні, а досить рівномірно поширені по всій Україні. Були випадки, хоч і не дуже часті, що чудотворили ікони особливо шанованих і дуже популярних в Україні святих: Святителя Миколи Чудотворця, Пантелеймона Цілителя, Дмитра Солунського, Юрія Змієборця (Георгія Переможця). Але все ж коли в Україні говорять про чудотворні ікони, то мають насамперед на увазі Богородичні Марійські ікони.

Список чудотворних ікон в Україні, які користуються загальнонаціональною популярністю, налічує близько 50 ікон. Ще майже 100 чудотворних ікон мають в різних регіонах України місцеве значення. Буває, що чудотворну ікону шанують тільки в одному селі або місті, чи навіть в одній церкві, якщо тільки в ній відбулося чудо для місцевого чоловіка чи жінки.

Основні загальноукраїнські чудотворні ікони:

– Києво-Печерська ікона з Успенського собору Києво-Печерської лаври, привезена в XI столітті з Константинополя вже як чудотворна, але при ній продовжувалися чудотворіння і в Києві.

– Києво-Печерська ікона Богородиці на троні, в царській короні, з маленьким Ісусом на лоні, біля її трону – засновники Києво-Печерської лаври Антоній і Феодосій.

– Вишгородська ікона Богородиці Ніжности (Єлеуси), викрадена насильно з Києва князем-сепаратистом Андрієм Боголюбським, вивезена в Московію і неканонічно перейменована на „Володимирську".

– Белзька ікона Богородиці з галицького міста Белза, композиційного типу Провідниці (Одигітрії) з дуже сумних ликом, відомим у римо-католиків, як „Матер Долороза" – Мати-Страдниця; вивезена в Середньовіччі з України в Польщу і перейменована за новим місцем перебування як Мати Божа Ченстоховська, бо знаходиться в римо-католицькому монастирі Павлинів у польському місті Ченстохові.

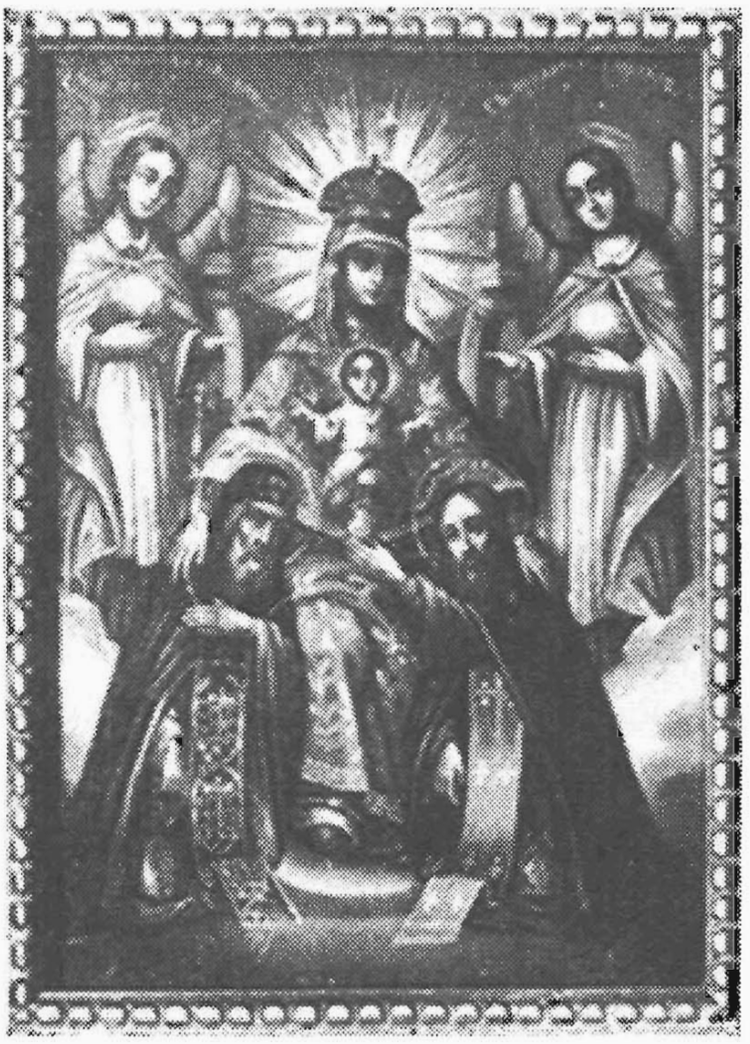

Києво-Печерська Божа Матір

–Київська ікона Миколи Мокрого.

– Єлецька ікона Богородиці з Єлецького монастиря біля Чернігова.

– Троїцько-Іллінська ікона Богородиці з Чернігова.

– Куп'ятицька ікона Богородиці з Куп'ятицького монастиря на Київщині.

– Іржавецька ікона Богородиці з села Іржавця на Чернігівщині.

– Корсунська ікона Богородиці з Корсуня-Херсонеса Кримського, де хрестився Великий князь київський Володимир Святославович.

– Путивльська ікона Богородиці, на якій Діва Марія тримає в руках маленьку драбину – натяк на майбутнє розп'яття Ісуса Христа; з міста Путивля Сумської області.

– Молчанська ікона Богородиці з Софронської пустині поблизу Путивля; як і в Путивлської ікони, Богородиця з малою драбиною.

– Домницька ікона Богородиці з Домницького монастиря на березі річки Десни на Чернігівщині.

– Жировицька ікона Богородиці з невеликої церковці біля білоруського міста Гродно; чудотвороіння при ній почалися 1470 року; копія ікони XVII ст. була перенесена до Риму в українську греко-католицьку церкву святих Сергія і Вакха, в якій з 1716 року відновилися чудотворіння.

– Почаївська ікона Богородиці з Почаївської Успенської лаври Тернопільської области.

– Дубенська ікона Богородиці з однієї церкви міста Дубно Рівненської області.

– Бердичівська ікона Богородиці з римо-католицького монастиря Босих Кармелітів у місті Бердичеві Житомирської області.

– Красногірська ікона Богородиці з Чернігова.

– Холмська ікона Богородиці – за канонічною композицією Богородиці Провідниці (Одигітрії) з міста Холма в колишньому українському Підляшші, тепер це місто на території Польщі.

– Києво-Братська ікона Богородиці з Братського монастиря в Києві.

– Горбанівська ікона Богородиці з Горбанівки на Полтавщині.

– Охтирська ікона Богородиці з міста Охтирки Сумської області.

– Домініканська ікона Богородиці з римо-католицького костелу у Львові.

– Ігорівська ікона Богородиці з Києво-Печерської лаври; пов'язані з нею чудотворіння припадають на час монгольського нападу на Київську Русь-Україну середини XIII ст., коли нападники з Азії не могли підкорити Печерський монастир у Києві.

– Любецька ікона Богородиці, відома з XI сторіччя, зберігалася в катедральному соборі святої Софії у Києві, а 1690 року оновлена й перенесена в місто Любеч поблизу Чернігова.

– Волинська ікона Богородиці з міста Луцька; чудотворіння при ній почалися в XII ст.

– Ярославська ікона Богородиці, іконографічного взірця Богородиці-Знамення, тобто Діви Марії у молитовній позі з піднесеними вгору руками і з образом Ісуса Христа Дитяти, так званого Христа-Емануїла, в колі на грудях Діви Марії; намальована ікона в Києві наприкінці XI чи XII століття знаменитим київським малярем ікон Алимпієм; при ній сталося багато чудотворінь у Києво-Печерській лаврі; Великий князь Київський Володимир Мономах подарував її у місто Ростов Великий – одне з провінційних міст Київської Русі-України, тамтешньому єпископові; у XIII ст. центр Ростовської епархії (на той час уже митрополії) був перенесений у місто Ярославль; у всіх цих містах при іконі відбувалися чудотворіння: зцілення невиліковно хворих дітей і навіть їх оживлення.

– Зарваницька ікона Богородиці з Крехівського монастиря Львівської області, чудотворна з XVII ст.

– Гошівська ікона Богородиці з села Гошева біля містечка Болехова Івано-Франківської області; особливою пошаною користується серед українських католиків українсько-візантійського обряду.

– Самбірська ікона Богородиці з міста Самбора Львівської області.

– Христинопільська ікона Богородиці з міста Христинополя Львівської області.

– Теребовльська ікона Богородиці з міста Теребовлі Тернопільської області; 1674 року перенесена в собор св. Юрія у Львові.

– Підгорецька ікона Богородиці з монастиря в селі Підгірці біля міста Броди Львівської області; чудотворіння – з XVIII ст.

– Ярославська ікона Богородиці з міста Ярослава, що біля Перемишля; чудотворіння при ній зафіксовані з XIV ст.; вона мала народну назву

„Милосердя двері"; в XYII ст. з цієї ікони змальована копія, при якій також відбуваються чудотворіння. Цю ікону не слід плутати з Ярославською іконою Богородиці–Знамення, пензля київського майстра Алимпія Іконописця.

– Мукачівська ікона Богородиці з села Марія-Повч Закарпатської області. Намальована в стилі української народної ікони в 1696 році невідомим ікономалярем Закарпаття; одразу при ній почалися чудотворіння; 1697 року ікону урочисто перевезли у катедральний римо-католицький собор св. Стефана в австрійській столиці Відні. Копія ікони залишена в Закарпатті, в Мукачівській єпископській церкві. При обох ікнах відбулися численні чудотворіння.

Це основні українські чудотворні ікони, що визнаються історичними Церквами України – Православною, Греко-Католицькою і Римо-Католицькою, як ікони всеукраїнського значення. Не всі ці ікони досліджені з богословського погляду, докладно не описані чудотворіння при них, хоч зроблені серйозні кроки до складання їхнього списку. Цікаво, що і з мистецького боку значне число українських чудотворних ікон дістає високу оцінку.

Як і в інших країнах, в Україні чудотворними були і є не тільки високомистецькі ікони, створені професійними майстрами, але й ікони так званої народної течії, однак число майстерно намальованих ікон в Україні серед чудотворних ікон досить велике. Вважається, що майже всі ікони, які дійшли до нашого часу від доби великокнязівської України Середньовіччя, є чудотворні. Однак проблемою залишається складання каталогу цих ікон за системою чудотворінь, описі самих чуд, визначення джерел походження інформації про чуда. Це питання торкається як науковців, так і богословів. Наукова нерозробленість цієї проблеми зумовлена довготривалою неканонічною підлеглістю Української Церкви Москві, що не визнавала окремішности українського ікономалярства від московського і тому відкидала всякі спроби богословського дослідження українських ікон і тих чуд, що при них відбувалися. Другою причиною є шаленство у XX сторіччі в Україні більшовицького безбожництва, яке знищило тисячі храмів з прекрасними іконами: лише окремі з них вдалося врятувати.

З огляду на ці дві страшні причини, українські люди боялися розповідати про чудотворіння Святого Духу при тій чи іншій іконі. Відійшло у вічність багато осіб, які одержали зцілення при чудотворних іконах або відчули на собі дію інших духотворних чудес. Ці люди боялися розповідати науковим фолкльорним і етнографічним експедиціям про те, що з ними сталося. Втім, не менше боялися й самі науковці.

Ось чому маємо сьогодні дуже давні оповідання про чуда при іконах – ті оповідання, що давно увійшли в українську богословську та фолкльористичну клясику. Ще з доби Середньовіччя, наприклад, в Україні відомі оповідання про чуда біля ікон святителя Миколи, архиєпископа міста Міри, що в Лікії (280-343), культ якого у князівській Україні відомий з моменту хрещення 988 року і тримається на високому рівні аж до сьогодні. В Україні святого Миколая називають не інакше, як чудотворець,

добрий, угодник Божий, скоропомічник. Близько 1090 року в Києві стало відомо чудо, яке поклало початок ще одному імені святителя – Микола Мокрий. Кожний український храм мав ікону святого Миколи як обов'язкову: ікона його розташовувалася в головному – намісному – ярусі іконостасу. Була така ікона і в катедральному миртрополичому соборі святої Софії в Києві. Близько 1090 року молоде подружжя мешканців Києва верталося із свята у місті Вишгороді, що біля Києва, додому і перепливало човном через Дніпро. На руках молодої матері спало у сповиточку немовля. Задрімала мати,і дитина впала у воду. Була пізня година, темно, і батькові не вдалося врятувати дитину. Прибиті горем батьки прийшли під собор святої Софії і ревно молилися Богові за спасіння душі свого втопленого немовляти, благаючи простити їм тяжкий гріх, що не доглянули дитини. Настав ранок, відчинили двері храму – і раптом звідти батьки почули знайомий плач: біля ікони святого Миколи вони побачили свою дитину в мокрих пелюшках.

Звістка про чудотворність Миколиної ікони у Святій Софії рознеслася містом і всією Київською державою. У 1113 році тяжко захворів новгородський удільний князь Мстислав Володимирович. Жодні ліки не допомагали, і він послав своїх людей у столичний Київ, щоб скопіювали свято-софійську чудотворну ікону і принесли її в Новгород для одужання князя. Поки посли збиралися у дорогу, князеві Мстиславу доповіли, що в озері Ільмень, поблизу Нвгорода, виловили ікону, на якій зображений святий Микола. Ікону принесли, князь гаряче молився перед нею і одужав. Потім виявилося, що то була точна копія ікони св. Миколи з київського собору св. Софії. Чудотворна ікона була в столичному храмі аж до вторгнення монголів у Київ 1240 року, коли її викрали і знищили азіяти.

Чудотворіння Богородичних ікон поширювалися в Україні на велике коло явищ особистого і суспільного життя. Збережені оповідання про ці чуда виказують не тільки надприродні дії і перетворення, що ставалися з людьми в моменти їхнього відчайдушного становища, але й вияв співчуття Пресвятої Богородиці в тих ситуаціях, коли поміч спізнилася. Були випадки, коли Богородичні ікони раптом темніли, коли в когось траплялося лихо, або навпаки – оновлювалися, світліли, віщуючи щось добре, надихаюче. 1430 року, наприклад, зі щоки Белзької (на той час уже Ченстоховської) ікони Богородиці виступила кров, коли один повстанець-гусит з розмаху вдарив по ній шаблею. Відтоді лик Богородиці потемнів і став ще сумнішим, але чуда при ній не припинилися.

Згадаємо один приклад з чудотворною Богородичною іконою, коли з очей Діви Марії текли сльози. Мова йде про знамениту, прославлену Тарасом Шевченком у вірші „Іржавець" ікону Іржавецької Божої Матері: „Заплакала матер Божа сльозами святими, заплакала милосердна, неначе за Сином. І Бог зглянувсь на ті сльози, пречистії сльози! Побив Петра, побив ката на наглій дорозі...". Хоч ця ікона була намальована у 1572 році далеко від Іржавця (село Іржавець знаходиться в Ічняньському районі Чернігівської области), але прославилася вона майже через півтора століття саме як чудотворна Іржавецька ікона Богородиці. За іконогра-

фічною канонічною традицією ікона належить до типу Провідниці-Одигітрії: Марія з маленьким Христом на лівій руці, Христос тримає в руці святу Євангелію і благословляє. Вона виконана в українському варіянті стилю Ренесансу: лик Богородиці не східній, а европейський, з характерними зовнішніми рисами українських молодих жінок. Ікона мальована на дошці, велика за розміром – заввишки 1 м. 25 см., завширшки 71 см. Вона намальована десь на півдні України і знаходилася в іконостасі церкви святої Покрови на дніпровському острові Хортиця, населеному запорізькими козаками.

Українські лицарі-козаки її дуже шанували, молилися перед походами на турків і татар – і завжди верталися з перемогою. Коли гинув або помирав якийсь козак, щоки Богородиці орошалися сльозами. Поранені після молитви перед нею швидко одужували, їхні рани миттєво заживали. Коли наближалася битва під Полтавою 27 червня 1709 року, лик Богородиці на іконі не висихав від сліз кілька місяців підряд: цим вона попереджувала про трагедію, що наближалася. Полководці гетьмана Івана Мазепи взяли ікону із Запорізької Січі до Полтави. І там ікона плакала. Взяли її для сприяння перемозі, але вона знала, що на цей раз переможе зло, а не добро...

Тарас Шевченко описав цю сумну подорож, як полон великої святині: „Як мандрували день і ніч, як покидали запорожці Великий Луг і матір Січ, взяли з собою Матер Божу, а більш нічого не взяли, і в Крим до хана понесли на нове горе Запорожжя. Заступила чорна хмара та білую хмару. Опанував запорожцем поганий татарин. Хоч позволив хан на пісках новим кошем стати, та заказав запорожцям церкву будувати. У наметі поставили образ Пресвятої і крадькома молилися...“.

Не могла християнська святиня довго перебувати серед мусульман. Через сім років, 1716 року, чудотворну запорізьку козацьку ікону таємно від московської влади, яка тоді тероризувала Україну, перенесли в село Іржавець. сховали в дуплі старої липи. Там вона пробула якийсь час. А коли в Іржавці збудували нову церкву Пресвятої Трійці, від липи почало виходити дивовижне сяйво. Тоді люди вийняли ікону зі сховку і врочисто внесли у новозбудовану церкву. Чуда при іконі продовжувалися до 1936 року, коли безбожники кинули ікону у вогонь.

Оповідання про Богородичні чуда в багатьох випадках пов'язані з визвольними війнами українського народу. На основі молитов до Богородиці українських вояків виникає особливий культ Покрови Богородиці. Від Середньовіччя до сьогодні захисники України вважають Богородичну Покрову своєю небесною заступницею. До Покрови зверталися в добу Київської Русі-України князі, дружинники, ченці. А в наш час, 1947 року, бійці Української Повстанської Армії проголосили свято Покрови офіційним святом українського війська.

Із захистом України від турецьких нападів пов'язані чудотворіння при Почаївській іконі Богородиці. Висока гора на Подільській рівнині в теперішній Тернопільській області стала знаменитою в 1340 році. На горі в печері жило тоді двоє монахів. Під час молитви вони побачили у вогня-

ному стовпі постать Богородиці Марії, що стояла на вершині Почаївської гори, на камені. Це ж саме явлення побачив пастух з двома хлопчиками. Вони поспішили на вершину гори, зустріли там ченців. Явлення Марії зникло, але на камені залишився втиснутий слід її ступні, в який, мов у чашу, наливалася чиста, прозора, як сльоза, вода, Це джерело стало місцем паломництва людей і багатьох чуд зцілення.

Найбільше чудо, пов'язане з іконою в Почаєві, сталося 23 липня 1675 року. Почаївський монастир оточило численне турецьке військо. В ті роки Туреччина нібито була союзницею українського гетьмана Петра Дорошенка, але насправді турецьке військо використало своє перебування на території України для грабежу населення, особливо монастирів, де було чимало харчів та всього іншого. Ціллю турків у Почаєві якраз був грабунок. 20, 21, і 22 липня 1675 року турки тримали облогу монастиря. Монахи міцно позамикали брами, але не мали ніякої зброї, щоб відігнати ворога. Усі три дні вони щиро і голосно молилися до Бога, просили Богородицю про заступництво. Молилися день і ніч перед чудотворною іконою Богородиці. Рано-вранці 23 липня турки почали штурм. В монастир полетіли стріли, кулі, гарматні ядра. Аж ось на небі, високо перед монастирем, з'явилася постать діви Марії, а біля неї – архистратиг Михаїл і преподобний Йов, який колись був ігуменом монастиря. При цьому явленні турецькі стріли, кулі і ядра, пущені на монастир, повертали назад і вражали турків. Турецьке військо з панікою почало втікати.

Почаївське чудо мало великий резонанс серед українських християн; пішла на спад доба руйнації України, нападів на неї чужинців. Облога Почаєва і раптовий відступ турецького війська знайшли відображення в українському мистецтві. Вікарний єпископ Волинської епархії Анатолій, який був свідком чуда Почаївської ікони, створив історичну картину на цю тему. 1704 року відомий український гравер Никодим Зубрицький вигравірував на міді великий естамп „Облога Почаївської лаври".

І то було далеко не останнє чудо Почаївської ікони. Ці чуда тривали весь час – аж до зникнення оригіналу Почаївської ікони в роки Другої світової війни. Проте чуда зцілення біля сліду від стопи Пресвятої Богородиці деякий час тривали і по Другій світовій війні, і припинилися після неканонічного захоплення Почаївської лаври Московським Патріярхатом на початку 90-их років XX сторіччя.

З цих прикладів можна зробити висновок, що чудотворіння при іконах – це реальність, а не результат схильности людського розуму до мітотворчости, як це твердять раціоналісти і атеїсти. Кожен, хто має сумнів у тім, чим можуть відбуватися надприродні явища взагалі, повинен запитати себе: чому надприродні явища, які християни називають Божими чудами, не відбуваються при інших предметах, а тільки при церковних святинях? Чому нічого подібного не діється при злитках золота, діямантах, рубінах чи інших коштовностях, які так високо цінуються в матеріяльному світі, але стається при іконах, намальованих на звичайному дереві чи полотні звичайними фарбами?

Київ.

Павло ТИЧИНА

СКОРБОТНА МАТИ

Пам'яті моєї матері

I

Проходила по полю
Обніжками, межами.
Біль серце опромінив
Блискучими ножами!

Поглянула – скрізь тихо.
Чийсь труп в житах чорніє...
Спросоння колосочки:
Ой, радуйся, Маріє!

Спросоння колосочки:
Побудь, побудь із нами!
Спинилась Божа Мати,
Заплакала сльозами.

Не місяць і не зорі,
І дніти мов не дніло.
Як страшно! – людське серце
До краю обідніло.

II

Проходила по полю –
Зелене зеленіє...
Назустріч Учні Сина:
Возрадуйся, Маріє!

Возрадуйся, Маріє:
Шукаємо Ісуса.
Скажи, як нам простіше
Пройти до Емауса?

Звела Марія руки,
Безкровні, як лілеї:
Не до Юдеї шлях вам,
Вертайте з Галілеї.

Ідіте на Вкраїну.
Заходьте в кожну хату –
Ачей вам там покажуть
Хоч тінь Його розп'яту.

III

Проходила по полю.
В могилах поле мріє –
Назустріч вітер віє –
Христос воскрес, Маріє!

Христос воскрес? – не чула.
Не відаю, не знаю.
Не буть ніколи раю
У цім кривавім краю.

Христос воскрес, Маріє!
Ми – квіти звіробою,
Із крові тут юрбою
Зросли на полі бою.

Мовчать далекі села.
В могилах поле мріє.
А квітка лебедіє:
О згляньсь хоч Ти, Маріє!

IV

Проходила по полю...
– І цій країні вмерти? –
Де він родився вдруге, –
Яку любив до смерти?

Поглянула – скрізь тихо.
Буяє дике жито.
– За що Тебе розп'ято?
За що Тебе убито?

Не витримала суму.
Не витримала муки, –
Упала на обніжок,
Хрестом розп'явши руки!...

Над нею колосочки
„Ой, радуйся!" – шептали.
А янголи на небі –
Не чули і не знали.

Ігор ЛОСЬКИЙ

УКРАЇНКА ЧАСІВ КОЗАЧЧИНИ

Мабуть, цей заголовок викличе в уяві багатьох читачів романтичний образ Чаплінської, Богданової коханки, цієї „степової Олени прекрасної", як назвав її польський історик Роллє і яку леґенда зробила однією з головних причин величної епопеї 1648 року.

Або вирине з безвісти віків привабливе личко молоденької Мазепиної похресниці – Мотрі, котра своїм коханням опромінила останні дні немолодого гетьмана.

Обидві ці постаті тісно в'яжуться з козацько-гетьманською Україною і не раз служили темою нашим історичним повістярам. Одначе тема цього нарису зовсім інша – не така ефективна, але, гадаю, не менш корисна: хочемо тут, бодай побіжно, зібрати спостереження про ролю і становище жінки в суспільстві української гетьманської держави.

Ця держава зродилася, як знаємо, з великого зриву 1648 року і тривала більш як століття, якщо вважати за кінець Гетьманщини вимушене зречення гетьмана Кирила Розумовського в 1764 році. Хоч і не довгий вік судився цій державі і не охоплювала вона ніколи цілої етнографічної території, заселеної українським народом, але все ж була це єдина, після князівської, доба нашої історії, коли українська нація посідала свою, хоч і обмежену, суверенність. Свідома спадкоємниця традицій князівської держави, стара Гетьманщина передала їх своїм наслідникам. Вона і лише вона уможливила таким чином наше найновіше державне відродження.

Власна державність української нації у козацько-гетьманській добі дала змогу нашому національному генієві якнайбільш різносторонньо проявити себе. Тому стара Гетьманщина, поминаючи всі її негативні сторони, на яких занадто багато любили зупинятися наші старші історики, була колискою власного оригінального типу культурного і громадського життя в Україні.

Далеко не остання роля у творенні цих вартостей належить українському жіноцтву. Ця роля тим видатніша, що жінка за весь час нашої історії ніколи не була пасивним об'єктом. Ніколи сфера діяльности української жінки не була обмежена вузьким колом чисто родинних справ. Ніколи жінку не зачиняли в нас, як, наприклад, у Московщині, у „теремі". Завжди була вона вільна і майже рівноправна чоловікові.

До уваги передусім беремо жінок з-поміж козацької старшини, тобто тодішньої провідної верстви. Робимо це не тільки тому, що про життя цієї верстви історія зберегла нам найбільше даних, але й тому, що в тодішній провідній верстві найяскравіше скристалізувався той тип доби, про яким ми згадували. Окрім того, козацька старшина не була закосте-

нілою, відірваною від решти суспільства кастою. Саме козацька еліта була у повному розумінні слова еманацією цілого українського народу і в творенні її брали участь усе верстви нації.

Спочатку пригадаймо собі походження тогочасного жіноцтва. Звідки взялися всі ті гетьманші та полковниці у суспільній єрархії після зриву 1648 року? Це тим важливіше, бо дехто з чужих істориків намагається представити українське жіноцтво доби Хмельницького як якусь зграю розпусних, вічно п'яних меґер. На наше щастя, тепер поволі відходить у безвість вигадана в добу нашого найбільшого занепаду ворожими істориками концепція, нібито величний національний здвиг 1648 року був звичайним бунтом селянських низів проти немилого їм шляхетського ладу. Тепер, після праць Вячеслава Липинського й інших істориків-державників, ми вже ясно усвідомлюємо, що хоч у перших часах Хмельниччини виступали на перше місце моменти соціяльної революції, все ж як цілість мала вона яскравий національний характер. Брали участь у подіях 1648 року майже всі стани і верстви українського народу. Козацтво, яке вело перед як у здобуванні державности, так і пізніше в її розбудові, складалося з найактивніших елементів усіх українських верств: селянства, міщанства, духовенства і шляхти. Кількість шляхти у передових рядах козацтва все збільшувалася – в міру того, як козацька держава потребувала для своєї організації все освіченіших і досвідченіших у державних справах людей.

Те саме торкається в повній мірі і жіночої частини кермівної козацьої верхівки, яка доповнювалася з усіх станів. Вже відразу бачимо серед тих жінок, поруч козачок і селянок, шляхтянок, аж до княжен включно.

Та навіть і останні мало в чому нагадували сучасних сальонових пань. Не треба забувати, що життя в Україні і перед Хмельниччиною і пізніше, аж до початку XVIII ст., було повне небезпек. Нерідко українська жінка зі зброєю в руках мусила боронити своє родинне вогнище від своїх і чужих напасників. Це повне непезпек життя сприяло виробленню того войовничого типу української жінки, який часто подибуємо в Україні XVI - XVIII сторіч. Цілу ґалерію таких типів виводить у своїх прекрасних нарисах історик Орест Левицький. Взяти хоч би Ганну Борзобагату-Красенську, що самовладно управляла маєтками луцької епархії, вела безліч судових процесів і постійно нападала на сусідів. Раз з наказу короля проти свавільної жінки піднялася шляхта з цілого воєводства. Але Борзобагата не злякалася. Одягнена в панцир, на чолі своїх гайдуків зустріла вона шляхетське військо пострілами з гармат і розбила його дотла.

Або не менш войовнича постать – княгиня Софія Ружинська. У 1608 році вона, керуючи власним військом з 6000 піших і кінних вояків, під звуки оркестри, з розгорнутими прапорами, переможно штурмувала замок свого ворога, князя Корецького, у Черемші на Волині.

Революційна атмосфера Хмельниччини ще більше сприяла появі таких войовничих жінок. Серед козацького суспільства, яке заступило шляхту, бачимо багато гідних наслідниць Борзобагатої і Ружинської. З тією різницею, що коли в „подвигах" цих двох першу ролю відігравали

особисто-авантюристичні моменти, в добі Хмельниччини вони мають вищий мотив – національний, патріотичний.

Пригадаймо облогу Буші. Було це під час польського наступу в 1654 році, коли Степан Чарнецький оточив містечко Бушу на Поділлі, де зачинилися козаки разом з мешканцями околиць. Після кількох невдалих штурмів і після того, як козаки рішуче відмовилися піддатися, польські гетьмани розпочали генеральний штурм. Один з них, Лянцкоронський, наказав кінноті позлазити з коней і лізти на скелю, послав туди навіть візників і слуг. „Довго і марно працювали поляки, – описує цю подію історик, – козаки сипали на них кулями, немов градом, польські вояки падали з валів, Буша стояла непрушна. Чарнецький спостеріг, що зі ставу, який закривав місто з одного боку, можна спустити воду; зробили греблю, вода у ставі впала. І тоді козаки змушені були з усіх боків стримувати ворожий наступ, кіннота польська злізла з коней, перейшла пішки став і кинулася на одну з веж. Козаки довго боронили це місце, чимало жовнірів перебили, але до поляків щогодини підходила свіжа сила; їм врешті вдалося проломити в одному місці мур і вдертися до середини міста... Українці, щоб не піддатися ворогам, почали палити власні хати і вбивати один одного. Жінка вбитого сотника Завистного сіла на бочку з порохом і зі словами: „Після любого чоловіка не хочу я залишатися на поталу жовнірам“ – підпалила бочку... Приклад відважної сотникової заохотив інших жінок, матері кидали в огонь і криниці власних дітей, а тоді самі кидались за ними... До печери недалеко від міста встигли сховатись 70 жінок, але деякі з них загубили хустки. По тих хустках ворог довідався про їхнє сховище і запропонував жінкам вийти. Завзяте жіноцтво відповіло на ту пропозицію пострілами. Не бажаючи наражатися на кулі, поляки спрямували на печеру течію потоку і затопили її. Усі жінки потонули, ані одна не піддалася ворогам“. Так розповідає про цю подію історик.

Атмосфера боротьби не могла не відбитися на цілому складі життя, і зрозуміло, що в тих перших революційних роках годі шукати за особливою етикою і товариською культурою. Не був вийнятком і двір самого гетьмана. Знаємо, що шляхтич Хмельницький був освіченою, як на ті часи, людиною. Освічених і культурних шляхтичів бачимо і в його оточенні. Це Виговський, Кричевський, Морозенко-Мрозовицький та інші. Але, незалежно від цього, не міг скромний козацький сотник за короткий час змінити зовнішніх обставин свого життя і узгодити їх зі становищем майже самовладного монарха, яким він став уже в 1648 році. На перешкоді стояли передусім родинні умови.

Як відомо, перша жінка Богданова померла ще перед 1648 роком, і він взяв собі за жінку Чаплинську. Хоч гетьман і побрався з нею законним шлюбом, становище її в гетьманській резиденції в Суботові було досить фальшиве. Вона почувала себе там чужою. Діти Хмельницького, особливо старший син Тиміш, її не любили. Крім цього, вона була досить легковажна і ніяк не могла увійти у становище дружини „князя і самодержця руського“. Постійну відсутність чоловіка використовувала вона лише на те, щоб заводити принагідні любощі. Це й послужило причиною

її трагічної смерти, коли з наказу Богдана її повішено разом з коханцем.

Невдовзі після смерти Чаплинської Хмельницький одружився втретє. На цей раз він за жінку взяв козачку Ганну Филипиху. Тим своїм кроком, каже Грушевський, гетьман „хотів без сумніву зміцнити свої зв'язки і свій авторитет. На місце романтичної авантюри з якоюсь полькою наступив солідний зв'язок з поважною козацькою родиною".

І справді – гетьманова Ганна – одна з найвидатніших жінок козацької доби нашої історії. Не була вона вже чимось середнім між жінкою і коханкою, як її попередниця. Це вже була „пані гетьманова", як офіційно титулували Ганну Хмельницьку. Навіть ті скупі джерела, які маємо про неї, свідчать, що Ганна не обмежувала своєї діяльности домашніми і родинними справами. Вона здобула таке довір'я в гетьмана, що в час його відсутности сама видавала універсали.

Бачимо її завжди на прийняттях чужоземних дипломатів, які відвідували Суботів. То ж був час, коли молода держава розбудовувала свою закордонну політику. Шведські, угорські, австрійські і турецькі посли, не кажучи вже про польських і московських, постійно відвідують Суботів.

Там після ділової розмови відбувалося звичайно прийняття. Ось, наприклад, описують свою візиту до Суботова московські посли 19 червня 1657 року. Після бурхливої розмови, коли гетьман закидав москалям їх, дволичну політику супроти України, бажаючи, видно, зм'якшити враження, велів, як писали у своїх реляціях посли, застелити стіл і просив їх їсти, що Бог послав. Як лише стіл застелили, з сусідньої кімнати вийшла гетьманова Ганна зі своєю пасербицею Катериною Виговською (донькою гетьмана, що віддалася за брата генерального писаря), сіли за стіл і частували гостей. Найбільше зчудувало москалів те, що пані дому самі сіли за стіл – річ на Московщині нечувана. В Україні, де жінка користувалася повною свободою, була це річ самозрозуміла.

Слава про гетьманову і про ролю, яку вона відігравала при гетьманському дворі, рознеслася і за кордони України. Коли у жовтні 1655 року польський король, бажаючи прихилити до себе гетьмана, прислав до нього Станіслава Любовицього, то цей, окрім королівського листа до гетьмана, мав листа королеви до гетьманової, разом з коштовним подарунком. В листі цьому королева просила Ганну вступитися перед гетьманом за інтереси короля.

Згадуючи про жінку Хмельницького, слід сказати і про його доньок. Їх батько, немовби бажаючи заманіфестувати з'єднання шляхти з козацтвом, віддав одну, Олену, за Івана Нечая, представника козацько-демократичної течії, а другу, Катерину, – за брата Виговського. Виговські, як відомо, репрезентували аристократичну течію в українському суспільстві. Першу ми після її шлюбу рідко зустрічаємо в Суботові, зате Виговська, як ми вже бачили, зуміла добре порозумітися зі своєю мачухою і товаришила їй під час прийнять чужих послів. Наступниця Ганни, жінка гетьмана Івана Виговського, Олена, була досить скромною і її роля виявилася хібащо в тому, що вона похопила з великопанської родини Статкевичів і принесла до Суботова ще більше вишуканости.

В добі так званої руїни, яка приходить після зречення Виговського, мало маємо відомостей про будь-яку участь жіноцтва в політичному житті. Аж пізніше, за гетьманування Івана Самойловича й особливо його наступника Івана Мазепи життя стабілізується і жінки знову починають відігравати значнішу ролю. За Мазепи підвищується рівень товариської культури й етикету серед старшини і жіноцтва. Мазепа власним прикладом причинився до того, оскільки його свідомим бажанням було створити економічно сильну провідну українську верству.

Войовничий дух українського жіноцтва знаходить свій вияв у такі трагічні для України дні, як перед і після Полтави. Прикладом таких діяльних жінок є хоч би жінка майбутнього гетьмана Орлика, Герцикова з дому. Після переходу гетьмана на шведський бік Орликова, разом з жінками інших мазепинців, опинилася у Прилуках. До них приїхав туди один з колишніх урядовців гетьманської канцелярії, що перейшов до москалів, щоб намовити присутніх там старшин покинути Мазепу. Орликова, не гаючись, наказала схопити зрадника, відібрати всі папери і кинути до в'язниці. Папери вона відіслала з гінцем до Мазепи, вимагаючи від гетьмана наказу повісити зрадника. Тільки щасливий випадок врятував йому життя.

Жінки і доньки мазепинців з подиву гідною мужністю зносили тяжкі удари до і після полтавської поразки. Одні, як Орликова, або Ганна Забіла, з Мировичів, до кінця життя несли тяжкий хрест еміграції. Ще гірше терпіли ті, що залишилися в Україні. Не маючи змоги покарати мазепинців, які еміґрували, москалі, згідно зі своєю віковою засадою, мстилися на родинах. Багато жінок, матерів і дочок мазепинців спокутували „зраду" своїх рідних на далекій Півночі. Так було з Пелагією Мирович, жінкою переяславського полковника і матір'ю мазепинця Федора Мировича. 28 років провела вона в Тобольську. Там же страждали Олена Мирович, дочка мазепинця Івана Ломиківського, з донькою Уляною, Марина Мирович та інші.

Говорячи про участь тогочасних жінок у політичному житті, не можна оминути Насті Скоропадської, жінки Мазепиного наступника. Цілком даремно дехто з письменників малює її прихильницею Москви. Суперечить цьому випадок, про який розповідає Данило Забіла. Той, відвідавши гетьманський дім невдовзі після полтавського бою, сперечався з небожем гетьманової Андрієм Марковичем про те, чи можливе повернення Мазепи в Україну. На цю розмову надійшла гетьманова. Почувши, про що йде мова, сказала: „Мазепа – живий гетьман, і ніхто не має права позбавити його гетьманства і забрати булаву, а ми хоч і взяли гетьманство, однак лише з необхідности, і нам це вибачать...".

Те, що жінки в старій Гетьманщині брали активну участь у політиці, свідчить про їхнє незалежне становище у суспільстві. Підставою цієї незалежности були самі правні норми. Рідко де і коли жінки користувалися такою правною свободою, як у старій Україні. А у маєткових справах вони були цілком рівноправними з чоловіками.

Однак, ця рівноправність мала й злий бік, бо сприяла розвиткові су-

тяжниицтва. Потреба судитися за всяку дрібницю – це одна з найтемніших сторін тодішнього українського (зрештою, те саме бачимо і в польської шляхти) суспільства. „Бували, – пише Орест Левицький, – поміж тодішніми шляхтянками такі завзяті правники, які тільки те й робили, що їздили по судах і трибуналах, визнавалися добре на Литовському Статуті й інших законах, розумілися знаменито на всіх хитрощах судової казуїстики і часто навіть не через уповноважених, а особисто виступали у складних і тяжких процесах".

Були серед жінок і такі, котрі зловживали своїми рівними правами. Наприклад, полковниця Уляна Милорадович, з дому Бутович, яка розпоряджалася у полку, як в себе в хаті. Так що врешті гадяцька старшина звернулася до гетьмана Апостола зі скаргою і просила, „аби пані полковниця не вмішувалася до справ полку, не безчестила старшини, судів не судила, декретів, підписаних старшиною, не нищила, власних наказів по полку не розсилала і жінок не безчестила". Ця ж полковниця була відома зі своїх знущань над підданими-селянами.

Однак ці окремі плямки не затемнюють позитивних впливів свободи і рівноправности, якими користувалися тогочасні жінки. Може, ніде не позначилися ці впливи так корисно, як у родинному житті. Тодішні шлюби поміж двома цілком рівновартними і свобідними особами, відзначалися сталістю і мирним, спокійним співжиттям. Жінка була дорадницею в чоловіка і товаришем на його життєвому шляху. Та й як могло бути інакше, коли чоловік більшу частину свого життя проводив у походах? Хто мав заступити його вдома, як не жінка?

Щось більше, ніж звичайна формальність, говорить до нас зі заповіту старого вояка, ветерана багатьох походів, чернігівського полковника Якова Лизогуба. Заповідаючи синові маєтки, козак застерігає, що син має право володіння лише під умовою, коли буде „при жінці моїй, а своїй матці єдинокупно жити" і ні в чому її „не буде „ховай Боже, дратувати", а буде „оную шанувати, поважати і в усьому слухати".

Назагал роля жінки в родині довший час була домінуюча. На жінках, окрім господарства, лежала справа виховання дітей. Це виховання вже на початках XVIII сторічя далеко не було примітивне. Коли мати була письменна, то сама вчила дітей грамоти, або шукала їм учителя, який також виконував обов'язки домашнього секретаря – писав від імені господині різні запрошення на свята тощо. Пізніше сини їхали продовжувати освіту до Київської Академії або якоїсь колегії в Чернігові чи Переяславі. У справах одруження дітей мати мала вирішальне слово. Довший час зберігаався звичай, коли старшина у справах одруження дітей просила поради і благословення в гетьмана.

Серед козацьої старшини багато жінок були письменні. Коли в 1654 році, в добі Хмельниччини, Україну переїздив вчений сирієць Павло з Алепу, то у своїх подорожніх записках занотував, що у жіночому монастирі Вознесення у Києві бачив дівчат, які там виховувалися. Всі ці дівчата, пише він, „вміють читати, знають філософію і логіку та пишуть на різні теми".

А як виглядала справа жіночої моральности? Тодішнє законодавство,

досить гуманне в інших сферах, загрожувало найсуворішими карами, аж до тортурів і смертної кари за прогріхи проти засад моралі. А все ж постійно доводилося судам мати до діла з такими справами.

До нас дійшов примірник духовного твору, на марґінесі якого його власник, – мабуть, чернець часів Мазепи, робив свої помітки. Там до уступу про шлюб, де автор пише, що головне у шлюбі – це вірність, чернець цей додає меланхолійне зауваження: „Рідко і тоє буває". Втім, чернець у таких справах може бути занадто суворим суддею.

Згадаємо ще про козацькі гостини. Вже за Мазепи товариське життя в Україні ровивається дуже широко. Ідучи за прикладом гетьмана, старшина при кожній нагоді скликлала в себе гостей – і це цілком відповідало вродженій українській гостинності. Найчастіше гостини в'яжуться з якоюсь радісною подією в родині: весіллям, хрестинами, іменинами. Козацька старшина мешкала здебільша по своїх хуторах. Коли їхали в гостину, то на декілька днів. Господиня мала чимало клопоту, щоб розважати весь цей час своїх гостей. На такі гостини любили запрошувати мандрівні хори з київських спудеїв, які заробляли собі гроші на науку. Діти на потіху гостям під проводом свого учителя грали веселі комедії, деклямували вірші.

Та головною розвагою залишалися їжа і напої. Ми сьогодні навіть уявити не можемо ту кількість питва та їжі, яку могли спожити дебелі полковники та їхні пані. Щодо пиття, то вже за Мазепи знайшов собі шлях в Україну шумливий французький сект, і червоне бургундське вино, і солодка „мальвуазея", і екзотичний рум. Але підставу творили домашнього виробу горілки і наливки. Були вони такого складу, що сьогодні великий пияк їх не витримав би. Але тверезі козацькі голови витримували багато. Пані також були не від того. А все ж напиватися до нестями вважалося негідним.

Щодо їжі, то вже з кінцем XVII сторічя до традиційних борщів і варенників приходять всякі закордонні „делікатеси", зокрема кявіяр та різні сорти риб, і розмаїті „лєґуміни". Тодішня куховарська книжка подає аж 821 приписів до печива і солодощів.

Тепер – про зовнішній образ тогочасної жінки, її одяг. Він відзначався своєю орієнтальною пишнотою. Самоцвіти, тяжкий, золотом і сріблом гаптований крам на кунтушах – все це надавало жіночому одягові мальовничости.

Головною частиною одягу був кунтуш. Багаті пані мали цілі колекції коштовних кунтушів, які переходили у спадщину від матері до доньок. Кунтуш, часто оторочений дорогим хутром, щільно охоплював стан і руки, і лише ззаду мав трохи „зборів". Викладаний комір, відклад на грудях і обшивки на рукавах робили з іншої матерії, ніж сам кунтуш, часто ще багатшої і барвистішої. Спереду на грудях кунтуш був відкритий і лише на стані його застібали гапликом.

Під кунтушем носили корсет з парчі або іншої матерії. Допонювали одяг спідниця і барвиста запаска. Взуття було з червоного або іншої барви сап'яну, на високих зап'ятках.

На голові заміжні жінки носили „кораблики“ або очіпки. Кораблик – це була оксамитна шапочка з напусками, які мали прикривати вуха. Спереду і ззаду кораблик мав ріжки. Не раз робили їх з хутра. Верх кораблика був з парчі або гаптований флітрами, золотою і срібною ниткою та ін. Очіпок щільно охоплював голову. Робили його з парчі, облямованої ґазою. Дівчата із старшинських родин не носили шапочок. На чолі мали золоті та срібні сітки, ґази, позументи й різнокольорові стрічки які звисали ззаду разом з косами.

Тогочасні жінки мали на собі багато оздоб з самоцвітів і перлів. Гетьман Самойлович дав у посаг своїй дочці оздобу з 55 разків перлів і, крім того, низку дрібних перлів на два аршини завдовжки. А бунчуковий товариш Григорій Скорупа, видаючи заміж свою дочку, дав за неї 13 шнурків перлів, два золоті ланцюжки, перстень з рубінами та діямантами, дві пари сережок – одні з 16 рубінами, решта – з діямантами. Крім того, бачимо перли і самоцвіти на „корабликах“, на запонках і гапликах.

Ось так жила, так почувала себе і так виглядала зовні українська жінка в добу Козаччини.

(„Жінка“, Львів, 1935 рік)

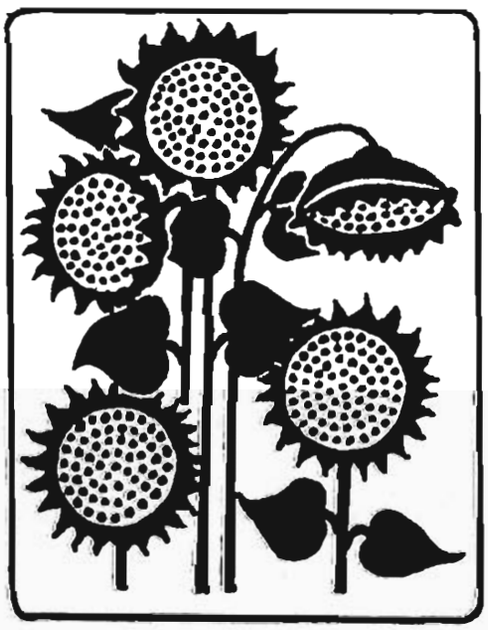

ІІ. ВИСТРАЖДАНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВОЛІ – 10 РОКІВ

Володимир ТРЕМБІЦЬКИЙ

ГЕРБ ВІЧНОЇ УКРАЇНИ

Після дев'яти літ державної самостійности України Верховна Рада прийняла, нарешті, рішення вмістити так званий „Малий герб" на будинку парляменту.

Ця подія, така природна для кожного свідомого українця, не обійшлася, однак, без шаленої реакції з боку колишньої компартійної диктатури і тих прошарків українського суспільства, що дали себе збаламутити совєтській пропаґанді. Відомо, що Геральдична комісія СРСР з метою дискредитації української незалежности розповсюджувала чутку, нібито наш тризуб належить до „фашистських" знаків.

„Малий герб", найвищий символ держави Україна, вперше було вжито у 1918 році. Проєкт його художньо втілив відомий мистець Василь Кричевський, а його консультував наш видатний історик Михайло Грушевський. Цей проєкт було затверджено 22 березня 1918 року – з умовою, що до кінця того року вигляд „Великого герба" буде вдосконалено.

Головним елементом „малого герба" був тризуб, зображений на монеті князя Володимира Великого з 1000 року. Це був чи не найкращий варіянт тризуба – зі зубним сплетінням в нижній частині знаку.

Я мав нагоду отримати джерельні інформації про деталі цієї справи від Вадима Павловського, з яким довгі роки працював і дружив. В. Павловський був поріднений з родиною Кричевських і мав доступ до архіву проф. В. Кричевського. В архіві збереглися усі нюанси творення герба з тризубом. На цю тему Павловський чув багато розмов у родині Кричевських.

Усі ці мистецькі тонкощі також добре знав проф. Дмитро Дорошенко, який був у близьких взаєминах з проф. Грушевським.

Отже, М. Грушевський категорично вимагав, щоб тризуб у гербі був „без будь-якого зв'язку із прапором України, який вже осінню 1917 року був вповні відомий".

Питання тризуба конкретно вирішилося в січні 1918 року, коли його було видруковано на 100-карбованцевій банкноті Української Народної Республіки, а відтак у березні, коли уряд УНР повернувся до Києва, визволеного від совєтського війська.

Тризуб на банкноті 1918 року має хрестик на середньому зубці – так, як це було за часів князя Володимира. Проф. Грушевський науково довів, що у XX столітті в київському княжому дворі існувала печатка з тризубом, яку вживали в особливих випадках – наприклад, при укладенні міждержавних договорів. Іншими словами, тризуб вже тоді репрезентував не тільки голову держави, але й саму державу. Тому М. Грушевський наполіг на впровадженні у відновленій після 800 роках Українській державі історичної золото-срібної гривні.

Щодо практичного пристосування тризуба як герба в державному розумінні, М. Грушевський пропонував покласти його на білому тлі, щоб у цей спосіб відокремити його від фарби щита. У висліді золотий обідок навколо тризуба відмежував герб від синьої фарби щита. За вимогою М. Грушевського, герб було покладено на біле перґаменове тло. Оскільки прапор – блакитно-жовтий, то щит повинен був бути темнішої синьої барви.

Форма щита, за порадою М. Грушевського, – вертикально-округла, подібна до щитів руських воїнів. Вінок, як декоративна окраса, був скомпонований також за бажанням М. Грушевського в січні 1918 року.

Слід згадати, що герб остаточно оформлявся в час IY Універсалу, який, між іншим, проголошував мирні взаємини Української Народної Республіки з усіма сусідніми державами. Тому було природною річчю огорнути головний герб України саме оливковим вінком.

Порівнючи сучасний тризуб у синьому щиті з виглядом тризуба з-під руки В. Кричевського, завважуємо, що попри велику подібність вони не є вповні тотожні: у теперішньому змінено вигляд середнього зубця, він мав би бути повнішим, округлішим по усій висоті.

Свого часу я докладно вивчав проблему нашого національного герба і надрукував декілька праць на цю тему, переславши їх до Українського геральдичного товариства у Львові. Я сподівався, що мої знання і аргументи послужать справі, коли Верховна Рада буде розглядати і вирішувати ці підставові питання. Однак у Геральдичній комісії переважали старі сили, і вони не допустили до слова патріотичних геральдиків – не хотіли почути істину, що теперішня незалежна Україна не вигадує свої знаки, а відроджує давні державницькі традиції.

Дещо про „Великий герб". Він творився з тим наміром, щоб сучасний варіянт поєднував колишні герби українських земель, які разом творили органічну єдність Київської Русі. Йшлося про успадкування державницької символіки від княжого Києва, Галицько-Волинського королівства, козацької України Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи та Пилипа Орлика.

Все було нелегко поєднати, а зробити це треба було конче. Головне завдання полягало, щоб державний герб звів у духовно-історичну єдність традиційні символи Сходу і Заходу України – тризуб Української Народної Республіки, золотого лева Західньо-Української Народної Республіки і, передусім, певна річ, якийсь символ давньої Козацької України. На щастя, вже була відома державна печатка часів гетьмана П. Скоропадського,

проєкт якої створив мистець Г. Нарбут і яка зображувала козака з мушкетом.

Лев хоч і належить до традиційних европейських геральдичних знаків, українській геральдиці він навіть у більші мірі властивіший, оскільки пов'язаний з давньоруським містом Лева, що спричинило з'яву ідіоми „руський лев".

Не менш важливим є присутність на „Великому гербі" катягу калини, яка є поетичним образом України, її душі, та ще й поєднанні з пшеничними колосками.

Цей герб, отже, не вигаданий, його елементи відроджені у єдиному символічному цілому, і тому він промовляє водночас до розуму і до серця кожного української людини.

Бруклин, Н. Й.

Юрій ЛИПА

ТРИЗУБ

Всупереч Азії жаху і всупереч зимній Европі
Впертість, як кров, пливе в жилах людей цих
міцних, тяжкостопих,
Світиться знаком тризуба уся ця земля.
Горнами чорними воль розпаляється знак цей,
І все страшніший, величний, палючий
Сходить над краєм, як дивна плянета.

ВІН ВІДПОВІВ, ЧОМУ СОХНУВ САД

Серед українських книг, які вплинули на суспільну думку у XX сторіччі, на почесному місці стоїть публіцистичне дослідження „Інтернаціоналізм чи русифікація“ Івана Дзюби (1965 рік).

З уст автора дізнаємося, як народилася ця праця, як розвивалися події в Україні після її виходу за кордоном.

Нижче друкуємо інтерв'ю київського журналіста Віталія Абліцова з Іваном Дзюбою.

– Запитуєте, як з'явилася ця праця? Починалося так. Після XX та XXII з'їздів КПРС сталися зміни в настроях суспільства. Для молодих це був поштовх для переосмислення всього. Навіть підстава, щоб свої сумніви й критичні міркування, які вже більш чи менш кристалізувалися, легалізувати. Тоді з'явилася віра в те, що буде можливість оновлення суспільства.

– Це 64-рік. Хрущова вже відтіснили?

– Ні, те, про що ми говоримо, почалося раніше – з кінця 50-их років, хоч взагалі кажучи, індивідуальні протести не припинялися ніколи, як і глухе невдоволення серед різних верств українського народу, особливо інтеліґенції різних поколінь. Саме це "глухе" невдоволення і було почасти „озвучене“ молодшими. Так званий рух шістдесятників спершу був вимогою ширшого поля для вільної думки. Ці колізії в Україні мали своє національне наповнення, бо ми бачили, як далеко зайшла русифікація, і так чи інакше протестували, шукали способу якось вплинути на національне самоусвідомлення. І в цей час уже з'являється багато різних самвидавівських матеріялів, створюється клюб творчої молоді...

– Яке тоді оточення було у Вас? Микола Вінграновський, Іван Драч, Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Василь Симоненко, Євген Сверстюк, Лесь Танюк, В'ячеслав Чорновіл, Алла Горська, Віктор Зарецький?

– Я б не говорив про „моє“ оточення, я говорив би про коло людей, до якого я належав. Воно було досить значне і мало тенденцію до швидкого розширення, що особливо турбувало органи політичного нагляду. Наче несподівано вибухнув новаторськи зорієнтований літературний і мистецький рух серед молоді (хоч несподіванки в цьому не було: творчий дух ніколи не вмирає, варто трохи послабити лещата терору, і він оживає). Та й у багатьох старших прокинулася їхня молодість (багато важила тоді обережна, але цілком певна національна й демократична позиція Максима Рильського, Олеся Гончара, Андрія Малишка, культурна і творча діяльність Миколи Бажана, Юрія Смолича з

його спогадами про 20-ті роки, Леоніда Первомайського та інших).

Ідеологічна інквізиція безпомильно відчула небезпеку і негайно зреаґувала. Спочатку розгорнуто було шлалену боротьбу проти „формалізму та абстракціонізму в літературі та мистецтві", що означало – це всім зрозуміло – придушення будь-якої вільної думки, і не лише в літературі та мистецтві, а й в інших сферах життя. Бо ж той "рух" уже почав охоплювати і наукову, і технічну інтеліґенцію, до нього долучилися окремі особистості з робітництва.

Влада відчула зародження смертельної небезпеки для себе, і коли побачила, що ідеологічний терор не допомагає, вдалася до терору політичного. Власне, він теж ніколи не припинявся, за вийнятком, може, кількох коротких років хрущовського „мораторію". Та коли Хрущова "усунули", а послаблення терору і загроза „розхитування" режиму були однією з підстав для звинувачення його у гріхах перед партійною ортодоксією), ніщо вже не втримувало владу від кампанії арештів.

– *Коли це було?*

– В останні дні серпня та перші дні вересня 1965 року.

– *Кого тоді взяли?*

– Було заарештовано Івана Світличного, Братів Михайла і Богдана Горинів, Опанаса Заливаху, Михайла Косіва, Олександра Мартиненка, Валентина Мороза та ще багатьох у Києві, Львові, Луцьку, інших містах.

– *Вас не зачіпали?*

– Ні. От усе це стало поштовхом до того, що я сів за писання „Ітернаціоналізму чи русифікації". Хоч причина і в іншому. Я давно замислювався над цими проблемами, назбирувалися думки, а арешти дали останній поштовх. Форму розлогої праці зі спробами докладної арґументації я обрав тому, що на той час численні „колективні листи" вже втратили свою дієвість. Емоції треба було підкріпити доказами.

– *Чим було зумовлено таку назву – „Інтернаціоналізм чи русуфікація?"?*

– Я хотів показати, що всю національну політику в СРСР, як твердила пропаґанда, здійснювали під гаслом інтернаціоналізму, а насправді це були фалшьшиві гасла, це був великий обман для прикриття тотальної русифікації України. До речі, назва ця особливо злостила владу.

Пафосом праці було викриття лицемірства, злочинно іменованого інтернаціоналізмом. А я вважав, що стою на справді інтернаціоналістських позиціях: повага до кожної нації, національна справедливість і рівноправність. І тоді це було правильно, і сьогодні я можу сказати про себе, що я інтернаціоналіст, бо не маю жодних упереджень проти будь-якої нації, будь-якої людини. Але при тому, звичайно, для мене найближчою була і є моя нація. До свого „націоналізму" я прийшов, так би мовити, на підставі свого „інтернаціоналізму". Почуття справедливости запитувало – чому українську націю українську культуру, мову ФАКТИЧНО зневажено, сприймають у кращому разі як другосортні? Приречені на „злиття"? Ні, думав я, як і безліч інших людей, українська нація мусить існувати, мусить бути такою самою нацією, як і інші, мати такі самі права, такі

самі можливості, майбутнє. Так я розумію інтернаціоналізм і на такій позиції стою сьогодні. Тобто тут багато термінологічних суперечок. От, скажімо, воюють навколо значення слова „націоналізм". Що тільки в нього не вкладали! Скільки навколо нього баталій і сварок, скільки емоцій! Але якщо домовитися про зміст цього поняття, то для багатьох суперечок не залишиться підстав. Хоча, зрозуміло, незгода і ворожнеча між тими, хто живе приязню до всіх людей, і тими, хто живе ненавистю до „інакших", від того не зникнуть. Так само й націоналізм. Для багатьох це лайка. Для тих, хто вважає себе „патріотом". І я розумію, чому. Бо протягом десятиліть це поняття було спотворене, зфальшоване. В нього вкладали антинародний, антиукраїнський зміст.

– Були розмови, що Вам ЦРУ допомагало написати цю працю?

–Ні, ради Бога! Навіть у КҐБ мені таких нісенітниць не закидали. Звинувачували тільки в антирадянській пропаґанді.

– Але ж Вам казали, що, мовляв, сама людина не може зібрати такий величезний матеріял?

– Під час слідства в КҐБ шукали мені „співавторів", та всі ті версії провалилися, я їх спростував. Я сам писав. Ніхто про це не знав майже до самого закінчення.

– Що, не довіряли нікому?

– А нащо було говорити? Тільки на останньому етапі я радився з друзями, декому давав читати чорновий варіянт, враховував окремі поради, а Вячеслав Чорновіл, тоді комсорг будівництва Вишгородської ГЕС, навіть „підкинув" статистику про національний склад будівельників ГЕС.

– А звідки Ви брали статистичні дані?

– Збирав з різних радянських джерел. От, кажуть, статистика книговидань. Звідки він узяв? Та дуже просто. Я сидів у Центральній науковій бібліотеці. Передплачував бюлетень Книжкової палати за всі роки, всі місяці, вибирав „по штуці" – це страшно морочна робота. Так і решта...

– Ви написали, і постало запитання: „Куди подіти працю?"

– Куди подіти? Я послав її в ЦК КПУ.

– А чому в ЦК КПУ?

– Як це чому? На першому місці для мене було звинувачення їх у фарисействі.

– А конкретно як це було зроблено? Поштою вислали?

– Зіновія Франко взяла, віднесла й віддала в експедицію ЦК КПУ. Тоді ж було зроблено російський переклад. От з російським перекладом мені вже дуже допомогли. Я вже не сам його робив. Та сама Зіновія Тарасівна кількох своїх друзів взяла з Інституту мовознавства, сиділи в неї вдома і гуртом перекладали, розділивши сторінки. Я тільки відредагував переклад.

– Тобто Ви свідомо знали, що це „бомба"?

– Бомба не бомба, але знав, що діло буде „серйозне".

– Тоді Петро Шелест очолював КПУ?

– Так, Петро Шелест. Надій особливих не було, але гадалося, що вони, може, все-таки зреаґують. Тоді Шелест нібито намагався щось робити

для престижу України. Це перше, чому я апелював до ЦК КПУ. Та основною причиною було бажання леґалізувати свій акт. Я не хотів, щоб усе було таємно. Я відверто сказав своє і залишав за собою право свої думки, свою працею розповсюджувати. Передав передрукований текст до деяких журналів, багатьом людям давав читати. А потім за це діло взявся „самвидав". І рукопис, у такий спосіб розмножений у сотнях примірників, потрапив і за кордон. У мене були різні завдання і адресати звернень. По-перше, показати владі її справжнє обличчя, справжню політику.

Другий адресат – це російська і російськомовна інтеліґенція в Україні, яка не замислюється над суттю національного питання. Адже на всяку спробу ставити його такі люди реаґували бездумним подивом: „А что ви протєстуєтє? Развє вам кто-нібудь запрєщаєт разґаварівать по-українскі? Ґаварітє, пожалуйста". Ці люди не хотіли розуміти, що є примус обставин, а не тільки кулака чи палиці. Підступність антиукраїнської державної політики полягала в тому, що вона вміло, послідовно й ефективно створювала обставини, які змушували українців „добровільно" відмовлятися від своєї мови, а часто й від своєї національности. Отож мені було важливо показати всім прихований механізм русифікації. На вечорі пам'яті Василя Симоненка я вдався до такого образу: „Росте сад, коло цього саду ходять люди, поливають його, доглядають. А сад сохне і сохне, плодів не дає. Сторонні дивуються: мабуть, такий нікчемний сад, невдячний! А ніхто не бачить, що десь під землею, потужно працює найсучасніша землерийна техніка, яка вправно підриває коріння...". Отак і з українською мовою, і з українською культурою, з самою Україною...

І третій адресат – це самі українці чи українська молодь, рух, який піднімався, але був хаотичний, бо не знали, на чому стати, що робити, чого вимагати. Я не був до такої міри самовпевнений, щоб пропонувати свій шлях бооротьби. Але хотів застерегти від підпільної діяльности, тому що вона приречена за наших умов, бо це відкриває простір для провокацій, для того, щоб фізично винищити шляхом провокацій всі активні елементи. Тому я і пропонував леґальну відкриту діяльність. Чому? Тому, що ми маємо повне право леґально діяти, ми нічого не робимо протидержавного, протизаконного. Просто вимагаємо, щоб здійснювалося те, що записано в Конституції, у Програмі партії: рівноправність, розвиток культури, розвиток мови, зрештою – державність. Ми на конституційних засадах стоїмо й повинні леґально й відкрито за це боротися. А буде повнокровне українське суспільство – прийде й державна незалежність. Так це мені тоді уявлялося. Хоча, може, люди революційніші мали свої підстави звинувачувати мене в опортунізмі.

–І скільки часу минуло, коли Вами зацікавилися „інстанції"?

– Зацікавилися досить швидко. Але то вже окрема тема...

Тарас БАТЕНКО

Літо патріярха

до 70-річчя від дня народження Михайла Гориня

Ця розповідь – трохи біографічна. Понад десять літ автор цих рядків мав нагоду спілкуватися з Михайлом Горинем, вимірювати свої кроки з його життєвим шляхом. Наважуся назвати себе його учнем. Гадаю, не один я спроможний на таку відвагу. Отак політик, без формального заснування „школи“ може примножувати послідовників – силою слова або силою арґументу.

Коли ви починаєте говорити з Михайлом Горинем, то швидко переконаєтеся у тому, що марно з ним лукавити. Максимальна відвертість і відкритість. Він може взяти вас енерґійно за лікоть і наче священик на сповіді жорстко та водночас з гумором завимагати викласти все, *що у вас глибоко сидить. Увесь резерв ваших думок може бути кинутий* на цей поєдинок відвертости. Недарма М. Горинь вчився на психолога. Хоч інколи здається, що перед вами сидить не психолог, а психіятр. М. Горинь тонко розуміє індивідуальну структуру характеру, хоч не раз і „попікся“ саме у ділянці кадрової політики. Вона й загубила його як лідера Української республіканської партії. Саму партію було віддано на поталу людям, які зараховували себе до „горинівської школи“.

У шістдесятників є вражаюча спільна проблема: вони не здатні на заснування власної школи. Не певний я, чи маємо ми „школи“ В. Чорновола, Л. Лук'яненка. Останній рік життя Чорновола взагалі продемонстрував часткову втечу учнів від „отця-засновника“. Спроби Лук'яненка замінити в УРП „горинівську школу“ власною закінчилися плачевно для партії, що ледве не зійшла на марґінес. Михайла Гориня теж зраджували учні, і в потоці цих зрад останнім його розчаруванням (даруйте за відвертість) став той-таки Левко Лук'яненко...

Якось доводилося висловлювати думку про те, що розходження між М. Горинем і Л. Лук'яненком, двома патріярхами старої націонал-демократії, має виразне філософське підґрунтя. Чорна кішка між М. Горинем і Л. Лук'яненком пробігла 1995 року, перед VI з'їздом Української республіканської партії. Саме з цього з'їзду розпочалося тривале помирання партії. І знову я наважуюся зацитувати свої щоденникові записи, зроблені ще перед з'їздом:

„Напередодні з'їзду Л. Лук'яненко вкотре переконував М. Гориня зняти своєю кандидатуру на пост голови.

– Левку, – заявив М. Горинь, – я вважаю, що ми не підготували наступника і немає на кого залишати партію.

– Так чого ж ти не готував? – випалив Л. Лук'яненко.

– Але не готував і ти. УРП так само твоя партія, як і моя.

Л. Лук'яненко спершу наполягав на кандидатурі Олега Павлишина на голову УРП, колишнього голови Львівської обласної організації. Та, переконавшись, що йому буде опозиція, наполіг на Богданові Ярошинському". Аргументів М. Гориня щодо пияцтва Б. Ярошинського виявилося, бач, замало. Незабаром УРП під проводом Б. Ярошинського виведе зі складу партії її засновників – Михайла та Богдана Горинів, М. Поровського, М. Горбаля, В. Овсієнка. Але важливо знайти за цією словесною полемікою саме філософське підґрунтя.

Отож у 1995 році лідери націонал-демократії М. Горинь і Л. Лук'яненко розійшлися не лише у поглядах на лідерство в УРП, а й в ідеологічних і тактичних питаннях. Між колишніми співв'язнями проліг психологічний вододіл. Гору взяла платонівсько-аристотелівська традиція у портретному порівнянні, М. Горинь якось сказав: „Левко мені друг, але істина дорожча". Зречення не було випадковим. Аристотелівське зречення пояснює ситуацію, що складалася тоді в УРП. Пояснення ж автор цих рядків знайшов у творі Г. Гайне „Німеччина":

„Платон і Аристотель! Це не лише дві системи, але й типи двох відмінних людських натур, які, з давніх давен, у різних шатах тією чи іншою мірою протистоять один одному... Які б імена не потрапляли на авансцену історії, мова неодмінно йтиме про Платона і Аристотеля. Натури мрійливі, містичні, платонівські з надр моєї душі виявляють християнські ідеї і відповідні їм символи. Натури практичні, які приводять все до порядку, аристотелівські, створюють із цих ідей і символів міцну систему, догматику і культ. В остаточному підсумку церква замикає в собі обидві натури, з яких одні укриваються у священнодіянні, а інші – в чернецтві, весь час не перестаючи ворогувати між собою".

Отож Платон і Аристотель. Лук'яненко і Горинь – різні за характером і способом дії особистості. Обидва – політики-філософи, яких журналісти зазвичай іменували „романтиками". Логічно-раціональне спрямування аргументації М. Гориня протилежне трохи ортодоксальним (коли не утопічним) поглядам Л. Лук'яненка. Досить сказати, що саме доктрина Аристотеля виявилася більш життєствердною, саме вона в інтерпретації Томи Аквінського лягла в основу папської доктрини кінця XIX–XX сторіччя...

Як особистість, Михайло Горинь викристалізувався ще на початку 50-их років. Маловідомо, що 1954 року його як студента-п'ятикурсника Львівського університету виключають з числа студентів за відмову вступити до комсомолу. Проте, наперекір обставинам, ліберальний ректор професор Євген Лазаренко поновлює його на факультеті, а академік Михайло Возняк пророкує М. Гориневі великий шлях у науці.

Ми звично говоримо про М. Гориня як про політика. Але коли спершу поглянути на нього – типовий директор школи, неабиякий адміністра-

тор і тонкий педагог. Він був директором шкіл у Брониці та Франковому селі Нагуєвичі, де розпочав будівництво школи-інтернату. Нагуєвичі стали справжньою студентською Меккою. Вітчизняна ж наука втратила новатора педагогічної психології. Перед арештами 1965 року М. Горинь як учень професора Цурковського кристалізує свою концепцію з педагогічної психології у першій в Радянському Союзі експериментальній науково-практичній лабораторії психологої та фізіології праці, котра діяла при Львівському підприємстві автонаванантажувачів.

Ми говоримо про рух шістдесятників як про рух творчих особистостей, котрі, на відміну від збройних методів, запропонували творчу методу боротьби з ворогом. Але такому виборові передували тривалі дискусії між киянами і львів'янами і в середині самого вільнодумного гурту львів'ян. Михайло Горинь не лише задавав тон у такій дискусії, але й здебільшого визначав її спрямованість. Гору брав „директорський" стиль. Цей педагогізм і психологізм допоможе і за тюремними ґратами єднатися з в'язнями сумління, не раз із протилежними характерами. Табір допоміг пізнати невідомі закутки людської душі. І не лише арештантської, але й наглядацької.

...Вийшовши з Мордовських таборів на волю у 1971 році, Михайло Горинь робить усе, щоб залишитися у русі опору, але при цьому знову не опинитися за ґратами. Властиво, до другого арешту він готувався, розумів це як певну закономірність. Проте ж хотілося пожити ще й для сім'ї, для доньки Оленки та сина Тараса. Отоді й з'являється висловлювання про нього як про людину, яка „надто голосно мовчить". Досі для громадськости залишаються маловідомими подробиці причетности М. Гориня до видавання „Бюлетеня Української Гельсінкської Групи". М. Горинь взявся за цю справу тоді, коли більшість членів УГГ була заарештована.

Вдруге його заарештували у 1981 році, коли тактика водіння КҐБ „за ніс" вкрай зденервувала органи. М. Гориня посилають у Кучинський особливий табір, що серед політв'язнів називався „табором смерти". Зона особливо суворого режиму у селі Кучино на Уралі була спеціяльно збудована в 1980 році. Саме там пішли із життя Олекса Тихий, Юрій Литвин, Василь Стус.

У таборі М. Горинь пише яскраві психологічні портрети, досі маловідомі або й зовсім невідомі широкому загалові. Це портрети Литвина, Тихого, Марченка. Однак режим дедалі посилювався. Проблеми зі здоров'ям породжували сумніви в тому, що він дочекається волі. Співкамерники часом дивилися на М. Гориня як на наступну жертву Кучинського „бараку смерти".

Влітку 1987 року у таборі в М. Гориня стався серцевий напад. Адміністрація політтабору відправила в'язня помирати на волю, у „велику зону"...

„Літо патріярха" продовжувалося. Уже незабаром він розпочинає разом із В. Чорноволом та І. Гелем видавати „Український вісник", а згодом, влітку 1988 року, оприлюднює „Декларяцію принципів" Української Гельсінкської Спілки. Далі – формування організації фронтівського типу

– Народного Руху України за перебудову, організація та проведення Ланцюга єднання між Києвом і Львовом 21 січня 1990 року, Свята козацької слави (Запоріжжя, літо 1990 року), Конґресу національних меншин (Одеса, листопад 1991 року), створення Конґресу національно-демократичних сил (1992), та Ліґи партій країн Балто-Чорноморського реґіону (1994) тощо. Літо для М. Гориня не лише символізує підбиття підсумків, але й слугує початком нових проєктів.

Чимало зусиль було віддано консолідації національно-демократичних партій. І мабуть, було на цьому шляху більше розчарувань, ніж конкретного результату. Однією з головних помилок М. Гориня була нездатність загравати з „кон'юнктурою часу", як це вдало робив для партії і загалом для національної справи Вячеслав Чорновіл. Представники УРП майже не посідали крісел у структурах виконавчої влади у центрі та на місцях. Хоч М. Горинь свого часу і входив до першої сотні політиків загальнореспубліканського маштабу, його вплив на процес прийняття політичних рішень (в адміністраціях президенттів Л. Кравчука і Л. Кучми) ніколи не був суттєвим. Свого часу Л. Кравчук пропонував М. Гориневі поїхати послом до Канади. На сімейному „консиліюмі" цю пропозицію майже одноголосно було відхилено. УРП традиційно використовувався як механізм культурницького походу заходу на схід, модерного просвітництва і не більше. Такі ж принципи, схоже, успадкувала й Республіканська християнська партія, в якій нині перебуває М. Горинь. І як наслідок – стара націонал-демократія по суті зійшла з політичної авансцени, майже не впливає на динаміку політичного процесу. Чи здатний нині М. Горинь запропонувати рецепт порятунку для нашої націонал-демократії?

В одному не маю сумніву. М. Горинь й далі вперто йтиме шляхом моралізації українського політикуму, мислячи при тому раціонально та логічно. В 1965 році, коли тривало слідство над заарештованими шістдесятниками, Михайла Гориня привели „на оглядини" до голови республіканського КҐБ генерал-полковника Нікітченка. Цей генерал належав до особливої групи тодішніх лібералів. За його рекомендаціями у 1966 році шістдесятникам давали вироки. Тоді Нікітченко запропонував М. Гориневі роззброїтися:

– Ось два береги – лівий і правий, – говорив господар. – Лівий - Америка, правий - СРСР. Якщо ви проти СРСР, значить, на стороні Америки.

Логіці голови КҐБ М. Горинь протиставив свою:

– Є два береги річки, а є течія. От я і йду за течією, між берегами.

Правилом для Михайла Гориня стало плисти за течією або ж супроти неї. А ще краще – її спрямовувати. Плисти до берега означало б втечу від самого себе. „Літо патріярха" не є символом прощання. Допоки у русі, у течії, – життя триває.

Петро ЧАСТО

МИ. БОЖЕ, ЦЕ – МИ...?

Декілька років тому натрапив я в нюйоркському „Новом Русском Слове“ на вірш з незвичним заголовком – „Рабські риси“. Першою думкою було, що це, мабуть, якась сатира, що стосується совєтського психологічного спадку. Тоді вже багато говорилося, що наші люди, діставшись на волю, чомусь дуже тяжко позбуваються набутих в неволі рис – внутрішнього рабства, гидкої запобігливости перед сильнішими, безвідповідальности, невміння дотримувати свого слова, байдужости до самих себе, комплексу меншвартости, розумових лінощів. Та коли я прочитав цей вірш, то просто остовпів. Це було щось у більшій мірі вражаюче, ніж грім з ясного неба. Я вертався до того тексту мало не щодня, як ото вертаються до своїх чудодійних кришталевих куль маги, щоб знову й знову бачити те, чого інші побачити не годні. З тією тільки різницею, що куля засвічується лише перед ясновидцями, рідкісними особистостями, тим часом вірш – ясний і відкритий, мов Божий день, і цією своєю нещадною, невблаганною ясністю звернений до усіх нас, звичайних людей, до кожного людського „я“, без різниці, до якого народу те „я“ належить.

Ось цей вірш у моєму перекладі:

РАБСЬКІ РИСИ

Вже стільки тисяч літ метушимось по світі,
І чи когось десь тішить, коли сусід – єврей?
Чому це так – не знайдемо одвітів...
Не проганяють нас, але і приязнь не стоїть біля дверей.
Ледь-що – вина чия? Антисемітів!
А чи не ми самі – причина наших бід?
Та ж Книги ми народ, а не поганських мітів,
Чому б не дати власній совісті одвіт?
Зізнаймося собі: нас і тому всі лають,
Що в наші гени якийсь потрапив тлін –
Якраз за ним нам і ціну складають,
Заражені давно ми – і я, і ти, і він.
Де слава й дзвін монет, там наша заздрість чорна,
До злиднів і нужди не маєм співчуття.
Громадою міцні? Ця міцність ілюзорна,
Взаємний холод – ось яке ми культивуємо чуття.

Огидні лестощі сусідують з нахабством,
А хитрість грає роль святої простоти,
І цнота театральна – це лиш форма чванства,
Й захланність більша, ніж усі пости.
Чимало рабського збиралось в нас віками,
Відколи наших хлопчиків скидали в сивий Ніл.
Мабуть, тому й зостались ми рабами,
Що все ж не досить Моїсей пустелею нас вів.
Я знаю, мало хто погодиться зі мною,
Бо й справді – стільки гідних в нас людей!
І висновки мої – мов із відра водою
На тих, хто голови не вкаже з-за дверей,
Хто ще не потрапляв „своїм" на зуби,
Кому шубравець не збував зіпсований товар,
Чий успіх сволочі ще не перетворили в згубу,
З чиєї юшки крадії не встигли зняти ще навар.
Так, рабські риси – біда не тільки наша,
В інших народів теж щось десь гниє,
Та я – єврей, і хочу я, щоб кращим
Став мій народ, ніж він сьогодні є.

Михайло Ківенсон,
Бруклин, Н. Й.

Він, єврейський народ, одразу став кращим – з моменту написання цього вірша, бо ставати кращим означає передусім здатність сказати собі правду. Навіть якщо хтось один з цілого народу має мужність висловити таку гірку, таку ніби принизливу правду, то цей народ одразу дістає силу, навіть фатально спіткнувшись, знову й знову підніматися і йти далі просто, бо ніяка правда не принижує, а тільки лікує і рятує.

Ми, українці, мали б не тільки застосувати до себе зміст цього вірша і його мораль, але застосувати особливим чином. Адже ж ми, закликаючи один одного до згоди і взаєморозуміння, дуже часто покликуємося на приклад євреїв, які, з нашої точки зору, і дружніші між собою, і своє минуле твердіше бережуть, ніж ми. Але ось коли єврейський поет звертається до свого народу зі словами: „Де слава й дзвін монет, там наша заздрість чорна", то що тоді можна сказати про нас, що ставимо собі євреїв за взірець єдности і національної солідарности?

Таке враження, що вся наша сьогоднішня національно-психологічна єдність тримається на цій виправдальній аксіомі: „лжа во спасіння". Тобто ми, кажучи собі неправду, мовби не ошукуємо себе, а рятуємо. Підсвідомо, підкоряючись інстинктові самозбереження, ми впевняємо себе, що з нами все в порядку, що ми здорові, навіть здоровіші, ніж там інші, що ми – давні і мудрі, що наше духовне коріння – в Оратанії-Аратті, що наше Трипілля дало світові пшеничний колосок, і що наша Галичина має безпосередній стосунок до палестинської Галілеї...

У східньому оккультизмі, зокрема у тібетському тантризмі, є такий спосіб самовдосконалення і самолікування: лише треба обрати найефективніші формули-тантри і весь час повторювати їх, зосередивши на цьому всю увагу і всю силу свідомости. Й ми ось теж безупину повторюємо наші українські „тантри", от тільки чому не настає одужання? Тому що ми боїмося сказати собі правду? Чи почути її від інших?

Ще про склавенів та антів без симпатії висловилися візантієць Прокопій Кесарійський, ґотський історик Йордан – що ті наші предки вже тоді були „демократами" в найгіршому розумінні цих слів, бо не вміли підпорядкувати себе правлінню однієї особи і кожну справу вирішували голосуванням: „Вони не мають правління і живуть у ворожнечі між собою...". Це ще й сьогодні так. Бачимо ж, до чого привела Україну так звана більшість. Від Переяславської Ради аж до Ради Верховної – і щоразу більшість фатально помиляється, бо помилятися – її внутрішня властивість, її природа, бо більшість слухає саму себе і саму себе відтворює і продовжує в часі і просторі, носії ж вищої правди завжди перебувають в меншості, бо це найтяжчий, не для пересічних плечей, труд – пробиватися в майбутнє силою розуму і духу. От чому Шевченко, кріпацький син, не любив на московський лад „демократичної" черні й у своїх історичних візіях стояв на боці славних вождів Козаччини – Дорошенка, Полуботка, Гордієнка... Знав Шевченко, що маса без ясного розуму і сильної волі – сліпа. Чи не це мав на увазі, остерігаючи: „Погибнеш, згинеш, Україно, не стане знаку на землі..."?

І Леся не перебільшувала, кажучи, що „Вкраїна бачила не раз, як тії закоханці під вечір забували все, про що співали вранці".

А Франко зі своїм просто таки убивчим зізнанням, що не любить він українців? Бо „...так мало серед них знайшов я правдивих характерів, а так багато дрібничковости, тісної глупоти, дволичности і зарозумілости... Чи може маю любити Русь як расу, – цю расу отяжілу, незграбну, сантиментальну, що позбавлена гарту і сили волі, так мало здібну до політичного життя на влкасному смітнику, а таку плідну на перевертнів... ". Боже, як нам хотілося б, щоб він цього не говорив, щоб мовлене ним було неправдою! Але він сказав це, бо мав у собі спонуку, якої нам усім трагічно бракує: „ Коли мимо цього почуваю себе русином, то, як бачиш, шановний читачу, цілком не з причини сантиментальної натури. Примушує мене до цього передовсім почуття собачого обов'язку. Як син українського селянина, що викормився чорним селянським хлібом, почуваю себе до обов'язку панциною цілого життя відобити ті шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де яснiють вселюдські ідеали...". Чи багато українців сьогодні дряпаються до світла і до вселюдських ідеалів? І чи багато з нас керуються „почуттям собачого обов'язку"?

Кого вже дуже заболять ці Франкові слова і на дадуть заснути, нехай перед сном поцікавиться історією, як впливові українські патріоти –

люди зі славними тепер іменами – дозволяли собі свинство, щоб лише не допустити Франка до керівництва катедрою української літератури у Львівському університеті. Відразу ваші очі міцно заплющаться і не схочуть більше відкриватися на патріотичні гасла майже сотні сьогоднішніх українських політичних партій...

Чи відзначала „дволичність" лише галицьких русинів? Ні, звичайно. Згадаймо, як несимпатично вели себе на допитах у ІІІ Відділенні кирило-методіївці, з якою легкістю Костомаров відразу на першому ж допиті видав Гулака і Навроцького, Андрузький – Шевченка, а Куліш вину спихав на Білозерського, брата своєї дружини...

Ірина Вільде, одна з тих небагатьох наших письменників, котрі й за комуністичного режиму зберегли своє сумління і своє творче ім'я в чистоті, скрушно перераховуючи визначних українців, що добре прислужилися чужим культурам, пише: „Ганьба для країни, що зуміла видати з себе такі великі мистецькі таланти, а не зробила з них характерів, що остались б вірні своєму народові". Бо скільки б ми тепер не махали руками, доводячи, що і Феофан Прокопович, і Гоголь, і Короленко, і ще десятки й десятки, – „наші", світ знає їх як російських письменників. Ось Ірина Вільде про Соломію Крушельницьку: „...Коли вона була на вершині своєї мистецької кар'єри, коли її ім'я було голосне на всю Европу, тоді вона, маймо відвагу заговорити про це прилюдно, не признавала себе українкою, а тільки слов'янкою". Це лише декілька загальновідомих імен, насправді ж їх було тисячі і десятки тисяч – тих, що поросійщилися, попольщилися, помадярщилися.

Наче скоряючись законові психологічного компенсування, ми сьогодні всіма можливими способами, аж до неправди, ошляхетнюємо нашу історію – мабуть, сама наша підсвідомість, сам інстинкт виживання змушує нас витворювати таке історичне дзеркало, дивлячись у яке ми б бачили себе кращими, гіднішими. Тим часом це нібито рятівне компенсування має в собі істотну хибу, бо ще далі відводить нас від істинного знання про самих себе, без якого ми не можемо належним чином змінити свою внутрішню якість. Але ж запитання коле, коле очі: якщо наша історія така велика і така славна, то чому ж не вельми славне наше сьогоднішнє буття?

І тут, певна річ, усі ми готові відповідати: мовляв, вороги ж кругом, завойовники, супостати. Ми вигадали собі і щиро повірили, що Україна – то єдиний рай на нашій плянеті, тому на цей рай усі зазіхають. Тим часом Україна – в такій мірі Богом благословенний край, як і кожний інший – про це додає ще у згаданій сповіді Франко: „...Забагато бачив я світу, щоб твердити, що ніде нема такої гарної природи, як на Русі". То, мабуть таки, не в одних зазіханнях на наш рай справа, а ще й у нас самих – не мали ми „собачого обов'язку" одержану від Бога землю зберігати вільною і щасливою. Ми патріоти, ми націоналісти. Якби ж то! У дуже багатьох з нас патріотизм не має іншого сенсу, як хования голови в пісок. От зацитуйте на якій-небудь імпрезі Вячеслава Липинського: „Зрадництво стало найбільш характеристичним явищем нашої історії", або прочитай-

те привселюдно Куліша:

Народе без пуття, без чести і поваги,
Без правди у завітах предків диких
Ти, що постав з безумної одваги
Гірких п'яниць і розбишак великих...

– заля негайно образиться і на вас, і на Куліша, і на Липинського, бо ці їхні слова руйнують наше непереборне бажання припарфумити власну історію – замість того, щоб подивитися їй у вічі. Впевнятимуть, що ці самохарактеристики – плід минущого настрою, бо ось той же Куліш стверджував, в мить душевного просвітлення, що „нема благочестившої землі над нашу Україну". Так, було таке, одначе по тому було ще й це Кулішеве:„Усього півтора чоловіка нації, – і ті живуть у незгоді". Проблема , здається, не стільки у „двох Кулішах", скільки мовби в паралельному існуванні двох зовсім різних Україн – духовної, до якої ревно молиться Бердник, яка вже не залежить від того, що тепер діється під сонцем, і України земної, історичної – знівеченої, тяжко хворої.

Коли харківський професор І. Белебеха спробував був на сторінках „Української газети" з'ясувати наші історичні кінці з початками, то патріотична читачка Любов Григорчук вкрай обурилася тими публікаціями: мовляв, рукою професора водить ненависть до всього українського. А сказав проф. Белебеха не те, що від нас за сімома замками приховували окупанти-імперіялісти, а тільки те, що лежало на самій поверхні і від чого ми самі старанно відвертали голови. Наприклад, те, що всю нашу історію можна також розглядати як історію зради – від Київської Русі починаючи. Князь Ярополк убиває рідного брата Олега, князь Володимир – брата Ярополка, далі – брата Бориса, Далі – брата Гліба, брата Святослава... „...Князь Василько скликлав 1097 року в Любечі всіх князів на раду. Одностайно ухвалили: зберігати єдність, разом захищати країну. Склали присягу, хрест цілували. Але не встигли доїхати до своїх міст, як поміж князями почалася сварка. Святополк полонив Василька, віддав його Давидові Волинському. Василькові викололи очі. З інтервалом три роки князі збиралися ще два рази, проте єдности так і не досягли".

Цей самий закон зради вповні успадкувала Україна часів Козаччини. Проф. І. Белебеха:

„У 1639 році козацькі полковники Іван Безпалий, Тиміш Цюцюра, Яким Сомко, Василь Золотаренко та Іван Сірко повстали проти гетьмана Івана Виговського, прислужуючись Москві. А Україна втратила можливість звільнитися від Москви.

У 1665 році гетьман І. Брюховецький (гетьманство дістав за зраду України) добровільно віддає Москві рештки автономних прав України, хоч його ніхто до цього не спонукав.

Полковник Дем'ян Многогрішний (воістину такий) у 1669 році зрадив гетьмана Петра Дорошеенка, за що дістав від Москви гетьманство... Полковник Іван Самойловича також зраджує гетьмана П. Дорошенка...

Івана Мазепу зрадили не тільки генеральний суддя Василь Кочубей та сотник Іван Іскра, а й більшість козацької старшини.

Сотник Жарівка-Покорський виказав москалям підземний вхід до Новгород-Сіверської фортеці.

Полковник Гнат Галаган показав вхід до Запорозької Січі.

Полковник М. Бурляй здав фортецю Біла Церква за хабара.

Полковник І.Скоропадський здав без бою Стародуб. Дістав гетьманство.

Сотник Іван Ніс показав таємний прохід до Батуртина, внаслідок чого було знищене все населення цього міста і програна І. Мазепою зі шведами Полтавська битва. Петро І мордував Україну до самої своєї смерти...

...Українська людність усьому світові демонструвала недбалість стосовно своєї національности, свої нації, власного імені. Стало модним серед українців перетворюватися в домінуючу національність. Українці ставали „поляками". Українці ставали „рускімі". Козленко став Козленським, Сич став Сичовим. За рахунок українців польська і російська нації кількісно зросли і освіжили своєю кров... Дія закону зрадливости настільки стала легітимною, що людина з її проблемами, з її життям перестала мати будь-яку вартість. „Здати" людину, багато людей, всю Україну – будь ласка. Скільки дасте?...

Українець українця ніколи не хвалить, тільки гудить, ганьбить, паплюжить, зневажає... Усе своє – погане. Українець українця не підтримає навіть тоді, коли це зробити неважко. Чому? Просто так, не підтримає і все. Без причини...".

А вже ось з цим висновком наша свідомість погодися не хоче. Як же це так – без причини? Світ, знаємо, всуціль детермінований, без причини нема анічого. Сьогодні українські соціологи і соціяльні психологи – ті з них, котрі глибше знайомі зі західними науковими методами – намагаються застосувати так званий системний аналіз до нашої етнопсихіки і її невтішних ознак. Тобто все ж знайти причину, чому ми такі, а не інакші. Відомий американський українець д-р Осип Мороз вважає, що наш згубний індивідуалізм випливає безпосередньо з географічно-кліматичних, природних особливостей України: чудовий клімат, щедра земля, кожний селянин – а вся Україна селянська – порається собі на своєму хуторі, кожна голова нахилена до власного лану, і між хуторами, отже, неминуче мусили виникнути, у психологічному сенсі, такі собі ізоляційні „коридори". Іншими словами, весь час було тільки „моє", а не було „нашого". Й коли селяни в роки совєтської індустріялізації масово міґрували в міста й оселялися у багатомешканевих будинках, то кожен продовжував у своїх стінах тримати лад і чистоту, як колись на хуторі, але спільні коридори стояли брудні і засмічені – до „нашого" ні в кого не лежали руки.

Цікавенька річ – системний підхід до зовнішних явищ і їхніх психологічних спонук. Маємо чергову, після Фрейдового психоаналізу, забавку, яка нібито дозволяє ще й з іншого боку проникати у „несвідоме" і геть ніби остаточно зрозуміти, нарешті, людину. Зрозуміти – і далі що? Далі, мабуть, виправдати. Звалити все на Бога, який дав українцям занадто багату землю і занадто приємний клімат.

Проф. І. Белебеха:„Ми не знали, що існує Закон Відповідальности. Згідно з цим законом українці відповідають за всі зради усіх часів і зна-

чною мірою вже відповіли. Відповіли багатовіковою неприкаяністю, беззахисністю, безпорадністю. Відповіли незліченними людськими жертвами. Відповіли золотом, коштовностями, матеріяльними цінностями, вивезеними з України. Відповіли рабською працею на своїх поневолювачів. Відповіли втратою великої частки культурних цінностей. Відповіли економічною, політичною і духовною відсталістю, внаслідок чого опинилися на узбіччі світової історії. Відповіли втратою мови для значної частини населення. Відповіли тим, що світ нас не знає, а ті, хто знає, вважають нас другорядними...".

Страшна мука – читати роздуми проф. І. Белебехи над українською історією, яку він називає історією зради самих себе. Боюся грішити проти цього чесного українця, однак годі втриматися від підозри, що професор поставив своєю ціллю вишукувати лише неприємні факти. А добре ж відомо, що нерідко факти не тільки нічого не говорять, але й ховають за собою істотнішу правду. Тарас Шевченко був надзвичайно вимогливим до минулого, й коли вже він побачив у ньому „прадідів великих", то кому-кому, а йому таки можна повірити. Козацька Україна мала великих гетьманів. Навіть тому самому Іванові Скоропадському були притаманні гарні людські риси – недарма ж Мазепа збирався зробити його своїм наступником, недарма й Пилип Орлик називав І. Скоропадського „любим приятелем". Так, стародубський полковник став гетьманом „під мушкетами московськими", як писали до нього запорожці. В Україні тоді панувала надзвичайно тяжка ситуація: викорінюючи „мазепинство", цар Петро І накинув Україні бездіяльний, чисто символічний гетьманат. Однак, принаймні, І. Скоропадський зовсім не рвався до влади, ось перші його слова після обрання на раді у Глухові: „Я не гідний гетьманського уряду...".

„...Були Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї...", але ж були й справді великі, безсмертні гетьмани. Самі імена їхні випромінюють магічну енергію. „Оце могила Підкови, тут і мене поховайте",– казав Т. Шевченко. А Павло Полуботок, Петро Конашевич-Сагайдачний, Пилип Орлик, Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа? З ними пов'язані найзмістовніші сторінки нашої національної історії.

Особливо тяжко і прикро було б читати проф І. Белебеху американському чи канадському українцеві. Бо як би там не було, а західня українська еміґрація, ідейно наснажена повоєнною політичною хвилею, відрізняється від України. Це таки щось інше. Щоб зберегти своє національне лице в чужому світі, український еміґрант інстинктивно мусив ставити за собою щось значне, велике, вагоме, близьке до ідеалу – ту Україну, яку він любив вірною синівською любов'ю, пру цьому не дошукуючись причини, чому він її любить. Матір люблять за те, що вона – мати. Чи тяжко було залишатися українцем поза Україною? Тяжко – бо кожна етнічна громада, не лише українська, могла, в кращому разі, завзято опиратися природній асиміляції, але не могла рости і розвиватись. З іншого боку, у вільному світі ніхто не переслідував українства, української мови, культури, релігії, звичаїв. Якби переслідували, то, мабуть, не всі,

навіть не кожний другий був би готовий страждати за нашу національну ідею. А так – усі мали себе за неабияких українців, не несучи ніякої відповідальности за недолю в Україні. То „вони“ там такі-сякі, а ми тут – зовсім інша річ. Ми тут свято зберігаємо те, чого „вони“ зберегти не зуміли. У висліді такого віддаленого океаном зберігання ідеалізація України, її „героїчної“ історії стала способом еміґрантського життя. Гірка правда історії тут, на еміґрації, мало кому була потрібна. Пересічний український світогляд в результаті дуже спростився, і за це спрощення діяспора заплатила немалу ціну – згідно з тим самим Законом Відповідальности. Байдужість до правди і до „собачого обов'язку“ бачити і не боятися висловлювати її розділили діяспору на інтелектуальну еліту, яка пішла у вищі сфери, в модеренізми, і масу, яка спромоглася виявляти себе тільки в імпрезах, присвячених „героїчному“ мунулому України і в самовідданих збірках на різні доконечні фонди. Властиво, на північноамериканському континенті паралельно заіснували дві українські культри, які майже не дотикалися між собою. Наприклад, де і на якій „чисельній“ імпрезі хтось колись читав вірші Емми Андієвської чи Богдана Рубчака, чи Остапа Тарнавського? Та й нащо? Маса сама писала вірші, сама вчила їх напам'ять, сама деклямувала. Хто має гроші, видає свої вірші, п'єси, романи, хоч вони до літератури не мають ніякого стосунку.

Вже коли стояти збоку, поза Україною, то належало бачити все – і позитивне, і негативне в нашій історії – це бачення мало б сьогодні більший вплив на Україну, ніж самоцільна ідеалізація того „славного, та не дуже“ минулого. Громада щороку схиляла голови, пам'ятаючи про УНР, Центральну Раду, Січневі Акти, про Крути і Базар, та водночас забувала, що Крути – це символ героїзму на тлі традиційної української зрадливости, про яку ми воліємо мовчати. Діяспора мала б давно донести до України повний образ тих часів і подій. Справжній сенс Крут відкрив для України киянин Іван Ільєнко аж у 1995 році: „Символ героїзму та відданости нашого юнацтва і символ національної трагедії та безпечности. День великого Чину визвольних змагань, патріотичного запалу молоді, та водночас і день непрощенного безчиння провідників нації... Оте самоїдне „Не встанемо, мамо, не встанемо!“, мовлене з колін зацними козаками до „всеімперського бабища“, за 263 роки пожирання і розтління України московською деспотією ввійшло у плоть і кров так метастазно, що печать цього насильно витвореного менталіотету, печать меншвартости і скутости відбилася і не Першому Універсалі Української Центральної Ради 23 червня 1917 року: „І тепер, Народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю“. Ця рабська психологія приневолення особливо паралізуючого для України звучання набула у Третьому Універсалі 20 листопада: „Іменем Народної Української Республіки, в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до... дружного великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність“.

Певна річ, на ювілейних імпрезах вшановується лише Четвертий Універсал, виразно самостійницький, але ми сором'язливо замовчуємо, що

він не міг вже дати добрих вислідів, бо психологічно вже не міг переважити ті три попередні, позначені духом рабства і запобігання перед Москвою. Що великий вчений Грушевський і великий письменник Винниченко були бездарними політиками, схибленими на ідеї федерації чи автономії в межах російської імперії, а за світоглядами – соціялістами-утопістами, як і Петлюра. Замовчуючи темні сторінки, ми відкриваємо шлях до постійного відтворення підставових причин усіх наших нещасть.

„Трагедія нашої еміґрації, – пише в „Думках проти течії" Юрій Шерех-Шевельов, – в тому, що вона має в собі певну кількість Дон-Кіхотів, має гнітючу масу Санчо Панс і майже не має людей розуму. Що вона не розуміє через це природи свого часу і навіть здебільшого не старається зрозуміти". Цим звинуваченням автор вповні довів свою українськість: українець не схильний бачити в українцях навіть того дечого доброго, що в них таки є. Тому зацитована фраза – це скоріше самохарактеристика, ніж віддзеркалення об'єктивного стану речей. Насправді ж у діяспорі ніколи не бракувало розумних і дуже розумних людей. Трагедія полягала в тому, що всі вони були по-українськи затятими індивідуалістами, абсолютно нездатними підпорядкувати себе єдиному центрові, особливо, коли той центр мав хтось очолювати „зі свого села".

„У нас кожна дрібничка, чи це буде правопис, чи календар, чи порядок кольорів на прапорі, чи назва країни, стає якоюсь непорушною святістю, довкола якої ведуться нескінченні суперечки і сварки, які доводять до розколів у громаді. За цим криється типове наше сам-собі-панство, тобто невизнавання над собою ніякого авторитету", – писав уважний до діяспорного життя психолог Богдан Цимбалістий.

Ні, розумних, ерудованих людей у нас ніколи не бракувало. Варто прочитати головні праці В. Щербаківського, Я. Яреми, М. Шлемкевича, І. Мірчука, В. Янева, О. Кульчицького, Г. Ващенка, І. Лисяка-Рудницького, В. Липинського, Д. Донцова, щоб зрозуміти, що саме діяспорі належить заслуга фундаментального вивчення етнопсихології українців, світогляду і духовости українського народу. Кожен з вище названих авторів мав свій погляд і свої аргументи, однак усі вони згоджувалися між собою в тому, що підставова причина української трагедії – не в стільки в зовнішніх обставинах, скільки в особливостях самої української національної психіки. Навіть такі непримиренні антаґоністи, як Липинський і Донцов, доходячи аж до взаємної ненависти, у головних своїх висновках цілком солідарні: українська безвихідь корениться у психіці народу. В. Янів у своїх „Нарисах до історії української етнопсихології" цитує погляд В. Липинського на історію Київської Русі, від якого нам, сучасним свідомим українцям, тьмяніє в очах. Фраза В. Липинського стосується загальноосудливого ставлення наших істориків до руйнівника Києва Андрія Боголюбського: „...Але вони не кажуть, що Київ був гніздом анархії серед тодішньої руської провідної верстви і що Андрій Боголюбський тому поклав основи могутности держави московської, що зміцнив князівську владу, оперши її виключно на дисципліновану північно-руську, а не анархічну південно-руську частину цієї верстви...".

На думку В. Липинського, саме надмірний український індивідуалізм спричинив усі поразки в нашій історії, бо у доленосні моменти, коли була потрібна єдність і самодисципліна, цей індивідуалізм відразу перетворювався в анархію. Д. Донцова, і це слушно зауважує у своїй праці В. Янів, мучила не так історія – він був щодо неї більшим оптимістом, ніж В. Липинський, – як сучасне йому життя і нездорові тенденції в людстві, які смертельно загрожують українському відродженню. Зокрема раціоналізм і лібералізм. Ось чому Д. Донцов, гостро сприймаючи хиби і загрози свого часу, розуміючи їх як якісь темні стіни довкола української душі, намагався розбудити волю українців до життя, оживити їхній інстинкт самозбереження і самовиживання. В цьому, мабуть, і полягає одна з найголовніших розгадок творчої одержимости Д. Донцова: він тяжко карався, споостерігаючи довкруг себе безвольних, полохливих, самозакоханих українських „остійців, які люблять засідати в усіляких комітетах".

Одначе як би прискіпливо не аналізували ми сьогодні власну історію, які б прикрі і самовбивчі узагальнення з неї не висновували, не скакати ж з моста у воду. Треба вижити і жити далі. Чим давніша хвороба, тим гіркіші ліки, але ці ліки є і вповні застосовні до нас, бо ми, всупереч усьому – живі. Події і факти минулого, які нас принижують, хоч би й тягнулися вони нескінченними рядами, – це ще не вся наша історія. І чи не тому вони так болять нас, що духовне тло нації – цілком інше, здорове і світле? І порівнювати нас до інших народів – це хибна, при всій своїй „науковості", засада, бо такі порівняння ніби самі по собі передбачають градацію від низької до високої якости і, отже, критерії такого визначення. Входячи з них, належало б визнати, що африканські догони, які живуть без Інтернету і телефону, перебувають десь далеко внизу, далеко й за нами, тим часом вони не страждають з причини своєї „відсталости", бо мають власне відчуття і власне бачення землі і неба, тобто є цілком самодостаньою діялектичною системою, поряд з іншими. І як би догони не випадали з „прогресу" і „цивілізації", вони не менше, ніж будь-хто, належать життю і людству.

„Вище" чи „нижче" – це з'ясовується не в технологічному сенсі, а тільки в моральному, і глибше – в релігійному. Саме в релігійному вимірі до українців годі застосувати всуціль неґативні характеристики. Навпаки – в цьому вимірі вони постають у тривкому земно-небесному зв'язку, котрий визначає чимало найхарактерніших ознак, що заслуговують на повагу: пієтет щодо природи, співчуття до всього живого, вроджений естетизм. На ці риси звернув увагу М. Костомарів у своїй праці „Дві руські народності", яка дотепер дає точніші, глибші відповіді на наш український світолад, ніж „системні" аналізи сучасних етнопсихологів.

Звертаючись до Костомарового зіставлення українців і росіян, В. Янів пише: „Коли українець – за Костомаровим – головну увагу звернув на своє власне нутро і своє „я", коли він, згідно з тим, поетичний і мрійливий, то це в об'єктивній шкалі оцінок зовсім не мусить стояти вище тої картини, яку являє москаль: тверезий, практичний, дисциплінований,

підпорядкований одній волі, що вперто змагає до могутности власної спільноти. Бо у висліді того прямування москалі створили імперію...".

По-перше, цей висновок вже тому випадає з „об'єктивної шкали оцінок", що невідомо, звідки В. Янів взяв підстави вважати москалів „тверезими, практичними і дисциплінованими". Вся їхня історія свідчить, що не належать вони ні до тверезих, ні до практичних, ні до дисциплінованих, бо якби належали, то вибудували б відповідний до цих позитивних ознак устрій життя. Щоб збагнути сутність етнопсихологічної „шкали" росіян, погортаймо сторінки творів П. Чаадаєва, О. Герцена, М. Салтикова-Щедріна, В. Соловйова та багатьох інших вірних правді росіян – це правда самовикривальна, правда людей, яких гнітило російське життя саме своєю нетверезістю і безмежною жорстокістю, і в цій самоцільній жорстокості не було анічого від практицизму і самодисципліни. „Спочатку дике варварство, відтак грубе бузувірство, далі – чужоземне владарювання, жорстоке і принизливе, дух якого національна влада згодом успадкувала, – ось сумна історія нашої юности", – писав в одному зі своїх „Філософських листів" талановитий, невизнаний Росією її мислитель П. Чаадаєв. Такою ж страшною, повною насильства і невинної крові була і революційно-комуністична „зрілість" Росії, такою самою є її сьогоднішня старість.

До справді „об'єктивної шкали оцінок" слід віднести погляд відомого німецько-американського філософа і соціолога Еріха Фромма, який побачив в основі характеру росіян „колективний московський садизм, московську некрофільську цивілізацію... пристрасний потяг до необмеженої влади над іншою живою істотою чи необмеженої влади над іншим народом".

Так, „у висліді того прямування москалі створили імперію", але ж яку? Імперію як самозвинувачення і самознищення. Чи може це бути предметом нашого самодокору – що ми нічого подібного не створили? Не заснувавши тривких підвалин державности, українці збагатили людство неповторним феноменом – виживанням в умовах багатовікового потрійного знищення: духовного, інтелектуального і фізичного. Не створивши своєї держави, ми все ж були. І сьогодні ніхто не може сказати, що нас нема. Ми не просто були, не просто існували, але жили в особливому стані відцентрованости, якщо брати земно-небесну проєкцію. Вглиблені в природу, в землю, в космічні цикли, українці ніколи не розхитували цього священного кола ніяким свавіллям – при всіх недоліках національного характеру. Ми були і є ближче до вічности, ніж до часу, ближче до Бога, ніж до земних царів. Чи знайдемо серед них, тих царів, дотепер хоч одного, не скомпромітованого своїми безбожними методами владарювання?

Тому в сьогоднішньому з'ясуванні причин української національної трагедії неможливо застосувати цю об'єктивістську формулу: „Найбільші вороги українців – самі українці". Неможливо абстрагуватися до тієї міри, щоб скинути з рахунку цю обставину: і царська, і особливо совєтська Росія в кожному поколінні українців безперервно знищувала носіїв

найкращих інтелектуальних і духовних якостей, а найгірші якості піднімала на поверхню, всіляко заохочувала. Ніяка інша нація нічого подібного не зазнавала. То й не варто тепер дивуватися, що на нашому полі так багато кукілю. Дивуватися треба з того, що поле – зелене й досі, і що зело тут – не з вітром принесене, а своє, прадавнє, первісне, і пахне вічністю. Вона тут, з нами, присутня щомиті. Якщо вже не віримо собі і своїм очам, то повірмо тим людям з інших націй, які не маючи ні краплі української крови, віддали Україні весь свій талант і все своє життя. Повірмо Агатангелові Кримському, Освальдові Бургґарду, Вільгельмові Габсбургу, повірмо Тадеєві Рильському і Вячеславу Липинському, які заради України залишили свою вроджену польськість, повірмо польському графові Андрею Шептицькому, що став одним зі світочів українського народу.

Навіть такий загонистий пролетарсько-комуністичний поет, як Владімір Маяковський, – і той незадовго до самогубства написав несподіваний, зовсім не у „своєму" дусі вірш „Борг Україні", нагадавши „москалям" (так у вірші), що вони дуже завинили перед Україною, залишаючись байдужими до її самобутньої мови і культури.

Україна й сьогодні продовжує приваблювати до себе вихідців з інших націй, людей з чутливими і спарведливими серцями. У моєму списку – вже декілька десятків прізвищ таких людей. Серед тих, кого знаю особисто, – Билл Нолл, американець з давнього ірлянського роду, який живе в Києві, відколи постала незалежна Україна. Бездоганно володіє українською мовою, досліджує автентичну українську музику, написав цінну монографію про наше кобзарство.

І коли діти інших народів приймають Україну як свою духовну батьківщину, відчуваючи внутрішнє покликання послужити їй вірою і правдою, то чи не є це для нас стимулом до відродження нашої віри в себе і в нашу націю?

Як би ми сьогодні не докоряли собі за вельми прикрі вади нашого національного характеру, другою половиною повної правди про нас був і вже назавжди залишиться в історії дух самовідданости і самопожертви, дух героїзму, і цей дух вирівнював шальку терезів і перетягав їх у позитивну площину на вісях координат.

Маючи у своєму національному характері важливі, з погляду вічности, риси (Ю. Липа: „Все найважливіше з людських почувань є в українських людях"), українці ніби розминулися з часом – не спромоглися бо заснувати ще одну таку державу, яких багато на світі. Але ж нація, така чутлива до природи і Бога, з таким витонченим відчуттям краси, й не може мати своїм завданням опинитися врівень з державницьки розвинутими народами, коли цей рівень не означає ніяких переваг перед Богом і не дає спасенних відповідей на найгостріші проблеми буття. Якщо найсильніші теперішні держави виявляються безпорадними перед процесами тотального знищення природи, винищення цілих видів тваринного і рослинного світу, якщо людське середовище швидко наближається до смертельної межі перенасичення хемічними, біологічно активними речовина-

ми, якщо дедалі більше бракує питної води, а повітря стає все отруйнішим, то це, мабуть, означає, що не через „сильну“ державність лежить шлях до порятунку людства.

І навіть не через науку з її незалежними дослідженнями, неупередженими висновками, чесними застереженнями і обгрунтованими рекомендаціями. Вся річ у тім, що ті її застереження може почути тільки відповідальний розум, розум-мудрість, тобто моральна свідомість. Вся проблема виживання впирається в цю стіну. На її тлі жалюгідно виглядають сучасні українські „державні діячі“, які борються не за виживання народу і нації, а за особисту владу.

А все ж у цьому брудному вирі теперішньої української дійсности, серед матеріяльної убогости і політичної невизначености визріває щось дуже важливе, в чому Україна не лише не відстає від решти світу, але очолює його.

Моральна свідомість у її сконцентрованій формі – це свідомість релігійна. Її практичну спрямованість уособлює Церква. Іншими словами – Церква надає змісту життю держави і суспільства. „Лише християнська релігія надала сенс і значення державі – саме тим, що вивищилась над державою. Чим вище сонце над землею, тим більше воно осяює і зігріває землю. Наповнюючи змістом державу, християнство разом з тим створює суспільство. Поки держава була усім, суспільство було нічим. Але *тільки-но ціль життя було поставлено вище держави, як живі сили* суспільства вивільняються, перестають бути рабами держави. Вони вже не вдовольняються зовнішньою рівновагою, а прагнуть до вищого ідеалу свобідної, внутрішньої, моральної взаємности, для якої сама держава зі своїми зовнішніми формами і рамками служить лише перехідною посередницькою сходинкою“, – писав у 1883 році великий російський (правильніше було б сказати – російськомовний, бо за духом він був сином неподільної Христової Церкви, а за родом – правнуком нашого Григорія Сковороди) філософ Володимир Соловйов, щирий оборонець Греко-Католицької Церкви в часи її брутального знищення на Холмщині експансіоністською Москвою.

Православна Росія не підняла християнського сонця над своєю землею. Словесна демагогія не могла заступити темряви і моральної глухоти, не могла спинити безперервного і невтолимого російського варварства, тим більше християнсько-антихристиянська Росія не могла зробити жодного кроку до благотворного об’єднання у Вселенській Церкві.

Тим часом це об’єднання є не просто теоретично-духовною сутністю України, а її практичним завданням. Вселенська Церква – ось ідеальне середовище для врівноважування інтровертивних і екстравертивних нахилів в українському характері, середовище, яке справді виховує тверезість, практичність і дисципліну, спрямовуючи їх на просвітлення життя і в духовно-релігійному, і в соціяльному розумінні. От чому життя Церкви хвилює українців не менше, а більше, ніж прегострі економічні проблеми. Церква опинилася в центрі уваги всього народу. Саме тому у спільноті нуртує переконання, що без сприяння Церкви годі утвердити не-

залежну українську державу, і що, логічно, Українська Церква також має бути незалежною, національною. Проте досить придивитися до гіркого досвіду інших національних Церков, тієї ж російської, сербської, болгарської чи грецької, щоб зрозуміти, що держава в межах своїх власних функцій не тільки не здатна ділити владу з Церквою, але й неминуче підпорядковує собі Церкву: нижче, світське, сліпо-свавільно стає над Божим. Погляд згадуваного Вол. Соловйова: лише тоді Церква зможе відчутно і оздоровлююче впливати на державно-суспільне життя, коли її центр не збігатиметься з державним, а перебуватиме поза межами держави, тобто буде єдиним, всесвітнім центром усієї Христової Церкви.

Самі себе, вхопившись за власне волосся, ми не зможемо витягнути з болота. І не витягне нас „справедливий" світовий уряд, бо коли б він і виник, то не для порятунку націй, а для середньоаритметичного соціяльного вирівнювання світу, в якому національна самобутність вважатиметься недоліком, а не перевагою. В набагато меншому морі, „всеслов'янському", Україна втоне з таким самим успіхом, бо „всеслов'янство" – це тільки один з евфемізмів російсько-імперської сутности.

Отже, ні економіка, ні наука, ні політика Україну не врятують. Її може врятувати вища справедливість, вища сила, а на землі цю силу репрезентує Вселенська Церква, і тільки вона одна. Адже їй тут нічого не потрібно для неї самої, бо її правда і її правдивість – від неба. Іншого шляху до порятунку українці не знайдуть, бо його нема. Внутрішньоукраїнські політичні сили аж ніяк не можуть бути запорукою порятунку нації, бо – де вони? Мигтять тільки назви, тільки слова, різнокольорові кульки безплідних програм. Комусь, швидше за все, дже потрібні цей галас, ця суєта на горизонтальній, соціяльно-економічній площині буття – і вони панують. Хто думає інакше, нехай згадає, що сталося з українським дисидентським рухом, який, здавалося, мав могутню моральну потенцію. Куди він подівся, на що пішли інтелектуальні і духовні сили десятків і сотень чесних і вірних синів та дочок України? Ці сили, цілком намарне, висмоктала політика. Намарне, бо і політику дисиденти не ошляхетнили, і заслуженого морального впливу на суспільство позбулися. Справедлива, шляхетна політика – це добре, тільки таке побажання – з галузі ілюзій. Запорука нашого спасіння має бути незрівняно надійнішою, ніж політика. Але й так званої „природної" релігійности, притаманної нам зроду, не досить. До природної треба додати свідомо культивовану історичну релігійність, тобто зберігаючи найкращі якості „природного" народу, нам належить свідомо творити історію, твердо і надхненно стаючи на бік Добра і Світла. Критерії цього творення – в єдиній і неподільній Христовій Церкві. Якщо поділ триватиме далі, то майбутнє людства – непевне, бо у сьогоднішньому світі діють щоразу могутніші сили зла, залучаючи у свої арсенали ті засоби, які ми бездумно приймаємо під виглядом „технічного прогресу" і „переваг демократії". Хто чутливий до сучасного життя, той усвідомлює, що річ не лише в українських, але загальносвітових проблемах. Найбільше зло – метафізичне – протистоїть усьому людству. Ось чому людство повинно мати єдиний духовний

провід. Тобто має прийти політика, сперта на національну науку, а наука має діяти від імені вічної мудрости, бо йдеться не про абстрактний „прогрес“, а про врятування і нашої нації, і самого життя на землі. Ця наука повинна з'ясувати, що в українському національному характері – від історії, а що – від природи; й у висліді такого з'ясування перестануть вражати контрасти у поглядах на Україну і українців наших мучеників за ідею – того ж Куліша, і Франка, і Липинського, і Донцова, і всіх, починаючи від Шевченка й закінчуючи дисидентами XX сторіччя, які „не любили Україну з надмірної любови“.

Значна частина українців вже свідома того, що українська держава і українське суспільство знайдуть у з'єднанні українського православ'я і в його об'єднанні з Вселенською Церквою джерело нової сили, з якою можна буде вирушити в кращу дорогу, ніж та, що нею йде, хитаючись у чотири боки, сьогоднішня Україна. З тією новою силою можна буде щасливо минути те паралітичне „роздорожжа“, над яким сумував Іван Франко, виглядаючи українського Мойсея. З'єднання у Христовій Церкві – єдине з усіх можливих, яке дозволяє бути усім одним духовним тілом, але при цьому залишаючись собою на площині фізичного буття.

Так, рабські риси – біда не тільки наша, в інших народів теж щось десь гниє..., та ми – українці, і обов'язок наш – стати кращими, ніж ми сьогодні є...

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води,
в годину щасливу і в радости мить,
любіть у годину негоди!..

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну...

Любіть у коханні, в труді, у бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою –
і вічні ми будемо з нею!

Володимир Сосюра

ІІІ. ПАМ'ЯТНІ ДАТИ, ДОРОГІ ІМЕНА

Богдан ЧЕПУРКО

ДУХОВНЕ СОНЦЕ УКРАЇНИ

До 140-річчя з дня смерти Тараса Шевченка

За всіма тайнами і печатями, енергіями і структурами, за всім видимим і невидимим стоїть Тайна Святого Духу. Це вона говорить устами своїх пророків до людей і народів, направляючи зловмисників і роздягаючи королів. Це вона застерігає від руїни небеса душ наших.

Оглядаючи подумки світову літературу, не знаходимо жодної постаті, рівновеликої Богоподібному Тарасові. Такого велетня Духу могла народити тільки Божа раса.

Не покидай мене. Вночі,
і вдень, і ввечері, і рано
вставай зо мною і учи
сказати правду. Поможи
молитву діяти до краю.
А як умру, моя святая!
моя ти Мамо! положи
свого ти сина в домовину
і хоть єдиную сльозину
в очах безсмертних покажи...

Ця висока віра у місійне призначення людини і народу не могла зрости на порожньому місці, за цим одкровенням чути могутню силу праведного шляху і незламну потугу тисячолітнього духовного досвіду. Кожною клітиною свого великого серця Тарас Шевченко відчував, що Бог і Україна потребують не компліментів, а любови і самопосвяти.

Мій Боже милий, як то мало
святих людей на світі стало.

Так само гостро переживав апостол правди і науки страшну прірву між святою сутністю, великим призначенням Краю і теперішньою руїною Матері народів.

Молюся, Господи, помилуй,
спаси Ти нас, святая сило,
язви язик мій за хулу

та зяви мира ізціли,
не дай знущатися лукавим
і над Твоєю вічной славой
й над нами, простими людьми.

Чи знаємо ми свого Пророка? Мізерно мало людей перечитують твори Кобзаря, ще менше – живуть за Шевченком... Де ж тії очі столітні любомудрих патріярхів, чому так мало прямоходіння і правдомовности, чому погас духовний зір оріїв і замовкли святі глаголи предків? Хто скаже за Тарасом – „Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою"?

Знову й знову гребуть під себе, латану свитину знімають із сердешної України.

...Й кричите,
що Бог послав вас не на те,
щоби неправді поклонились,
і хилитесь, як і хилились...

„Немає Господа на небі" – це ж докір не Богові, а нам, бо якщо немає Бога в мені, в тобі, між нами, на землі, якщо ми не хочемо жити за його заповідами, то де він візьметься на небі або який сенс із його там перебування?

Бог всюди! У кожному із нас. І на кожному кроці ми його розпинаємо, шельмуємо, затягуємо рай душевний у пекло кривоблуду... Задумайтеся, чи не продаєте ви Україну і в хаті, й на вулиці, і в серці своєму. Претеся на чужину, заглядаєте і в рот, і в гаманець христопродавцям – може, й справді якийсь „німець" розкаже-підкаже сяку-таку науку політичну. Та й на Україну дивитеся як на нашу не свою землю – от що значить буквально зрозуміти клясика. Кланяєтеся, як і кланялись, чужим божкам. Перспотворюєте святі ідеали в підлаковані ідоли, шукаєте живе серед мертвого. Вчора славословили Леніна. „Мій Бог – Шевченко!" – кричите, перебудувавшись. „Мій Бог – Україна" – юродствуєте... А як припекло: „Мій Бог – компроміс...". Хочете здурити москаля, поторгуватися за Матір? Не дуріть самі себе – Україна стомилась від вашої бездарности!

Шевченко усім своїм життям і Богонадхненною творчістю руйнував ідолів, розуміючи безглуздість протиставлення Бога Богові... Аякже, український бог мав би бути природнішим для нас за візантійського Саваота чи приватизованого жидами Єгову, але „боги" від політики приходять і відходять, а Бог – один і неподільний для всіх людей і народів... Що вже говорити про міжконфесійні чвари!

Наприкінці свого земного життя Шевченко спробував здійснити свій ідеал душевного раю і... віддав Богові душу. Але чи це було доконче у його віці? „Що ж, – зітхне обиватель, – Стус теж покинув цей світ 47-річним. Воно, бач, об'єктивна реальність, ідеали залишаються ідеалами, а життя пливе стороною...".

Нема об'єктивної реальности! Все, що ми маємо, сотворене або спотворене певними суб'єктами. Треба творити нову реальність... Ріка життя народжується і завмирає, і знову відроджується, а духовне сонце України житиме вічно.

Львів

Іван ДРАЧ

ВИКЛИК

Скиньте з Шевченка шапку. Та отого дурного кожуха.
Відкрийте у нім академіка. Ще – одчайдуха-духа.
Ще – каторжника роботи. Ще нагадайте усім:
Йому було перед смертю всього лише сорок сім.

А то підробили діда – і шкутильгаєте з дідом.
Старечу свою недолугість за ним пускаєте слідом.
А він вибухає і шпетить всю вашу дурну макітру.
І молодо круговертить. Молодо! Проти вітру!

А він все шукає до пари – наймичку з сиротою.
А він пропада за маною – не вашою, а отою.
І горне гору роботи, бо в нього роботи гора.
Гори до нього горнуться. Сонце – на вістрі пера.

Він пильно у нас вдивляється. Вільний свавільний самум.
Здається, ядерно вибухне з отих непокірних дум.
А то регоче і тішиться, наче хлопчисько радий.
Шевченко був молодим. Шевченко – завжди молодий.

Митрополит Йосиф СЛІПИЙ

„ГЛЯНУВ В СОНЦЕ ОРЕЛ СМІЛИЙ...“

Цього року відзначаємо 190-ліття з дна народження о. Маркіяна Шашкевича. Пропонуємо нашим читачам глибоке змістом слово, виголошене Митрополитом Йосифом Сліпим на могилі Маркіяна Шашкевича 1 червня 1943 року, з нагоди 100-ліття від дня смерти полум'яного пробудителя української галицької землі.

...Початок епохальних подій, їх постання і зв'язок пересуваються непомітно для людського ока. Закриті вони все серпанком таємничости, і лише тоді усвідомлює їх собі загал, коли стануть уже проявлятися назовні і видніти у своїх далекосяжних наслідках.

Незнаний для оточення, невідомий навіть для найближчого гуртка був початок найбільших дій Божих: Втілення Божого Сина і Його Воскресіння з мертвих.

Такими теж бувають переломові хвилини в житті одиниць і народів, такими є містерії усіх творчих плянів, які показують нові шляхи. Так невидимо ні для кого снувалися великі думи в душі молодого священика Маркіна Шашкевича. Зайняті своїми буденними справами, журбами про хліб насущний, або й повні пустих балачок – верхи й низи галицької України пряли сіру нитку свого життя, коли молодий студент закінчив середню школу в Бережанах і вступив до Духовної семінарії у Львові. Тужив за чимсь, шукав чогось нового, чого не знаходив серед свого довкілля, а що тліло на дні його душі і не могло знайти свого вияву. Прибите панщиною і кріпацтвом темне селянство і малоосвічене духовенство, що мало рятувати його душу, збуджувало співчуття і кликало само помочі, а захоплена вищість польської мови й перейнята чужими справами й гаслами нечисленна інтеліґенція втрачала своє національне обличчя і відчужувалася від свого, рідного.

Маркіянові стало ясно, що це хворобливий стан і що треба шукати з нього якогось виходу. Глянув далі поза свої галицькі межі, став читати українські і слов'янські книжки, й самоосвітою самомому підноситися на щаблі, на яких стояли чужі народи і про що мріяла Велика Україна. Коли всі народи почуваються собою, прямують до удосконалення свого життя, до розквіту і слави, то чому не маємо робити так і ми? Чому пропадати в чужому морі і загибати для себе? Ці думки-запитання стали рушієм цілого дальшого його життя і усієї праці.

Минуло кілька років інтенсивних студій над собою, поки познайомився він ґрунтовно з тодішніми національними прямуваннями. Щойно тоді він звірився зі своїми думками перед найближчими друзями. Почалися розмови, дискусії, дебати про український нарід, його мову, глум над ними, про слов'ян, їхнє життя, про письменство і т. д. Своїм запалом і глибоким переконанням він об'єднував усіх, будив у них духа до високих поривів. Очі світилися, мов іскри, і лице сяяло надхненням, чоло набирало грізної поваги, коли молодий апостол став проповідувати свої ідеї. А кожне слово пливло йому з серця. Круг товаришів ширшав й окреслював щораз більше коло. Переконання поглиблювалися, запалена іскра розпалювалася в огонь. Вже сама назва „Руська Трійця" підкреслювала національну ідею назовні серед загалу студентів, цвіту тодішньої Галицької землі, і розголошувала її довкруги. Душею цілого руху був Маркіян. Найкращий вислів цьому рухові дав він у відомому вірші:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила.
Чому ж мова єй не мила,
Чом ся нев встидати маєм,
Чом чужую полюбляєм?

Гасло кинене. Програма складена – треба її проводити в життя, змобілізувати друзів, і тому він кличе:

Дайте руки, юні други,
Серце к' серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота хай засяде.
Разом, разом! Хто сил має,
Гоніть з Руси мраки тьмаві.
Завись най нас не спиняє,
Разом к' світлу, други жваві!

Зі стислою логікою, залізною послідовністю прямує Маркіян до визначеної мети. З'єднаний гурт однодумців робить під його проводом новий крок вперед, складає літературний твір „Син Руси", а потім „Зорю", щоб захопити ширший загал не лише сучасників, але й потомків. І християнські засади, і всеукраїнське наставлення, золота гоолова Києва з Дніпром-Славутичем і традицією Хмельницького, і народна мова, і мистецька форма, і протест проти суспільного визиску селян, і рівноправність з іншими народами – все це в малім зарисі протиставилося польській і московській течіям і зазначувало свою окремішність. Може, не вийшла ця програма у новочасній формі, як дехто бажав би собі, та саме в тім і сила її. Tal volta il meglio e l'inimico del bene – іноді те, що ліпше, є ворогом доброго. Висунені в розкішній формі гасла могли зовсім не потрапити до серця народу і викликати рішучий спротив влади. Та й так не один геніяльний проєкт, що на століття випереджував українську історію, залишився лише задумом і не знайшов дороги до здійснення в житті...

Твір пішов до державної цензури. І хоч Маркіян був свідомий своєї скромности, бо приписує „Зорі“ лише підготувальну ролю – „Світи, зоре, на все поле, докіль місяць зійде“ – та вона вивела цілу українську справу на широкий форум. Не було цензора наших книжок у Львові, тому поліція послала твір до Відня. Копітар, якому віддано його до оцінки, написав тоді таке свідоцтво:

„Наша Галичина має понад 2 мільйони русинів, а Угорщина – мільйон, що дуже прихильно вітають це видання у своїй мові. Так само привітають його 6 мільйонів російських русинів тієї самої мови. Отже, його круг діяння простягається на 9-10 мільйонів душ. Але тому що нова літераура викличе обурення з боку поляків і москалів, бо послаблює їхні впливи, Австрія мусить зайняти якесь становище“.

Чи могла була взяти кращий вигляд ціла справ серед найвищих кіл, як викликати таку оцінку й освідомити правлячу владу? Чого не могли були зробити найвищі наші церковні і громадські чинники, учений гурт богословів у Перемишлі з Левицьким і Лаврівським на чолі, за чим побивалися опісля наші політики у парляментах і соймах, те осягнув Маркіян своїми творами. Вони викликали фермент і зворушили плесо забагненого політичного та суспільного життя, змусивши найвищі чинники до виміни думок та пристосування до нового факту. Дарма, що відповідь була відмовна, та мертву точку зрушено й українську справу висунено на порядок дня.

Тим часом Маркіян не упав на дусі і не зневірився; вн підготував „Русалку Дністрову“, й то в побільшеному вигляді, і останніх своїх 15 дукатів дав на її видання. Шляхетне завзяття свідчить про його велику посвяту і віру в правоту святої справи та пляновість праці. Ми – окремий народ, мусимо творити своє життя, а не топитися в чужому морі. Як забрався він далі до пробудження й освідомлення широких мас?

Серед сірої буденщини народу і байдужости годі було вхопити іскру піднесення. Не було в ній нічого фасцинуючого, ні пориваючого. Тому лине він думкою у славне минуле, щоб наочно показати стихійну силу, що живе в народі, якою підносився він до найвищої потуги:

Заспіваю, що минуло,
Пересвіцький згану час:
Як весело колись було,
А як сумно нині в нас.

Оспівані ним переможні бої „Під Галичем 1139 року“, „Хмельницького обступлення Львова“ сповнювали оптимізмом нарід і збуджували довір'я до своїх сил, словом – ступенювали динамізм народу, захоплення бойовим духом і наповнювали всіх, бодай у переживаннях, втіхою довершеної перемоги:

Радість, радість, галичани,
Не загостить більше враг.
Грими, Дністре, шуми, Сяне,
Не прискаче вовком лях.

Бойовий клич до змагання, до боротьби – це дзвінкий тон у творчості

М. Шашкевича і могутній засіб до оживлення народу. Думкою линув він у старовину, на Січ Запорізьку, до Дніпра-Славутиці. І вітри, і степи українські – усе-усе хотів він затягнути до своєї акції. Старовина – „це осінь хороша, звеняча – що підіймає душу, будує, казав-бись, надприродними діями ум...

Старовина – то великий обряд, є то дзеркало, як вода чиста". Заслуханий у пісню минулого, він снує пляни на майбутнє.

До помочі в своїй просвітницькій пробоєвій акції він кличе ще раз українську пісню. В ній він підносить всеукраїнські свідомість, безстрашність, суцільність народу, в ній бачить найніжніший чинник його душі і їй провіщує світле майбутнє:

Колись красою засяє
Під небо до сонця,
Ген-ген полетить –
І буде співати
І о руській славі
Скрізь світу казати.

У світлій постаті Бандуриста йде він в народ, бажає йому добра і щастя, живе для нього і з ним ділить своє горе і свій смуток. Він далекий від позерства, посягань по світовий блиск, не гордить простолюддям, але його підносить і пригортає до серця. І справді міг він про себе сказати, що "з оком ясненьким, мов око святого, іде соловій наш, нові несе пісні. Пісні нечувані і думи незвісні".

Все це збирання сил, проповідування народного поготівля закінчується могутнім фіналом:

Відкинь той камінь,
що ти груди тисне,
Дозволь в той сумний тин,
Най свободоньки сонце блисне,
Ти не неволі син.

Створивши таке підґрунтя, він виступив з проповіддю в народній мові – хоч при відкритті Духовної семінарії в 1783 році о. Сковородинський теж говорив по-українськи. Та за той час змінилися умови, польська мова стала урядовою і щоденною. Новий виступ Шашкевича зелектризував усіх і викликав захоплення. За ним пішли інші. І тут теж перший крок удався. Упередження проломано. Українська мова в проповіді понеслася по селах, церквах, і народ стрепенувся. Українізування церковного життя почалося. Прозорим оком глянув він на майбутній правильний шлях.

У своїх проповідях розсипав він перлини свого духу і вказував розумний, реальний шлях змагань, щоб люди не розчарувались гірко в житті.

Окрема сторінка його творчости – це старання про дітей. Бо що ж дорожчого мало йому бути в цій обновній праці, як не молодь? „Бо з діточок добре зрощених і вихованих стає нарід крепкий і добрий, з діточок добре навчених і в страху утримуваних виходить товариство вірних і народ святих". Його „Читанка" – це вислів і зразок дбайливости за молодь,

в якій зарання старався защепити релігійно-морального духа і національну свідомість. „А знаєте, – казав, звертаючись до найменших дітей, – як ся тая держава зове, в котрій ми живемо? Тая звеся Австрія, ... а в Австрії є королівство Галицьке і Володимирське, а в тім королівстві Галицькім живемо ми, русини". Кожний крок і кожне діло – то цеголка до великої будови. А коли загрожувало національній нашій справі введення латинської азбуки, він виступив проти цього.

Звичайно висувають у нас заслуги о. Маркіяна на чисто народному полі, та забувають, що вони не менші і на чисто церковнім. Започаткування проповіді в народній мові надало живу форму нашому проповідництву і розбудило релігійне життя. Католицький світогляд ліг в основу всієї його творчости і досяг зеніту здобутої життєвої мудрости і мистецького завершення. В Христовій вірі шукав він покріплення й опори в життєвім горі і злиднях – вона веліла йому йти простим шляхом, в ній бачив забезпечення цілого народу. Без християнських засад не можна збудувати тривку національну будівлю, але хіба розвалити. Він каже шукати їх у Святому Письмі, яке сам перекладав на українську мову. Об'явлена правда – це найвища правда, і любов Божа – це найвища любов.

Злетів орел буйнокрилий
На небесні двори,
Глянув в сонце орел смілий,
Глянув в світле море.
А те сонце розплилося
Словом понад світи,
А те море розпливлося
В милость понад діти.

З тих небесних вершин каже він глянути на життя, тоді воно набере правильного змислу.

Мисль піднесену двигти
в самім собі,
Душу в природи безвісти
занести,
Життя кончини подружити
обі,
Глянути мирно, що ся діє
в гробі,
К радостям істинним ся
взнести.

Хто вміє, хто вдасть? Ум сильний, високий. Віра в Боже Провидіння – то запевнення перемоги: „Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилася на любові; і смуток твій знидіє, а радость сліди його позмітає, а сумна північ буде ясним полуднем, і звеселишся, а око твоє заблищить зіничкою в бурій пітьмі життя твого, і огорнешся зоревою свитою тихомир'я, і линеть над тобою милость Божая, бо надія із серця твого не втекла – бо хто яко Бог – сполошиш ми долю і проженеш щастя, день ми споморочиш і світ ми западе, нуждов мя вдариш і нашлеш ми злидні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радість і плач мя огорне, туга ми

ранком і вечером журба, і ніч ми несонна, і горьування з сонцем, вирвеш, а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руське ми серце та й віра руська". Це вершина його поетичної творчости.

Мимо багатьох критичних розвідок, многогранна творчість Шашкевича жде ще своєї нової і справедливої оцінки. Якби ми хотіли з'ясувати собі з вікової перспективи головні моменти Шашкевичевої праці над відродженням Галицької України, то треба з повною рішучістю ствердити, що це була далекосяжна програма, що в головних зарисах осталася донині і виправдала вповні свою раціональність і життєву силу.

Віра в Бога, християнські засади, повна національна свідомість і соборництво, політична рівновартність і рівноправність, усунення суспільного визиску – оце ті галса, що видніють і нині на наших прапорах. Тим саме став о. Маркіян вістуном великої ідеї національного відродження. Правда, дехто хотів би понизити ці заслуги, але дарма. Бо й сучасники і потомки дякували йому за той вогонь, що запалив у їхніх грудях, і поклін „Головної Ради" 1848 року для свого духовного батька, і тріюмфальне перенесення його тлінних останків до Львова, і святкування його пам'яті впродовж століття, і наше ціле церковне і громадське життя – це найкраща відповідь на всякі такі заміти.

Чого не вдіяли збройні повстання, щоб скинути невольницькі пута, чого не вдіяли політичні і суспільні діячі, те осягнув перший подвижник нашого відродження.Мав він багато перешкод, трудів, прикрощів і колод від своїх і чужих. Та не в тім річ і заслуга, – бо хто їх з нас не мав чи не має? Але в тому, що о. Маркіян не зважаючи на своє слабе здоров'я, вмів їх подолати і вийти з них у житті переможцем. Найважча річ у проводі – знайти в народних змаганнях правий шлях і спрямувати туди увес народ. І здається навіть, що це останнє важче, ніж перше. І саме Маркіян знайшов його і попровадив ним Галицьку Україну до кращого завтра. При тім цілу свою програму і працю убрав він у мистецьку форму і склав у скарбницю нашої культури як вискоку цінність. Він вніс в тогочасну літературу новий чинник усної словесности.

Сам глибоко віруючий, наскрізь етична людина, мав широке серце і співчуття до ближніх. Кришталевий характер, не валявся в життєвих брудах і не понижував ні своєї особистої, ні національної гідности, все був вразливий на добре і гарне. Ціле життя і творчість показують його як високого, розумного патріота. З природи милої, м'якої, вразливої вдачі, щирий серцем, саме тією ніжністю промовив народові до переконання, і не як Езопів вихор, що нагально хотів здерти з подорожнього свиту, а як сонце, теплом і світлом зсунув з Галицької України лахи свідомости раба...

Юрій КОВАЛІВ

ЗІРКА НАШОЇ НАЦІЇ

До 130-річчя з дня народження Лесі Українки

Леся Українка належить до надзвичайно рідкісних постатей української дійсности – вона була спроможна на гідну відповідь викликам історії. В ліричних та драматичних текстах Поетки формувалася вольова особистість героїчного типу, яка прагнула цілісної істини без революційної фальшивої фрази („В катакомбах"), зважувалася на радикальний чин („Одержима"), мала в серці те, що не вмирає („Лісова пісня") – на противагу „сироті убогому" дотогочасної поезії, паралізованої народницькою ідеологією. То була докорінна переоцінка національного менталітету, або, за словами, І. Франка, сентиментальної раси, позбавленої гарту і сили волі.

Яскраві образи подібного ґатунку знаходимо і в Лесі: Степан, який зрадив свою землю задля „принад" принизливої служби московському цареві („Бояриня"), чи Лукаш – втілення нереалізованих можливостей українства, обмеженого своїми хуторянськими інтересами. Йшлося про внутрішні чинники українського світу („Хто раб? Хто подоланий? Тільки той, хто самохіть несе ярмо неволі"). Лесин ліричний герой здатний в надзвичайних умовах зробити відважний вибір, він переконаний, що „терновий вінець буде кращий, ніж царська корона". Не випадково Тірца з драматичної поеми „На руїнах" зі словами „Бракує арфі струн, співцеві слів" пожбурила в річку освячений віками інструмент, неспроможний оживити занепалі душі співвітчизників, сподівалася бодай таким зухвальством розкутурхати їхнє приспане сумління, викликати в них потребу відродження людської гідности, націотворчого прозріння. Історична правда виявилася на боці Тірци, котра рішуче розірвала з оганьбленою долею, щоб віднайти її, оновленою та просвітленою, у змістовнішому прийдешньому.

„Поетка українського рісорджіменто", як влучно назвав Лесю Українку Д. Донцов, чітко розрізняла принципову відмінність нової творчої ґенерації початку XX ст., перейняту пасіонарною енергією Тірци, від попереднього „іншого літературного покоління". На цій підставі вона не згодилася працювати над спільною драмою разом з близьким родині Косачів М. Старицьким – така значна творча дистанція пролягла між ними. На цій же підставі вона пристрасно спростувала непривабливий образ українського інтеліґента, змальований, зокрема І. Нечуєм-Левицьким. „Ради Бога, – просила вона М. Драгоманова, – не судіть нас по романах Нечуя, бо прийдеться засудить нас безневинно".

Однак ніде й ніколи не спостерігалося в неї найменшого нігілістичного ставлення до національного письменства, яке вона цінувала диференційовано. Промовистий той факт, що Леся Українка вважала (на відміну від деяких критиків, готових применшувати українську літературу перед світовими зразками, нехтувати її специфіку та несприятливі умови розвитку), що ця література „вже є, і солідна, повна змісту, і мова її розмаїта, і що нею вже можна держати голову високо" („Спогади К. Квітки").

Поетка не дозволяла собі екзальтованих перебільшень, керувалася чуттям об'єктивного історизму, культивованим у середовищі нечисленної національної інтеліґенції (Косачі, Старицькі, Лисенки та ін.) наприкінці XIX ст, у майже зросійщеному Києві. Тут молоді творчі сили (Леся Українка, М. Обачний, С. Сливинський, Л. Старицька-Черняхівська та ін.), перебравши на себе від батьків енергію творчого неспокою під промовистою назвою „Плеяда", запозиченою від французької школи доби Ренесансу, символічно пов'язуючи її з передбачуваним національним відродженням. Тут, як з гордістю писала Олена Пчілка, закладалися основи „нової школи" , і підкреслювала що Леся Українка та М. Обачний – „плоть од плоті моєї, кість од кості моєї", розглядала їхні творчі долі як живу сув'язь нашого письменства. Л. Старицька-Черняхівська слушно називала це покоління, до якого вона і сама належала, „вийнятковим": „Ми були першими українськими дітьми. Не тими дітьми, що виростали на селі, в рідній сфері, – ми були дітьми горожанськими, яких батьки виховували вперше серед ворожих обставин свідомими українцями".

Часто ім'я Лесі Українки прилучалося (особливо в часи так званого соцреалізму) до соціялістичного руху „пролетарської" літератури, бо, мовляв, вона переклала брошуру Дікштайна „Хто з чого жиє" і під час обшуку в неї знайшли революційну політичну літературу. Соціялістична концепція цікавила Лесю тільки як приваблива ідея рівности, яка на практиці здійснилася у формі деперсоналізованої маси, тоді як поетка обстоювала принцип „союзу вільних особистостей". Її національна ідея була виявлена незрівняно чіткіше в порівняно з блідо забарвленою соціялістичною.

Леся Українка не змирялася з небезпечними тенденціями самовідчуження нації, географічно і психологічно розчахненої експансивними сусідами, втягненої кожною відмежованою частиною свого організму у відмінні соціяльно-політичні та культурні ареали. Коли цей організм відновлювався, то „не впізнавав" себе у певних своїх частинах. Згубно відцентрові сили поглиблювали катастрофу українства, приводили до „двоєдушности", до втрати націоцентричних орієнтирів та до самознищення, переконливо розкриті у „Боярині", Лесю Уураїнку, яка пристрасно любила свою Волинь, постійно дратували ті вічні суперечності з лівобережцями, а часто і з киянами про те, що Волинь (Галичина) – Україна чи ні. („Спогади К. Квітки"). Перейнята органічним чуттям національної єдности, поетка гостро відповідала на такі некоректні запитання національно дезорієнтованих автохтонів. Першорядний поліглот, вона знала чужі мови, котрі відкривали їй двері у широкий світ, але не за рахунок етноге-

нетичного коду – материнської мови, постійно зверталася до античних, євангелійних та орієнтальних мотивів, щоб крізь їхню призму висвітлити українську проблематику, осягнути її в маштабах світової культури. Й коли дехто, як, приміром, великодержавник І. Струве, сумнівався у спроможності українською мовою творити вічні образи, вона конкретними творами, в даному разі – драмою „Камінний господар" спростувала цей цинізм, довівши своє вміння змагатися з класиками світової літератури.

Особливо непокоїла Лесю Українку гіпертрофована охоронна закомплексованість пізнього народництва, яке прирікало українську літературу на ізоляцію та провінціялізм. Зокрема це стосувалося модернізму, всуціль проголошеного „занепадницьким".

Творча молодь не знімала із себе громадських обов'язків, але виборювала право літератури бути мистецтвом. Тут „хатяни" вже спиралися на досвід Лесі Українки, яка завжди пам'ятала традицію нашого письменства жити життям свого народу („Не поет, хто забуває про страшні народні рани"), намагалася духовно вивищити його, не потурати його комплексам „нещасної, убогої, мужицької" нації (за народницькими уявленнями) відродити в ньому вроджене відчуття краси та істини. Водночас вона усвідомлювала особливу долю мистця, вкладаючи в уста головної дійової особи драми „У Пущі" Річардові Айронові: „... У нашім гороскопі інші зорі".

Порив Лесі Українки „ins Blau" („у блакить") згармонізовував земне і небесне, не залишав місця розпачеві, душевному розслабленню, провінційщині, переймався могутньою волею до життя, яка наснажувала пробуджене українство у мить „золотого гомону" 1917 року, надихала представників „розстріляного відродження", „празької школи" та ін. – вони вчилися у своєї попередниці давати гідну відповідь на виклики часу, зосереджували у своїх творах пасіонарну енергію для прориву українства в історію, в іманентний часопростір, у самоцінну особистість.

Київ.

Михайло ДРАГОМАНОВ

ГОЛОС ІЗ УКРАЇНИ

До 160-річчя від дня народження Михайла Драгоманова

Упорядковуючи свій архів та бібліотеку, я натрапив на фотокопію однієї української статті, опублікованої чеською мовою 6 грудня 1863 року в празькій газеті „Народні листи“. На переломі 50–60-их років я хотів цю статтю опублікувати, але тоді мені з цим, зі зрозумілих тепер причин, не пощастило. Недавно цією статтею зацікавився мій друг Петро Багадунка, який і переклав її, щоб з нею ознайомилися українські читачі. Ця стаття має особливе значення в історії української журналістики. Вона була написана у той час, коли в Україні розпочиналося нове гоніння з боку російського царату на українську культуру, зокрема на мову, і коли від 20 липня 1863 року в Росії та в Україні почав діяти сумнозвісний Валуєвський акт. Отож вийти друком в Україні ця стаття не могла. З'явилася вона в Празі за підписом „Українець“. Хто був її автором? Всупереч усім труднощам цього дослідження, мені вдалося з'ясувати, що ним був визначний український громадський діяч, публіцист та історик Михайло Драгоманов. І це був не єдиний випадок, коли він ужив це псевдо – Українець. Наприклад, він написав важливе дослідження „Література російська, великоруська, українська і галицька“, яке під псевдонімом „Українець“ публікував з продовженням у львівській „Правді“. Я переконаний, що стаття у „Народних листах“ була взагалі першим друкованим виступом молодого тоді Драгоманова. Це також перше друковане звернення наддніпрянського українця, за посередництвом чеської преси, до слов'ян.

Михайло Мольнар,
Братислава

Нижче подаємо статтю Михайла Драгоманова у празькій газеті „Народні листи“ в перекладі Петра Багадунки:

„Вірячи в давню слов'янську чистосердечність, приходимо до вас з нашим горем, просимо Вас, щоб Ви прийняли і опублікували наш голос – якщо Ви є справді оборонцями національного життя, якщо Ви справді поклали метою свого життя благо народу, а не вихваляння теорії про могутність Росії, якщо Ви живете своїм розумом і не даєте себе ошукувати тим, хто виріс в російських семінаріях і навчився там поклонятися царсько-російському Богові, загубивши всі національні, людські і чесні почуття.

Якщо Ви люди, якщо Ви – наші брати, якщо не зможете не допомогти вашим кревним, яких пригноблює жорстока сила уряду, розтоптавши всі поняття правди, справедливости і порядности, – надрукуйте це проголошення!

Ми не будемо торкатися всіляких теорій, вкажемо Вам тільки на голі факти. Нехай ті, хто б'є поклони перед Росією, наче перед якимось ідолом, пізнають, що сила ще не є добром, що Турок так ніколи не душив Сербів, що Монгол стільки зла не вчинив нашій народності, як сьогодні чинить його петербурзький уряд і великоруське суспільство. Може, слов'янам, захисникам Росії, обожнювачам її могутности, спадуть більма з очей, стане їм ясно, що людині для щастя не досить бути свідомою мікроскопічною пружиною в незмірному тілі велета, що людині доконче потрібно мати бодай піщинку надії на справедливість і свободу.

Я розповідатиму Вам про долю українського народу за три останні роки.

Українці – то люди двоякого роду: сільський люд, сліпий і темний, який не вміє ні читати, ні писати, і міщани, які володіють грамотою читання і писання і свідомі своєї національности.

Ось історії тих і тих.

Почну від народу, якого під Росією є більше, як 11,000,000 душ.

Уряд вирішив скасувати кріопацтво. Звістка про це розійшлася повсюдно між народом за три роки. Ані одного чоловіка з народу не питалися, яку свободу він хоче мати. Вирішувати, якою має бути воля, дали можливість самим поміщикам (на Правобережній Україні – то ляхи, на Лівобережній – москалі). Народ сподівався, що матиме свободу і землю. Поміщики, а за ними й уряд, присудили дати свободу, але за землю вимагати або гроші як викуп, або плату за оденду, в десять разів більшу за вартість землі. Селяни, хоч і не освічені, зрозуміли, що то – несправедливо, не помирати ж їм з голоду без землі, а тому почали надіятися на царя, що дасть їм кращу свободу, і не захотіли платити поміщикам велетенські суми за земельні наділи. Цар відоповів указом: запровадити „уставні грамоти", тобто сплачувати викуп, який встановили самі поміщики.

І цілий рік від Глухова аж до Збручу, від Прип'яті аж до Чорного моря свистіли нагайки по всій Україні і гули дзвони на похоронах селян, яких до смерти засікли москалі. Ми могли б нарахувати декілька тисяч сіл, де пройшли екзекуції, і стільки ж людей, забитих до смерти нагаями. Ця забава уряду називалася воєнною екзекуцією. А щоб Ви збагнули, що це таке, з тисячі прикладів наведемо єдиний, який бачили на власні очі.

Є на Поділлі село Кернасівка. Тамтешні селяни не хотіли платити, бо ціни були занадто високі, тобто не хотіли прийняти „уставні грамоти". Прийшла воєнна екзекуція. Її начальник, генерал Корф, скликав громаду і вимагав послуху. Уся громада (1300 душ) не підкорилася. Тоді на шести возах з'явилися різки і почалося шмагання. З громади вихоплювали по одній особі й били доти, допоки людина не здавалася. Вибирали спочатку старших або слабких тілом. Коли мученик дістав тисячу або

півтори тисячі ударів, то просив громаду, щоб йому дозволила піддатися. Громада відповідала: „За свою правду всі будемо терпіти!“ – і знову сипалися удари. На місці лишилося дев'ятеро мертвих. Генерал збагнув, що не зламає різками волі людей. Під'їхали вози, громаді наказали посідати на них і генерал скомандував: „На Сибір!“ Тоді сім'ї розжалобились і громада скорилася.

Краще запродати свою кров і свій піт на віки вічні, ніж їхати на чужину. Щоб покарати селян за спротив, залишилося військо в селі квартирувати і відійшло звідти аж тоді, коли було зарізано, заколото і з'їдено все, що там було – від тяглового вола до останньої курки.

Така екзекуція прийшла замість царської свободи, і ходила цілий рік від одного до другого кінця України – і все замовкло!

А тепер дещо про народну освіту.

Вже десять років пишуть в урядових газетах і журналах про освіту. Нема в тому ані слова правди.

Всі школи в руках російського духовенства. Це духовенство зовсім не схоже на ваше сільське духовенство, яке, живучи в нужді та клопотах, щиро займається освітою народу і підтримує національну літературу. Наші попи 16 років вчаться в семінаріях. Гіршого гнізда гнилизни, аморальности, гидоти, що в основі здатне перевернути найчесніший характер, Ви не знайдете навіть у єзуїтів. Донощицтво, сліпий послух перед начальством, егоїзм, набожність перед урядом, інтриганство – на цьому будується семінарська освіта. За читання наукових книжок, за протест проти найглупішого розпорядження, за знайомство із світськими особами, за вислухання лише однієї університетської лекції – виженуть з семінарії. З таких семінарій, отже, виходить наше духовенство, наші сільські навчателі!

З того часу, як відкрилися сільські школи при церквах, а були вони сім років тільки на папері, вважалося, що в них є сотні учнів, а насправді не було ані одного. А щойно коли цивільні люди взялися навчати дітей і закладати школи, духовенство зчинило галас, що то все єресь, і почало організовувати свої школи. У них два роки навчається молодь і виходить з тих шкіл такою ж неграмотною, якою туди прийшла. Навчання йде найтяжчим способом – церковно-слов'янською мовою, по-русинськи не тільки попам, але й цивільним людям учити дітей заборонено. Попи дістали наказ конфіскувати русинські книжки, якщо б такі з'явилися в селі. Духовенство здобуло собі привілей на монополь сільських шкіл – і темрява запанувала в Україні!

Тепер перейдемо до українців, які вміють читати і писати.

І тут знову маєте такий стан справ. Як тільки хтось помітить, що ви українець, негайно потрапляєте під нагляд поліції. А дізнатися це дуже легко – досить на пошті перехопити лист, писаний українською мовою, досить, щоб почув поліцейський урядник, що ви співаєте пісню або розмовляєте зі знайомим чи з родиною на вулиці по-русинськи. В результаті – кожного року хапають десятеро й більше людей і без жодної провини й суду засилають на Сибір.

Цього року, наприклад, заслані вчитель Стронин, інженер Віктор Лобода, адвокат Олександер Кониський, учитель Шевич, кандидат Чубинський і багато інших. Засилають просто лише за те, що той чи інший виявиться українцем. Роблять це без суду і оголошення провини. Людина не сміє промовити ні словечка. Так, наприклад, вісімнадцатилітній молодик Володимир Синегуб сидить уже півроку в тюрмі за те, що навчав на селі батраків співати старих козацьких пісень. А полковника Красовського кинули до в'язниці на 12 років за те, що пояснював солдатам, чому не годиться бити селян на екзекуції.

Крім багатьох інших утисків, мусять українці терпіти жахливе приниження і в літературі. Більша частина російських журналів ганьбить українців тільки за те, що вони українці. Візьміть лише в руки такі часописи, як „Рускій Вєстнік", видаваний Катковим, або „Вестнік Юґо-Западной і Западной Россіі" Говорського, і Ви переконаєтеся, що нема там сторінки, на якій не зневажалося б усе русинське. Наша мова, мовляв, є мужицька, сільська. України, мовляв, нема і не було ніколи. Письменники українські, мовляв, – то шарлатани, єзуїти або польські аґенти, а Шевченко (перший поет малоруський) – арештант (sic), п'яниця і т. д. Словом, п'яна шинкарка не вигадає того стільки, скільки навигадують і напишуть російські редактори, а відповісти їм неможливо, бо цензура нічого не пропустить. Недавно цензор Лазов не пропустив відповіді одного українця на особисту образу, вчинену Говорським, оскільки, по-перше, пан Говорський є „благонамєрєнна" людина, а по-друге, той українець, мовляв, „українофіл". Отже, бачите, що в нас „благонамєрєнний" чоловік може, як скажений пес, кусати кого захоче, а українці є лише для того, щоб гарно та тихо мовчали.

Але то ще не все.

Дух донощицтва так поширився в російському суспільстві, що утворилися цілі товариства людей, які вільно займаються шпигунством, стежать за українцями й доносять усе III відділенню царської канцелярії (таємної поліції). На чолі такої організації в Києві стоїть професор Алєксєй Ставровський. Якщо хочете, надішлемо Вам копію його секретних донесень, які переходять через руки наших приятелів. Під керівництвом Ставровського займається мистецтвом шпигунства цілий гурт людей. Із нього найревніше виконують свою працю професор Гогоцький, учитель Юркевич, студент Шварц – усіх неможливо перечислити. Копію одного доносу Гогоцького маємо також, якщо хочете, пришлемо Вам. Говорський взявся і в своєму журналі доводити, що доноси – добра і свята річ.

З великою енергією доносить жандармам і губернаторам, і взагалі всім, кому тільки може доносити, директор ніжинського ліцею Іван Кульжинський.

Вже півтора року оті всі організації шпиків намагаються викрити будь-яку русинську змову, а коли жодної змови нема, мусять її вигадати...

За український національний одяг відведуть вас на поліцію або поб'ють на вулиці. За українську мову ніде не приймуть на службу, але встановлять за вами поліційний нагляд.

За українську пісню посадять вас до тюрми. Якщо зустріне вас на вулиці офіцер, заведе вас на поліцію і скаже „Не говори по-хохлацьки, Малої Русі нема вже від часів Олексія Михайловича"...

Вийшов міністерський указ, щоб цензура не пропускала жодної книжки, написаної русинською мовою, щоб затримала і не випустила з друкарні ті книжки, які вже були надруковані. Костомарова за збирання грошей на друк русинських книжок вивозять за кордон.

Скажіть, де ще є така земля, де було б провиною говорити своєю мовою, де було б заборонено писати книжки та навчати дітей мовою, якою вдома розмовляє 14,000,000 народу?

Приїздіть до нас, до Києва або до Чернігова – у нас на Святій Русі все те побачите. Побачите, як цілий народ мордують, бідних і темних – нагайками, голодом і попівською освітою, багатих та освічених – поліцією та Сибіром.

Чи замучать нас, не знаємо. Будемо битися за своє право, доки життя вистачить. А якщо нас розвіє по великому світі, і живої душі не зостанеться в Україні – не закидайте нам, але вчіться на нашому прикладі пізнавати, що таке Росія!

Українець.

Від перекладача:

...Читаючи статтю Українця, ми повинні спитати себе, чи ми й сьогодні вже хоч трохи знаємо, що таке Росія?

Нам довелося тяжко пізнавати, що в російській національній ідеї нема місця для справедливости демократії, що навіть „борці за справедливість", вороги сталінщини і комуністичної тоталітарної системи, російські дисиденти, почувши про те, що Україна хоче бути державою нарівні з Росією, почали таврувати український народ, як щось дике і незаконне. Ми пізнали, що навіть та Росія, яка сама бореться за свободу, ненавидить нас за таку ж боротьбу. Тепер ми знаємо, що Росія не буде людяною, допоки вбиватиме чеченців за те, що вони прагнуть мати своє державу, а українців ненавидітиме за те, що вони вже мають свою державу.

„Російським демократам" не хочеться віддавати те, що було завойоване російськими генералами. Але віддати доведеться. І тільки в цьому віддаванні може зародитися і виникнути нова Росія, яку поважатимуть у світі.

Петро Багадунка,
Братислава

Павло і Юрій ЛОТОЦЬКІ

Пам'ять про Берстечко

До 350-річчя битви на річці Пляшівці

На початку 1651 року Україна вже відчувала наближення великої бурі. Король у варшавському сеймі закликав до Посполитого зрушення, щоб приборкати козаків і відновити владу над українськими селами та містами. Гетьман Калиновський, порушуючи Зборівську угоду, з численним військом рушив углиб України, але витративши у жорстоких сутичках з козаками та селянами-повстанцями добру половину своєї армії, почав безславний відступ. Довідавшись про поразку Калиновського, король Ян Казимір збирає 150-тисячне військо, включаючи чужоземних найманців, і повторює завойовницький похід, вирішивши іти через Волинь.

Коронний гетьман Конецпольський виступив уперед з двома і півтисячею вояків, щоб вивчити найкращі переправи на шляху. Він доповів, що найзручніше буде стати табором під Берстечком на річці Стир: мовляв, там просторе поле, щедре пасовисько, добра вода.

З 20 по 24 червня польське військо переходило через Стир, і щойно просунулося на півмилі вперед, як розвідка донесла, що Богдан Хмельницький під містом Дубно „з'єднався з татарами". Це змусило короля розташуватся на самій околиці Берестечка.

Військо Б. Хмельницького, 73 тисячі вояків, переправилося через річку Пляшівку і стало табором між селами Пляшева та Острів (тепер Радивилівський район на Рівненщині). Формації горе-союзників, кримських татар (30 тисяч шабель), на чолі з ханом Іслам-Гіреєм стали на південь від села Острів окремим табором.

Головні події під Берестечком розгорілися 30 червня 1651 року. Пів дня простояли бойові лави непорушно. Лише о 3-ій годині дня військо І. Вишневецького почало атакувати праве крило козацько-селянського табору, прорвало позиції, але зустріло сильний спротив і відступило. У своєю чергу, Іван Богун заатакував самий центр польсько-шляхетських військ. Спалахнула запекла битва.

Королівська армія весь свій вогонь зосередила на таборі кримських татар. Не витримавши атаки, військо хана почало панічний відступ з поля битви, залишаючи зброю і коштовності. Богдан Хмельницький зробив спробу зупинити татарське військо, але був схоплений татарами у полон.

Скориставшись цим, королівське військо захопило лівий фланг козаків і змусило їх відступити в укріплений табір. Почалися дні облоги. Гетьманом оточеного табору козаки обрали Фелона Джеджалія.

Десять днів козаки мужньо відбивали атаки, робили успішні наскоки, зни-

щуючи передові шляхетські групи, відвойовували в поляків коней і гармати..

В ніч з 8 на 9 липня козаки і селяни обрали своїм ватажком, замість Джеджалія, Івана Богуна. Він наказав будувати через болота і річку Пляшівку переправи, щоб вивести військо з облоги. Вранці 10 липня дві тисячі козаків переправилися через річку, щоб відбити групу шляхетського війська, яка почала заходити їх з тилу. Однак пляни Івана Богуна не були відомі для головної маси козаків. Виникла паніка. Селяни, а за ними й козаки, стали кидатися на вузеньку переправу і гинути в болотах Пляшівки. Польське командування скористалося з цієї паніки і заатакувало козацький табір. Все ж І. Богунові вдалося зберегти значну частину козацького війська.

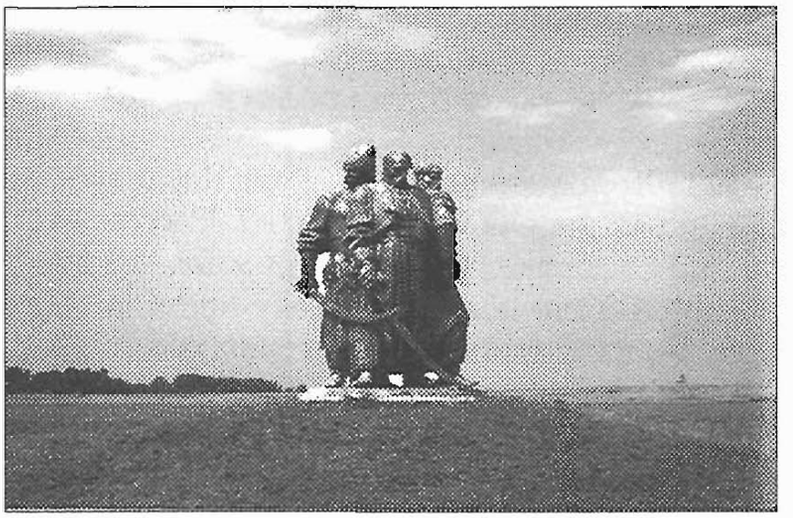

Пам'ятник українським козакам на Полі Берестецької битви.

Про ту битву і безстрашність українського козацтва залишив свої спогади французький офіцер П. Шевальє: „В одному місці серед болота скупчилося 300 козаків і хоробро оборонялися проти великої кількости атакуючих, які натискали на них звідусіль. Щоб довести своє зневажливе ставлення до життя, яке поляки обіцяли їм дарувати, та до всього, що є найціннішого, крім життя, вони витягали зі своїх кишень та чересів усі свої гроші і кидали їх у воду. Врешті, повністю оточені, вони майже всі загинули один за одним, але довелося з кожним вести бій. Залишився один, він боровся протягом трьох годин проти усього польського війська: знайшов на болотяному березі човна і, прикриваючись ним, витримав страшну стрілянину поляків. Витративши увесь свій порох, узяв в руки косу і відбивав усіх, хто хотів його схопити... Тоді якийсь шляхтич з Цехоновщини та якийсь німецький улан кинулися у воду по шию і знову почали бій. Козак, хоч і пробитий 14 кулями, зустрів їх ще з більшою завзятістю, що дуже здивувало польське військо і його королівську величність, в присутності якого закінчувався цей бій. Король дуже захопився хоробрістю цієї людини і наказав крикнути, що він дарує козакові життя; на це останній відповів, що він уже не дбає про те, щоб жити, а лише про те, щоб умерти, як личить воякові. Його убив ударом списа інший німець, який прийшов на допомогу тим двом...“.

„Бій під Берестечком хоч і не був такою поразкою для Хмельницького, як це змальовувала шляхта, все ж завдав значної шкоди Запорозькому війську... Поразка під Берестечком не тільки не викликала паніки, а ще більше посилила рішучість широких мас. Починався справжня народна війна проти шляхти“, - писав видатний український історик Іван Крип'якевич.

Коли переговори між польським королем і запорожцями не дали ніяких вислідів, Лівобережна Україна опинилася под московською „опікою“, а Правобережна – ще під тяжчим гнітом Польщі. Зокрема поляки на Правобережжі масово починають будувати костели, щоб з допомогою Церкви швидше польонізувати українців.

У 1712 році будується великий костел і в Берестечку, в якому відправлялися урочисті молебні з нагоди „перемоги над козаками“.

А на місці самої битви поляки разом з місцевими жидами організували великі ярмарки.

У 1908 році мешканець села Пляшевої Михайло Михальчук , орючи своє поле, виорав 12 мушкетів і 32 козацькі шаблі. Вчені люди потвердили, що то справді зброя запорожців, які стояли тут табором.

Цій знахідці особливу увагу приділив архимандрит Почаївської лаври Віталій, який повів у Берестечко хресний хід, щоб пом'янути запорожців – але не як оборонців волі українського народу, я тільки як захисників православ'я. Цей Арихимандрит був неябияким московським шовіністом і навіть дозволяв собі публічно вигукувати, що „жид, поляк і собака – віра однака“.

Та саме архимандрит Віталій почав у своєму „Почаївському листку“ друкувати історію битви під Берестечком і закликати людей жертвувати на будівництво церкви-усипальниці на козацьких могилах. Зокрема на його заклик відгукнувся багатий москвич Колесніков, пожертвувавши на цю ціль 50 тисяч рублів золотом. Проєктну документацію виготовив студент Академії мистецтв у Москві В. Максимов, а схвалив її знаменитий на той час академік Г. Щусєв.

Будівництво розпочалося в 1910 році, до Першої світової війни ще встигли побудувати церкву Юрія Переможця з трьома вівтарями – Юрія Переможця, Бориса і Гліба та Параскеви П'ятниці. Розписи належать відомому українському мистцеві Іванові Їжакевичу. Крім того, з сусіднього села Острів перевезли дерев'яну Михайлівську церкву, в якій, за переказами, перед битвою був на Службі Божій Богдан Хмельницький. Був також побудований двоповерховий чоловічий монастир.

Війна залишила тут свої немилосердні сліди: Австрія забрала картини на історичну тему, зазнав пограбування інтер'єр.

Після війни наша територія потрапила під владу Польщі. Польській владі дуже не хотілося, аби жила традиція вшанування пам'яті козаків – щороку, в дев'яту п'ятницю після Великодня. В літописі Самовидця записано, що остаточний бій відбувався саме в цей день.

У 1935 році поляки заборонили похід українців до „Козацьких могил“. Козацькі черепи і кістки замурували при вході до гробниці.

А тоді – нова війна, Друга світова. За часів німецької окупації в 1941 році було відкрито доступ до козацьких кісток перед дев'ятою п'ятницею, однак пізніше, в 1944 році, німецькі гармати понищили Святоюріївську церкву. Після війни люди відновили її. Стараннями отця Антонія Ляшука, мистці О. Корецький з Горохова та П. Трохимлюк з Почаєва заново розписали церкву.

У 1958 році комуністи закрили і церкву, і монастир. Де колись жили монахи, совєтська влада зробила ферму кролів і домашньої птиці, а на території монастиря тримали хворих на ящур корів.

А люди все одно кожного року йшли та йшли, дивилися на це все, скрушно хитали головами. Якось приїхав на „Козацькі могили“ з Тернополя письменник Борис Харчук і написав про все там побачене до московської „Літєратурной ґазєти“. Статтю підписали також Павло Тичина, Максим Рильський, Михайло Стельмах, Юрій Збанацький, Василь Касін, Борис Антоненко-Давидович та інші. У Берестечко спеціяльно приїхав голова Президії Верховної Ради. Після того місцева влада трохи заворушилася. Забрали з монастиря ферму і пообіцяли відкрити музей „Козацькі могили“. Це сталося в січні 1966 року. Наказом міністра культури України було виділено кошти на музей, а сам він став ніби як філіял Рівненського обласного краєзнавчого музею.

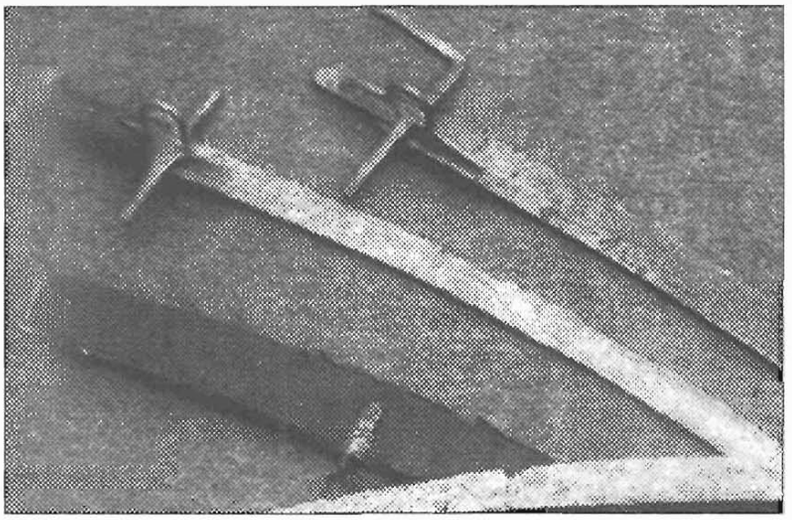

Зброя запорожців у музеї „Козацькі могили“

У колишніх маленьких чернечих келіях розмістилася експозиція на тему Берестецької битви. Щороку музей поповнювався новими знахідками, бо під час нових розкопок виявили багато козацької і польської зброї – шабель, списів, мушкетів, кінських сідел та інших речей. Всього їх тепер у музеї – близько двох тисяч. Протягом двадцяти років розкопками керував наш земляк, доктор історичних наук Ігор Свєшников.

У 70-ті роки, після звільнення Шелеста, українська культура зазнала нових переслідувань, знову дійшло до того, бути музеєві „Козацькі могили“ чи не бути. Однак він уже набув такої популярности в народі, що влада не відважилася його ліквідувати. У горбачовські перебудовні роки Берестечко стало місцем багатотисячних святкувань Шевченківських днів, з'їжджалося багато письменників, аристів. А в 1990 відновлено день пам'яті козаків у дев'яту п'ятницю. Це був час, коли свідомі українці домагалися державної незалежности, коли масові демонстрації відбувалися під гаслом „Ні – новому союзному договорові“.

У 1991 році на могилах зібралася величезна кількість народу, щоб відзначити 340-ву річницю Берестецької битви. Людей було стільки, що повипивали всю воду з сільських криниць. Добре, що на території заповідника б'є цілюще джерело, яке неможливо вичерпати...

Микола ДУБИНА

ЛИЦАР ЗЕМЛІ УКРАЇНСЬКОЇ

До 110-річчя від дня народження полковника Євгена Коновальця

„Бібліотечка молодого націоналіста“, що її започаткувала в Києві Українська видавнича спілка та Молодіжний конґрес українських націоналістів, як і серія книг про українських політичних діячів – Миколу Міхновського, Дмитра Донцова, Симона Петлюру, Андрія Мельника, Степана Бандеру, Олену Телігу, Олега Ольжича та ін., вже встигла завоювати симпатії широких читацьких кіл в Україні. До таких видань належить і книга „Євген Коновалець та його епоха“, що вийшла у Мюнхені у Фундації імені Юрія Бойка. Ця солідна книга спогадів присвячена видатному національному і політичному діячеві XX сторіччя, засновникові і керівникові Української Військової Організації (УВО) та Організації Українських Націоналістів (ОУН), мужньому борцеві за державну незалежність і соборність України.

Народжений 14 червня 1891 року в селі Зашкові Львівського повіту, син вчителів Михайла та Марії, він уже малим хлопцем відчув несправедливість тогочасного суспільного укладу: польський дідич був паном українського села, а український селянин на своїй – не своїй, багатій скарбами землі, наймитом, рабом. З тим розумінням світу малий Євген ніколи не розлучався, а доповнювалося це розуміння в його уяві ще й зі сторінок Франкових оповідань, Стефаникових новел.

Виховувався Євген, як і два його молодші брати Мирон і Стефан (сестра померла ще малою), в спартанському дусі. Займався легкою атлетикою. Вчився спочатку в народній школі в Зашкові, а далі у Львівській семінарії та Львівській українській академічній гімназії. Найбільший вплив на гімназиста мали директор Е. Харкевич та професор І. Боберський. Згодом у книзі „Причинки до історії української революції“ (Прага, 1928) Коновалець напише про те, що І. Боберський, голова „Сокола-Батька“, а під час Першої світової війни – голова Бойової управи січових стрільців у Відні, своєю „тісною, просто-таки стратегічною організованістю гімназійної праці помітно виховував нову ґенерацію української молоді“.

У гімназії Є. Коновалець вступив до таємного гуртка. Захоплювався класичною літературою, творами Ібсена, Гавптмана, Стрінберґа, знав напам'ять усього „Кобзаря“ Т. Шевченка, любив І. Франка, В. Стефаника, „ковтав“ історичні твори А. Чайковського, Б. Лепкого та ін. „Каменярі“ І. Франка стали програмою дій Коновальця. Громадським життям він зацікавився доволі рано: ще учнем V класи виступив з промовою у читальні Зашкова, рік перед вступом до університету (1908) взяв участь у І

Всеукраїнському студентському конґресі, а записавшись на правничий факультет Львівського університету, перші два роки повною мірою віддався політичній праці в рідному селі. І не без успіху. Невдовзі там виникла „Просвіта“, молодіжна оргнізація „Сокіл“, місцева кооперативна спілка. Про Коновальця заговорили в повіті, доручили керувати „Просвітою“ усього Львівського регіону. З 1911 року Є. Коновалець – у Львові. Бере жваву участь у житті студентства краю, в боротьбі за український університет. У стінах університету тоді сталася кривава сутичка між польськими студентами-шовіністами та студентами-українцями. Одного студента-українця, Адама Коцка, було вбито, а 128 заарештовано. Серед них і Є. Коновальця.

З 1912 року Є. Коновалець – душа „Академічної громади“, заступник голови її IV секції – націонал-демократичної молоді. Член Головної управи „Українського студентського союзу“. Проводить наради, виступає з рефератами, виголошує промови, пише до періодичних видань, бере активну участь у II Українському студентському конґресі, в промові на якому вимагає українського університету.

На конґресі Є. Коновалець зустрівся з Д. Донцовим, що тоді разом з іншими прибув до Львова: царський уряд переслідував їх за участь у революційних подіях. Про значення цієї зустрічі Коновалець згодом напише: „Можу сказати, що обіч науки у проф. І. Боберського в гімназії та акту Мирослава Січинського в 1909 році (йдеться про вбивство намісника Галичини графа Потоцького), знайомство з Дмитром Донцовим – це третій найважливіший момент моєї молодости“. І далі: „Знайомство з людьми цього кола дало мені змогу зрозуміти принцип соборности України й керуватися ним як основною засадою в моїй подальшій роботі“. А Донцов уже в ті роки відкидав всіляку автономію України в рамках Росії, наполягаючи на повній незалежності країни, на військовому вишколі української молоді.

Активними пропаґаторами цих настанов у Західній Україні стали І. Чмола та О. Тисовський, які заініціювали молодіжну організацію Пласт, що разом з „Січчю“ була тривалий час найпоширенішою на західньоукраїнських землях. Є. Коновалець же основну увагу приділив масовій організації „Сокіл“, куди входили дорослі чоловіки, здатні до військової служби, і працював у „Тіснішому народному комітеті“, в якому вирішувалися найактуальніші питання тогочасної української політики. Там 22-річний студент-правник мав змогу співпрацювати з такими відомими політиками, як Є. Олесницький, Є. Петрушевич, В. Бачинський, С. Баран, Л. Цегельський, В. Панейко та ін.

У спогадах зафіксований і тогочасний портрет Коновальця-юнака: вищий середнього зросту, стрункий, з принадними рисами обличчя, високим чолом і сірими променистими очима, дещо іронічною посмішкою. Завжди елеґантно одягнений, нічого зайвого, тим більше крикливого. Був ввічливим, інтеліґентним. При розмові не вживав пишних фраз, був скупий на слова, зате багатий на змістовність сказаного. Скромний і дуже вимогливий до себе, він як особистість формувався в часи студентського піднесення. Ідеї молоді були тоді переважно студентськими ідея-

ми. І якраз те вируюче студентське життя і зробило юнака ще перед Першою світовою війною одним з його головних провідників. Підтвердженням цього став останній перед війною Всеукраїнський з'їзд студентства, метою якого був не лише розгляд актуальних українських справ, а й відзначення 40-річчя діяльности І. Франка. З'їзд привернув увагу усієї України, а його резолюції стали для всіх українців вказівкою до дальшої праці. На з'їзді в центрі загальної уваги був Є. Коновалець.

З початком 1914 року назрівали бурхливі події. А 28 червня, саме в день, коли до Львова з'їхалося понад 12 тисяч членів „Сокола", „Стрілецьких дружин", щоб відзначити 100-річчя Тараса Шевченка, в Сараєві було вбито австрійського престолонаслідника Франца-Фердинанда і його дружину. Конфлікт з цього приводу між Австро-Угорщиною і Сербією переріс, через Росію, що вважала себе опікункою Сербії, у криваву світову війну. У Львові вже 1 серпня було створено міжпартійну Головну Українську Раду на чолі з Костем Левицьким. До її складу увійшов Є. Коновалець. У прийнятім „Маніфесті" Рада закликала земляків стати на боці Австро-Угорщини проти Росії, „найбільшого ворога України".

Зусиллями Ради 6 вересня було зформовано при львівському XI корпусі австрійської армії українську військову організацію під назвою „Українські січові стрільці" (УСС). Очолив цей леґіон відомий тоді діяч М. Галущинський. Коновалець не потрапив до леґіону, бо вже перебував в австрійському війську. Проте активно допомагав формувати усусусів. За два тижні до леґіону „УСС" записалося понад 20 тисяч юнаків – цвіту галицької молоді. Серед усусусів під ч. 1 у книзі записів значиться М. Павлик, а під ч. 3 – І. Франко. Галичани зі створенням леґіону пов'язали споконвічне – національне визволення й утворення власної держави.

На жаль, через польські інтриґи австрійський уряд дозволив до леґіону залучити тільки 2,500 юнаків. Не були вони ні вишколені належним чином, ні одягнені, ні озброєні, та все ж австрійське командування кидало їх у найгарячіші точки боїв.

Після прискореного навчання Є. Коновалець як кадет-аспірант (запасний офіцер) у складі XI полку, переважно українського, вирушив на фронт.

З окупацією західньоукраїнських земель російськими військами національне життя в краї нагло перервалося: генерал-губернатор граф Г. Бобринський проголосив Галичину і Буковину „исконной зємльой Расєї", заборонив українську мову, українські книжки знищувалися, закривалися школи, гімназії, видавництва, газети. Відомі національні діячі інтернувалися вглиб Росії: М. Грушевський, К. Малицька, М. Заячківський, К. Паньківський, І. Свєнціцький, В. Охримович, М. Шухевич, Д. Загул та багато-багато інших. Навіть А. Шептицького не обминула ця жорстока доля.

Відтак почалося брутальне російщення Галичини, на що звернув увагу в російській Думі навіть Мілюков, назвавши цю політику царизму „европейським скандалом".

А австрійські війська відступали... Стрий, Дрогобич, Синевидсько, Тухолька, нарешті – Маківка. Гора Маківка принесла усусусам невмирущу славу.. Тут у січі зійшлися вони з козаками-кубанцями. Два російські полки

були розбиті сімома стрілецькими сотнями. Криваві бої точилися цілий місяць. Гора переходила з ру в руки. Падали сотні вже не від куль, а від багнетів. Та фронт таки прорвали. Зійшли на рівнину кілька сот цісарських вояків, та всі потрапили до російського полону. В тому числі і Є. Коновалець. А далі – табір полонених у Чорному Яру, згодом – у Царицині. Коновалець засновує Українську Царицинську Раду. Далі – втеча серед страшних морозів у розбурханий великими подіями Київ. У Києві Є. Коновалець у листопаді 1917 року разом зі своїми однодумцями – І. Чмолою, Ф. Черником, Р. Дашкевичем, А. Мельником та ін. формує Галицько-Буковинський курінь січових стрільців, перейменований у січні 1918 року на Перший курінь січових стрільців, а далі переформований в Особливий загін, потім полк, а згодом – в Осадчий корпус січових стрільців.

Є. Коновалець оберігав стрільців від політики, але були вони наскрізь політизованим військом, коли йшлося про загальні інтереси. Він підтримував ту владу, яка неухильно стояла на засадах самостійности і соборности України. Тому січові стрільці охороняли Центральну Раду, резиденцію її Голови; виступали проти Палтова і Кірпічнікова з їхньою ідеєю федерації України з Москвою, стали без вагань на боротьбу з білогвардійщиною. Не підтримали вони намірів УГА перейти на бік Денікіна, а залишилися вірними УНР. І це в той час, коли Україна перебувала в дуже тяжкому становищі. Її заливала повінь дезертирів з фронтів, втікачів – урядовців, багатіїв, офіцерів з Росії. Усі вони – від монархістів до більшовиків – були „єдинонеділимцями", спільними силами вели наступ проти Центральної Ради, очоленої М. Грушевським. Визнаючи на словах суверенітет України, тогочасне керівництво обдертої і голодної радянської Росії не могло випустити зі своїх хижих лап Україну – хлібну і вугільну комору. Тому Ленін приділяє Україні таку велику увагу. Видає „Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради". Москва посилає до усіх великих українських міст тисячі більшовицьких агітаторів, які пропаґують ленінський декрет „Про землю". Коли й це не допомогло, Росія вдається до грубої збройної сили.

Спочатку в Харкові, Катеринославі роззброюють українські полки, а в січні 1918 року росіяни відрізують Україну від Дону і починають операцію проти Києва.

Після Крут, після п'ятиденного гарматного обстрілу російська орда вдерлася до Києва. У перший же день Муравйов і його п'яні матроси вирізали понад три тисячі українців, а за два наступні дні – ще дві тисячі. Вбивали за українське походження, український одяг, українське слово і просто ні за що.

Важко було стримувати навалу з 29 січня Січовим стрільцям Є. Коновальця та Гайдамацькому кошу С. Петлюри, ряд військових частин (зокрема українських) не виступили їм на поміч: проголосили „невтралітет". Два тижні кривавих боїв за столицю України, за те, щоб уряд УНР прийняв конституцію, а українська делеґація підписала на мирній конференції у Бресті угоду, за якою Україну як самостійну державу визнавали Німеччина, Австрія, Болгарія, Туреччина,

а ще раніше визнали Англія, Франція, Польща та Італія.

1 березня 1918 року Київ було звільнено від варварської окупації. Перший курінь січових стрільців став на чатах столиці. Тепер про нього заговорили, як „про передову українську військову частину, гвардію Української Центральної Ради та уряду“ (М. Грушевський), а про січових стрільців – як про героїв. Курінь розростався в Перший піхотний полк, а його комендантові Військове міністерство присвоїло звання полковника, „потвердивши цим його організаційний військовий геній“.

До квітня 1918 року Є. Коновалець поповнював особовий склад полку добровольцами – вихідцями не тільки зі Західньої, але й з Наддніпрянської України, сумлінно вишколював стрільців. Зростала популярність і полковника. Він тепер – заступник військового міністра, один з дорадників М. Грушевського. Тим часом події не примусили себе чекати. 28 січня німці припинили діяльність Центральної Ради (стрільці не дали їм заарештувати М. Грушевського), а через два дні владу в Україні перебрав до своїх рук підтриманий великими землевласниками П. Скоропадський. Владу гетьмана січові стрільці не визнали. Тому оточений німецькими броневиками полк, під охороною якого оперебував М. Грушевський, змушений був скласти зброю. Очевидець М. Курах згадує, як глибоко був зворушений цією картиною перший Президент України: „Він пройшов мовчки попри складену зброю, і в очах його блищали сльози...“.

Намагання будь-що захистити самостійність України, спираючись при цьому на власні сили, привело його на переговори до П. Скоропадського, – і невдовзі, 18 серпня, Є. Коновалець одержує дозвіл на формування Окремого загону січових стрільців у Білій Церкві. Гетьман також запевнив полковника, що буде дотримуватися державницько-самостійницької політики. Та Скоропадський не дотримав слова. 14 листопада 1918 року він проголосив „Грамоту“ про відбудову „великої Росії“. Після консультацій з лідерами впливових партій, полковник бере участь в обранні Директорії, очолює повстання проти уряду Скоропадського, успішню спляновує розгром гетьманських військ під Фастовом і Мотовилівкою, а після цього, до переїзду Директорії, бере всю повноту влади в Києві. На жаль, Директорія захлинався у власних чварах. Неспроможним, хоч і чванливим керівником показав себе В. Винниченко. Переконавшись у цьому, Є. Коновалець, тоді вже за військовою ранґою Отаман (тобто генерал) рішуче відмовився зайняти місце шостого члена Директорії. А ситуація в Україні дедалі ставала складнішою. Села були розбурхані революцією, невдоволені німецькими, австро-угорськими реквізиційними відділами, карними експедиціями гетьманців, розкладені пропаґандою „червоних“ і „білих“ прихильників „єдіной і нєдєлімой“. Міста терпіли від п'ятої колони – росіян чи зросійщених міщан. Українська ідея не проникла глибоко у важливі осередки промисловости.

До того ж почалася нова військова аґресія радянської Росії. Треба було шукати виходу. 26 грудня 1918 року Директорія накреслила основи тимчасової конституції, створила Раду Народних Міністрів, призначила скликання Конґресу народу України, а 22 січня проголо-

сила Акт злуки всіх українських земель в єдину незлежну УНР.

Та шукання виходу Директорією занадто затягнулося. Військо не мало харчів, одягу, взуття, озброєння. Шаленів тиф. Звідусіль наступали совєтські війська.

Від Збруча по Дон, – читаємо у книзі, – від північних границь України аж по Чорне море січові стрільці під командуванням Є. Коновальця пройшли з боями, свої шляхи скропили кров'ю та позначили могилами. Вони ніколи не входили в переговори з ворогами України, а закінчили своє існування в грудні 1919 року на підставі наказу Головного отамнаа про саморозпуск.

Коли уряд УНР зважився на сумнозвісну угоду з Польщею, Є. Коновалець і його оточення воліють бути інтернованими в Луцькому таборі. Далі – виїзд за кордон, спочатку до Відня, згодом до Праги і до Львова. У Празі він наприкінці липня засновує і очолює Українську Військову Організацію, яка об'єднала усіх, кому стукала в скроні готовність допомогти Україні вигнати окупантів і встоятися. Опубліковані в книзі листи Є. Коновальця свідчать про докладний плян створення мережі підпілшьних організацій як у Західній, так і в Східній Україні, серед української діяпори різних країн. Наддніпрянській Україні Є. Коновалець приділяв особливу увагу, бо був перекопонаний, що „спасіння Галичини – у Великій Україні".

Є. Коновальця завжди пекли роз'єднаність, самоприниження українців, неузгодженість у діяльності різних політичних сил. Він шукає шляхів, аби об'єднати людей навколо єдиної визвольної ідеї. Тому у лютому 1929 року постає Організація Українських Націоналістів.

Польська, а тим більше совєтська влада розуміли, що націоналістичне підпілля в Західній і в рядянській Україні ліквідувати не можна до тих пір, поки не знищити його керівників. Так вони вчинили з Петлюрою, так сталося і з Євгеном Коновальцем: 23 травня 1938 року його не стало, а його вбивцю, аґента Москви Судоплатова, совєти відзначили високою урядовою нагородою.

Трагічна смерть Є. Коновальця сколихнула весь світ, нагадавши про нерозв'язану українську проблему.

Ще за життя Є. Коновалець став леґендою – як вояк і полкводець. Про нього читаємо у талановитих поетичних і прозових творах А. Чайковського, А. Крушельницького, Є. Маланюка, О. Лятуринської та багатьох інших наших письменників. Українська лірика 30-50-их років XX ст. знайшла гарячі, щирі слова, щоб сказати про трагічні сторінки, пов'язані з підступним вбивством Є. Кновальця у Роттердамі. Широкий розголос мала у ті роки „Пісня про Коновальця".

У 1938 році Оксана Лятуринська витесала з каменю перший пам'ятник – погруддя Євгена Коновальця. Нині у рідних його місцях поставили вже другий пям'ятник, бо перший промосковські лиходії знищили...

Та не знищити пам'ять про героя, закарбованого у серці кожного свідомого українця.

Київ.

Тарас ШАХ

АРХИКНЯЗЬ У ВИШИТІЙ СОРОЧЦІ

„Я при рапорті заявив одверто, що почуваю себе українцем й інтереси України для мене – на першім місці“ (З автобіографії В. Габсбурґа)

У лютому 2001 року минає 105 років від дня народження Вільгельма фон Габсбурґа –внука передостаннього Австро-Угорського цісаря, який увійшов у свідомість пересічного галицького українця другої половини XIX – початку XX ст. як символ непохитности імперії та справедливости. Легенди живуть довго. Про його внука Вільгельма в той час знали мало або й не знали зовсім. Вільгельм фон Габсбурґ народився 10 лютого 1896 року в Полі (Істрія) в родині Карла-Стефана і Марії-Терези Габсбурґів, що були в прямих родинних зв'язках з тогочасним імператорським домом однієї з могутніх европейських імперій – Австро-Угорської. Тішилися батьки третім сином, наймолодшим, і не знали, що його повноліття припаде на страшну світову бойню, яка буде і останньою війною імперії. А позатим шоста дитина в родині престолонаслідника Карла-Стефана росла на втіху батькам здоровою і цікавою. До 12 років життя Вільгельма проходило в Полі та на острові Люсім, де родина мала „малу посілість“. Безтурботні дитячі роки пов'язані з морем, з Адріятикою.

Систематичну освіту малий архикнязь почав здобувати з шести років. Спочатку вдома, під керівництвом вчителя-німця, а пізніше в реальній школі четвертого кварталу Відня. Поряд з навчанням світ малому Вільгельмові відкривався і через подорожі, які він здійснював з батьком і братами, починаючи з десятирічного віку, по Европі, Азії, Африці та Америці. У шкільні роки, як зга-

дував він сам, йому найближчими були географія та література, німецька найбільше. З мов він опанував англійську, французьку, розмовними були німецька та італійська.

Зміну в житті Вільгельма приніс відхід з фльоти адмірала Карла-Стефана – через розбіжність у поглядах на перспективи військової маринарки. Відхід батька від військових справ привів і до зміни місця проживання родини. Ним стає містечко Живець у Західній Галичині. Власне, у Живці вперше і почув дванадцатирічний Вільгельмь про українців. Початковим джерелом відомостей стали розповіді місцевої польської шляхти, яка бувала в домі ерцгерцоґа у різних справах. З їхніх оповідей малий Габсбург довідався, що „русини" (так у той час називали українців у Галичині) – це розбишаки і бандити. Його це дуже заінтриґувало і стало предметом романтичних фантазій щодо „розбишацького племени", яке живе десь неподалік. Вже юнаком, на вакаціях, Вільгельм інкогніто їде до Ворохти (через Львів і Станіславів) на пошуки загадкових русинів (йому було тоді 17 років) поселяється в хаті гуцула, який зустрівся йому на дорозі. „Я шукав українських розбишак, але не знайшов, це мене розчарувало", – згадуватиме пізніше Вільгельм Габсбург про свою подорож у Карпати. Такою була його перша зустріч з українським світом: мовою, піснями, леґендами, звичаями. До Живця він повернувся, як потім казав, іншим.

Зрозуміло, що для члена імператорської родини чоловічої статі після здобуття середньої освіти могла бути тільки одна дорога до кар'єри – армія. Вільгельм Габсбург не став вийнятком.

Навчання у військовій академії Віннер Нойштада перенесло курсанта Габсбурґа у світ інших реалій, відмінних від літературного світу. Тим більше, що його навчання збігалося в часі із наростанням европейської напруженості, особливо після Балканських воєн 1912 року, які безпосердньо зачіпали інтереси Австро-Угорської корони.

Про вибух війни, яка переросла у світову, молодий Вільгельм довідався, як і всі, приватної інформації щодо цього він не одержував. Останній рік навчання в академії проходив уже в умовах війни, початок якої був невдалим для австро-угорських військ. Молодий випускник академії, незважаючи на належання до монаршого дому, був посланий у діючу армію. 13-ий полк уланів, до якого він одержав призначення, стояв тоді у Карпатах, там і проходила лінія фронту з Росією. На календарі був квітень 1915 року.

Його сотня складалася з українців, які рекрутувалися, як і весь полк, із Золочівщини. Тут, в окопах, в тяжких умовах війни, коли власна доля перебуває в руках тих, хто поруч, коли кожна атака чи оборона від неї, що підіймає чи притискає до землі, важить життя, мимоволі усвідомлюєш себе частиною того людського матеріялу, який зветься роєм, чотою чи сотнею, починаєш пізнавати і цінувати окопного товариша, бо від його плеча, від його поведінки залежить твій завтрашній день.

У таких ситуаціях молоденький лейтенант, архикнязь Вільгельм почав не через романтичну подорож на Гуцульщину, а в горнилі війни по-справжньому пізнавати українців. І зачатки українофільства, що десь

дрімали в його душі ще з Живця, проросли щирою любов'ю до українців, – до цього терплячого, чесного, відданого жовніра, який не підведе в найтяжчу хвилину того, кому вірить. Зрештою, нехай скаже про це сам архикнязь: „Я взагалі уважаю українців найкращими жовнірами... які як мають провід, котрому вірять, то підуть в огонь і воду, а виконають річи, які виглядають неможливими до виконання".

У фронтових буднях, спочатку через пісню, молодий Габсбург вивчив українську мову, а пізніше, вже через друковане слово – й історію України, її літературу. Першою книжкою, яку прочитав архикнязь українською мовою, була „Мала історія України" М. Грушевського. Пізніше він дуже зацікавився В. Стефаником, Ю. Федьковичем, Г. Хоткевичем і, звичайно, Франком та Шевченком.

Ознайомлення з історією українського народу, власні відомості та спостереження про сучасний стан його проблем остаточно привели Вільгельма фон Габсбурґа в табір українофільства вже у 1917 році. Це видно хоч би з того, що він дозволив, навіть сприяв, щоб жовніри мали синьо-жовті стрічки, а сам носив такого ж кольору відзнаку „УСС, 1914", і дав наказ співати „Ще не вмерла Україна". За ці вольності, які міг собі дозволити родич імператора, він набув слави „соціяліста".

З часу прибуття в діючу армію сотник Вільгельм Габсбург пройшов з боями всю Галичину від Карпат до старого австро-російського кордону. Тут він мав змогу глибше вивчити українців не тільки як вояків, але і їхній селянський уклад життя, світогляд, звичаї. Стаціонував у той час, коли не був в окопах, у селі Цішки, що на межі Золочівщини і Брідщини, у селянській хаті, ходив до церкви, брав участь у святах та інших громадських заходах у вільний від служби час. Це значно поглибило його симпатії до українців взагалі та української справи зокрема.

Перебував старшина австрійської армії Вільгельм Габсбург на Галичині зі своїм полком до кінця 1917 року. Революційні зміни в Росії внесли корективи у всю світову політику, посіяли надію в одних, страх в інших. Захитався фронт. В Росії до влади прийшли більшовики. Центральна Рада в Києві проголошує утворення УНР, а потім і доленосний IV Універсал. Наприкінці лютого величезні армійські маси почали займати українські простори. Серед австрійських вояків, що опинилися на Наддніпрянщині, був і Вільгельм Габсбург. У той час він вже командував армійською групою у складі корпусу генерала П. Гофмана, що просувався з боями на південь через Жмеринку, Вапнярку до Одеси, а звідти на Херсонщину, Єлисаветград.

У цьому поході на Велику Україну слід відзначити принаймні два засадничі моменти. Це, по-перше, розширення українознавчих обріїв у свідомості Вільгельма фон Габсбурґа – через безпосередні взаємини з українським довкіллям Наддніпрянщини, і по-друге, поглиблене пізнання галицьких українців-усусусів, легіон яких, під командою Євгена Коновальця, включили до групи архикнязя. Результатом таких контактів була остаточна трансформація Вільгельма Габсбурґа у Василя Вишиваного, який, у свою чергу, здобув симпатії українців, займаючи у конфліктних

ситуаціях їхню сторону. Це яскраво проявилося в час гетьманства П. Скоропадського, коли військові німецькі та австрійські формації використовувалися для жандармських функцій – екзекуцій над селянами, які не сплачували контингенту для Німеччини та Австрії. „Високе становище Вишиваного, як члена цісарської родини, – свідчить С. Ріпецький, учасник згаданих подій, – давало йому можливість якийсь час оберігати українське селянство в районі його групи перед злочинствами карних експедицій та надужиттям гетьманської адміністрації".

Проселянсько-українська позиція архикнязя Вільгельма в конфліктних ситуаціях в Україні та скарги на нього з цього приводу до Відня та Берліну, змусили цісарське оточення на початку жовтня 1918 року прийняти компромісне рішення про відкликання УСС та Вільгельма, як командира групи, з Наддніпрянщини до Буковини. Першолистопадовий зрив застав їх у Львові, ставши продовженням загальноукраїнських революційних подій.

Таємна рада старшинського корпусу 24 жовтня 1918 року в Чернівцях висловилася за недовіру архикнязеві Вільгельмові, як близькому родичеві цісаря: мовляв, невідомо, як він поставиться до перебрання влади українцями в Галичині. Як показали пізніші події, архикнязь не тільки не робив жодних супротивних кроків, але сприяв від'їздові УСС до Львова, де вже розгорялася боротьба з поляками за столицю Галицького краю. Хвороба не дозволила Вільгельмові відразу залишити Чернівці, але він був змушений це зробити під загрозою окупації міста військами Румунії , яка, скориставшись моментом, висунула свої територіяльні імперіялістичні амбіції. 9 листопада 1918 року він виїжджає з Чернівців через Сторожинець, Вижницю, Косів, Коломию, Станіславів до Львова. Не доїжджаючи до Львова, зв'язується з Д. Вітовським, державним секретарем військових справ ЗУНР, якого знав з часу перебування на Великій Україні, але не одержує згоди на будь-яку особисту участь в польсько-українській війні. І не тому, що Вітовський не довіряв Вільгельмові, а через те, що польські чинники офіційними і приватними каналами намагалися переконати чільних діячів держав Антанти, що війну в Галичині ведуть німці (австрійці) руками українців-галичан. Звідси відмова Д. Вітовського архикнязеві Вільгельмові щодо його особистої участи в галицьких подіях. Все ж архикнязь приїжджає до Львова і перебуває там як приватна особа до трагічного 21 листопада, коли українські військові частини змушені були залишити галицьку столицю під натиском значно більших польських сил. Покидає Львів і Габсбург. Через Жовкву, Кам'янку-Струмилову, Золочів, Тернопіль потрапляє в Бучач і там у монастирі оо. Василіян залишається до травня 1919 року. В травні повертається на Станіславівщину. Гуцульщина стала тим тереном, де архикнязь Вільгельм перебував до червня 1919 року, втікаючи від румунської окупаційної влади. Його переховували гуцульські селяни, багатьох яких він знав особисто ще з окопів Першої світової. Полонили його в селі Ільці та етапом відправили через Косів, Коломию, Чернівці до Букарешту, а звідти у монастир в Кальдарушанах, де архикнязь відбував ув'язнення. „Тут сиділи ми

три місяці аж до ссвободження на просьбу УСС через Український уряд", – згадує в автобіографії Вільгельм про цей період життя.

У першій половині вересня 1919 року колишній архикнязь включився в національно-визвольну боротьбу українського народу як полковник армії УНР Василь Вишиваний. Це був трагічний період визвольних змагань, коли після невдалого походу об'єднаних армій (УГА та Діючої УНР) на Київ, вони відступали під натиском більшовицьких військ – з одного боку, та дивізій генерала Денікіна – з другого. Цей останній у своїй лютій ненависті до українства у вересні 1919 року навіть змінив плян: замість походу на червону Москву, проголосив війну Україні. У центрі Европи розгорілася одна з найбільших трагедій століття – Україна конала, борючись з ворогами і тифом, а Европа дивилася на це з холодною байдужістю. Той факт, що В. Габсбург став збройно за українську справу не в час переможних салютів, а в період наростання національної трагедії, робить його вчинок ще вагомішим перед Україною. В 1919-1920 роках Василь Вишиваний був співробітником Міністерства військових справ УНР та радником з військових питань Головного отамана Симона Петлюри. Після поразки української державницької справи Вільгельм Габсбург повертається до Австрії.

Проживаючи на етнічній території, В. Габсбург продовжує українське життя. Його замилування нашою мовою, піснею, історією одержує свою тягліcть на наймирнішій царині людської діяльности – літературній. В 1921 році у Відні побачила світ його поетична збірка „Минають дні", українською мовою.

Після закінчення Другої світової війни В. Габсбург проживав у Відні. У серпні 1947 року совєтські спецслужби схопоили його і вивезли до СРСР. Там він і загинув десь, у безконечних лябіринтах совєтських ґулаґів. Рік смерти не встановлено. Деякі дослідники вважають датою смерти 1951 рік. Якщо це так, то тепер минає 50 літ з дня смерти українського патріота Василя Вишиваного.

Покладімо з цієї нагоди на його уявну могилу перші весняні квіти...

Мирослав КАЛЬБА

ПРОВІДНИК, КОМАНДИР, ЛЮДИНА

60 років тому, в березні 1941-го, виник перший курінь Дружин Українських Націоналістів під назвою „Нахтіґаль“ („Соловей“). Його командиром був сотник Роман Шухевич. У війну „Нахтіґаль“ перший розпочав збройну боротьбу за самостійність України. Коли формувалася Українська Повстанська Армія, обидва курені ДУН, „Нахтіґаль“ і „Ролянд“, майже в повному складі увійшли в УПА, структурно розбудувавши армію, давши їй вишколених провідників, включно з Головним командиром, генерал-хорунжим Тарасом Чупринкою – Романом Шухевичем.

Із старшин куреня „Нахтіґаль“ сьогодні я єдиний залишився живим, і на мої плечі ліг святий обов'язок у декількох документальних книжках правдиво висвітлити ролю Дружин Українських Націоналістів, спростувавши вульгарні наклепи Москви і Варшави.

Провідник

З першої ж зустрічі з Романом Шухевичем ви виносили враження, що це не звичайний старшина, яких у війську багато. Він випромінював таку волю і силу, що ні в кого ніколи не виникало найменшого сумніву у його головнокомандирському покликанні. Військовий командир може бути лише таким, як він. Р. Шухевич не потребував дорадників, багатомовних засідань, обговорення різних думок і варіянтів: він кожної миті був готовий до найправильнішого рішення, йому завжди вистачало волі взяти на себе всю відповідальність.

З приїздом до Нойгаммеру Р. Шухевич побачив, що німецьке командування, не дотримуючись попередніх домовлень, сотенними і чотовими для куреня призначило німців, залишаючи за нашими старшинами тільки позиції чотових. І коли формувався курінь „Ролянд“, то, згідно з наказом Шухевича, вояки вже приходили не під власними іменами, а під псевдами. Шухевич уже передбачав, що доведеться іти в підпілля.

На церемонію присяги приїхали до нас з Проводу ОУН з Кракова Микола Лебідь і полковник Гасин. Привіз їх полковник Олькен, представник німецької армії. По дорозі Олькен дав Лебедеві текст присяги. Там було написано, що курінь присягає на вірність Німеччині і фюрерові, що суперечило попередньому домовленню. В Нойгаммері Лебедь негайно поінформував про це Шухевича, і той відразу заявив, що „присягати на такий текст не сміємо, мусимо протестувати“. Щоб залишити Шухевича з вояками, текст протесту склали Лебедь з Гасином перед командуванням куреня – Герцнером, Оберлендером і Олькеном. Після протесту зміст присяги було змінено.

Після захоплення Вінниці, курінь „Нахтіґаль“ став у Юзвині на відпочинок. Там ми дізналися про арешт наших провідних членів ОУН на чолі зі Степаном Бандерою та Ярославом Стецьком, і про те, що Галичину прилучено до Генеральної Губернії.

З огляду на ці події Роман Шухевич як командир Дружин Українських Націоналістів відразу подав головному командуванню німецької армії протест такого змісту: „Внаслідок арешту державного правління України на чолі з прем'єром Ярославом Стецьком та арешту Провідника ОУН Степана Бандери українські курені не можуть залишатися в німецькій армії аж до часу звільнення заарештованих“.

Це був надзвичайно сміливий виклик Німеччині. Кинути його міг тільки провідник, який проникав у сенс тогочасних і майбутніх подій. Саме таким провідником і був Р. Шухевич. Він розумів, що неминуче доведеться воювати на два фронти – проти більшовизму і проти фашизму.

Згадаю невеликий, але важливий епізод, який додає до образу Шухевича – самостійного і вольового провідника. Ранньої весни 1942 року усі чотири сотні їхали поїздом на Схід. Вранці 23 березня поїзд затримався на білоруській території., де мали простояти цілий день. Дійшло до гострої суперечки між Шухевичем і Побігущим з одного боку, і „авзіхтсофіцером“ гавптманом Мохою – з другого. Обидва наші старшини були за те, щоб вояки могли відвідати місто. Моха був проти, та ще й заборонив співати українських пісень, аби не видати, що ми – не німці. Через півгодини після заборони Мохи службовий старшина оголосив, що з дозволу команди куреня всі старшини, підстаршини і стрільці, за вийнятком службової чоти, можуть на цілий день іти до міста. Це було рішення сотника Шухевича.

Стосунки з гавптманом Мохою ще більше погіршилися під кінець 1942 року. Цілі томи доносів на Шухевича і Побігущого виходили з канцелярії Мохи до штабу бригади. Особливо, коли Шухевич відмовився сприяти „віртшафткоманді“ здирати континґент з населення. Шухевич твердо зявив, що не пошле вояків виконувати подібну функцію, „бо ми тут для того, щоб воювати, а не грабувати“.

Можна вважати, що вже в ті час Шухевич відчував себе на чолі революційної боротьби в краї. Наприклад, після Різдва 1942 року Костянтин Таланчук, з доручення Шухевича їде додому. Шухевич викликав Таланчука і Данилова до канцелярії і сказав їм: „Тепер є нагода – втікайте до Галичини. Як щасливо дістанетеся, я зв'яжу вас із мережею“. Таланчук дістався на свою Золочівщину, знайшов працю в аптеці, одержав усі леґальні папери, а невдовзі одержав призначення на пост Окружного коменданта Самооборони Золочівської округи. На тому становищі перебував до серпня 1943 року, коли його зарештували німці і кинули до концтабору.

Передбаючи розвиток подій, Шухевич у 1942 році висилає на Волинь поручника Василя Сидора - „Шелеста“ готувати ґрунт для формування УПА. Сидор виконав це доручення, бо мав потрібний для цього досвід: ще в 1937 році він створив на Волині військові загони „Вовків“ і з того часу мав там людей, яким можна було довіряти.

Командир

Як комадир Шухевич не послуговувався виключно військовими законами і ніколи не поспішав віддавати винних покаранню.

Увійшовши зі своїми українськими „солов'ями" до Львова 30 червня 1941 року, Р. Шухевич дав два накази: „Не виконувати жодних наказів німців чи командирів інших частн", і другий: „Не беріть нічиєї крови на свої руки. Не допускайтеся жодних злочинів чи помсти на наших ворогах, поляках чи жидах, не наша справа займатися цим".

Був час, коли нібито випадала нагода чи можливість відвідати рідну хату, родину. Наприклад, усі ми дістали семиденну відпустку. А домівки багатьох були зовсім близько біля Львова. Однак на наші потягнення Шухевич відповув: „Ви що, хочете порозходитися , як це зробили наші вояки у 1918 році?".

І після цих його слів усі відразу прийшли до голови по розум.

Був випадок, коли і я заслужив кари. Стоячи у Юзвині на Вінничині, я дізнався, що недалеко, в селі Медвеже Вушко, квартирує група дівчат з Похідної групи, якою провадила Уляна Дида-Целевич. Ми були добре знайомі. Не питаючи ні в кого дозволу, я пішов до дівчат, та ще й дав їм свого револьвера повправлятися у стрілянні. За всіма правилами, Шухевич міг мене суворо покарати, та він у цьому випадку побачив не тільки порушення, але й користь: українські дівчата вчилися влучно стріляти.

Після протесту, який подав Шухевич Головному командуванню німецької армії, нас роззброїли і знову повернули до Нойгаммеру. Атмосфера в таборі стала напруженою, ніхто не знав, що станеться з куренем. Декілька стрільців стали готувати плян втечі, а перед тим мали намір викрасти амуніцію і зброю. Про це довідалися спочатку Сидор, а відтак і Шухевич. І не лише не притягнув „змовників" до відповідальности за самочинство, але ще й похвалив за їхню готовність до дальшої боротьби з ворогами України.

Людина

Наближалися Різдвяні свята 1941 року. Шухевич звернувся до стрільців і старшин, щоб кожної п'ятниці дотримували піст, а заощаджені консерви і масло приберегли для подарунків потребуючим українцям. Перед святами Шухевич вибрав одного стрільця зі Стрийщини і вислав з двома валізами харчів до Берліну, щоб передати це Ярославі Бандері та іншим українкам, що були в тому часі конфірмовані.

Перебуваючи в Білорусії, стрільці куреня чим могли допомагали місцевому населенню, хоч це було суворо заборонено. Шухевич знав про цю допомогу і схвалював її.

Роман Шухевич як людина не мав ніякої ненависти до наших ворогів.

В одній місцевості Білорусії був дитячий гуртожиток, де знайшли притулок голодні російські діти. Шухевич звернувся до стрільців з проханням економити харчі, відмовляти собі в дечому, аби рятувати від голоду тих російських дітей.

Шухевич був не просто освіченою, розвинутою особистістю, не просто

умів чудово грати на фортепіяні, знав історію, літературу, – він був глибоко духовною людиною. Не раз пізніми вечорами ми приходили до нього в кімнату і коли він, втомлений, лягав спати, то й у нашій присутності ставав на коліна до молитви.

Шухевича мучило те, що наш леґіон не має своєї маршової пісні, на які наші попередники-усусуси були так багаті, оскільки мали власну Музу – поетів, малярів, композиторів, які над тим працювали. Ми їх не мали і не мали навіть часу на те. Коли нас повернули з фронту до мурованих касарень в Нойгаммері, то в будинку, в якому розмістилися наші старшини, Шухевич виявив старе фортепіяно. З цього інструменту Шухевич і видобув мелодію на власні слова. Так зродилася наша маршова пісня „Машерують добровольці, як колись ішли стрільці". Чимало наших пізніших авторів, не з'ясовуючи докладно, пишуть, що це пісня Романа Купчинського. Як свідок її народження, стверджую, що її створив Роман Шухевич.

У грудні 1942 року леґіон було розпущено. Сотня за сотнею наші стрільці виходять на збіркову площу, співаючи маршову пісню. Останньою іде четверта сотня, яку ми дражнили „садочком", бо її складали стрільці найменшого зросту. Та саме „садочок" став героєм того дня, вийшовши на збірку з новими словами до старої мелодії:

„Сорок другий рік минає,
Наш курінь ся розлітає,
Той до жінки, той до мами,
А ми решта – в партизани".

Усі моментально зрозуміли зміст цих слів, і площа відгукнулася на них бурхливими оплесками.

Портрет

Роман Шухевич був дуже веселої, товариської вдачі, умів бути душею товариства, не мав у собі ніякої штучности, ніякої пози, був природний, простий і відвертий. Ростом він не був високий, але коли говорив, ніколи не ставав на підвищення, бо чувся високим розумово і духовно і був вільний від усяких комплексів. Не любив, коли його хвалять чи виокремлюють, уникав почестей. Коли з'єднали обидва курені, він міг, як досвідченіший член ОУН, так покерувати, щоб Побігущого перевели на інше становище, а Шухевич міг залишитися командиром переформованого куреня. Однак він знав, що Побігущий має більший військовий досвід і буде кориснішим для куреня, тому віддав йому команду, а сам залишився тільки заступником командира.

Для української молоді Шухевич назавжди залишиться яскравим прикладом не тільки військової хоробрости, але й найвищих етичних вартостей нашії нації, християнської моральности, прикладом людини, яка добро народу ставить над усе особисте.

Щодо Дружин Українських Націоналістів і їхньої ролі у визвольній боротьбі нашого народу, то я глибоко переконаний, що коли б у Львові 30 червня 1941 року не було куреня ДУН „Нахтіґаль", то німці не допусти-

ли б проголошення незалежної України, а новопосталий український уряд зарештували б негайно. Якби цей уряд не мав під своєю контролею радіостанції, не було б можливости повідомляти край і світ про тодішні події, а Похідні групи були б ліквідовані ще до їхнього відходу у Східню Україну.

Не було б „Нахтіґаля" - не мали б ми УПА, яка протягом 10 років вела безприкладну в історії боротьбу проти обох окупантів України. Можна припустити, що ми хібащо мали б неорганізовані і розрізнені партизанські осередки, подібні до тих, що діяли наприкінці Першої світової війни, оту „отаманщину", котра не мала ясної державницької програми.

Не було б УПА - сталінські ґулаґи не знали б організованого опору, за яким стояли переважно колишні упівці.

Отже, дружини Українських Націоналістів - це цвіт української молоді, який у складних обставинах Другої світової війни, присягнувши на вірність Україні, був готовий жертвувати своїм життям в ім'я визволення і відродження української держави і української нації.

Антоніна ЛИСТОПАД

ПАМ'ЯТІ УПА

Прокинься, Повстанцю Український,
І глянь...
Збираємо нині загублені стебла...
Ти чуєш ті дзвони
В ранісіньку рань?
Вкраїна згадала нарешті про Тебе,
І ставить Тобі поминальні свічки.
Шукає могили, поросли тернами...
Прокинься, Повстанцю, і глянь з-під руки.
Ти знову живий.
Поміж, мертвими, нами...
Чи осінь стрічаєш, чи, може, весну?
Вертайся хутшіше до рідної хати,
Прокинься, Повстанцю, од вічного сну.
Ще рано в могилі Тобі спочивати.
Спом'янемо все, що тривало колись,
Триває і досі
На троні мутацій.
Прокинься, Повстанцю, прокинься, прокинься...
Ще маєш багато Повстанської праці...

IV. ЖИТТЯ КОРОТКЕ, МИСТЕЦТВО – ВІЧНЕ

Роман САВИЦЬКИЙ-мол.

СЛАВА

Присвячую моїм друзям у Львові

1.

Україна багата – я певен, що й невичерпна – художніми талантами, особистостями безсмертної творчої слави.

З декількома мене звела щаслива доля. Наприклад, з непересічним українським спульптором Богданом Мухиним, автором знаменитої скульптурної композиції „Слава": три вершники-запорожці з оголеними шаблями мчать степом навперейми з вітром!

Про цей шедевр ще в 1947 році інший наш мистець, поет і мистецтвознавець Святослав Гординський, писав: „Постаті вершників. розвіяні киреї, зброя, коні – все те відривається від землі і поривом злітає, підноситься вгору. Ідеєю твору було віддати саме цей порив, бо такою в нашій свідомості і є ідея козацької слави".

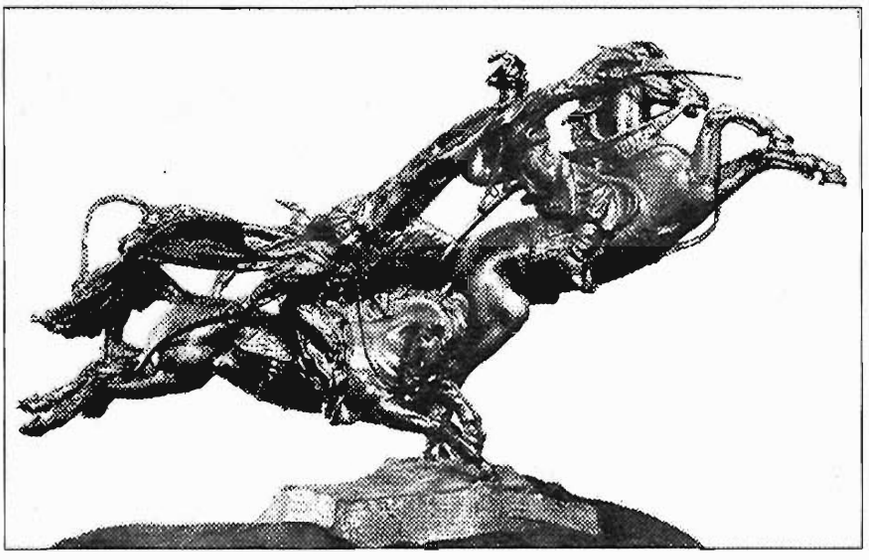

Богдан Мухин, „Слава"

С. Гординський дуже влучно характеризував скульптора, підкреслюючи степову стихійність його таланту, надзвичайний динамізм, втілений у його творах..

Про неповторну і незабутню вдачу Мухина я також маю свої спостереження з 50-их років. Для нас, тодішніх студентів, він був загадковою постаттю з якоїсь зовсім мовби іншої доби: він ні на кого не був схожий, часто ходив у задумі, не звертаючи ніякої уваги ні на оточення, ні на власний одяг.

Його найкраще влаштовувала спортова, вже стара і витерта, шкіряна куртка. Душею він був міцно, навіки прив'язаний до минулого, до історії, до старих речей, естетику яких він глибоко розумів і високо цінив.

Його „Слава" народилася, мабуть, з невідступного почуття відповідальности за збереження духу минулого нашого народу – тому ми, стоячи перед цією скульптурою, переступаємо межі часу і опиняємося десь в далекому полі, де дзвенять козацькі шаблі і де нема місця ні для чого буденного, другорядного, де панує найвищий дух – дух волі і святого обов'язку...

2.

Сліди руху, духовного динамізму залишили по собі десятки і сотні українських творчих людей.

Наприкінці XIX – початку XX сторіччя Україна дала світові трьох великих артистів, які зірками засяяли в найпопулярніших оперних театрах Заходу. Це драматичне сопрано Соломія Крушельницька, героїчний тенор Модест Менцинський та ліричний тенор Олександер Мишуга.

С. Крушельницька і М. Менцинський залишили по собі чимало звукозаписів на грамофонних платівках, і їхня слава гомонить протягом усього XX сторіччя, зокрема у дискографічній західній літературі. Їхні імена – в цьому я не раз переконувався особисто – добре відомі експертам витонченого співу, колекціонерам записів в Англії, Америці та інших країнах.

Ми ж повинні відразу підкреслити, що хоч у XX столітті прийшли до слова співаки нового типу, змінивши колишніх козацьких бардів-кобзарів, ці високоосвічені і високопрофесійні виконавці були водночас міцно пов'язані з народною культурою. Вкривши славою свої імена в оперному світі, вони несли радість людям особливо глибоким проникненням в красу і мудрість української пісні. Їхня виконавська діяльність була щасливою синтезою світового і рідного, яке, завдяки їхнім талантам, починало викликати цікавість міжнародних музичних кіл. Відомо, що концертні програми Крушельницької і Менцінського містили український народний і професійно-музичний (наприклад, твори М. Лисенка на слова Т. Шевченка) репертуар.

Я веду мову тільки про цих трьох, бо їхні профілі промайнули близько перед моїм зором...

У порівнянні з С. Крушельницькою та М. Менцінським О. Мишуга – співак не менш значний, та все ж його менше знають поза Україною. Вкрай рідко знаходимо його ім'я на сторінках престижних музичих енциклопедій в Європі і Америці. Сталося це з декількох причин. Головна з них – брак звукозаписів мистця. Точніше – записи є, але їх дуже мало і вони, до того ж, технічно невисокої якости, бо зроблені у 1911 році, на тодішньому примітивному рівні. Диски, які вдалося віднайти, вже стерті, тембр голосу вже невиразний. Тому платівки О. Мишуги вельми рідко з'являються на міжнародному платівковому ринку. І все ж навіть сьогодні про О. Мишугу добре знають спеціялісти вокалу Англії та Америки. Його цінують у такій мірі, що американські колекціонери го-

тові платити астрономічні суми за диск з голосом О. Мишуги.

Він ступав вершинами своєї слави под час виступів у Варшавському оперному театрі, де вважався безконкуренційним в операх С. Монюшка – „Галька“ чи „Страшний двір“. У 1964 році в Лондоні вийшов був „Стислий Оксфордський словник опери“ за редакцією Г. Розентала та Дж. Варрака. У цьому міжнародному довіднику, позначеному престижно як „Оксфордський“, є досить докладна стаття про історію польської опери, в кінці якої несподівано читаємо таке: „До славних польських співаків належить Олександер Мишуга“.

Олександер Мишуга

Залишаючи осторонь непорозуміння з національністю О. Мишуги (подібні випадки знаходимо досить часто у музикознавчій літературі Заходу), зазначимо, що ніяких інших співаків згадана стаття не називає, хоч Польща мала оперних артистів з европейськими іменами. Якщо так, то чому ж їх не включено до „Оксфордської“ енциклопедії? Тому що пальма першости належала саме українцеві Олександові Мишузі. І його слава мистця й мецената не потьмяніла досі ні в його батьківщині, ані на чужині.

3.

Ім'я Ґрова, преподобного англійського музичного лексикографа – всесвітньо відоме. П'яте видання його „Словника музики та музикантів“, яке вийшло в Нью-Йорку в 1955 році у дев'яти томах, пропонувало міжнародній авдиторії статті про 19 українських музикантів. Там же були опубліковані досить ґрунтовні гасла про Д, Бортнянського та М. Лисенка, проте редакція зарахувала наших національних корифеїв до категорії російських артистів. Можливо, в цьому випадку видання Ґрова орієнтувалося на російські джерела, які вперто називали Бортнянського і Березовського так: „Русскій композітор, по національності – українєц“.

У 1980 році в Лондоні вийшло з друку довгождане шосте видання словника Ґрова, цілком перероблене, за редакцією англійського музикознавця Стенлі Сейді. Та спершу хочу пояснити читачеві, чому так багато увагу приділяю такій „сухій“ темі, як музичні енциклопедії, словники і довідники.

Довідники дуже важливі з багатьох причин, тому їх видає кожна країна світу. Музичні довідники поширюються у шкільництві і взагалі впливають на освіту. Їх активно вживають і дослідники, і широкий читацький загал. Можна сказати, що довідники якоюсь мірою керують музичним життям, смаками тощо. Ними послуговуються у звукозаписній індустрії,

в радіо. Скільки чуємо нарікань на нісенітниці в радіопрограмах про нашого „Щедрика“ та його американський варіянт! Вони появилися не зі злої волі радіокоментатора, а з причини його непоінформованости.

Особливо вагомий довідник Ґрова, бо він має давній авторитет. І якщо в ньому міститься корисна для нас інформація, то її сприймає весь музичний світ.

Колись запорожці відстоювали свої права шаблями, нині ж ефективною зброєю стає перо, слово. і „Новий Ґров“ може стати доброю зброєю для обстоювання правди про Україну. Порівняно з виданням 1955 року, нове втілення найбільшої в світі енциклопедії музики обіймає аж 20 томів, у яких знайдемо щонайменше півсотні українських музикантів, окремі статті про музичне життя Києва, Львова та інших наших міст, ілюстровані статті про українську народну та професійну музику. Співробітниками працювали тут, між іншими, Володимир Гошовський, Богдан Луканюк, Лешек Мазепа, Стефанія Павлишин, (Львів), Аристид Вирста (Париж), Лю Пархоменко (Київ), Андрій Шуль (Філядельфія) та низка чужих спеціялістів.Але те, що українській музиці цього разу приділено набагато більше місця, на жаль, означає також, що в „Новому Ґрові“ стало більше можливостей для нових помилок і неточностей. Я вже чув про виявлені мінуси. Та все ж є й чималі плюси. Наприклад, статті про Д. Бортнянського, М. Лисенка, Б. Лятошинського є довшими, ніж гасла про Ф. Шаляпіна чи В. Горовиця. Видатні Бортнянський, Лисенко, Лятошинський виступають тут, нарешті, як „українські композитори“, що репрезентують по черзі XYII, XIX і XX століття, отже, творять стрижень української професійної музики.

А коли зважимо на престиж і авторитет „Нового Ґрова“, то зрозуміємо його значення для нас.

4.

Традиції української фортепіянової музики сягають до творчости Максима Березовського (XYII ст), або й далі. Згодом цей жанр зміцнив Бортнянський та інші. Але тільки в другій половині XIX століття, працюючи на сучаному фортепіяні, ці традиції відновив і розвинув, вже цілком у рідному дусі, композитор-піяніст Микола Лисенко, засновник національної школи в українській музиці. Власне творчість і діяльність Лисенка, а згодом його учнів і послідовників, сприяла сильному розвиткові української піяністики в XX столітті.

Під назвою „Фортепіяно в концерті“ у світі відома енциклопедія піяністів, яка увічнила здобутки вибраних українських мистців (на жаль, тільки тих, що творили в діяспорі). Матеріял зібрав та опрацював музикознавець угорського роду Джордж Келер, у двох томах імпозантного формату, в урочистій чорній оправі з золотими відтисками на твердій обкладинці. Цей унікальний довідник вийшов з друку у місті Метачен, штат Нью-Джерзі, США, та в Лондоні, 1982 року. Кожна стаття про окремого піяніста складається з двох частин: біографічного нарису і програми його найважливіших концертів.

Я мав щастя познайомитися і співпрацювати з редактором цього видання. Наслідком нашої співпраці стали мої статті про таких віртуозів, як Любка Колесса, Андрій Корольков-Караліс, Дарія Гординська-Каранович, Олександер Слободяник, Христина Петровська, Роман Рудницький та інші.

Дарія Гординська-Каранович

Редактор Келер говорив мені із захватом, що віртуозів Колессу та Микишу він сам чув в Європі ще в 30-их роках. Про леґендарну Любку Колессу Келер висловлювася в суперлятивах, кажучи, що в передвоєнній Європі ніхто не грав Шопена так проникливо, як вона. В енциклопедії Келера відзначено, що ця солістка виносила у світ творчість Василя Барвінського та Нестора Нижанківського. На вершині своєї слави Колесса виконувала близько 150 речиталів щорічно.

Світлої пам'яті піяністка і педагог Дарія Каранович (довголітній президент Українського музичного інституту Америки) відома у близьких їй колах, як „сонячна пані", бо протягом десятків років розбивала чорні думки скептиків незмінним оптимізмом і наснагою. Вона – колишня студентка В. Барвінського у Львові, і П. Вайнгартена та Еміля фон Зауера у Відні. Їй належить заслуга української мисткині, що першою донесла українську музику до віденського радіо (цю справу продовжив віртуоз Тарас Микиша). Мистецький профіль Дарії Каранович – виразно національний: вона здавна відома щедрим репертуаром рідної української музики та добірних камерних творів. Кар'єра несла Дарію Каранович в далечінь, її радо приймали музичні центри Европи, зокрема Відня. Під час переїзду до Америки прихильники влаштували їй великий концерт. Її талантові аплодував Вінстон Черчіль. В енциклопедії Келера біографія Д, Каранович докладніша, ніж подані там же дані про таких майстрів клявіятури, як Святослав Ріхтер чи Вільям Капель...

5.

Концертова кар'єра піяніста Романа Савицького тривала лишень 20 років. Вже в середині 20-их років, коли ще був студентом В. Барвінського, батько успішно виступав публічно. Але вже зовсім зрілим мистцем він вийшов на сцену щойно у 1932 році, коли закінчив так звану „Майстерську школу" при Празькій консерваторії, в клясі видатного чеського педагога Вілєма Курца. Тоді Р. Савицький почав реґулярне концертування в Галичині як соліст. Траплялися виступи з симфонічними оркестрами Праги, Львова, Києва, Дніпропетровська, а згодом – у Німеччині. Піяніст особливо гордився першим виконанням Концерту для фортепіяна та симфонічної оркестри пера Василя Барвінського (прем'єра у Львові 5 березня 1939 року).

Композитор не тільки навчав його (бо сам був майстерним піяністом), але й заповнив хлопцеві дошкульну життєву прогалину: Барвінський довгі роки був його духовним батьком та опікуном, а піяніст особливо тепло і послідовно плекав вишукану творчість свого вителя й опікуна та мав у цьому великі успіхи як на рідній землі, так і на чужині, зокрема в Америці. У 1936 році, коли українські музичні кола Львова гостили композитора Белу Бартока, львівські музиканти зімпровізували невеличкий концертик для визначного гостя. На ньому батько грав два твори В. Барвінського, викликавши в геніяльного угорця щире зацікавлення новітньою українською музикою.

Радісний факт, що пам'ять про Р. Савицького, Д. Каранович та Л. Колессу повернулася в Україну у статтях, лекціях та радіопрограмах, завдячуємо шляхетній дослідницькій та редакційній праці проф. Наталі Кашкадамової, викладача Вищого державного музичного інституту ім. Лисенка у Львові.

6.

А тепер – про постать виняткову. Такі феноменальні піяністичні таланти народжуються вельми рідко. Його кар'єра мала всі риси сенсаційности та великої слави. Маю на увазі Тараса Микишу.

Родом він з-під Полтави, його батько, видатний героїчний тенор Михайло Микиша, також був добрим музикантом.

Освіту Тарас спершу здобував у Києві і Москві, а завершив студії у Відні.

Його зоря зійшла доволі рано. У 20-річному віці він протягом двох років (1933-35) несподівано став лавреатом аж трьох міжнародних фертепіянових конкурсів. Ось їх уточнена історія.

Міжнародний Лістівський конкурс (Будапешт, 4-18 травня 1933) був дуже бурхливий і суперечливий. Через гострі розходження між голосуючими не було прийнято остаточного рішення. Микиші присудили, врешті, другу нагороду. Був це перший міжнародний конкурс для піяніста, й він одразу кинув ще молодого, недосвідченого музиканта у вир запеклої конкуренції та небезпечних політичних інтриг. Одначе наш піяніст не збентежився, блискуче виступивши у вимогливому репертуарі з творів Ліста. Відразу спалахнула суперечка, кому належиться перше місце. Незгоди набрали гострих форм, охопивши провідні музичні кола Будапешту. Заносилося на міжнародний скандал. Сенсацію дня підсилювала преса. У ній музичні критики стояли за українського юнака, мов мур. „Він має душу Ліста...", – писали вони.

На цьому місці годиться подякувати шановній Ружані Сисоєвій, вдові мистця, за те, що не відмовилася доповнити мої відомості про „закулісні" подробиці цього конкурсу. Фактаж, який подаю нижче, з'являється українською мовою вперше:

„Будапешт у 1933-му таки повинен був признати Т. Микиші першу нагороду. Та що ж, політичні ходи тих днів були декому важливіші. Микиша був тоді ще зв'язаний совєтським громадянством, а керівник конкурсу Ернст фон Донаньї та його прибічники, всі націоналісти-ма-

дяри, ніяк не хотіли віддати перше місце радянському громадянинові...

Отож все вийшло вкрай некоректно: через розходження та незгоди було конечним проводити голосування аж тричі, щоб з трудом передати першу нагороду Анні Фішер (зрештою, студентці Донаньї). Журі (в якому тоді голосувало шість учнів Ліста) та публіка загалом були обурені такою несправедливістю! Навіть самі Зауер і Корто підійшли були до Микиші і заявили, що вони тільки у ньому бачать переможця! Що за історія!".

Тарас Микиша

Оці точні свідчення кидають нове світло на конкурс в Будапешті та його погану славу. Цінною є досі незнана згадка пані Сисоєвої про ставлення до Микиші двох тодішніх лідерів піанізму: видатного шопеніста Альфреда Корто і славетного Еміля фон Зауера, учня Ліста, що був авторитетом у творчості свого вчителя та живим представником його школи.

Міжнародний конкурс для голосу й фортепіяна (Відень, 16 травня – 15 чрвня 1933 року). Всього учасників було 250 піяністів з усіх кінців світу. Микиша поділив другу нагороду з теж молодим і сильним конкурентом Діну Ліпатті. А першу виграв 30-літній Болеслав Кон (його 20-річний опонент Микиша повинен був, властиво, змагатися в молодшій групі).

Міжнародний конкурс Боезендорфера (Віденська музична академія, 5–6 грудня 1935 року). За незрівнянне виконання варіяцій на тему Паґаніні пера Й. Брамса та інших творів нашому віртуозові одностайно признали перше місце та коштовну нагороду – концертне фортепіяно „Боезендорфер", подароване однойменною світовою фірмою. Цей інструмент став вірним досмертним супутником нашого піяніста-композитора. Це був найбільший міжнародний успіх Тараса Микиші. Про мистецтво Микишиних пальців – то шалених, то вражаюче витончених – писала наввипередки світова преса, такі знавці, як Пауль Вайнгартен, Броніслав Губерман, Альфред Корто, Йозеф Маркс, Еміль фон Зауер та інші знаменитості.

Т. Микиша зміряв Европу вздовж і впоперек як соліст-концертант, аж поки його тріюмфальний похід не зупинила війна. Та, нехай і коротко, він засліпив своїм блиском не одного конкурента. Віртуоз промайнув осяйним метеором понад Европою, щоб передчасно, у віці 45 літ, згаснути у далекій Аргентині...

Та повернемося ще до енциклопедії Келера. Автор цих рядків надіслав був йому для довільного вжитку більший біографічний нарис про Микишу, старанно складений і багатий фактажем, досі майже невідомим. І сталося з тим текстом диво! Розлогий нарис про Микишу Келер видрукував майже без жодних скорочень! В результаті такої позиції редактора творча біографія нашого артиста подана докладніше, ніж житєписи таких велетнів клявіятури, як Рахманінов, Артур Рубінштейн та В. Горовиць. Такст про Микишу вийшов навіть довшим, ніж стаття про Шопена...

Крім його міжнародних осягів, Тарас Микиша важливий для України ще й тому, що він жив і творив виключно як українець. Як виконавець він гордо ніс прапор музики Василя Барвінського, Віктора Косенка, Левка Ревуцького, Миколи Колесси, як і свої власні твори, насичені рідними мотивами. У його концертних програмах вперто з'являвся героїчний „Мазепа" Ф. Ліста – твір, співзвучний із шалом мухинських вершників-козаків. Він завоював славу европейську, але це була вже слава українського піяніста, композитора, педагога. І так про нього написано в урочистій, великій книзі...

Українські музиканти продовжують виходити у широкий світ. Композитори Мирослав Скорик, Іван Карабиць, Валентин Сільвестров, співаки Ярослав Гнатюк, Оксана Кровицька, піяністи Володимир Винницький, Микола Сук, Марія Крушельницька, Віталій Самошко, скрипалі Олег Криса, Юрій Мазуркевич, челістка Наталія Хома, актриса Світлана Ватаманюк ведуть перед. А ген - і струнний квартет ім. М. Леонтовича, вже від років улюбленець американської публіки,

А в Києві хорова капеля України „Думка" вже готується до закордонної подрожі. На пагорбі золотоверхої столиці – струнка велич козацького бароко, Андріївський собор: в ньому відбуваються проби „Думки". До стрімких склепінь повнозвучно припадає „Отче наш" Миколи Леонтовича – шедевр і молитва водночас...

Йдуть українські таланти у світ широкий. Ідуть у світлій славі, вдячні рідній землі, що дала їм життя у музиці і музику у житті.

Кренфорд, Н. Дж.

Валентина ЄРМОЛЕНКО

ЦЮ УКРАЇНКУ ЗНАЄ ВЕСЬ МИСТЕЦЬКИЙ СВІТ

Власне, ім'я Марії Башкирцевої сьогодні відоме не лише у мистецькому світі – про цю славну малярку знає кожна людина, не байдужа до національної і загальноєвропейської культури. Талант цей, мов чарівна комета, осяяв естетичний небосхил Європи, щоб, незважаючи на трагічно коротке життя – прожила художниця лише 24 роки – назавжди увійти в історичну пам'ять України і людства.

Народилася Марія Костянтинівна у 1860 році в селі Гавронцях, неподалік славнозвісної Диканьки, оспіваної Миколою Гоголем. Рання юність її минула на Слобожанщині, у свого дідуся, батька її матері. Він походив з давнього козацького роду і був високоосвіченою людиною. Мальовнича Харківщина, душевна теплота дідуся, який добре знав історію свого краю і свого народу, відкривали перед обдарованою дівчиною не лише зовнішню, але й духовну красу і гармонію життя.

Змалку вона виказала вийняткові здібності до музики, співу, танців, малювання. Однак зловісні ознаки хвороби легенів змушують матір Марії невідкладно везти 10-річну доньку на лікування – спочатку до Італії, потім до Швайцарії, Австрії, Німеччини, відтак вони надовго оселилися в Ніцці.

Дівчинку просто спалювала жадоба до знань. Сама складала собі дуже вимогливі програми задля опанування класичної освіти. Поряд з гуманітарними науками, вивчала математику, фізику і хемію. Чотирнадцятирічною закінчила повний гімназійний курс і одержала атестат зрілости. Вона вільно читає в оригіналах античну, тобто давньогрецьку і латинь, німецьку, французьку і англійську літературу, береться навіть перекладати на французьку твори Гоголя.

Всі ці роки не полишала музики, грала на арфі, фортепіяні, мандоліні і гітарі. А її успіхи у співі відзначає відомий італійський співак Фаччіо, віщуючи їй всесвітню славу співачки. До того всього, Всевишній обдарував її надзвичайою красою. Марія їде інкогніто до Парижу і там успішно складає іспит у найвимогливішого знавця вокалу Вертеля. Професор не тільки підтверджує її великий талант, але й пропонує їй свої послуги.

Все ж вона не могла обмежити себе співом, бо не менший хист і потяг мала до інших видів творчости. Згодом вона зізнавалася: „Мені здається, що ніхто так не любить всього, як я: мистецтво, музику, малювання, книжки, товариство... Хотіла б злитися з усім...“

Та потяг до образотворчого мистецтва таки перевищив усе. Київський художник, академік В. Котарбінський дає їй поради щодо дальших студій і праці. Обравши живопис, вона заглиблюється у вивчення мистецтвознавства, історії, архітектури, філософії, археології. Малює з натури під час подорожей, зокрема до Італії. Сонячна Італія і її емоційний народ нагадували їй рідну Україну, викликаючи жагучі поривання до рідного краю і свого любого народу, героїчне минуле якого вона знала і глибоко поважала, незмінно пишаючись належністю до української нації.

Й ось у 1876 році Марія знову на Полтавщині, в рідних Гавронцях. Роки перебування в чужих краях не заступили рідної української мови, вона легко і вільно, як колись у дитинстві, чулася серед селян, серед своїх давніх друзів. Марія залюбки малювала їх у національному вбранні, змальовувала рідні краєвиди. Саме тоді створила вона пейзаж „Вечір у Гавронцях“.

Залюбки ходила вона в танок зі своїми сільськими ровесниками, а потім писала про це: „О, цей танець наших селян... хитруватих, як італійці... Усе це з рухами, вигуками і посмішками, що змушують тремтіти від радости“.

В 1877 році, в сімнадцять неповних літ, вступає красуня-українка до паризької приватної художньої академії Рудольфа Жюльєна і поринає у світ живопису. Через одинадцять місяців взяла участь у конкурсі, змагаючись зі студентами, які вже вчилися там багато років. Марія здобула перше місце і золоту медалю.

Переможницею вона виходить і в наступних конкурсах, а треба сказати, що до складу журі входили такі славні, вельми вимогливі художники, як Лефевр, Буланже, Флері, Бугер та інші. Ім'я полтавки Марії Башкирцевої з'являється на сторінках газет, особливо після загальнофранцузького конкурсу в паризькому Салоні, під час якого експонувалася її картина „Жінка з книгою“. Це полотно тепер зберігається в Харківському музеї образотворчого мистецтва, і знавці стверджують велику схожість портрету з авторкою.

При величезній зайнятості малярством Марія жваво цікавилася громадським життя і проблемами суспільства – і французького, і українського. Зокрема її непокоїла проблема рівноправности жінок і вона на сторінках преси дискутує з відомою письменницею і діячкою Жорж Санд.

В 1881 році в художньому салоні Парижу був особливий конкурс. На ньому були виставлені твори найпопулярніших майстрів пензля французької столиці, яка вважалася тоді „Меккою“ світового живопису. Та загальну увагу привернув один твір – „В студії Жульєна“. Складна багатофігурна композиція вирізнялася з-поміж інших оригінальністю, художньою довершеністю і глибоким душевним теплом. Підписана вона була невідомим ім'ям – „Андре“. Це був твір Марії Башкирцевої. На цій виставці також експонувався створений нею портрет її двоюрідної сестри Діяни.

Тим часом підступна недуга все більше давалася взнаки. Сухоти позбавляють Марію щастя співати, невдовзі вона втрачає слух. За наполяганням лікарів, Марія їде до Еспанії, проте і тут не може не творити. Активно знайомиться з еспанським мистецтвом, архітектурою. Її щиро занепокоює стан збереження еспанських національних пам'яток культури, вона спеціяльно вивчає соціяльні і національні проблеми цієї країни, навіть відвідує еспанські в'язниці, де змальовує старого каторжанина.

Повернувшись до Парижу, продовжує напружено працювати. До того періоду належать твори на теми історії і мітології: „Смерть Орфея“, „Юлій Цезар“, „Аріядна“, „Святі жінки“, а також жанрові полотна: „Дівчина спить на траві“, „Матір з дитиною“, „Весна“, „Рибалка“ „Чоловік з косою“ та ін.

У жовтні 1882 року Марія знову їде на Україну. Вона вже перебуває в зеніті слави і творчого піднесення. Працює навіть у дорозі. 14 жовтня вона записує у щоденник: „На станціях роблю ескізи справжнього села, з далекими обріями, степами без гір, чудові заходи сонця, зораної землі, трави і польові квіти, дикі рожі і простір... простір...“

На рідній Полтавщині її зустрічають тріюмфально. Але, на жаль, перебування на рідній землі не змінило на краще її здоров'я. Смерть вже наближається. Рядок зі щоденника: „Я не хочу вмирати...“

15 листопада 1882 року Марія знову в Парижі, і знову повна творчих задумів, повна артистичної енергії. Рядки з її щоденника того часу: „Я даю собі ще один рік... Працюватиму ще впертіше... Відчай нічого не дає... Будемо трудитися...“.

Щоб наповнити життя працею по вінця, вона вносить до своєї малярської майстерні музичні інструменти. Про вечір 22 лютого, коли вона створювала картину „Святі жінки“, дізнаємося зі щоденника: „Я граю Шопена на роялі, а Россіні – на арфі...“. Вона працює без перерви, але.. починає сліпнути. Запис у щоденнику: „... Якщо очі ослабнуть настільки, що це заважатиме моєму живопису, візьмуся за скульптуру“. Все ж вона, на щастя, встигає створти щось значне і в живописі. На конкурсі 1883 року в тому ж паризькому Салоні її картину „Жан і Жак“ було відзначено не лише за визначні художні якості, але й за сміливість соціяльних ідей, за людяність і сердечність.

Ще вище ступила Марія на мистецькій і громадянській площині в 1884 році – останньому році життя. Вона створила картину „Мітинґ“: шестеро хлопців із передмістя стоять колом в різних позах на тлі вуличної огоро-

жі з дощок. Найстарший щось показує їм, а вони, кожний з притаманним тільки йому виразом зацікавлення, дивляться туди.. Ця картина принесла Марії світову славу. Тепер вона знаходиться у Люксембурзькому музеї в Парижі.

Лебединою піснею славної полтавки стала картина „Лава на заміському паризькому бульварі", яку вона писала з натури в холодну осінню пору. Це закінчилося трагічно: 30 жовтня 1884 року Марії не стало...

Всебічно обдарована художниця-українка залишила людству 150 картин і портретів, безліч малюнків, ескізів, скульптурні твори і літературну спадщину. Все це – за коротких шість років...

З Марією Башкирцевою дружили і листувалися визначні художники Ежен Делякруа, Едуард Мане, Клод Моне, Каролюс Дюран. П'єр Огюст, Бастьєн Лєпаж, письменники Едмон Гонкур, Еміль Золя, Олександр Дюма-син, Гі Де Мопасан. Мопасан писав до Марії: „Мені хочеться подякувати Вам за добре ставлення до мене... А також поговорити з Вами". За свідченням Армана Лану, біографа Мопасана, письменник приходив на цвинтар в Пассі вклонитися могилі Марії...

В січні 1887 року відбулася виставка її творів у столиці Голляндії – Амстердамі. До каталогу найповнішої виставки – 1895 року – передмову написав видатний французький новеліст і драматург Франсуа Коппе, який брав участь у похороні Марії Башкирцевої. Він писав про неї: „... Вона в свої 23 роки здавалася набагато молодшою... З першого ж погляду справляла враження волі, прихованої за ніжністю, енергійности – за ґрацією. У всій цій чарівній дівчині випромінював розум. Під жіночою привабливістю відчувалася металева, справді чоловіча сила...".

У Люксембурзькому палаці Парижу поряд з меморіяльною скульптурою Ланжаньє „Безсмертя" є мармурова дошка з викарбуваними іменами визнаних талантів, які передчасно згоріли у творчій праці. Серед тих імен знаходимо й ім'я славної дочки України Марії Башкирцевої. У 1887 році здійснено заповіт Марії – надруковано її „Щоденник". Він хоч і не повний, бо мати не хотіла розкрити усі сторінки родинного життя, та все ж складає два томи, упорядковані французьким романістом Андре Тер'є. „Щоденник" перевидавався багато разів англійською, німецькою, італійською, еспанською та іншими мовами світу. Цей твір прем'єр Великої Британії Гладстон назвав „однію з найкращих книжок століття". Залишається пошкодувати, що „Щоденник" великої українки досі не побачив світу українською мовою...

Мінеаполіс, Міннесота

Тетяна НАЗАРЕНКО

МУДРОЩІ ПОЕТИЧНИХ МАНДРІВ

Творчість українсько-канадського поета Яра Славутича добре відома, як у Канаді, так і в Україні. Його поезії бачили світ німецькою, англійською (три збірки), французькою, угорською, російською (три збірки), білоруською, польскою, румунською та італійською мовами. Яр. Славутич – автор десяти поетичних збірок і чотирьох підсумкових видань, це – „Трофеї" (Едмонтон, 1963), „Зібрані твори" (Едмонтон, 1978), „Твори у двох томах" (Київ, 1994) і „Твори в п'яти томах" (Київ, 1998).

Еволюція творчости Яра Славутича не була вельми прямолінійною. Він почав як ліричний поет, інколи стилізуючи свої твори під народну творчість, під козацьке бароко – і в цьому досягнув незаперечних успіхів. Оригінальністю позначена його любовна ліріка, зокрема цикл „Перше кохання" (збірка „Співає колос", Авґсбурґ, 1945), поема „Одрад і Доброслава" (збірка „Гомін віків", Авґсбурґ, 1946), „Іштар" (збірка „Мудрощі мандрів", Едмонтон, 1972) та інші. Але, на жаль, любовній ліриці судилося залишитися на периферії творчого доробку поета. Уже в першій його збірці були започатковані теми, які згодом набули вирішального значення в його творчості, а саме – патріотично-громадянська та історіософічна, обидві з виразним дидактичним забарвленням, а також ностальґійна. Більшість творчого доробку Славутича належить до традиції неклясицизму, хоч не чужий йому й новітній романтизм з елементами експресіонізму. Як звичайно, Славутичеві пезії написані гарною нормативною українською мовою, свідомо оздобленою неологізмами або поверненими до життя забутими рідкісними словами. Не відмовлявся автор і від експериментаторства – здебільшого в межах неоклясичних традицій – з різними формами та структурами віршування. Крім жанру сонета, який посідає чільне місце в його творчості, Славутич звертався й до інших технічно вибагливих чи навіть „екзотичних" поетичних форм, як, наприклад, рондель, тріолет, гайку, танка, газель, рубаї, демонструючи при цьому добре розуміння художньої специфіки жанрів і версифікаційну вправність.

Започатковані в першій же збірці „Співає колос" патріотична та історична тема були розвинені у наступній збірці – „Гомін віків". Ця книжка відкрила читачеві іншу грань поетичного обдарування автора – його глибоке зацікавлення історією власного народу, чиїм речником і трибуном поет себе відчував.

У другій збірці автор репрезентував окремі фраґменти української історії та сучасности у формі невеликих і різних за жанром поезій, з вираз-

ним патріотичним звучанням та ідейно-мистецькою настановою:

Хай же слово зваги залягає
В серце й мозок воїнам новітнім,
Щоб вони розумно дознавали,
Де шукати джерело потуги.

Ця книжка була своєрідною поетичною розвідкою автора в минуле, коли „славоєю повита – правітчизна владно панувала". Кожен цикл збірки присвячується окремому історичному шарові чи навіть епосі: прадавній Україні, на теренах якої мешкали різні номадські племена, дохристиянському досвідові східніх слов'ян, княжій добі і татарсько-монгольській навалі, часам запорізької слави і, нарешті, – сучасності. Занурення в давньослов'янську мітологію (цикл „Дажбожі внуки", поема „Одрад і Доброслава"), історичні мініятютри (цикли „Київська слава", „Золота орда", „Запорожці" – певним чином були викликані пошуками ліричним героєм – і автором – втраченої батьківщини. Не випадково, що ляйтмотив боротьби з чужинцями-завойовниками й навіть героїчної смерти на рідній землі посідає провідне місце у збірці. А закоріненість у фолкльор і мітологію, використання поетичної фоніки, семантики і синтакти, притаманних народній творчості, надавало поезіям Славутича барвности та милозвучности і водночас добре репрезентувало гармонійне світосприйняття успадкованої культурної традиції. У цій же збірці виразно окреслилася ще одна важлива риса Славутичевої поетичної творчости – її емоційність. Його слова „полум'яне серце запорзьке в наших грудях б'ється бунтівливо" – аж ніяк не здаються перебільшенням у поетичному контексті, бо автор і страждає, і спалахує гнівом разом зі своїми героями.

Ці риси набули розвою у збірці „Правдоносці" (Мюнхен. 1948), яку можна вважати програмовим твором, що висвітлив магістральний напрям розвитку поетичного обдарування автора на наступні десятиріччя. У цій збірці поет визначив місце свого покоління – тих, хто змушений був еміґрувати „з важким тавром невчиненої зради", але й з рішучим наміром нести по світі „скрижалі правди, ковані віками". У своїй творчості мистці української повоєнної еміґрації Євген Маланюк, Тодось Осьмачка, Василь Барка, Михайло Орест, Юрій Клен, Оксана Лятуринська та інші висловили ясний погляд на національний дієпис, цілком відмінний від погляду радянських істориків і літераторів. Для більшости культурних діячів повоєнної хвилі української еміґрації, зокрема для Славутича, українська історія – це вікопомна наруга і кривда, яка породжувала прагнення до помсти, починаючи запорожцями і закінчуючи безсмертною УПА. І все ж ця непримиренність пов'язана не так з жадобою помсти, як з гіркотою внутрішнього досвіду вигнанців, часто-густо посиленою особистою трагедією (наприклад, автобіографічна поема „Донька без імени" створена на реальному факті спалення німцями Славутичевої дружини зі щойно народженою донькою), нездоланною ностальгією за втраченою землею й уболіванням за її гірку долю. Для багатьох українських літераторів того часу патріотична тема була органічною й дуже особистою темою, яскравим доказом цього є й творчість Славутича, патріотизм

якого – цілком автентичний для авторського світосприйняття.

Патріотична тема з елементами історіософії домінує й у збірці „Маєстат“ (Едмонтон, 1962). Це поетична подорож до часів Гетьманщини, зокрема до постаті Івана Мазепи. Ми бачимо Мазепу –політичного діяча, змушеного ховати свої погляди і почуття („Монолог перед шаблею“), бачимо його у трагічний момент поразки („Полтавська битва“) бачимо в дещо несподіваній ролі закоханого, що оспівує чесноти своєї коханої („Дует Мазепи і Мотрі“). У кантаті „Слава Мазепи“ минуле пов'язується з сучасністю і майбутнім:

Нас дух перемоги обвіяв;
Охрещені в битвах мечем,
Піднявши Тризуба, у Київ
Ми гордо його донесем.

У збірці „Живі смолоскипи“ зібрано сильветки українських поборників правди, мистців-дисидентів – Вячеслава Чорновола, Василя Стуса, Івана Світличного, Алли Горської та інших українців і українок, закатованих московсько-комуністичним режимом. Та попри всі свідоцтва поярмлення України й неприховані заклики до помсти, тональність збірки, назагал, не сприймається як песимістична. Автор вірить у тріюмф правди: „Я вірю в сонця радісне причастя“.

„Шаблі тополь“ – це остання, десята збірка, видана в Києві і невдовзі перевидана в Харкові. Вона віддзеркалює болючі політичні і соціяльні проблеми України напередодні історичного референдуму 1991 року, який іменем народу освятив її незалежне майбутнє:

Кріпись, поете! Гранями сонета,
В блакитно-жовтих рухівських стяжках
Ставай на прю – мов лезами багнета.

Поряд з лірикою і громадськими мотивами, для Славутичевої поезії властива філософська медитація, репрезентована, зокрема, збіркою „Спрага“ (Франкфурт-на-Майні, 1950). Ця невеличка за обсягом книжка виявилася ніби перепочинком на життєвій дорозі, поет пробує осмислити і свій досвід, і досвід усього свого покоління. У цій збірці домінує мотив дороги – фізичному значенні слова (мандри по далях і весях), і також дороги в метафоричному розумінні, як дороги пізнання життя. Тут є вірші, пройняті відчуттям непевности і розчарування, але саме у цій збірці озивається висока тема християнства, віри – як джерела відповіді на складні питання, що їх життя поставило перед автором і його поколінням.

Ця тема знайшла розвиток у збірці „Оаза“ (Едмонтон, 1960), в якій подибуємо й дещо несподівану інтерпретацію: автор вважає, що християнізація Київської Руси стала для русичів годиною прощання з цілісним, гармонійним світовідчуттям, що язичницькі вірування давніх слов'ян були цілком автентичним виявом духу народу, виплеканого у духовній злуці людини з природою.

Дещо осторонь магістральних напрямів Славутичевої поезії стоїть його збірка „Мудрощі мандрів“ (Едмонтон, 1972). Це своєрідний реєстр вражень від далеких і близьких мандрівок, поетичне осягнення плянети.

Тому можна важати природним звертання до жанрів, не характерних для української позезії – до гайку, танка, газелі та ін.

Українсько-канадська тематика репрезентована у творчості Славутича збіркою „Завойовники прерій“ (Едмонтон, 1968, третє видання – 1984), до якої увійшов один з найкращих взірців української пейзажної лірики – цикл „Північне сяйво“. Поема „Скарга“ присвячена українським піонерам на американському континенті, зокрема о. Агапієві Гончаренкові.

Октавами написана велика поема Славутича „Моя доба“ – це панорама життя, в якому особисте тісно переплетене зі загальнонаціональним.

Яр Славутич належить до найцікавіших і найплідніших поетів української діяспори, і добре, що його творчість сьогодні повертається в Україну, якій поет віддав весь жар свого серця і всю поетичну наснагу.

Вінніпег, 2000

Яр СЛАВУТИЧ

Під віщим знаком подвигів Гермеса,
Немов по руно, чисте й золоте,
Керуйте стопи, костури й колеса,
Доріг боги, що нектари п'єте!

Я не бажаю хатнього спокою.
Нехай зотліє статків козубень!
Далеких мандрів сурмою дзвінкою
Вінчаю ніч і переможний день.

Коли ж у зморі, життєдайний світе,
Я, ситий тлом, на старості впаду, –
Ненатле серце, далеччю нагріте,
Мені наснажить неземну ходу!

Христина ВОЛИЦЬКА- ФЕРЕНЦЕВИЧ

ЖАЙВОРОНОК, ЩО ПІДЛІТАВ ДО САМОГО СОНЦЯ

До вийняткових і водночас маловідомих жіночих постатей в українській літературі належить поетка Христя Алчевська, котра збагатила наше красне письменство кількома, хоч і невеликими, томами поезій. Її поезія в основному лірична, у ній переплітаються мотиви особистої самотности, описи природи, шукання змислу життя, думки про завдання поета, захоплення красою. Є також кілька поезій на громадські теми. У першому збірнику можна знайти і революційні мотиви у її ліриці, але, будучи ще надто молодою та безпосередньо не переживши запалу боротьби і трагізму невдачі, вона не зобразила їх високохудожніми образами. За життя не була Христя Алчевська широко знана в Україні, знали її, поважали й любили тільки нечисленні друзі, що змогли оцінити її чулу душу, настроєву творчість і радіти її повсякчасним артистичним, повним глибокого відчуття ставленням до людей.

Народилася Христя Алчевська в Харкові 1882 року, в заможній родині банкіра і одного з найбільших промисловців тодішньої російської імперії Олекси Алчевського і Христини Данилівни Алчевської, видатної харківської діячки народної освіти.

Христина Данилівна, мати Христі, належала до покоління пошевченківської доби. Вона дожила до глибокої старости (1843 – 1920). Її життя повне дивних переплетінь долі й недолі. Народилася в містечку Борзні, Чернігівської губернії, там пережила дитячі літа, ще під час кріпацтва. Зазнала лиха від жорстокого батька, який розтратив маєток, і родина мусіла заново починати життя на півночі, в Курську. Там вона, всупереч батькові, здобула освіту. Одружилася з молодим харків'янином Олексою Алчевським, який забрав її в напів уже забутий рідний край. У Харкові почала вчитися української мови, бувала на зібраннях харківської „Громади" і „жила тим гарячим життям народників 60 років, що живим словом, піснею і друкованими ріжноцвітними книжечками, званими 'метеликами', несли просвіту між сільський нарід"(„Жінка", ч. 5,1938). У тому часі саме розпочався рух з недільними школами, де панувала російська мова. Христина Данилівна вчила своїх учениць українською мовою з граматики Куліша. Коли ж у 1863 пішла нагінка на українську мову і треба було вирішувати, чи залишати зовсім народну просвіту, чи продовжувати її в чужій мові – вона вибрала другий шлях. А молодий учитель Борис Грінченко вчив у селі Алчевських дітей українською мовою, і

з цього приводу мусів покинути школу. Багато людей за це уважали її зрадницею рідної справи. Б. Грінченко вважав, що вона отруює наш нарід московською освітою. „У своїх „Листах на Наддніпрянську Україну“ він осудив її дуже суворо. Історик нашої культури мусітиме уважно розглянути всі добрі і лихі сторінки цього діла, заки видасть свій осуд. Все ж таки, стільки доброї волі, ентузіязму і любови, що їх вложила Христина Данилівна у свою працю, не могли піти намарне. Пам'яткою її праці назавжди залишиться тритомова книга „Что читать народу“, за котру авторка дістала признання на паризькій виставі 1889 року. Христина Алчевська почувала себе українкою, тому й своїм дітям зуміла вщепити любов до свого народу, що в ті часи не було легко. Була вона небуденною жінкою – гарною, талановитою, багатою, доброю дружиною і матір'ю чотирьох дітей, і ще знаходила час для народної освіти.

Дитячі роки Христя Алчевська проводила в Харкові та у батьківському маєтку в селі Олексіївці, де „в золотому піску лишила слід своїх дитячих ніг“. Там подружилась з людьми, що навчили її любити свій рідний край. Село вільно вливало в її життя всю красу своєї природи, про що ось як висловлюється Христя в одному зі своїх віршів:

Тобі квіти і сонце милі,
Ти, серцем любячи красу,
До степу ранком припадаєш
І степ цілуєш і кохаєш... (Клематіс, ст. 26)

У Харкові Христя закінчила 1-шу жіночу гімназію, в Парижі – вчительські курси, а повернувшись 1902 року до Харкова, вступила до Харківської художньої школи. Їздила по Європі, гостювала у Галичині та Буковині, в Чернівцях познайомилася і заприятелювала з Ольгою Кобилянською.

У домі Алчевських, який відвідувала тодішня визначна російська інтеліґенція, представники науки, музики і мистецтва, жила вона висококультурним життям. Могла вчитись, подорожувати, втішатись дозвіллям та працею, що не була боротьбою за фізичне існування. У тогочасному Харкові, незважаючи на його діяльні гуртки, панувала виключно російська мова, де переслідували та ув'язнювали українців за читання і розповсюдження галицьких книжок українською мовою, майбутня поетка не одержала українського надхнення. Своє українство вона виплекала на ґрунті своїх сільських вражень, зміцнила їх в розмовах з братом Іваном, який захоплювався українською музикою та читанням творів О. Кобилянської. Крім того, Христя вдихала у свою молоду душу пишну природу України і малювала її тільки українськими словами. Важко, не знаючи точніше життя Х. Алчевської, знайти те, що найбільше вплинуло та повернуло її на українство,...„ але ми маємо в ній високо-талановиту українську поетку, що легко володіє українською мовою й знаходить у ній міцні й гарні вирази“, – писала про поетку Софія Русова.

Свою літературну працю почала Христя Алчевська1903 році в „Літературно-науковому віснику“ і там друкувала свої твори аж до 1919 року. Твори її також можна знайти в „Рідним Краю“ і в „Українській Хаті“, в „Сяйві“, „Промені“ (Москва, 1917), „Шляху“ (Москва1917), у дніпропе-

тровській „Зорі“, „Червоному Шляху“. Перша окрема збірка її творів „Туга за сонцем“ вийшла в Москві 1907 року.

Найбільше місця в її поезії займають захоплення красою, описи природи та ще сонце, що є неодмінним атрибутом майже кожного її вірша. Раз вона молиться до нього, раз тужить за ним, то розказує йому про свої терпіння:

Полетімо в море
Синього простору,
Там зоря сіяє
В барвах промінистих,
Ой летіли в небо
Вгору, вгору, вгору,
Ми потонем в сонці,
В іскрах золотистих!
Ранком ходять в полі
Срібнії тумани,
Розквітають квіти,
Пахнуть тихі трави.
Вільний степ зітхає,
Жде, що сонце встане,
Лан горить росою,
Бога тихо славить... („Тіні Парку і Простору“).

Друга збірка, „Сонце з-за хмар“, вийшла в Харкові 1910 року. „Тут головним мотивом туга за сонцем. Але коли в попередній збірці Христя виступала як співачка природи, тут вона відчуває вже громадське значення поета, його відповідальність і силу. Трагічна свідомість безсилля такої зброї, як поетичне слово – була їй чужа“, – читаємо у 5 ч. газети „Жінка“ від 1 березня 1938 року у статті Марії Деркач.

Третя збірка її віршів, „Пісні життя“, вийшла також в Харкові, але без дати. Присвятила вона її селянці з Катеринославщини М. Позняковій. Тут вперше виразно задзвеніли струни любови не до абстрактної „рідної країни“, а до поневоленого темного рідного народу,...

– Геть море, сонце і любов –
Я йду для неї (України) працювати, –

каже поетка своєму минулому та йде твердим кроком у майбутнє з вірою, що „не смерть міцна – а боротьба“.

У 1912 році видала Христя в Харкові четверту збірку – „Вишневий цвіт“, де зібрані поезії, друковані по різних журналах, і деякі передруки з попередніх збірок. Вірші тут з різних часів і не пов'язані якоюсь однією думкою.

У 1914 році видана в Харкові нова збірка, „Пісні серця і просторів“. У передмові до неї Михайло Венгжина зазначає: „У цій збірці здебільша особиста лірика. Багато спогадів з молодих літ, багато віри в прихід „золотого дня“ але багато й осіннього суму і зневіри в людях. Тут видно вже технічну вправність, гарно побудовані строфи, добірніші рими; поетичні образи пригадують образи Лесі Українки, Олеся і Карманського.Є ще в цій збірці кілька перекладів, кілька поезій у прозі та оповідання“.

Того самого року (1914) виходить в Чернівцях, заходом Ростислава Заклинського, збірочка „Моєму краю". Тут усі вірші присвячені визначним українським діячам і важливішим подіям. Тут лунають патріотичні мотиви, як бачимо у сильному вірші „Руська Мати". Війна і її страхіття сколихнули ніжною істотою Христі, і дає вона цьому вираз у збірці „Встань, сонце", виданій у Харкові 1916 року. У 1917 році в Харкові вийшла також збірочка „Пробудження", про яку в „ЛНВ" з 1919 року сказано: ...„Збірочка поезій Алчевської невеличка, написана під вражінням перших днів свободи. В форму поезії авторка поклала глибоке патріотичне почування на нашу кращу будуччину". Від збірки „Пробудження" до нової збірки „Клематіс" (назва кримської рослини, що і взимку не гине), що появилася 1922 року в Каліші, минуло шість років. Ця збірка дає виразно відчути особисту самотність поетки:

Кому повім журбу мою
Серед осінних ясних днів,
Минулих днів відгомін – снів
Я в серці втомленім таю...
Або:
Минуле щастя моє те,
Що ним жила, що ним співала,
Що вік в душі своїй кохала,
Тепер вмирає як на те....

А після смерти своєї матері, котрою глибоко була вражена її ніжна і творча душа, вона пише:

І я сама!.... Сама в широкім світі,
Де ясний день і сонце де моє?
Це вечір мій.... Вже сутінь ночі близько,
Моє життя поволі розтає!....

Ця самотність тривожить її молоду душу навіть під час подорожей по Европі, як якесь бентежне почуття, що постійно журить її повне любови серце.

Далеко, далеко від рідного краю,
Де море південною ніччю зітха,
Та де не знайду я бажаного раю –
Самотність розлуки на мене чека.
У місяці світлі чинара дрімає,
І сняться їй звільно рожевії сни.
О зглянься на неї, як палко бажає
Вона тебе бачити в царстві весни!
Спить нічка над степом, далека дорога –
На неї ллють промінь холодні зірки.
Душа, що сумує, щось плаче небога,
О, хлопче коханий, озвися, де Ти?

Крім того, в останніх двох рядках бачимо і те, що Христі Алчевській завжди бракувало особистого щастя. У своїй самотності серця вона повною мірою віддавалася дружбі з тими кількома особами, з якими могла

знайти спільну мову. Це були брат Іван, О. Кобилянська та ще якась незнайома, котрій вона присвячує кілька віршів, оплакує її по смерти як критика своїх віршів.

Ти мовчала, як ніжностей безліч
Я до ніг тобі в пісні складала,
І мій спів без надій завмирав на вустах...
О, навіщо тоді ти мовчала? ...
Ой, чому, коли в небо ти синє пішла,
Таємниці ти знов не розкрила,
Чи та пісня тобі дорогою була,
Чи ти може її не любила?....
А тепер.... а тепер.... ти навіки мовчиш.
Я ж без відгуку гірко сумую
І про це я запитую замість тебе
Тільки хрест твій і землю німую....

За той час багато дечого змінилося, та Христя не кидала пера. Свої поезії друкувала в українських журналах в Москв, іу „Шляху" і „Промені" та відновленому „ЛНВ" 1919 році. Збірка „Клематіс" – це її останній жмуток поезій. Цією збіркою закінчує вона свою творчість як лірик. Поміщує ще кілька віршів у „Червоному Шляху", в „Зорі" і „Комуністці України", але окремою збіркою вони вже не появилися. Вона, як видно, глибоко переживає те, про що колись писала:

„...І я пішла в оті степи,
Де предвечерньою добою
Згасає сонце й спомин літ
За гостроверхою горою...
І зразу знов пізнала степ,
Колишнє небо й ніжні зорі,
Нове життя і спів новий,
На неоглядному просторі...
Але мій смуток був чужий
Для шумів юности нової.

З прозової творчости Христі Алчевської відомі її поезії в прозі і короткі оповідання. „Асан і Зейнеп", недруковане оповідання „Де мріє далеч", присвячене О. Кобилянській, цікаве оповідання „Килина". Останнім жанром, за який взялася Христа Алчевська, була драматична поема. У 1930 році В-во „Рух" видало її першу драматичну поему „Люіза Мішель" – це історична постать французької революції з 1871 року, з часів Паризької комуни. Аналізуючи драматичну поему „Люїза Мішель" М. Деркач пише: „В промовах Люізи Мішель бренять усі тони почувань Христі Алчевської з її попередньої лірики. Її любов до людей, до поступу, її бажання волі і кращого життя для найнижчих верств. Багато тут автобіографічних ноток, велике почуття пошани до матері і спогади про безжурні дитячі літа". Остання її драматична поема „26 комісарів" подібна дуже до „Люізи Мішель". Так як і там, жінка приєднується до боротьби за кращу долю людства.

Треба також згадати про статті і переклади Х. Алчевської, що їх писала на теми літературні і громадські. З переконання Х. Алчевська була глибокою націоналісткою, котра бажала визволення свого народу з-під чужої влади. Її націоналізм був наскрізь демократичний і критичний, що й проявлялося в її статтях. У збірці „Туга за сонцем“ є переклади з Беранже, а у збірці „Пісні серця і просторів“ переклади з Толстого „Іван з Дамаска“, П'єра Корнеля „Горас“, Полонського „Казимір Великий“, Нікітіна „Молитва Христа“, Мінського „Вестальки“ і один уривок з Вольтера. Пізніше переклала В. Гюго „Бюґ Жаргаль“ (Харків 1928), „Девяносто третій рік“ (Харків 1929), і „Трудівники моря“ (Харків - Київ 1931 року).

З нечисленних зразків її поезій неможливо уявити собі вповні силу й красу її творчости. Правильно каже С. Русова, що „Оцінка поезій Х. Алчевської належить майбутньому, належить серйозній українській критиці“. Хоч в її віршах лунає щира любов до українського народу і країни, але вона найперше є співцем сонця, зірок, ночі, степу, моря та усієї краси природи. Вона твердить, що тільки природа спочиває :

Як слід і горю і красі
І тихо мякістю своєю
Зменшає горе над землею.
Іди й уклоняться всі трави
Тобі, а зорі – втіх пішлють,
І степ, одягнутий в тумани
Загоїть, може, свіжі рани.

У віршах Х. Алчевської ми не знайдемо широкого діяпазону Лесі Українки, але вони повні гарячого почуття, яке дає силу поетичного надтхнення. Вона поетка іншої ґенерації і належить XX вікові з його яскравим індивідуалізмом. Треба також пам'ятати, що в ті роки, коли вона могла творити найбільш зрілі твори, Христя Алчевська мусіла пережити большевиків, які поставилися до неї не як до визначної поетки, але як до „буржуйки“ - наслідки того зрозумілі. Ті, що бачили її в 1921-1922 роках казали, що жила вона у важких умовинах, заробляючи дещо лекціями французької мови.

Померла українська поетка Христя Алчевська в 1931 році в розквіті сил, на 49 році життя, але точно коли і в яких умовах - досі немає певних відомостей.

Проф. Олександер Колесса не визнав її близькою до Л. Українки, але ставить її серед другорядних поеток майже на перше місце та дуже влучно порівнює: „Як Леся Українка - це соловій над співучими птахами, так Христя Алчевська - це жайворонок, що підлітає до самого сонця, співаючи гимн усій природі“.

Августин РУДНИК

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ТЕАТРІ

Якогось дня, в теплу та погідну пообідню пору, я прийшов до будинку Українського театру ім. І. Франка в Тернополі, увійшовши всередину не головним входом, а дверима для „упривілейованих“ – через сцену, куди ходили актори, співаки, музиканти та, певна річ, авторитетні шанувальники театральної музи.

Я мав призначене побачення з директором Б. Сарамагою, який тоді водночас був і музичним керівником цього театру.

Театральна трупа складалася з артистів різних передвоєнних галицьких театрів, зокрема Дніпропетровської Опери, які з причин воєнної завірюхи опинилися в Тернополі.

Отже, я знайшов директора Сарамагу, представився і покликався на професора Юрія Криха, в якого я тоді студіював скрипку як студент Львівської Державної музичної школи.

Це був час, коли над молодими українцями висіла загроза вивезення на примусову працю до Німеччини, і студенти, рятуючись від такої небажаної перспективи, шукали собі працю вдома.

Я пояснив директорові Сарамазі, що вибрав Тернопіль, бо тут живе мій учитель, професор Крих, звідси доїжджає до Львова. І я теж час від часу доїжджатиму туди, коли треба буде складати іспити в інших моїх учителів – професорів Барвінського, Москвичова і Кудрика.

Бажаючи подати себе у найвигідішому світлі, я похвалився директорі Сарамазі, що недавно здобув перше місце в обласному конкурсі-концері самодіяльних артистів і невдовзі маю взяти участь у крайовому концерті.

Дир. Сарамага терпеливо вислухав ці мої „літанії“, поставив на пюпітрі ноти і сказав: „Прошу грати“.

Тремтячими руками я видобув скрипку та почав грати. По кількох хвилинах директор Сарамага зупинив мене, кажучи: „Дякую, прошу іти до оркестрової кімнати“.

Зайшовши туди, я застав там вже зо два десятки музикантів, які розмовляли між собою, випробовували свої інструменти, готуючись до проби.

Я знайшов свобідний куточок, вийняв скрипку і став думати: прийнято мене чи не прийнято? Тут до мене підійшов молодий чоловік зі скрипкою і сказав, подаючи руку: „Я – Крамарчук“.

Ми почали розмову, одначе не встигли розговоритися, як відкрилися двері і почулося: „Прошу – починаємо!“

Коло пульпіту диригента при малім світелку директор Сарамага переглядав щось у партитурі. Музиканти поправляли ноти і прислухалися до

голосів своїх інструментів. Диригент пробіг очима по наших рядах і помітив мене, що одиноко стояв біля самих дверей. Знову стукнула паличка, і я почув: „Маємо нового скрипака. Називається Августин Рудник". За старим звичаєм, музиканти пообертали скрипки догори дном і постукотіли смичками. Диригент показав мені моє місце біля першого пульпіту, поруч із другою скрипкою.Не встиг я кивнути своєму сусідові, як диригент махнув паличкою – і полинула мелодія увертюри до опер „Тоска".

Потім була перерва. Братія пішла курити і відпочивати, а я познайомився зі своїм сусідом і партнером за пульпітом – Пілавським, і разом ми пішли до оркестрової кімнати, де я зустрів уже знайомого мені Крамарчука і познайомився із флейтистом Степановим.

По кількох хвилинах я чув себе поміж ними цілком своїм. Так минула друга і третя дія пополудневої генеральної проби. По закінченні її усі поспіхом розходилися домів, тільки я один нікуди не квапився, переповнений щасливим почуттям, що вже належу до професійної театральної родини, що мене таки прийняли і тепер я вже – один з них!

Увечорі відбулася вистава, добірна публіка вщент виповнила залю, бо й було кого слухати: у виставі бралу участь сопрано Н. Слободіна, баритон Л. Луговський, тенор М. Грисенко та інші таланти.

Так закінчився мій перший день професійної театральної праці, мого знайомства з українським театром, і цей день залишився незабутнім. Далі пішли інші дні, сповнені тяжкої праці, але разом з тим – приємних вражень. Це був час готування і проб опер „Травіята" , „Ріґолетто", „Паяци", драматичних вистав „Мати-наймичка", „Катерина" та інших.

Було великою насолодою слухати спів Н. Сарамаги, дружини нашого директора, бачити майстерність прима-балерини Соломонової та балетмайстра Чорновусова, гру подружжя Федчишинів та багатьох інших дуже обдарованих українських артистів.

Там я познайомився з першою жінкою-диригенткою – Н. Кіютц.

Тим часом прийшов день того крайового концерту, про який я згадував, я поїхав і здобув перше місце, граючи у скрипковому дуеті разом з Євгеном Серемулею.. Нашим акомпаніятором і по-батьківськи щирим дорадником був проф. Кудрик, що для нас, молодих музикантів, було великою почестю.

Обставини відтак змінилися і змусили мене залишити театр – як виявилося, назавжди...

Одначе ніколи не зітруться спогади про ті дні, і кожного разу, коли я відвідую театр, живчик б'ється скоріше, бо театральна атмосфера хвилює мене так же, як у той далекий перший день..

Я гордий з того, що бодай трохи, але належав йому, гордий з того, що народи навіть з дуже високою театральною і музичною культурою виконують опери в оригіналі, тобто незрозумілою для маси мовою – італійською, німецькою чи французькою, а наші національні театри успішно виконували усі ці опери рідною українською мовою.

Монровія, Каліфорнія

Марія ДІБРОВА

Талановитий мистець і щирий українець

(До 100-річчя від дня народження Віктора Цимбала)

Життя коротке, мистецтво – вічне. Але щоб цей крилатий вислів був правдою, потрібні люди, для яких мистецтво багато значить, потрібна індивідуальна і суспільна пам'ять, яка з великою відповідальністю і любов'ю зберігає і передає від покоління до покоління естетичні і духовні скарби, створені талановитими синами і дочками України. Мистецтво вічне тільки тоді, коли постійно діє серед народу, безперервно дихає своїми образами та ідеями, безперервно надихає і вчить, збільшуючи життєвий потенціял нації.

Віктор Цимбал

З особливою дбайливістю належить ставитися до спадщини мистців, яких історична недоля розлучила з рідною землею й вони змушені були творити у чужині. І маємо сьогодні десятки і сотні творчих біографій, за якими стоїть подвійний вимір таланту: широке визнання його в чужомовному світі і свята вірність Україні.

До таких мистців належить і Віктор Цимбал, 100-річчя від дня народження якого припадає саме на цей рік. Втім, 16 квітня 1901 року – це офіційна дата народження. Є свідчення, що насправді він народився 1 травня 1902 року, і це не проста помилка чиновника-реєстратора. Різниця у датах прямо стосується характеру майбутнього мистця: його юність збіглася з гарячою, напруженою добою української революції, яка вимагала прискореного і мистецького, і громадянського визрівання. Отже, юний Віктор приписав собі рік, щоб у цей спосіб одержати право вступити до Академії мистецтв, а ще раніше, будучи семикласником гімназії – записатися у Студентський курінь.

Його чекала та сама героїчно-трагічна доля під Крутами, що й три сотні студентів куреня, якби батько силою не втримав підлітка вдома.

То був природний, всотаний, як то кажуть, з молоком матері патріотизм. Віктор народився і виріс в одній з тих нечисленних – їх можна було полічити на пальцях обох рук – київських родин, де панувала українська мова і національні народні та релігійні звичаї, тобто та своєрідна, типово

українська атмосфера, яка робила народжених в ній дітей українцями з кости і крови, людьми емоційними, чутливими до людського життя, до природи і до вищих сфер. А ще коли додати, що родина Цимбалів мешкала на багатому українським духом Подолі, на Притиско-Микільській вулиці, поблизу козацької церкви Миколи Притиска, то можна здогадуватися, як рано проявився у Віктора дар глибоко відчувати все величне і красиве в нашій історії. Ще студентом II Київської гімназії імені Кирило-Методіївського братства Віктор відвідував курси в Київській мистецькій школі, у професора В. Менка, а далі плянував навчатися в Українській академії мистецтва, де в той час працювали знамениті малярі і вчителі - Василь і Федір Кричевські, Юрій Нарбут, Олександер Мурашко, Михайло Бойчук.

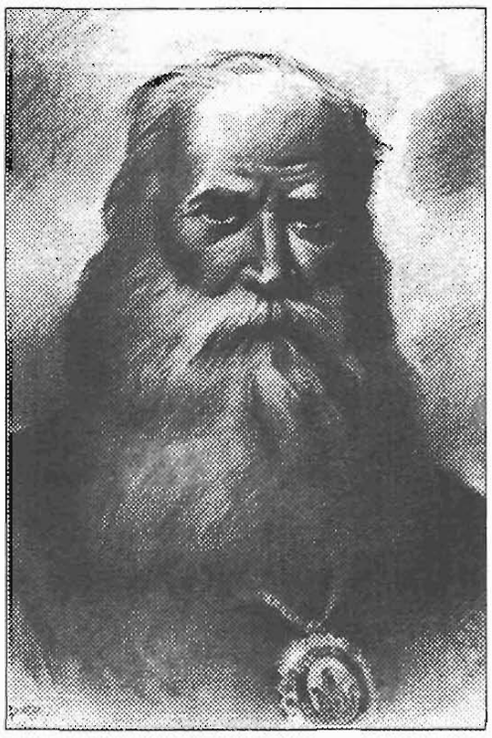

Митрополит Василь Липківський (рисунок)

Та історичні обставини перешкодили цьому. Юнак з готовністю пішов на поклик української національно-визвольної революції, і в складі війська УНР брав участь у всіх боях аж до 1920 року.

Відтак простелилася дорога на чужину. Почалася вона у польському таборі для інтернованих українців. Тут Віктор створив цикл психологічних портретів „Типи інтернованих". Далі він з товаришами переходить кордон у Чехословаччину, де українці користувалися досить великою свободою діяльности і де засновувалися наші важливі наукові та культурні установи.

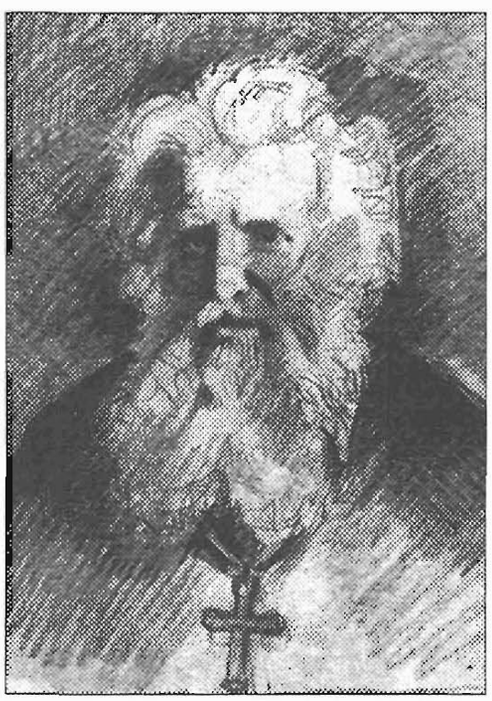

Митрополит Андрій Шептицький (рисунок)

Навчаючись в Українській студії пластичного мистецтва, Віктор водночас студіює у знаментій празькій Вищій Мистецько-промисловій школі. До того ж сам час був особливий - в мистецькому оточенні, в якому перебував Віктор, збігалися ледве не всі західньоевропейські течії і впливи, а тогочасна Прага була визначним всеевропейським осередком друкарської графіки.

Українська студія пластичного мистецтва за програмою і рівнем навчання не поступалася перед академією - професуру складали непересічні українські мистці, так що Прага була надзвичайно сприятливою для Віктора в сенсі поєднання глибоких знань з безпосередньою мистецькою практикою. У ті роки В. Цимбал по-

чинає плідну співпрацю з львівським видавництвом „Світ дитини“, з'являється низка дитячих книжечок з його графічними ілюстраціями

Як кращий учень студії пластичнго мистецтва Віктор одержує сопеціяльну стипендію для мистецької подорожі до Італії.

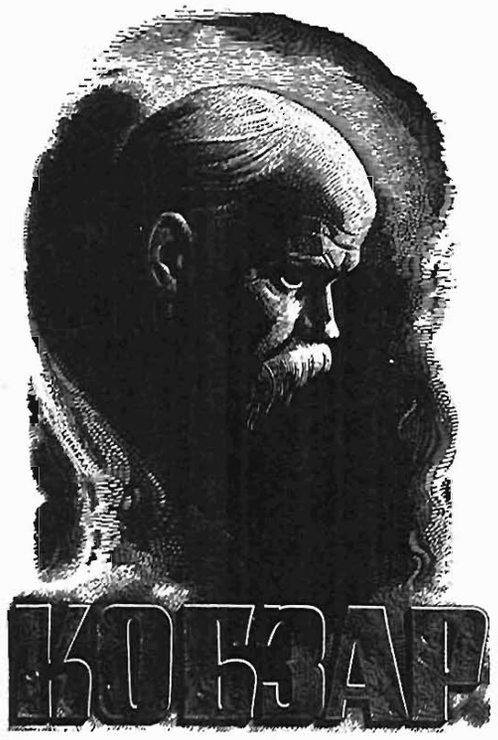

Тарас Шевченко

Закінчивши ці дві високі школи, В. Цимбал взяв учсть в проголошеному чеським урядом конкурсі на створення засобами графіки портрета чехословацького історика Франтішека Паляцького. І вийшов переможцем, одержавши першу нагороду – хоч, крім нього, у конкурсі взало участь майже сто визнаних чеських мистців.

Восени 1928 року В. Цимбал переїжджає до Арґентини і дуже скоро стає одним з найпопулярніших графіків цієї країни. Більше того – він створює власний стиль реклямної графіки, тобто стає засновником нової мистецької школи. Сотні технологічно передових підприємств і фірм, в тому числі американських, замовляють у нього рекляму, найбільші арґентинські газети і журнали мають за честь вміщувати графіку українця. У багатьох випадках він працює на замовлення арґентинського і англійського урядів.

Саме цією новою технікою, досконало оволодівши нею, графік-гравер В. Цимбал створює портрети Тараса Шевченка, Вячеслава Липинського, митрополитів Андрія Шептицького і Василя Липківського, гетьманів Богдана Хмельницького і Івана Мазепи, Павла Скоропадського і гетьманича Данила, Едісона, Тосканіні.

Вячеслав Липинський

У монографії про творчість Віктора Цимбала (Нью-Йорк, 1972) мистецтвознавець Святослав Гординський пише, що цей український графік „умів передавати переконливо і прецизно саму ідею даного предмету, чого неспроможний досягти навіть найкращий фотоапарат“, водночас С. Гординський зауважує, що коли графіка В. Цимбала надзвичайно виразна, за своєю формою „оголена до найконечніших рис“, то його малярство надихане „символізмом,

шуканням філософських, релігійних та матафізичних елементів". Зокрема ці слова стосуються зображення мистцем аргентинської природи, але в останній період життя в Аргентині В. Цимбал створює, у цій же творчій манері, великий український цикл, у тому числі картини на теми творів Шевченка.

Замозрозуміло, що його творчість була предметом численнихх мистецтвознавчих статтей і рецензій – в аргентинській, американській і україномовній пресі, що могло б у висліді скластися на велику і вартісну книгу. Менше брався до уваги громадський аспект життя мистця, хоч цей аспект не менш яскраво виказував його органічну українськість і переконаний патріотизм. Як у Буенос-Айресі він був співтворцем Конґресу Українців в Аргентині, провідником Гетьманського руху, фундатором Українського Дому, засновником Школи українознавства, ілюстратором

Рекляма фірми „Люц Феррандо"

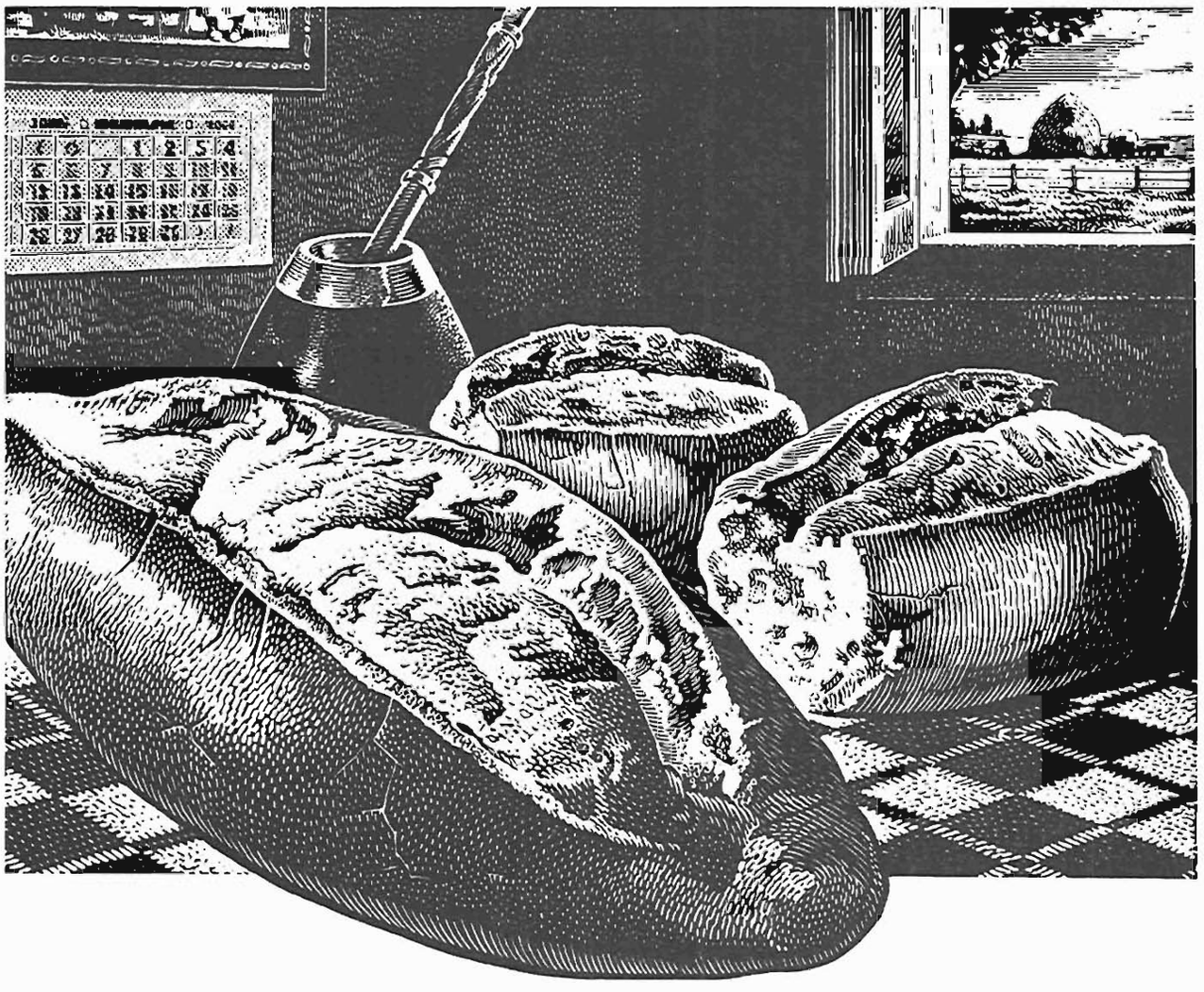

Рекляма харчів фірми „Свифт"

численних книжок видавництва Юліяна Середяка, так потім у Нью-Йорку і Дітройті він жив активним, повним ініціятиви і самовідданости українським громадським життям. Мистець мав ще щастя знайти в Україні рідну сестру Тетяну, талановиту артистку, переслідувану з боку совєтської влади, яка знала про Тетяниного брата-еміґранта.

Данило Скоропадський (поштова марка)

Він також був автором багатьох політичних статей в українській пресі, зразки яких подає у свой книзі споминів дружина мистця, Тетяна Михайлівська-Цимбал (Буенос-Айрес, 1984). У статті „Заповіт Мазепи", наприклад, читаємо: „Історія дає нам безліч доказів, що не можна творити національної культури, з національним змістом, без політичної незалежности, без власної незалежної держави. Бо сам процес культурної творчости і його надбання, коли вони не будуть забезпечені власною міцною силою нашої вибореної спільними зусиллями Держави, то рано чи пізно ті культурні надбання потраплять в руки сильніших, зорганізованіших народів, які їх або використають для себе, або розтопчуть і знищать, щоб нащадки наші не мали зразків колишньої величі власного народу...".

Ці слова українського мистця-громадянина завжди будуть актуальними.

Джерзі-Сіті, Н. Дж.

Павло ЛОПАТА

Закоханий у фолкльор

(До 65-ліття з дня народження Миколи Мушинки)

Вже наприкінці 50-их років його мали за завзятого збирача і авторитетного знавця усної народної творчости Пряшівщини. Його фолкльористична діяльність відіграла неабияку ролю у вивченні народної мудрості та місцевого побуту. З палкою відданістю і посвятою зібрав він велику кількість пісень, баляд, казок, прислів'їв, загадок та інших фолкльорних перлин.

Ця діяльність виявилася, без перебільшення, історично важливою, адже йшлося про український фолкльор, такий багатий саме на цьому клаптику західньоукраїнських земель, котрі після Першої світової війни опинилися в межах Чехословаччини.

Початки його фолкльорознавчої праці не були легкими. Народився в багатодітній родині, після школи відразу пішов до праці, а що мав дар до слова, взяли його редактором у пряшівський тижневик „Нове життя". Добре, що Микола послухав головного редактора цієї газети Віктора Копчака, який, турбуючись майбутнім обдарованого юнака, заохотив його здобути вищу освіту в Празі. Там у вересні 1954 року, успішно склав вступні іспити в Інституті російської мови і літератури. І від першого дня став відвідувати лекції української мови і літератури у проф. Івана Панкевича, які запалили його ще глибшою любов'ю до фолкльору українців Пряшівщини.

Від дитинства він добре знав життя мешканців села Курів, де народився, де формувалися його перші поняття про світ, а в роки навчання у Прашеві дозрів на свідомого українця. Отож, під впливом своїх викладачів і під керівництвом д-ра Ореста Зілинського, студент другого курсу Микола Мушинка написав понад стосторінкову працю „Замовляння і календарна обрядовість села Курів". Джерелом фольклорних інформацій були рідна мати Зузана та прибрана бабуся Параска Трудич. Від останньої, котрій було вже майже сто літ, встиг ще записати побутову народну мудрість і зберегти цю велику цінність. Від матері записав понад двісті народних пісень.

Відтак була дипломна праця з фолкльористики – „Сімейно-побутові обряди с. Курів", яка на четвертому курсі Інституту здобула першу нагороду.

У студентські роки він здійсних чимало фолкльористичних мандрівок по селах, записуючи автентичні тексти пісень, казок, прислів'їв.

Зрілим знавцем фолкльористики у вересні 1960 року він займає місце наукового асистента Кабінету народної словесности при Університеті ім. Павла Йосифа Шафарика в Пряшеві. Викладає український фолкльор, займається дослідженням фолкльорних жанрів та публікує свої наукові статті у періодичній пресі Пряшева: „Народження дитини у звичаях села Курів, Бардіївського округу", „Огляд дотеперішніх досліджень над піснею про Штефана Воєводу", „Вінчую, вінчую...", „Старовинні весняні звичаї", „Весільні пісні села Курів", „З фолкльорних записів Олександра Духновича", „З фольклорних записів Олександра Павловича", „Фолкльористична діяльність Івана Панкевича".

Практичне значення наукових досліджень Миколи Мушинки про народну культуру українців Пряшівщини засвідчила поява виданого у 1963 році репертуарного збірника на допомогу гурткам народної художньої самодіяльности, з його вступною статтею „З українського фолкльору Східньої Словаччини" та примітками.

Довший час на сторінках пряшівської преси та на різних конференціях українських науковців ішлося про заснування місцевого наукового товариства, котре займалося б регулярним видаванням матеріалів про життя і культуру українців Пряшівщини. Здійснив цей задум молодий фолкльорист Микола Мушинка, ставши редактором першого тому „Наукового збірника Музею української культури у Свиднику", який вийшов кінцем 1965 року. Хоч у збірнику поміщено 17 тематично різних праць різних авторів, головне місце в ньому займають дослідження з галузі мистецтвознавства та фолкльористики, зокрема ґрунтовний нарис пера М. Мушинки з історії збирання українського фолкльору Східньої Словаччини до часів Першої світової війни. В статті подано фактичні відомості майже про всіх збирачів усної народної мудрости не тільки Пряшівщини, але й Закарпаття – про фолкльорні записи Івана Югасевича у XVIII ст., Івана Фогорашіяна початку XIX ст., Михайла Лучкая, чеського дослідника фолкльору Яна Коллара, Якова Головацького, О. Духновича, О. Павловича, А. Кралицького та інших – протягом усього XIX століття. Закінчується збірник матеріялами про кількох фолкльористів, котрі свою збирацьку діяльність розгорнули на початку XX ст.,: Самуела Цамбела, Юрія Геровського та інших.

Цей перший збірник залужив похвальні відгуки в Чехословаччині, Польщі та в Україні. Численні рецензенти – Г. Кочур („Літературна Україна"), Х. Саноцька („Народна творчість та етнографія"), К. Гурницький („Український історичний журнал"), О. Мишанич („Вітчизна"), Й. Шелепець („Дукля") та Ярослав Крамаржік („Чеський народ") прихильно привітали це видання й високо оцінили внесок його головного редактора. Невтомний трудівник на фолкльорній ниві Микола Мушинка тим часом не припиняє навчання – стає аспірантом катедри фолкльору та етнографії у проф. Карла Дворжака в Празькому університеті. Звідси їде на трирічне стажування (1964-1967) до Київського університету, де під керівництвом проф. Михайла Грицая продовжує працювати над антологією усної народної творчости українців Східньої Словаччини. На початку 1967 року

збірка творів фолкльорного жанру під назвою „З глибини віків“, яку він упорядкував, побачила світ.

Довгоочікуване видання Відділу української літератури в Пряшеві з великою радістю привітали не лише колеги-науковці в Чехо-Словаччині, але і в Україні, бо одним з рецензентів майже 400 сторінкової книги був Олексій Дей, відомий філолг, літературознавець, фолкльорист. У статті „Від упорядника“ М. Мушинка зясовує теоретичні питання розвитку місцевого українського фолкльору та історію його збирання від найдавніших записів. До книги ввійшло біля 370 прислів'їв та приказок, які засвідчують своєрідність духовного світу людини, її позитивний характер (правда, честь, розум, релігія), а також і неґативні психологічні риси (брехня, обман, злодійство, невдячність, п'янство).

Подано тут русальні, собіткові, обжинкові, кудельні, історичні пісні, про кохання і сімейне життя, рекрутські, військові, розбійницькі, заробітчанські, дрітарські, переселенські та багато інших за значенням пісень, а також 150 загадок, 40 казок, 13 найдавніших за походженням замовлянь. До книжки потрапив вартісний опис національно-специфічного обряду весілля на Лабірщині другої половини XIX століття. Цінною рисою публікації є й те, що вона має словник майже 1200 діялектних слів, список використаної літератури, майже 300 приміток, докладні покажчики.

Ця книжка отримала похвальну оцінку на сторінках престижних видань в Югославії, Західній Німеччині, Франції, ЗСА та Канаді.

У жовтні того ж 1967 року в Карловому університеті М. Мушинка захистив кандидатську дисертацію на тему„Володимир Гнатюк – дослідник фолкльору Закарпаття та його зв'язки з чехами і словаками“, одержавши звання кандидата наук. Став працювати секретарем Дослідного кабінету україністики Університету ім. Шафарика в Пряшеві.

Видатному українському фолкльористові і етнографові Володимирові Гнатюкові пряшівський учений Микола Мушинка присвятив десятки різноманітних статтей та рецензій. Зокрема перу Миколи Мушинки належить цікава дослідницька праця „Кореспонденція Володимира Гнатюка з Іваном Панкевичем“, поміщена у згаданому збірнику, після котрої подано 77 листів та листівок, написаних В. Гнатюком й адресованих „Високоповажаному добродієві“ І. Панкевичу, хоч останній був молодший від першого на 16 літ. Головний редактор цього ж Наукового збірника МУК (1967) Микола Мушинка вважав за доцільне завершити першу частину книги, присвячену В. Гнатюкові, бібліографією праць вченого, що стосуються виключно „Угорської Русі“.

Про фолкльористичну діяльність ученого М. Мушинка опублікував три окремі статті в журналах Чехії 1968, 1971 та 1972 років, та одну в Словаччині 1971 року, мовами згаданих держав, з нагоди 100-ліття з дня народження В. Гнатюка.

З рецензій, які написав пряшівчанин на першу ґрунтовну монографію кандидата філологічних наук М. Яценка під заголовком „В. Гнатюк – життя і фолкльористична діяльність“ (Київ, 1963) та другої, „Збірник наукових праць В. Гнатюка“ (Київ, 1966) того ж самого автора випливає,

що він пильно слідкував за друкованим словом про замовчуваного в Україні В. Гнатюка.

Численні статті дослідника не лишилися поза увагою пряшівських учених та професорів філософського факультету Університету ім. Шафарика. Викладацький склад належно оцінив невтомного працівника та збирача народної мудрості і надав М. Мушинці звання доктора філософії (1968).

Популярний науковець став головою фолкльорно-етнографічної комісії Центрального Комітету Культурної Спілки Українських Трудящих (ЦК КСУТ) у Пряшеві, очолив групу підготування фолкльорних програм Свят пісні і танцю українців у Свиднику та виступав з лекціями на фолкльорні теми, які циклами передавались по радіо з Пряшева. У журналі „Дукля" д-р Микола Мушинка відгукувався на появу різних публікацій рецензіями: „Лемківщина в піснях", „Московське видання закарпатських народних пісень", „Казки Пряшівщини", „Казки Снинщини" та ін.

У 1969 році вийшов друком черговий, четвертий, том Наукового збірника МУК у Свиднику, якого головний редактор М. Мушинка присвятив пам'яті Івана Панкевича.

Вагому сторінку фолкльористичної діяльности д-ра М. Мушинки становлять наукові статті, які друкувались у журналах в Югославії та Україні. Стаття „Володимир Гнатюк - перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії" появилася в Руському Керестурі (1967), друга, „Листування Г. Костельника з В. Гнатюком", - на сторінках нового журналу „Шветлосц" (ч. 3, 1967) у Новому Саді.

1970 року в Белграді видруковано зшиток тез, між якими знаходимо статтю д-ра М. Мушинки „Спільні і відмінні риси у фолкльорі русинів Пряшівщини та Войводини".

У дослідженні „Співачка Анця Ябур", (Народний календар на 1969 рік, Пряшів). В ній автор розкрив цікаву сторінку життя цієї самобутньої жінки та її надзвичайний талант співачки народних пісень.

Фолкльорист так захопився особою Анці Ябур, що через рік з-під його пера вийшло в світ 139-сторінкове видання ЦК КСУТ у Пряшеві під заголовком ''Срібна роса'' - упорядкований д-ром Мушинкою збірник з репертуару А. Ябур. Науковець знайомить читача з життєвим шляхом народної співачки, повідомляє, як зацікавлювалися її піснями і казками російські та чеські вчені ще на початку 30-их років, про високу оцінку її творчости з боку українських народознавців. Збірник складається з чотирьох частин. Перша - пісенний репертуар співачки, що відкривається колядками і веснянками, після яких ідуть весільні пісні, ліричні, військові та заробітчанські. Друга частина збірника - це опис стащинського весілля, третя виповнена народною прозою, релігійно забарвленими леґендами, різними варіянтами казок, а останню частину збірника автор заповнив відгуками преси про Анцю Ябур та її пісні.

До зразкових наукових праць д-ра М. Мушинки належить 37- сторінкова стаття „Філарет Михайлович Колесса та його місце в українській фолкльористиці" - це вступна стаття до книжки „Українська усна словесність", яку видав Канадський Інститут Українських Студій (КІУС)

Альбертського університету в Едмонтоні у 1983 році.

Як черговий, 207-ий том „Записок НТШ“ появилася праця М. Мушинки під заголовком „Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фолкльористики, літературознавства та мовознавства“ (1987).

Згадана 332-сторінкова праця подала читачеві вичерпну картину наукової спадщини корифея. Один з розділів присвячений доробкові вченого на ниві фолкльористики, в якому автор досліджує шість персональних маршрутів В. Гнатюка на Закарпаття, результатом яких стали шість окремих томів ''Етнографічних матеріялів з Угорської Русі'' та ряд різноманітних статтей.

Особисті зв'язки В. Гнатюка з багатьма письменниками з усієї України та інших держав

дали змогу йому написати критичні рецензії на їхні твори, які, як редактор і видавець, перекладав на інші слов'янські мови. Скільки перекладів він виконав на українську мову з німецької, французької, польської чи болгарської, ще чекає докладнішого дослідження. Але на факт їхнього існування чітко вказав д-р М. Мушинка.

У фолкльористичному збірнику „Стоїть липка в полі“, з серії довідників, які друкує Видавництво КІУС в Едмонтоні, д-р М. Мушинка торкається збірника лемківських народних пісень Никифора Лещишака з рукописної спадщини Івана Франка. це надзвичайно цікава історія 226 лемківських пісень, зібраних священиком Н. Лещишаком, власноручно переписаних Іваном Франком та підготовлених ним до друку, але, на жаль, ніколи не опублікованих польським видавцем Ізидором Коперницьким у Кракові. Там вони пролежали понад сто років, де їх і відшукав пряшівський фолкльорист. З великими труднощами йому вдалося їх видати в далекому Едмонтоні. У висліді великої наполегливости д-рові М. Мушинці вдалося скласти скромну біографію священослужителя, досі невідомого фолкльориста, котрий народився у селі Білична на Лемківщині. Видання „Стоїть липка в полі“ має тим більшу наукову вар тість, що пісні записані в селі, якого сьогодні вже немає на карті Лемківщини.

Грунтовну статтю „Дослідження з етнографії та фольклору русинів-українців у Словаччині та Чехії“ читаємо у 230-му томі „Записок НТШ“, що появився у Львові 1995 року.

В його приватному рукописному архіві зберігається щонайменше три тисячі пісень, сотні народних казок, леґенд, переказів, прислів'їв та десятки детальних описів звичаїв українського народу. Все це він записав з пристрастю, спонуканий енерґійною і непосидющою вдачею, своїм дивовижним темпераментом. Загальний результат його праці не може не дивувати: майже 50 книжок, 160 наукових досліджень, понад 300 рецензій.

З цієї нагоди своєму землякові, приятелеві, високошановному академікові, ''благовісникові праці'' Миколі Мушинці бажаю щастя, здоров'я та енергії ще не для одного наукового дослідження. На многая і благая літа!

Торонто, Канада

V. НАШОГО ЦВІТУ – ПО ВСЬОМУ СВІТУ

Микола ЛИТВИН

СВЯТА ЗЕМЛЯ

очима сьогоднішнього українського прочанина

Який же ти, Ізраїль? Держава, яку так ненавиділи радянські писаки, додаючи до неї обов'язковий прикметник „сіоністська"? Держава, яка, незважаючи на свою мініатюрну територію у порівнянні з сусідами, за останні десятиліття чотири рази перемогла у війнах з багатомільйонним арабським світом? Чому туди й сьогодні виїжджають тисячі й тисячі людей з України, і перед кожним (не конче євреєм) вона гостинно відчиняє двері свого дому?

Після кількамісячної безрезультатної „одісеї" по київських лікарнях, я приїхав лікуватися до Ізраїлю. Гроші на лікування зібрали добрі люди: з миру по нитці – голому сорочка. Один міг пожертвувати „на кобзаря Литвина" п'ятдесят копійок, другий – гривню, третій – двадцять гривень, четвертий – сто американських доларів. Я глибоко вдячний усім однаковою мірою. За всіх я молився в церкві Гробу Господнього в Єрусалимі і в церкві Різдва Христового у Вифлеємі. А тепер своїми враженнями від перебування на Святій Землі хочу поділитися з читачами.

Євреї в Україні

До 1917 року половина світового єврейства (майже три мільйони) жила в Україні – цьому велетенському гетто Російської імперії. Традиційна імперська юдофобія, що веде свій початок від царя Івана Грозного, звела майже нанівець кількість єврейських поселень на російській етнічній території...

Іван Франко в одному з поетичних творів сказав, що ми, українці, – „пролог – не епілог". У певному сенсі він має рацію. Але за нашим новітнім політичним школярством простежується й прадавня державницька традиція України. Згідно з останніми дослідженнями своїх і закордонних істориків-археологів, український народ – один з найдавніших на земній кулі, бо має за своїми плечима понад сім тисяч літ цивілізованого жит-

тя, а українська мова початками своїми сягає ведичних діялектів і є сучасницею мови „Рігведи“, тобто старша за біблійний іврит, що нині є державною мовою Ізраїлю.

З давніх-давен, чи, як співається в одній з наших дохристиянських колядок, „з нащада світа“, українці доброзичливо ставилися до євреїв, співчували їхній історичній недолі. Від часу першого Ісходу (вавилонського) і другого (римського) єврейські ізгої – мешканці кримської землі, громадяни Хозарської держави, в якій вони посідали керівні посади, знаходили в Україні спокій і затишок. Відомості про численне єврейське поселення в Києві сягають XI століття. Київські князі охоче приймали на службу єврейських лікарів, перекладачів, торгівців. Надали останнім значні пільгі у лихварстві. Не завжди ці торгівці-лихварі провадили свій „ганделес“ у рамках закону, чим часто-густо накликали на себе народний гнів. Як оповідає літописиць, коли на київський княжий стіл сів Володимир Мономах (1113–1125), „кияне же розграбиша двор Путятин, Тсячського, ідеша на жиди і розграбиша я“. Але подібні спалахи народного гніву були спорадичні, євреям жилося на Русі-Україні добре. Так добре, що навіть одні з воріт „матері міст руських“ стали зватися Жидівськими (лише у XY ст. їх перейменували на Львівські, а з 1830 року – на Житомирські).

Руські ж князі, знову ж таки, чи не єдині серед тогочасних европейських володарів, не робили нагінки євреям за їхню віру. І останні вміли це належно оцінити. За свідченням літописця, на похоронах князя Василька євреї „так побивалися..., ніби знову втратили Єрусалим“.

З упадком Київської держави почало чахнути на наших землях і дерево українсько-єврейської приязні. Польща, колонізувавши Україну, зустріла повсюдний опір місцевого населення. Усе середньовіччя позначене козацькими та селянськими повстаннями. Їх жорстоко придушували, але це нічого не давало, вони вибухали знову й знову. Щоб відвести народний гнів від себе, польські магнати розіграли „жидівську карту“ – почали віддавати євреям в оренду свої маєтки разом з українськими кріпаками, дозволяли здирати з них подвійний податок: „Для пана і дла себе“. Лише євреям дозволялося виробляти й продавати алькогольні напої. Українська земля, наче виразками, вкрилася шинками й корчмами, у яких масово споювали українців. А ті, пропиваючи останнє, виливали один перед одним свій пекучий жаль, посилали на панські голови прокльони, не відаючи, що завтра їхні „одкровення“ корчмар переповість панові, а післязавтра автори прокльонів конатимуть у жахливих муках на палях. Та й цього було замало колонізаторам. Ключі від церков велено було тримати корчмарям й видавати їх для проведення обрядів лише за певну плату. У радянських фолкльорних виданнях відсутня навіть згадка про думу „Утиски жидів“, складену кобзарями в переддень козацько-селянського повстання під проводом Богдана Хмельницького. Ось що співали, йдучи від села до села та від міста до міста, кобзарі:

...Як жиди-рандарі всі шляхи козацькі зарандовали,
Що на одній милі та про три шинки становили...

Іще ж то жиди-рандарі у тому не переставали,
На славній Україні всі козацькі торги зарандовали.
Да брали мито-соромито:
Од возового по пів золотого,
Од пішого-пішаниці по три денежки брали,
Од неборака-старця брали кури та яйця...
Іще ж то жиди-рандарі у тому не переставали:
На славній Україні всі козацькі церкви зарандовали.
Котрому б козаку альбо мужику дав Бог дитину появити,
То не йди до попа благословиться,
Да йди до жида-рандаря да полож шостак,
Щоб дозволив церкву одчинити, тую дитину охрестити.
Іще ж то котрому козаку альбо мужику дав Бог дитину одружити,
То йди до жида-рандаря да полож битий тарель (таляр – М. Л.)
Щоб позволив церкву одчинити, тую дитину одружити.
Іще ж то жиди-рандарі в тому не переставали:
На славній Україні всі козацькі ріки зарандовали:
Перва на Самарі,
Друга на Саксані, Третя на Гнилій, четверта на Пробойній,
П'ята на Каїрці.
Котрий би то козак альбо мужик ісхотів риби вловити,
Жінку свою з дітьми прокормити,
То не йди до пана благословирься,
Да піди до жида-рандаря, да поступи йому честь оддать,
Щоб позволив на річці рибу вловити,
Жінку свою з дітьми прокормити.

(Слова думи записав Панталеймон Куліш від кобзаря Андрія Шута в м. Олександрівці Сосницького повіту Чернігівської губернії).

Іцхак Зільбер, один з сучаних ідеологів сіонізму, у книзі „Пламя нє спаліт тєбя" (перевидана в Києві в 1991 році) стверджує, нібито „Богдан Хмельницький вирізав триста тисяч євреїв за те, що ті відмовилися перейти в християнство". Помиляється пан Зільбер. Українці, як я вже казав, завжди були толерантні до інших віросповідувань, і в тому, що загинуло (хоч це документально не підтверджується) аж до триста тисяч євреїв, винні тодішні господарі Речі Посполитої. Нашого великого гетьмана рабини проклинають у всіх синагогах світу, називають „злодієм", ставлять на одну дошку з Гітлером. А чи знають рабини, що в уряді Хмельницького, висловлюючись сучасною термінологією, міністром фінансів був чистокровний єврей Герцог-Герцик? Якби Хмельницький був аж таким затятим антисемітом, як його малюють рабини, то хіба б він довірив фінанси держави юдеєві? Але Герцог-Герцик не лише очолював відомство фінансів козацької держави, а й закуповував для селянсько-козацького війська найсучаснішу вогнепальну зброю в Угорщині, Молдові, Німеччині. Окрім того, блискучими перемогами під Жовтими Водами, Корсунем, Батогом, Пилявцями Хмельницький великою мірою завдячував своєму міністрові фінансів.

Нині знають хіба історики, що син єврея-повстанця Самуеля-Самійла Марковича виріс за роки національно-визвольної війни до чину козацького полковника. А ця посада, до речі, була виборна...

Звинувачує Іцхак Зільбер за вбивсто „сотень тисяч євреїв" також Симона Петлюру, Нестора Махна „і прочіх атаманов во врємя ґражданской войни в послюрєволюціонной Россії". Київські видавці перевидали книгу І. Зільбера без коментарів. А жаль. Вже давно науковці довели, що С. Петлюра ніякого відношення до єврейських погромів в Україні (яку І. Зільбер чомусь називає „послєрєволюціонной Россією") не мав. Ба, більше. Він, наскільки міг у тих надзвичайно складних умовах, боровся з юдофобією та погромами. До наших днів дійшло кілька документів, підписаних власноручно Головним Отаманом. Ось один з них, датований 14 січня 1919 року – „Звертання Директорії до козаків та євреїв":

„По деяких містах України окремими групами козаків вчинялися насильства над євреями. За перевіреними відомостями, козаків вербували не це провокатори-гетьманці, добровольці та ті, що називали себе „большевиками". Вони робили це для того, щоб осоромити українську республіканську армію, щоб викликати проти українського козацтва ненависть населення, щоб внести у край безладдя та безчинство і такими методами вернути старе панування поміщиків та буржуазії. Деяких з таких провокаторів і погромників уже спіймано і розстріляно.

Директорія наказує козакам народної армії, всім чесним громадянам хапати таких провокаторів і тих, хто підбурює на насильства, і негайно доставляти до військового суду" („Симон Петлюра та українська національна революція". К. 1995).

Звинувачуючи Петлюру, Махна і „прочіх атаманов", Зільбер і словом не прохопився про головного надхненника й організатора єврейських погромів в Україні – головнокомандувача Білої армії генерала Денікіна. Для тих, хто хоче глибше вивчити цю проблему, пропонуємо збірник документів: Володимир Сергійчук „Погроми в Україні: 1914-1920. Від штучних стеретипів ді гіркої правди, прихованої в радянських архівах". К. 1998.

Загальновідомий факт, що українське селянство органічно не сприйняло радянської влади. Наша земля знову, як за часів полського панування, від краю до краю запалала повстаннями. І російсько-більшовицькі імпер-шовіністи, як і колись польська шляхта, уміло розіграли „жидівську карту". Катами українського народу в прямому і переносному значенні цього слова стали, поряд з росіянами та українськими яничарами, і євреї. Для останніх, щоб служили вірою і правдою комуністичній ідеї, з благословення Леніна „народний комісар війни" Лейба Троцький пообіцяв створити в Криму та на півдні України єврейську державу, так званий Новий Сіон. І виродки єврейської національности (язик не повертається назвати їх євреями) кинулися з усіх ніг виконувати й перевиконувати поставлене партією Леніна-Сталіна завдання. Цими виродками були буквально нафаршировані всі державні установи СРСР, від найнижчої до найвищої. З книги Петра Мірчука „Зустрічі й розмови в Ізраїлю" (США, 1982): „Тиждень перед тим, як я їхав до Ізраїлю, я був свідком оборони

на суді українця на Фльориді, якого жидівська „свята інквізиція“ вибрала собі за жертву. Там я дав до уваги судді книжку „The Rulers of Russia, by Rev. Denis Fahey“. Автор книжки – університетський професор теології й історії... На сторінках 9-12 – поіменний список першої Ради народних комісарів і зіставлення за національністю: три русскі, один грузин, один вірменин і СІМНАДЦЯТЬ жидів. Поіменний список першого Центрального виконкому, і зіставлення: 5 русскіх, 6 латишів, і німець, 2 вірмени, 1 чех, 1 „українець“ (Цюрупа) і СОРОК ОДИН жид. Центральна команда ЧеКа, поіменний список і зіставлення: 1 поляк, 1 німець, 1 вірменин, 2 русскі, 8 латишів і ДВАДЦЯТЬ ТРИ жиди. На стор. 36 – список амбасадорів СРСР: три рускі і ТРИНАДЦЯТЬ жидів“...

Та найбільше осіб єврейської національности було в каральних органах УРСР. Я спершу не повірив П. Мірчукові, що „кожним загоном большевиків в Україні керував політрук, майже завжди жид. Комісарами міліції, а особливо ГПУ в Україні, були поголовно жиди. Ті політруки керували боями проти української армії, а комісари ГПУ катували і розстрілювали ранених українських вояків, що впали в полон, переводили масакри цивільного населення“. Та ось потрапила мені до рук книга Сергія Білоконя „Масовий терор як засіб державного управління в СРСР“ (К. 1999), у якій якій особливо вразив мене „Штатний розклад НКВД УРСР на 1937 рік“. З цього розкладу випливає, що переважна більшість начальників відділів НКВД УРСР та їхніх заступників у Києві і по областях (і це далеко не повні дані) – носії яскраво виражених єврейських прізвищ та імен. Усі ці рейхмани, ройтмани, нудельси, мали освіту від курсів з вивчення талмуд-тори до одного-двох клясів ремісничої школи. І все ж, розстрілюючи українських письменників чи виморюючи голодом українських селян, вони знали, Що чинять. На допитах вони казали селянам-повстанцям: „Хочете України? Та ви вже продані. Ви вже сидите в мішку і залишилося вас тільки зав'язати“. Проте зав'язати свого страхітливого мішка вони не встигли. Бо коли репресіями і голодомарами українському селянству зламали хребта, провідні члени партії та чекісти єврейської національности були переселені не в Крим чи на Південь України, а на той світ чи в нетрі ҐУЛаґу – російські імпер-шовіністи не захотіли ділитися з євреями родючими південноукраїнськими чорноземами. Тоді стала на часі інша ідея, проголошена ще в 1897 році в Базелі (Швайцарія) „Всесвітньою сіоністською організацією“ – переселити усіх євреїв до Палестини й створити там єврейську державу. Світове єврейство нарешті зрозуміло, що годі йому бути лише знаряддям у чужинських руках, що тільки у своїй державі, не на завойованій чи позиченій, а Богом даній землі „своя правда і сила, і воля“ (Т. Шевченко).

Та надто довгим і тернистим виявився шлях світового єврейства до власної держави. Гітлер, прийшовши у Німеччині до влади, також розіграв „жидівську карту“ і шість мільйонів (третина єврейського народу!) пішли на той світ з його вини. Українців з вини Гітлера за час Другої світової війни загинуло не менше, але вони, часто-густо, навіть стоячи на краю могили, рятували від наглої смерти євреїв. На початку 90-их років

Петро Мірчук, відвідавши в Єрусалимі „Музей мучеництва“ („Яд Вашем“), знайшов серед прізвищ „праведників народів світу“ лише одне, після якого стояла назва нашої держави. А на 30 січня 1999 року, за даними Товариства єврейсько-українських зв'язків, майже 1000 наших земляків носять це почесне ім'я. Голова Товариства Яків Сусленський розшукав 400 євреїв, врятованих українцями під час Другої світової війни. Але це тільки верхівка айсберґа. Мало не в кожному місті чи містечку ще й сьогодні живуть люди, які й не знають, що вони „праведники“, що дерево їхнього імені вже давно мало б рости на території єрусалимського „Музею мучеництва“. Лише один Митрополит Української Греко-Католицької Церкви Андрей Шептицький та підпорядковані йому священики, ченці й черниці, наражаючись на смертельну небезпеку, врятували життя сотням євреїв. Я особисто знав нині вже покійного отця Олеся Герету, який у 1942-1943 роках від імені парафіяльного управління села Велика Березовиця на Тернопільщині видавав євреям офіційні посвідки, що вони – українці з діда-прадіда. У Фастові Київської области живе багатодітна сім'я Ковтунів, які не лише врятували від наглої смерти, але й удочерили єврейську дівчину-сироту.

На жаль, не згадує дообрим словом у своїй книзі Іцхак Зільбер українських „праведників“, зате шельмує Богдана Хмельницького та Симона Петлюру. Чому він це робить, можна зрозуміти, адже Іцхак Зільбер – рабин, викладач тори в Єрусалимі, а україномфобія – офіційна ідеологія ізраїльських релігійних ортодоксів. Та ні в якому разі не треба ототожнювати цих ортодоксів, як і м'ясників з ЧК, ГПУ, НКВД, КҐБ, з єврейським народом. Вкрили себе славою на полі бою єврейські підрозділи, що входили до складу війська УНР та Української Повстанської Армії. Ми схиляємо голови перед світлою пам'яттю Сельми Кренцбах, вояка УПА, секретаря міністерства закордонних справ Ізраїлю. Це її гарячою кров'ю, що пролилася з вини ізраїльських україномфобів на єрусалимський брук, скріплена приязнь українського та єврейського народів. На щастя, Сельма Кронцбах встигла розповісти світові про своє перебування в УПА.

І в таборах ҐУЛаґу єврейські та українські політв'язні стояли пліч-о-пліч по один бік духовних барикад, боролися за „вашу і нашу свободу“...

Українці в Ізраїлі

Останнім часом до Ізраїлю переселився мільйон репатріянтів з республік колишнього СРСР. Уряд Барака плянує переселити ще один мільйон. Більшість нинішніх і майбутніх репатріянтів – колишні й нинішні, здебільшого російськомовні, громадяни України.

... Коли виходиш з літака на летовищі імені Бен Гуріона й ступаєш вперше на ізраїльську землю, виникає враження, що російська мова в Ізраїлі – друга державна. Всі пасажири (включно з водієм маленького автобуса, яким я їхав до Мертвого моря) розмовляли не на івриті, а російською. І з родичами та знайомими спілкувалися через кишенькові телефони російською. Я поцікавився, звідки вони родом. З Дніпропетровська,

Нікополя, Одеси! І в готелі зустрічали та проводжали мене до кімнати репатріянти з України. І в клініці мене не лише лікували, а й робили все, аби моє перебування на чужині було менш болісне, земляки зі Львова, Запоріжжя, Первомайська, Миколаївської области. Та не лише репатріянтів (майже всі вони дипломовані лікарі, юристи, інженери, педагоги) єврейського походження віддає так щедро Ізраїлеві Україна. Новоприбулі переїжджають до Ізраїлю, як правило, сім'ями. І майже 50 відсотків цих сімей – змішані, тобто батько чи мати – українці. Таких українців, що поріднилися з євреями, сьогодні в Ізраїлі 30 тисяч. А останнім часом, втікаючи від наших хронічних злигоднів, зачастили сюди й неєвреї. За офіційними даними, в Ізраїлі сьогодні працюють 79 тисяч чужоземних зареєстрованих робітників і 80-90 тисяч „нелеґалів". Я розмовляв і з тими, і з тими. Цікавило мене перш за все, як вони дають собі раду, не знаючи івриту. На моє превелике здивування, всі вони володіли мінімумом потрібних для побутового спілкування слів та словосполучень. В Ізраїлі, казали вони, можна обійтися без івриту, знаючи російську чи англійську, поки не зіткнешся з державними органами: поліцією, податковою інспекцією тощо. Якщо бодай трохи знаєш іврит, поліція на тебе, навіть „нелеґала", дивитиметься крізь пальці, та й корінне населення ставитиметься толерантно.

Репатріянти, прибувши до Ізраїлю, відвідують безплатні шестимісячні курси з вивчення івриту. А наймані чужоземні робітники, особливо „нелеґали", осягають ази цієї давньої і найтяжчої для нашого брата-слов'янина мови самотужки. Зі мною в готелі жив земляк з Івано-Франківщини Петро О. Закінчивши курс лікування, він вирішив залишитися, тобто перейти на нелеґальний стан, і годинами просиджував-пролежував з російсько-івритськими розмовниками у руках. Я слухав його монологи й думав, чому ж наші колишні російськомовні громадяни, такі здібні до вивчення івриту, так і не змогли опанувати української? Чому деякі народні депутати і урядовці з українськими прізвищами демонструють себе справжніми невігласами у цій царині? Чому Президент уже сьомий рік чогось очікує? Чому не видасть указу про обов'язковий перехід усіх органів влади, усіх установ на державну мову спілкування? Чому радники не підкажуть Президентові, що найбільше консолідує націю єдина мова? Я дивився телетрансляції засідань ізраїльського кнесету, і жоден депутат з російським чи українським прізвищем та слов'янським обличчам не дозволив собі навіть під час палкої суперечки перейти на звичну та любу його серцю російську.

За студентських часів, за „юних днів, днів весни" я мешкав у гостинних львівських євреїв, які брали з мене за ліжко-місце символічну платню. Самі бідні, а ділилися зі мною останнім шматком хліба. Якогось дня запросили мне на своє свято, вже не знаю – родинне чи релігійне. Один з тостів мене вразив так, що пам'ятаю його до сьогодні. Юнак з характерним семітським обличчям щось дзвінко мовив на ідиш, гості підхопилися з місць, піднесли догори наповнені червоним вином келихи і схильовано гуртом продеклямували:

– Якщо забуду тебе, Єрусалиме, то нехай відсохне права рука моя!

Лише через багато літ я довідався, що то був не тост, а цитата з псалму царя Давида. Так, для кожного єврея, куди б не закинула його доля, Єрусалим – священне місто. Це місто золотого дитинства його народу, символ єврейської державности і єврейської віри. Але і для нас, християн, Єрусалим – священний, бо тут пережив Голгофу і воскресіння Ісус Христос, наш Господь.

З давніх-давен українські прочани топчуть стежку на Святу Землю. У 1106–1107 року побував тут вихідець з Чернігівщини, великий патріот – ігумен Данило, залишивши нам зворушливий опис своєї мандрівки. В Єрусалимі він молився „за всіх князів наших і за всю Руську землю, і за всіх християн Руської Землі". В Єрусалимі та Вифлеємі, в церквах Гробу Господнього і Різдва Христового, до сьогодні зберігаються поставлені ігуменом Данилом „за всіх християн Руської Землі" лампадки. Леґенда каже, що у Великодню ніч, коли біля Гробу Господнього молився ігумен Данило, „чудесно запалахкотіла українська лампадка, а всі інші чомусь не світилися". І що в цю Великодню ніч „ігумен Данило почув тихі ласкаві слова, що дуже нагадували мову ручаю або шепіт вітру в гіллі лісових дерев. Він підніс голову й побачив неземне голубе світло, що м'яко спливало від одягненої в білі шати постаті. Ігумен Данило не сумнівався, що це був Ісус Христос.

Цар Слави говорив до паломника з України:

–Твоя молитва, праведний старче, буде вислухана. Правда, не скоро ще, бо великі гріхи народу та його володарів, одначе прийде день – і вся земля українська злучиться в єдине й запанує любов та згода, та добробут. Твоя лампада, завішена над Моїм гробом, рік-річно буде запалюватися животворним вогнем. Це буде для тебе і для твоїх нащадків знаком, що в серці творго народу не помер Бог..." (Вадим Чечва).

Крім лампад ігумена Данила, в церкві Гробу Господнього є ще й інші реліквії – хрест, подарований Петром Конашевичем-Сагайдачним, плащаниця і арабомовне Євангеліє Івана Мазепи. Свята Земля зберігає й пам'ятки, безпосередньо пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу. Сталін, знищивши в Катині, Києві, Харкові, Сумах цвіт польської армії, 28 вересня звільнив з концтаборів Заполяр'я рештки, щоб вони, вибравшись через Каспійське море до Палестини, влилися в ряди польської армії генерала Галлера і виступили проти Гітлера.

Для в'язнів-українців, членів ОУН і громадян вже неіснуючої польської держави це був єдиний шанс вирватися зі сталінського пекла. І вони, видавши себе за поляків, греко-католицького віросповідання, скористалися цим єдиним шансом. У польському війську українці трималися осторонь – спільно, за українським звичаєм, святкували релігійні свята. Вадим Чечва у книжці „Голгота" (США, 1979) називає деякі українські прізвища вояків польської армії генерала Галлера, це – колишній підстаршина полку Чорних Гайдамаків УНР Олександер Труш, капрал зі Станиславова (тепер Івано-Франківськ) Ярослав Сем'янів, підхорунжий-львів'янин Дизьо Терлецький, стрільці волиняк Іван Ковальчук (Ізо-

вський) та Олександер Мостовий з Підгаєць, що на Тернопіллі, брати-гімназисти Борис та Богдан Стеркачі з Гуцульщини, Вадим Чечва з Бойківщини, Андрій Пилип'як (Петро Луців) з Підлисся, що на Львівщині, Микола Устименко з Великої України, волиняки Михайло Кліщук та Микола Коляда (замордовані єврейськими повстанцями разом з 25 польськими жовнірами). Обмежуючи себе у найнеобхіднішому, вояки-українці зібрали гроші на пам'яткову таблицю з білого мармуру, півтора на один метр. В горішній таблиці майстер викарбував тризуба, а під ним з лівого боку – напис: „Пречиста Діво, Мати нашого краю, вимоли в Сина свого одність і волю для українського народу". Внизу підпис: „Українці-жовніри по дорозі до батьківщини. Єрусалим, І. XI 1943".

Ще одна деталь: хоч цю пам'яткову таблицю Вадим Чечва та греко-католицький священик вмурували в стіну церкви св. Анни значно пізніше, але датували таблицю днем 1 листопада – на честь Листопадового зриву 1918 року.

Українські вояки вписуються до Української палестинської громади, яку тоді очолювали підполковник УНР, голова Союзу українців Великої Британії на Далекому Сході Павло Базилевський та підполковник УНР, колишній представник гетьмана Павла Скоропадського в Москві Олександер Пожар. І це стало останньою краплиною, що переповнила чашу терпіння польської служби безпеки, так завної „двійки". Українських вояків, замість відіслати разом з іншими на італійський фронт, заарештовують і запроторюють до концентраційного табору в місті Лятрунь під Єрусалимом...

У 1948 році Вадим Чечва та члени Української палестинської громади на місці цитати зі Святого Письма „в рутенській мові" вмуровують у стіну церкви св. Анни „цеголку" з написом сучасним українським правописом, „Володимировим тризубом" угорі і словом „Україна" внизу.

Того ж 1958 року Вадим Чева та греко-католицький єпископ Іван Бучко вмуровують у стіну церкви „Патер Ностер", що на Оливній горі, керамічну плиту з текстом молитви „Отче наш" українською мовою – в інтерпретації видатного українського церковного і культурого діяча та вченого-мовознавця і теолога Івана Огієнка.

В Назареті, де провів свої дитячі роки Ісус Христос, стіну однієї з найвеличніших святинь оздоблює мозаїчний триптих під спільним гаслом українською мовою: „Пресвята Богородице, молися за Твій український народ".

...

Впродовж багатьох століть євреї не могли мати землі, їх змушували займатися корчмарством, дрібною торгівлею, жити в малих містечках. І витворився міт, нібито євреї не здатні до землеробства. Народ незалежного Ізраїлю розбив на друзки цей міт. Сьогодні , за показником річного прибутку на душу населення, що становить 11 тис. дол., Ізраїль належить до двадцяти найрозвиненіших у промисловому розумінні країн світу. Особливо великих успіхів держава домоглася у виробництві наукомістких товарів на засадах власних наукових винаходів. Ізраїльська промисловість уже сягнула світового рівня в галузі медичної електроніки,

аґротехніки, телекомунікацій, промислової хемії, комп'ютерного обладнання і в обробі алмазів. Ізраїльська індустрія діямантів продукує близько 80 відсотків світових поставок малих шліфованих каменів, більшу частину яких становлять діяманти, що використовуються дла прикрас. 40 відсотків усіх діямантів шліфується в Ізраїлі, що робить його значним світовим центром цієї галузі.

І все ж найбільша гордість ізряїльтян – сільське господарство. До 1948 року, тобто до проголошення незалежности, лише невеликі смужки землі біля Назарету, Вифлеєму і понад узбережжям надавалися до хліборобства. Розповідаючи про своє перебування на Святій Землі, Вадим Чечва писав: „Каравана військових, тягарових авт минала дику кам'янисту пустелю Зайордання і в'їздила в країну штучних оаз. Ми були на Святій землі. Зір із насолодою упоювався розкішшю зелених помаранчевих гаїв, біленьких милих домиків та веселчаними бризками водяних вітрячків для орошування піль.

Ба, і вид людей тут зовсім інший! Не кажу вже про европейських жидів, але й араби тут – не ті, що в Іраку, Сирії, Лівані чи Зайорданні. У тих недовірливий, злодійкуватий погляд, а в цих – погідний, привітний, а навіть веселий. За нами не бігла так, як в Іраку, брудна та обдерта арабська дітвора і не кричала „містер, бакшиш". Скрізь помітне тут засвоєння европейської культури.

Минали ми оголені арабські села, з брудними бездахими ліп'янками та кам'яними дімками, проїздили крізь деревами стінені, затишні жидівські колонії-мошави та збірні оселі-кібуци – жидівські колективні господарства. Скрізь по полю кипіла праця. В очі впадає дивний контраст. Мабуть, ніде такого не зустрінете. Ось на жидівській землі моторовий плуг крає поспішно по кілька скиб, а тут же біля нього, на арабській – повільний араб, мугикаючи східню меланхолійну пісню, поганяє спільно запряжених осла і корову та сохою ворушить землю. І таке стрінете скрізь і в усьому...". Вадим Чечва писав ці рядки у 1947 році, ще до проголошення Ізраїлем незалежности та початку кривавих арабсько-ізраїльських воєн.

Коли моє лікування у клініці „Санус" добігало кінця, у басейні мою увагу привернув незґрабно витатуйований семизначний номер на лівій руці одного з пацієнтів. У їдальні нам довелося сидіти за одним столом. Слово до слова, і ми стали майже друзями. Він родом з Білорусі, три роки сидів в Освєнцімі. Врятувався втечею і в 1948 році став громадянином Ізраїлю. Брав активну участь в усіх ізраїльсько-арабських війнах. Демобілізувавшись, працював бухгальтером в одному з кібуців. Тепер – на пенсії, отримує 1000 дол. щомісяця. На мій недовірливий погляд відповів:

– Для вас ця сума здається фантастичною, адже ваші пенсіонери отримують тільки 15-долярові пенсії. Але нашій державі – вже 50 років, а вашій – тільки дев'ять. Ми також починали з нічого, та ще й під музику фронтових канонад. Мертве море та його околиці називають „громовицею Божого гніву", а ми повернули Божий гнів на милість. Не було на узбережжі санаторіїв, клінік, готелів, а піщана пустеля народжувала, та

й то де-не-де, лише верблюжу колючку. Сьогодні ж, – він кивнув на „шведський стіл", завалений різноманітними овочами та садовиною, – це все вирощується на полях довколишніх кібуців та мошав.

Я слухав свого співрозмовника, а перед очима пропливали наші напівзруйновані, напівроскрадені колгоспи та радгоспи. Я бачив укриті снігом – не сотні, а тисячі гектарів невикопаних цукрових буряків та картоплі, незібраних кукурудзи і соняшника...

...

Останній день мого перебування на узбережжі Мертвого моря був освячений таким довгожданим (впродовж останніх років на цю землю не впало з неба жодної краплі!) дощем. Шофер-араб весело мугикав якусь пісеньку, а я прощально дивився на Мертве море...

За вікнами нашого автобусика на місячні пейзажі Юдейських гір накладаються час від часу крихітні пальмові садочки, виноградники і помаранчеві сади, клаптики обробленого ґрунту, всуціль укриті поліетиленовою плівкою...

До вершини найстрункішої і навищої гори зруйнованим ластів'їним гніздом туляться руїни фортеці – ровесниці Ісуса Христа. Це її захисники, в науку прийдешнім поколінням багатостраждального єврейського народу, воліли вмерти вільними людьми, аніж бути чужими попихачами.

А ось пропікають душу очі печер, у яких дві-три тисячі років тому єврейські пустельники-любомудри сперечалися з Богом. Ці печери бачили і чули Ісуса Христа...

Ігумен Данило так стужився за рідним краєм, що дивлячись на тутешні пальми, бачив придеснянські верби, а перед моїми очима – свіжовикопана, ще не засипана могила моєї матері... Завглибшки 1.7 метра. Лише на такій глибині копачі, крізь масний кіровоградський чорнозем добралися до глини, щоб за місцевим звичаєм у ній поховати небіжчицю...

Згідно з Біблією, думав я, єврейський народ – обранець Бога. Але чому тоді Господь нагородив свого обранця безкраїми та безплідними пісками? А нас, українців, – найродючішими, найблагодатнішими чорноземами? Мабуть, і ми також Богом обраний народ, адже при теперішній бідності залишаємося казково багатими. Рано чи пізно випомпує людська захланність з надр земних нафту, газ, видасть „на гора" останню тонну вугіля, а рахманний чорнозем, наша Свята Земля, ЖИТИМЕ!

Айн-Бокек – Київ

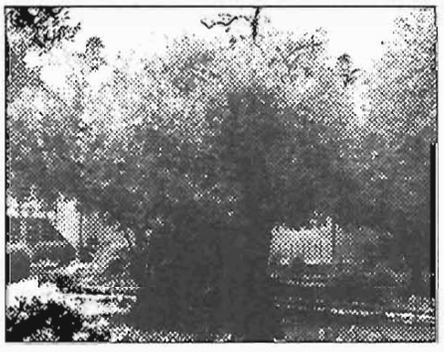

Цьому дереву у Гетсиманському саду– 2000 літ.

Олена ВАСКОВСЬКА

В ЕРУСАЛИМІ

І знов я прийшла до Голгофи, за місто:
подруга, рабиня, дружина, невіста,
щоб знову спочатку переживати:
я жінка кохана, дочка я, я мати...
Стою непорушно... Дочка я чи мати?
Що значать ці миті, сторіччя і дати,
коли все живе, ніби це було вчора,
так само ішли тоді всі на цю гору.
Одна не змінилася тільки картина –
Розпинає люд Божий та й Божого сина...
Як просто на Господа руку підняти...
Стою скам'яніла – дружина чи мати?
Дивлюся – й не можу ніяк надивитись,
й не можу нікуди від цього подітись,
І знаю – усе це навіки, навік,
Слова Заповіту – основа і лік,
Геть усе промине, все зів'яне, що квітло,
Вічний хрест, вічний хрест
й на хресті – наше Світло,
Й марно очі і серце від цього ховати –
Голгофа з розп'яттям стоїть на заваді.
Хто це вже забув або й іншим порадив,
Чи ж Юда – єдиний, хто Господа зрадив?
Рояться думки, й кожна з них така бідна,
усі ми – убогі, усі ми – негідні..
Живу, бач, співаю, сміюсь... А картина
одна перед зором – Голгофа, хрест Сина...
І хто я – не знаю й не буду я знати:
подруга, рабиня, кохана чи мати?

З російської переклав Петро Часто

Богдан ЗАЛУГА

УКРАЇНЦІ У ШВЕЦІЇ

Швеція – держава-королівство. Розташована у східній частині Скандинавського півострова. Межує з Норвегією та Фінляндією. Крім „тисячі озер“ і архіпеляґу, володіє ще двома великими островами у Балтійському морі. Державний устрій – конституційна монархія. Король – Карл Ґустав XVI.

Населення, за переписом 1997 року, – 8.9 мільйона осіб. Приблизно 13 відсотків з них – еміґранти, які прибули до цієї країни після Другої світової війни.

Хоч Швеція не має безпосердніх кордонів з Україною, проте ці обидві країни мають багато спільних сторінок історії. Вже з давніх-давен маємо докази про торговельні, а також загарбницькі походи варягів. Вони, на думку вчених, відіграли значну ролю у творенні зародку нашої держави – Київської Русі. Варяги утримували зв'язки з Києвом ще від VII–IX століття. Дехто навіть припускає, що сама назва Русь походить зі Скандинавії. Принаймні деякі факти спонукають так думати. Наприклад, чимало варягів походило з району у Швеції, який називається Русляґен, де місцевості Бірка і Сіютіна були центрами поселень. Фіни називають Швецією Руотсі. Варяги мали своє коріння у декількох скандинавських країнах – у Данії, Ісляндії, Норвегії і Швеції. Данські, ісланські і норвезькі варяги ходили походами на захід – в Англію, Ірляндію, Західню Европу.

Походи варягів як у західньому, так і східньому напрямі мали подвійну мету – торговельну і загарбницьку. Варязькі сліди залишился не тільки в Англії та Франції, але навіть в районах Середземного моря. Деякі історики доводять, що варяги через Ісляндію переправлялися на американський континент: мовляв, варяг Лейф Еріксон прибув до Америки в 1000 році. Доказом цього є певні рядки у шведських літописах і саґах.

Походи варягів у південно-східньому напрямі проходили Дніпром у Візантію – „шлях варяг у греки“, до Константинополя, який вони називали Міклаґорд.

Одним з джерел про варязькі походи є Літопис нашого Нестора. Якщо заторкувати тему мовних впливів, то слід згадати, що в українській і шведській мові є багато слів спільного походження. Приклади: власні імена Вальдемар – Володимир, Гельґа – Ольга, ґорд – город, серк – жіноча сорочка, букстав – буква, чірка – церква, сабель – шабля, скрін – скриня. І багато інших.

Перші зв'язки України зі Швецією почалися ще за варязьких походів у Візантію. Знайдені у місцевостях Сіютіна й Бірка монети та предмети щоденного вжитку вказують на безпосередні зв'язки між нашими країнами.

Зокрема про ці зв'язки промовисто свідчать так звані „рунстени" – кам'яні могильні пам'ятники.

Візантійський цісар Константин VII на сторінках своєї книги „Як керувати імперією" подає інформацію про діяльність варягів у Київській Русі приблизно з 900 року. Відтак літописець Нестор у „Повісті временних літ" (1100 р.) стверджує, що варягів запрошували до Київської Русі допомагати замирювати київських князів, котрі любили сваритися, як і теперішні українці.

Є декілька правдоподібних версій. Одна з них – про князя Володимира Великого, який нібито через чергові міжусобиці якийсь час перебував в еміґрації у Швеції. Якщо це правда, то виходить, що наш князь Володимир Великий був першим нашим політичним втікачем у Швеції.

На початках українсько-шведські зв'язки, зокрема у IX стілітті, мали характер економічно-загарбницьких.. Згодом вони, розвиваючись, дійшли до тісних династичних взаємин. Син Володимира Мономаха Мстислав Гарольд одружився, скажімо, з Христиною, дочкою шведського короля Стенкіля, а князь Ярослав Мудрий взяв за дружину дочку короля Швеції Оляфа Шитконунґа – Інґеґерду. Її портрет-ікона зберігається в розписах Софійського собору, закладеного її чоловіком. Молода княгиня забажала прийняти православну християнську віру і при хрещенні їй дали ім'я Ірина. Досі в Києві, поблизу Софії, є вулиця, названа в її честь Іринінською.

У державному архіві Швеції, як також у воєнному архіві задокументоване листування Богдана Хмельницького зі шведським королем Ґуставом X.

Перша українська політична еміґрація у Швеції була наслідком Полтавської битви. Це були козаки на чолі з гетьманом Пилипом Орликом, які прибули до Швеції в 1715 році. Серед них було декілька козацьких старшин високого рангу. Син гетьмана Пилипа Орлика, Григорій, здобув освіту в Люндському університеті Швеції.

У 1997 році, коли Українська Громада у Швеції відзначала своє 50-річчя, у місті Крістіянштаті, на будинку, де проживав Пилип Орлик, було встановлено пам'ятну дошку на його честь.

Також відомою особою з України, що поселилася в Швеції у XVIII столітті, була Ганна Войнаровська-Мирович. Як компенсацію за велику суму грошей, яку позичив її чоловік королеві Карлові XII, вона дістала замок і острів Тиннельсе, де прожила з дітьми усе своє життя.

Під час Першої світової війни вийшла у Швеції брошура Цегельського, депутата австро-угорського парляменту, під назвою „Шведи і українці". Як відомо, Швеція і в Першій, і в Другій світових війнах зберігала невтралітет. У роки Української Народної Республіки Україна мала невеличке представництво у Стокгольмі. Одним з його секретарів був Осип Майданюк, професор малярства і історії мистецтва у Львові. Коли російська армія увійшла в Галичину, царський уряд засудив його до смертної кари, однак студенти допомогли йому втекти до Швеції. Там він заснував фундацію для мистців. Твори О. Майданюка зберігаються у музеях США і в Художній академії у Стокгольмі.

Слід згадати одного з найвидатніших співаків Стокгольмської Королівської Опери – тенора Модеста Менцинського. Він помер і похований у

Стокгольмі в 1935 році. Він був також засновником школи співу у Швеції. Рояль, на якому грав М. Менцинський, його внук, Ганс Менцинський, подарував музеєві Соломії Крушельницької у Львові.

Під час так званої „зимової війни" між Фінляндією і Совєтським Союзом у фінський полон потрапило багато вояків-українців. Це спонукало Організацію Українських Націоналістів утворити в Герльсінках українську репрезентацію, яку очолював Богдан Кентржинський. Саме тоді він видав свою книжку „Правда про Україну". На жаль, помер він у молодому віці. Тепер його історична книжка про Івана Мазепу готується до видання українською мовою.

Нова хвиля іміґрації прибилася до берегів Швеції під кінець Другої світової війни. Втім, відразу дві хвилі. Одна – зі східнього напрямку, з Фінляндії, а друга – з південного, з Европи. З Фінляндії прибули до Швеції так звані „куркулі" та їхні родини. Це були селяни, переважно з Херсонщини. Під час насильної колективізації на селі тих, кого не виморили голодом, силоміць вивезли на північ, до Карелії, недалеко фінського кордону. Там їх викинули з ешелонів просто в сніг. Дали сокири і пили та наказали будувати „щасливе радянське життя". Під час „зимової війни" 1939 року фінські війська захопили ці території, і наші земляки потрапили у фінський полон. Як відомо, ця війна скінчилася поразкою Фінляндії. Умови капітулювання були жорстокі. Крім великих відшкодувань. Фінляндія зобов'язана була „репатріювати" в Совєтський Союз усіх так званих „воєнних злочинців" і всіх громадян СССР. В це число входили й наші „куркулі", їхні родини і полонені червоноармійці. Все ж багатьом з них пощастило дістатися до Швеції.

Незадовго перед, а особливо після капітуляції гітлерівської Німеччини велика кількість в'язнів фашистських таборів і „остарбаренів" прибула до Швеції. Між ними було чимало наших земляків. Під впливом московської пропаґанди, яка таврувала нас як „фашистських коляборантів", не всі признавалися українцями. З переміщеними особами, які прибули до Швеції у „білих автобусах" графа Бернадотте, траплялися у Швеції прикрі інциденти. Були випадки побиття і навіть убивства українців – як пімста за „співпрацю" з німцями. Деяким нашим землякам пощастило прибути до Швеції різними довкружними дорогами – з Югославії, Австрії, Польщі.

У травні 1947 року зійшлося декілька українців у Стокгольмі і створили своє об'єднання під назвою Українська Громада. Згадаю активістів : Кирило Грабар, Тееодор Гивель, Петро Горват, Василь Дехтяр, Герасим Іванків, Богдан Кентржинський, Григорій Кіх, Корній Лисенко, Лайшло Лисенко, Олесь Лозовий, Яків Пікулик, Микола Пузир, Григорій Пукало, Рома Рудник, Богдан Скобович-Околот, Василь Стасюк, Іван Страшко, Валеріян Федорчук, Степан Чупак. Першим головою УГ був Валеріян Федорчук.

Деякий час ми видавали квартальник „Скандинавські вісті", на жаль, останніми роками він уже не виходить з технічних причин.

Життя у післявоєнні роки для українця-втікача у західньоевропейських країнах було нелегке. Совєтська пропаґанда шалено працювала: все, що не вкладалося в межі ідеології „новоґо совєтского чєловєка",

оголошувалося „буржуазним націоналізмом“. А західні демократії просто в рот зазирали Москві. В тому числі і Швеція.

Аж тепер, після розпаду совєтської імперії, у Швеції відбувається „моральна чистка“. Деякі історики гостро засуджують офіційну політику „невтральної“ Швеції. На світло Боже виходять факти, які демаскують і невтралітет країни, і її „гуманітарну мораль“. Один з таких непривабливих фактів: Швеція видала назад у Совєтський Союз інтернованих вояків з Балтійських країн, які боролися за свободу свох держав. Усі вони загинули в совєтських ґулаґах.

Щодо наших земляків, які шукали притулку у Швеції, то їм часто доводилося вирушати в інші країни, бо Швеція не приймала їх.. Ще один факт. Коли в Римі у 1966 році святкували 1000-ліття християнства в Польщі, вибралося туди багато польських громадян, Між ними було понад тисяча українців. Близько 600 наших прочан, переважно студентська молодь, не повернулися назад у Польщу, а залишилися по дорозі в Австрії. Австрія усіх не могла прийняти, бо втікачів була багато, крім наших. Тоді наша Українська Громада звернулася до шведського уряду з проханнам про політичний притулок бодай для частини тих українців з Польщі. Відповідь Швеції була неґативною.

У період між 1970 і 1990 роками більш ніж у двадцяти випадків наших громадянам довелося шукати притулку в інших країнах, бо Швеція відмовлялася прийняти їх.

У цьому зв'язку з вдячністю слід згадати нашу співпрацю з Конґресом українців Канади. Завдяки його допомозі нам вдалося відвернути „репатріяцію“ приблизно 20 осіб, яких мали видворити зі Швеції в СССР або у Польщу.

Після заснування у 1947 році Української Громади стали утворюватися різні льокальні організації, було відкрито Український інформаційний центр, в якому працювали Богдан Кентржинський, Юрій Борис і Богдан Залуга. Активно діяв Український академічний клюб, який об'єднував наших студентів.

Знання шведів про Україну на той час було мізерне. Втім, не набагато змінилося й сьогодні, хоч були події, коли нас не могли не помітити. Одна з них – святкування в Люндському соборі 1000-ліття хрещення України-Русі. Люндський собор – це те саме, що в Києві Софія.

Щодо релігійного нашого життя, то можемо гордитися нашою „згодою“: своєї церкви не маємо ніякої. На великі свята запрошуємо по черзі православних і греко-католицьких священиків.

Декілька останніх років у трьох університетах Швеції стали вивчати українську мову: в Люнді, Стокгольмі і Упсалі.

В останні роки кількість українців у Швеції трохи зросла, що позитивно впливає на діяльність Української Громади. Вона активніше співпрацює з усіма нашими організаціями в західній діяспорі і є членом Европейського Конґресу Українців.

Стокгольм

VI. ЖИТТЯ ПРОЖИТИ – НЕ ПОЛЕ ПЕРЕЙТИ

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

МАМИН ДЕНЬ

Восени 1995 року життя моєї мами швидко згасало... Вранці я приходив до її помешкання, щоб дати мамі поїсти, вибрати попіл з груби, принести води від вуличної колонки, яку поставили серед монастирського двору замість засипаної джерельної криниці, вилити вміст помийного відра до ями, викопаної ще з осені в садочку, нагодувати обох кішок і вислухати прохання подивитися до поштової скриньки. Скринька була причеплена разом зі скриньками сусідів, щоб листоноші Тамарі Рибак було легше розкладати листи. Листоноша мала прийти опівдні і сніг біля скриньок був ще незайманий, лише вкритий сірим пилом з довколишніх комінів.

Доки я ключиком відчиняв і знову зачиняв порожню скриньку, яка відчинялася і без ключика, біля хвіртки з'являлася мамина сусідка Лілька Саратовкина. Місяць тому вона повернулася з примусового лікування від пияцтва і тепер щоранку просила в мене двадцять тисяч купонів на вино. Вона говорила, що їй на ліки треба... І я давав, намагаючись не вдихати тяжкий сморід її тіла...

Я говорив мамі, що скринька порожня, і сідав на кілька хвилин для розмови. Раніше наші бесіди дратували маму, тому що я говорив про різні неподобства у нашій партійно-номенклатурній країні, а мама закликала мене до мовчання, бо тепер і стіни чують. Вона пережила десять молодих років в бараку сибірського табору і не зичила мені такого випробування. Сибірський барак був напівземлянкою, його підсліпуваті віконця, затулені шматтям, стирчали понад самісінькою мерзлою землею, що лише додавало жінкам пригнічення. Сибірські жінки вважали себе скривдженими, бо хіба була злочином те, що Оленка Євтушенко з китайського Харбіну повернулася до СССР, артистка Зента Прієде співала на своїй землі латиських пісень, а Віра Новак покохала словака, котрий служив у вермахті? Але мама вважала себе винною в тому, що видрукувала вірш про Україну в українській газеті, бо та газета виходила за німців, а німці були ворогами... Після звільнення мама не хотіла подавати на реабілітацію і я був змушений сказати, що це потрібно передовсім для мене, щоб не чіплялися. Врешті, це було правдою...

Повертаючись з Сибіру, мама попросила табірне направлення до Чер-

кас, де її кузинка Павла мала просторий будинок. Кузинка була дружиною генерала, тому не зраділа появі скомпрометованої перед владою родички. Але в Черкасах мила посуд в ресторані на річковій пристані ще одна родичка - Настя. Її чоловік Олімпій був рідним братом маминого тата Саватія і Павлиного тата Сергія. Олімпія розстріляли у 1938 році в Ростові, бо він 20 років раніше служив у війську Петлюри. Настя наймала куток і пустила маму до себе. Згодом мама влаштувалася полоти городи місцевого педагогічного інституту, звідки за старанність її перевели доглядати за кролями, мишами та іншою живністю, що служила за навчальний матеріял для студентів того інституту. Мама жила біля кролів, але, побоюючись, що її звідти виженуть, написала листа до Павла Тичини, котрий міг пам'ятати її з передвоєнних літературних публікацій, а тепер займав високу посаду в Києві.

За маминим листом до Черкас приїхав зі Спілки письменників драматург Василь Минко, який був саме на вершині слави, тому що його сатирична п'єса «Не називаючи прізвищ» після смерти Сталіна йшла в усіх театрах, потішаючи глядача незвичною критикою столичної номенклатурної родини. Василь Минко прийшов до ректора педагогічного інституту Олександра Тканка з проханням, щоб той показав йому мою маму. Ректор був не тільки кандидатом історичних наук, а й Героєм Радянського Союзу, тому виявив пильність і сповістив про гостя в місцеве управління КДБ. Молодик в цивільному, який прийшов звідти, зажадав від приїжджого документи. Письменник страшенно обурився, але показав своє посвідчення, що викликало переляк Тканка, який уявив собі, що може потрапити до наступної сатиричної п'єси. Потіхою для студентів в коридорі був розгніваний Минко, за яким біг, перепрошуючи, блідий від хвилювання Тканко. Але мамі дали кімнатку в колишньому монастирі на околиці міста й вона відтоді вважала Тканка своїм благодійником.

Останніми тижнями я вже не починав політичних розмов з мамою, бо й Україна стала незалежною, і у мами в голові паморочилося. Вона розповідала, наприклад, що минулої ночі заблукала за містом, у Соснівці, й ночувала на фермі, де доярками були ув'язнені дівчата, які гостинно прийняли маму. Дорогою вона залишила на галявині нотатник з своїми новими віршами і просила його привезти.

За сибірські поневіряння мамі після реабілітації виплатили 150 тисяч карбованців державної компенсації, за яку внаслідок інфляції українського купона не можна було купити й буханця хліба, але мама цього не знала і тішилася, що після її смерти я матиму гроші на прожиття. Маму прикріпили до спеціялізованої крамниці, де раз на місяць можна було купити вареної ковбаси, крупів, олії... Чекати у черзі тієї крамниці було обтяжливо, тому що раніше тут купували харчі лише учасники останньої війни, а тепер до них додалися реабілітовані в'язні сталінського режиму, яких ветерани вважали ворогами народу. Чвари у черзі не вщухали.

Свою останню осінь мама зустрічала зі страшенно спухлими ногами. Щось зіпсувалося в її тілі і рідина накопичувалася в ногах. Я попросив дільничну лікарку Тамару Федорівну покласти маму до лікарні. Тамара

спохмурніла, бо старих і надто хворих до лікарні не брали, але вирішила, що то я хочу перепочити від щоденних турбот і пообіцяла поговорити з головним лікарем. Головний лікар на її прохання підписав направлення, а я попросив приятеля, який мав авто, відвезти маму до лікарні. Лікарня містилася серед лісу в кількох глиняних мазанках, пізніше обкладених цеглою. Раніше тут був протитуберкульозний санаторій, але після зменшення захорювань на туберкульозу (допоміг американський пеніцилін) санаторій перетворили на лікарню. В крихітних кімнатках лежало так багато людей, що між ліжками треба було протискуватися. За потребою хворі повзли до спільної вбиральні у коридорі. Лікарка подивилася на маму і сказала, що її не можна тут залишати, бо вона може померти, а це зіпсує статистику смертности у їхньому відділенні. Я сказав, що мама торік вже була в цій лікарні і лікар Володимир Дума спромігся вигнати рідину з її ніг.

- Але тепер Володимир Іванович у відпустці, - заперечила лікарка, проте запитала, чим її колега лікував маму. Я прочитав зі завбачливо прихопленого папірця назву ліків і моя співрозмовниця сказала, що спробує допомогти, якщо я дістану такі ліки. Я помчав до Тетяни Петрівни. Вона мала знайому в аптеці підприємства, яке вже стало акційним і тому розгортало підприємницьку діяльність. Донька Тетяни Петрівни вчилася в університеті і проходила під моїм началом журналістську практику, тож можна було послатися на мою участь у навчанні Ірини. Того ж дня я дістав потрібні ліки . Я поклав ліки перед лікаркою, яка саме вела тривалу телефонну розмову, і пішов до дверей. Надто голосний вигук примусив мене зупинитися. Я обернувся і побачив, що нічого не сталося: просто лікарка прочитала на пакетику ціну доставлених ліків.

- Ти знаєш, скільки тепер коштує (тут вона вимовила назву, котру я тепер, без папірця, забув)? Вісімсот тисяч!

Проте мої ліки не допомогли, бо мама не мала сили дістатися до вбиральні, а це дратувало санітарку і лікарка зажадала, щоб я забрав хвору додому. Коли ми їхали містом, мама сказала, що не сподівалася ще раз подивитися на Черкаси.

Шкіра на її ногах вкрилась виразками і рідина сочилася назовні, тому мама вдома лише сиділа, тримаючи ноги на ослоні. Я спершу пробував замотувати її ноги в ганчірки, але від цього було тільки гірше і я обмежився тим, що змащував виразки «зеленкою». Тимчасом начальник обласного управління освіти Анатолій Кузьмінський, дізнавшись від мене про маму, видав за казенні кошти мамину поетичну драму «Утоплена», написану за баладою Тараса Шевченка. Він особисто привіз мамі кілька книжечок і бананів. Кузьмінський дуже сподобався мамі, бо говорив українською мовою і був чемний. На прохання мами я розіслав ті кілька книжечок до її знайомих, послав і до львівського театру, і тепер вона чекала на листи - відповіді. Банани, які мама назвала «пальмовими ковбасками», невдовзі зникли. Можливо, ними спокусилася Лілька...

Мамі дуже боліло, що ніхто не озвався на її книжечку і вона мала підозру, що я її книжки не відіслав. Мені ніколи було виправдовуватись, бо

я саме переживав процес заміни одного з вікон її кімнати. Вікно спорохніло від часу і тепер розсипалося саме перед настанням зими. Замовити нове вікно було ніде і я вже був у відчаї, коли стався прикрий випадок на моїй роботі. Я працював на радіо і щочетверга вів передачі у «живому етері» - для мене і слухачів то була нечувана новина, котра усіх вабила. Під час передачі зателефонував чоловік, котрий почав лаяти свого директора негарними словами. Я був змушений вимкнути телефон. Наступного дня обурений чоловік приїхав на радіо з'ясовувати взаємини зі мною, але мені вдалося його заспокоїти. З'ясувалося, що він теж колишній політв'язень і тепер працює в столярній майстерні.

- То може ви зробите вікно для моєї мами? - пішов я навпростець зі своєю бідою.

- Чому б ні? - посміхнувся столяр. - Двісті тисяч купонів і можете завтра забрати..

Тепер я мав не тільки нове вікно, а й дерев'яну приставку, яка перетворила звичайний ослін на сідало вбиральні. Я пересаджував маму на ослін і вона сиділа над відром, мов королева на троні...

В листопаді мама вже не сприймала реальности... До скриньки я вже не ходив. Її ноги стали суцільною раною. Йдучи від мами, я відвідав в сусідньому будинку Віталія Меметова, який просив мене дістати перелік колишніх назв кримських поселень. Віталій був кримським татарином і хотів зробити для тата мапу старого Криму з назвами, які було змінено за наказом Сталіна після вивезення татар. Його батько теж був кримським татарином, але був також і фронтовим льотчиком, тому його не репресували разом з іншими. У молодого ще Віталія відняло ноги, то батько купив йому супутникову антену і тепер сусіди заходили до хлопця подивитися закордонні новини. Я застав у Віталія чоловіка, який виявився головним терапевтом нашого району. Почувши мої нарікання на мамині виразки, він звелів мені ранку зайти до аптеки, де на моє ім'я будуть виписані потрібні ліки. Я перепитав, чому мені їх не порадила дільнична лікарка, але головний терапевт пояснив, що коштовні ліки заборонено призначати хворим, які не можуть за них заплатити. Ліки й справді виявилися дуже корисними, виразки вкрилися корою і почали засихати, але було вже пізно...

Першого грудня вранці я порався біля груби. Осіннє листя, падаючи з старого клена, заткнуло комина і мені довелося лізти з тичкою на дах, щоб пропхати листя глибше у комин. Мама раптом почала тривожитись, що столяр на вулиці робить їй домовину з гнилих обаполів і вона випаде, коли її опускатимуть в могилу. Я вийшов на ґанок і, повернувшись, заспокоїв маму, що уявний столяр поставив міцнішу дошку на боковину труни. Опісля я пішов до свого дому.

Опівдні до мого помешкання зателефонував Анатолій Кузьмінський і сказав, що він провідав маму Василя Симоненка і мою. Ганна Федорівна почувається добре, а в моєї мами пульс зникає...

Коли й прийшов до мами, вона вже померла. Я приніс саморобний електричний пристрій до нагрівання води і заходився готувати маму в

останню дорогу. Мама заздалегідь приготувала валізочку з ношеним, але ще придатним вбранням. Там було й дзеркальце, котре я мав на хвилю прикласти до її уст, бо мама дуже боялася, щоб її не поховали у летаргічному сні. Пізно увечері зайшла сусідка Оксана і запитала, чи я не можу подарувати їй мамин ослін. Я пообіцяв віддати після похорону. Мама лежала на канапі строга, гарна... Смерть стерла з її обличчя сліди обтяжливого повсякдення і воно стало шляхетно витонченим. Того ж вечора я зателефонував до головного терапевта і попросив допомоги з довідкою про смерть, бо завтра буде субота і в поліклініці працюватиме лише черговий лікар... Наступного дня медична сестра, минаючи довгу чергу, винесла мені необхідну довідку і я пішов до похоронного бюра замовляти місце на цвинтарі, жалібний вінок і стрічку з написом. В бюрі мені видали талони на купівлю у спеціялізованому магазині м'яса на поминальний обід і ритуальних хусточок для учасників похорону. Столяр похоронної майстерні поскаржився на скруту з деревиною, але я сотнею тисяч купонів вдовольнив його нарікання. Ритуальний капусняк і смаженю з картоплею пообіцяла зварити дружина знайомого баптиста Павлика, якому я минулого тижня допоміг на похороні його мами. Коли ми опустили домовину з мамою Павлика до ями, то не змогли зрушити з місця великі замерзлі брили землі, щоб засипати могилу. Я дав цвинтарному трактористові двісті тисяч і він трактором штовхнув брили до ями. Напружений гуркіт мотора заглушив тріск розчавленої труни.

Наступного ранку я прийшов до мами. Зголоднілі кішки сумно дивилися від холодної груби. Я засвітив на столі свічку і почав читати Псалтир. Сусіди зауважили мої сліди на снігу і почали сходитися до мами. Усі вони мали важкі долі, кожен - свою, але саме ці долі звели їх у колишньому монастирі, бо жоден впродовж злиденного життя не спромігся на інше житло. Дехто з них жив тут без обов'язкової прописки, але міліція на це дивилася поблажливо, бо їй було легше наглядати відразу за усіми непевними людьми в «монастирі», ніж шукати їх по усьому місту.

Колишня «остарбайтерка» Оксана поставила у садочку два спокусливі для неї ослони і ми гуртом винесли домовину на вулицю, де я продожив своє читання. Люди зосереджено слухали незнані слова. Я відкрив польський молитовник і пояснив, що мама насправді була польського роду, тому я прочитаю кілька рядків тією мовою, яку покійниця чула змалку. Польську мову люди слухали з тією ж суворою зосередженістю, тільки Лілька почала шмигати носом і витирати сльози... Можливо, пригадала свою маму, нещасну дружину відставного вояка-росіянина, якому теж дали житло в «монастирі», де він щовечора пив разом з жінкою, змушуючи до пиття й малу доньку Лільку. Коли приїхав старий автобус, переобладнаний під катафалк, я оголосив, що після похорону прошу усіх на поминальний обід до мого помешкання.

З коридору ми принесли в мою квартиру стола, який був нічиїм і служив саме для таких обідів, на жаль, досить частих в нашому домі. Дві дошки ми поклали на ослони як сидіння для гостей. Наповнили чарки... Запах гарячої картоплі і смаженого м'яса не переборював важкого смо-

роду давно немитих тіл і брудного одягу моїх гостей, але загальне задоволення панувало за столом, про маму «монастирці» говорили з повагою як про шановну паню, котра випадково опинилася в їхньому, трохи кримінальному кутку, дивувалися тому, що вона мала так багато книжок й усе щось писала, а при нагоді попросили віддати ті книжки і папери їм, бо їх можна і на мило обміняти, і печі розпалювати в цю холодну зиму, адже газети останнім часом знову подорожчали... Я теж випив чарку і відчував вдоволення від гарно проведеного похорону, а також вдячність до гостей за те, що вони прийшли попрощатися з мамою і говорили про неї з повагою. Це таки справді був день моєї мами... Шкода, що її самої вже не було... Коли гості виходили, швець Безпалько, який вдень латав черевики у фанерній будці на розі вулиць Орджонікідзе і Гагаріна, затримався і сказав мені:

- Ваша мама сиділа в Сибіру за Україну, а стрічка на вінку була російською мовою...

Я пояснив, що в похоронному бюрі мені сказали: «А какая разніца?».

- Та й справді, вже її не вернеш, - потішив мене підпилий гість. - Спасибі, що нас покликали...

Рештки мазі до виразок я подарував письменникові-гумористові Костянтину Світличному, у якого безнадійно ятрилася фронтова рана на нозі. За тиждень він зателефонував до мене і запитав, де можна дістати ще такої чудодійної мазі, але я не міг сказати йому правди...

В храмі святому заллюся сльозами,
Хрестом упаду біля брами...
Краю коханий! Земле святая!
Боже! Знову я з вами!
Я поцілую кожну стежину
добре з дитинства знайому,
вічністю виповню ту хвилину:
Боже! Нарешті я вдома!
Хати і рідних більше не маю...
Довкола дроти і солдати...
Боже єдиний! Тебе я благаю,
Не дай у Сибіру сконати...

Це один з віршів, які моя мама писала у таборі – польською мовою, щоб не прочитали наглядачі.

Ольга КУЗЬМОВИЧ

НЕЗАБУТНЯ НЕ ЛИШЕ ТОМУ, ЩО ВОНА – МОЯ МАТИ...

Переглядаючи, вже не вперше, 845-сторінкову, видану Союзом Українок Америки за редакцією Марти Богачевської-Хом'як, книгу про Мілену Рудницьку, зі здивуванням стверджую, як мало відомостей знаходжу у цій книзі про Олену Федак-Шепарович, мою маму, довголітню співробітницю Мілени у Союзі Українок і, без перебільшення, її праву руку впродовж усього періоду між двома війнами.

Ба – більше: дотепер я не знайшла ні в одному жіночому чи загальноукраїнському журналі жодної згадки про неї, за вийнятком двох моїх статтей – „Шляхами многогранної праці" у журналі „Промінь" з 1968 року, і „Чи справді від Мілени до Атени", в „Нашому житті" з 1994 року.

Цього замало, коли взяти до уваги, що вона повною мірою, просто таки самовіддано включилася у працю Союзу Українок у Львові, починаючи від першого з'їзду в 1921 році й аж до розв'язання його польською владою у 1937 році. А останні два роки перед спалахом війни вона входила у провід „Дружин Княгині Ольги" та була членом Міжпартійного Комітету.

Водночас зі щоденною працею в Управі Союзу Українок вона перебрала на себе обов'язки головного редактора газети „Жінка", органу Союзу Українок, і вела його безперервно до лиховісного 1937 року.

Й коли я сьогодні, після сімдесяти літ, з пришвидшеним биттям серця перегортаю збережений американськими українками єдиний річник „Жінки", то не перестаю дивуватися з його надзвичайно високого професійного рівня, з добірного грона співробітників та авторів, з тематики, яка порушувала не лише проблеми жіночого життя і жіночої організації, але й політичні та культурні теми світового маштабу. О. Федак-Шепарович була також однією з головних організаторок Першого жіночого конґресу у Станіславові (1934 рік) та членом його президії. Залишається мені зі здивуванням хібащо плечима здвигнути, бо в Івано-Франківську, коли відзначали 60-річчя цього Першого жіночого конґресу, навіть не згадали імені його організаторки, моєї мами...

Словом, не чекала я, що саме мені, її доньці, яка була чи найзавзятішим ворогом жіночого руху, бо він відволік уваги матері від мене і мав неґативний вплив на все наше родинне життя, – що саме мені доведеться віддати належне людині, яка левину частку свого життя віддала громадській праці...

Вона не тільки від юних літ боролася за жіночу рівноправність, але відчувала і усвідомлювала себе рівноправною з „сильною половиною". Ще в час Першої світової війни вона була однією з перших українок, які постановили собі отримати гімназійну освіту, хоч у Львові тоді ще не було української гімназії, а лише польська. З вибухом війни ця молода дівчина негайно увійшла у склад комітету допомоги раненим і полоненим, а під час боїв за Львів 1918–19 років працює секретарем Жіночої секції Червоного Хреста при Горожанському Комітеті у Львові. У березні 1919 року вона отримує почесний пост відпоручниці Ради Державних Секретарів Західньо-Української Народної Республіки для справ Червоного Хреста, у цій якості відвідує табори українських полонених у Домб'ї та Вадовичах, веде переговори з відпоручником Міжнародного Червоного Хреста у Відні. Цими обов'язками і завданнями вона гордилася до кінця свого життя, а посвідчення від ЗУНР зберігала як найпочесніший документ. Чи ці завдання були такі важливі дла неї, бо вона несла повну особисту відповідальність за їх виконання, чи, може, пізніше довгі роки праці в Союзі Українок – в тіні Мілени Рудницької – її далеко не завжди вдовольняли?

Та гордилася вона не тільки своєю працею в час облоги Львова. Її переживання в роки війни були справді вийняткові для молодої жінки і могли б легко стати сюжетом для пригодницького роману. Як добре, що вона, маючи неабиякий журналістичний хист, описала ті свої пригоди, й вони побачили світ у різних виданнях, збірниках, альманахах. Два з тих споминів, під назвами „З повстанцями" і „В чотирикутнику смерти", появилися в календарі „Червоної Калини". Ці спогади стосуються бурхливих, сповнених небезпек 1919-20 років, які мама провела в Україні разом з батьком, що був старшиною у важливій, ще тоді рідкісній ділянці телефонічного і телеграфного військового зв'язку. Спомини мами як співучасниці пересувань і боїв українських військових частин читаються з великою цікавістю і змушуть дивуватися з цієї молодої жінки, що, залишивши дворічну дитину у Львові, у своєї матері, вирушила назустріч воєнній хуртовині з військовим відділом свого чоловіка, не лякаючись небезпек, боїв, епідемії тифу та всяких побутових незручностей.

Цей відтинок життя належить до найяскравіших – він загартував її дух і поглибив патріотичні почуття та переконання. Втім, усе її життя було однією суцільною великою і цікавою пригодою, якщо загадати, що переживали західні українці між двома світовими війнами...

Повертаючись до СУ, слід ствердити, що саме під впливом Мілени Рудницької мама від 1928 року поринає у вир політичного життя – як член екзекутиви Української Національно-демократичної партії.

Все це вимагало не звичайного служіння, а саме жертовної посвяти, яка забирала від матері усю її енергію і час. І звичайно ж, то була чисто громадська діяльність, без найменшої думки про матеріяльну винагороду. Отже, кожного дня тижня вона від раненька до пізнього популудня працювала у канцелярії Союзу Українок, а суботи і неділі забирали організаційні поїздки по селах і містах Західньої України.

Тим часом Мілена Рудницька, знаючи совісність і міру самопосвяти мами, робила „велику політику“ – як посол до польського сейму, більшість часу перебуваючи у Варшаві, або ще десь за границею. Знала вона добре, що СУ під рукою моєї мами не занепаде.

Так було місяць за місяцем, рік за роком. Пригадую з дуже юних літ, як мама, не маючи кому мене віддати, забирала зі собою до канцелярії СУ, і я гралася чи читала в окремій кімнаті. Не один раз в тих вимушених моїх перебуваннях в домі СУ моїм товаришем в недолі був молодий „Іванчик“ Рудницький – син „пані голови“, і ми з ним чемно намагалися не докучати нашим матерям.

Мати повною мірою звільнилася від тяжких для неї обов'язків щодо мене, коли віддала мене до Інституту для дівчат у Перемишлі, де я й закінчила гімназію. І чи може хтось дивуватися з того, що Союз Українок залишився моїм „ворогом ч. 1“ до пізніх років життя, – аж коли я сама, з власного досвіду зрозуміла, як може поглинути людину громадська діяльність.

Та все одно до СУ маю на серці тихий жаль, що ніколи наші теперішні дівчата – ні в Україні, ні тут, на землі Вашінґтона, – не згадали моєї мами як однієї зі стовпів жіночої української організації. І тоді спадає мені на гадку й таке нечемне запитання: скільки б спромоглася зробити Мілена в галузі жіночого руху, якби не мала такої вірної „правої руки“, якою була моя мама?

Та це лише моє особисте запитання... З матір'ю я ніколи не говорила на цю тему й ніколи не відкрила перед нею свого жалю за моє дитинство, перебуте у передсінку Союзу Українок.

Одначе тепер я розумію її: діяти для неї означало жити. Тому вона знайшла час і сили ще й для підпільної діяльности в Організації Українських Націоналістів, завдяки її дружнім стосункам з чоловіками обох її сестер – Євгеном Коновальцем і Андрієм Мельником. Хоч вона завжди підкреслювала, що формально не належить до ОУН, насправді протягом довгих років була інформована про всі події і втаємничена у всі пляни організації. Її спомини і записки з тих часів зберігаються у моєму особистому архіві, і деякі з них мають загальнонаціональну історичну вартість. На жаль, і цими вартісними, з погляду нашої національно-визвольної боротьби, документами, ніхто чомусь не поцікавиться з увагою, на яку вони заслуговують.

Тому я й не дуже тепер дивуюся, що в останні роки свого життя вона свідомо ізолювала себе від українського громадського життя, перейшовши добровільно жити до старечого дому. Вона не вміла, щоб хтось їй служив, вона все життя служила сама – тій справі, яку вважала за найважливішу.

Відійшла тихо і непомітно, вірна своїм ідейним і духовним засадам – не чекаючи ні від кого визанання своїх заслуг, ні навіть „дякую“. Відійшла так, як відходять люди, що виконали свої найтяжчі обов'язки тут, на землі, і тому мають чим звітувати „там“...

Нью-Йорк

Нестор ХОДНОВСЬКИЙ

МАЛОВІДОМІ VII ФОРТ І ТАБІР ЛЕНЦІНҐЕН

Відірвавши від давньоукраїнського роду, закоріненого на правобережному Посянні, репресивно-асиміляційна політика Польщі, загострена Великою депресією початку 30-их років, закинула молоду українську родину на Краківщину – спочатку до Нового Вісніча, а згодом до Бохні.

Позбавлену рідного середовища, українську духовість зберігав тільки родиний дім. Відірвані від рідної землі, в умовах чужого, нерідко ворожого до українства, оточення діти цієї родини, брат і сестра, росли тим більше свідомими українцями.

У 1935 році родину переселили ще далі на захід, до Познаня, але на той час діти, 14-літній син і 1 його 12-літня сестра, вже були вповні свідомі свого національного походження і життєвих завдань, до яких це походження зобов'язувало.

У перші тижні після німецько-польської воєнної кампанії, яка закінчилася цілковитим розгромом версальської Польщі, українська громада в Познані відродилася до активної діяльности, яка зосереджувалася навколо місцевої студентської домівки. Серед українських студентів було чимало оунівських активістів, які повернулися з Берези Картузької і тепер працювали в „західньому напрямі", як, наприклад, Володимир Федак-Граб, а також українців з польської армії, яким після звільнення з німецького полону вже ніяк було повертатися на західні українські землі, окуповані більшовиками.

В Познані утворилася філія Українського Національного Об'єднання, яка виступала ініціятором відзначення різних національних річниць, і в цій діяльності знайшли місце для свого українського патріотизму і брат зі сестрою.

У квітні 1941 року хлопець вступив до юнацтва ОУН-революційної, а з другої половини 1941 року, після перших місяців німецько-совєтської війни, увійшов до організаційної структури ОУН-р, яка вже діяла за конспіративною системою. Саме на цьому етапі підпільної діяльности розійшлися шляхи брата і сестри – кожен з них виконував власне доручення.

Вже за пару місяців після початку німецько-совєтської війни стала ясною політика III Райху щодо України і щодо самостійницьких прагнень українського народу. Німці почали наступ передусім на ОУН як чільного носія цих самостійницьких прагнень. Почалися широкомасштабні арешти.

Перехопивши організаційного референта і розшифрувавши знайдені

записи організаційної структури ОУН-р, 19 січня 1943 року ґестапо заарештувало мене і мою сестру. Після кількаденних допитів мене завезли до VII Форту в околицях Познаня.

VII Форт як концтабір-в'язниця був створений наприкінці 1939 року у спорудах пруської фортеці XIX сторіччя, яка колись була частиною оборонного перстеня довкола Познаня.

М. Ольшевський, дослідник мартирології польського населення, пише у своїй монографії про VII Форт: „Був це чейже один з найтяжчих гітлерівських таборів, заснованих III Райхом. Відносно невеликий і мало знаний, він однак поглинув колосальне число жертв. Хоч і не мав він крематорію і не вбивав каторжною працею, але сіяв смерть голодом, терором і масовими екзекуціями в'язнів. В польській публічній опінії вважалося, що це був табір, якого неможливо пережити".

Внутрішні забудови фортеці складалися з триповерхових споруд: підземелля, партеру і верхніх надбудовань у формі мурованих бункерів, присипаних землею. Зовні VII Форт нічим не нагадував катівні чи табору. Велика зовнішня сталева брама приховувала нутро фортеці, майдан і міст через рів, який вів до головного підземного коридору партеру, в кінці якого, при поперечних розгалуженнях, розміщувалися казематы для в'язнів. Всіх їх, чоловічих казематів, було 16, два з них – „одинки", решту – багатоособові, розмірами приблизно 16 метрів на 5, з цегляними стінами і луковим склепінням триметрової висоти. Смуги денного світла та обмаль свіжого повітря досягали сюди тільки з поперечного коридору через нещільності у сталевих дверях, які на ніч замикалися сталевими одвірками.

Обидва кінці поперечного коридору, при якому містилися каземати, виходили на внутрішні майдани, куди виводили в'язнів на різні каральні вправи. Цим шляхом вели в'язнів до двох бункерів верхнього валу, в яких поміщували по 200-300 в'язнів, а в одному їх вішали на вмуровані у стіни гаки. На майдані біля дерев'яного стовпа і бічної стіни форту, званої „стіною смерти", в'язнів розстрілювали.

У казематі біля заґратованої брами цілодобово світилася одна жарівка, а чим далі від неї, то все густішали сутінки, й біля задньої стіни панувала цілковита темрява. В кезематах стояли двоповерхові, з'єднані нари, по одній лаві і декілька „кіблів", тобто туалетних цебрів, які двічі на день в'язні, під лайку наглядачів і гавкіт псів, бігом випорожнювали.

У приміщеннях стояла нестерпна задуха, сморід, по стінах спливала вода, а в зимові місяці стіни і долівка вкривалися інеєм. В таких умовах багато в'язнів не витримували, мліли і вмирали, не даючи ради з пошестю вошей, блощиць, щурів...

Разом з моїм українським товаришем Степаном Глібовицьким ми перебули майже шість місяців в одному з таких казематів.

За час існування концтабору у VII Форті, від жовтня 1939 року до квітня 1944-го, переважною більшістю в'язнів були поляки. Але той же Ольшевський пише, що там були „малочисельні групи радянських полонених". Можна здогадуватися, що серед тих полонених були й українці.

Втім, далі Ольшевський так і пише: .„..Реляції згадують про малі групи жидів, югославів і українців". Тут, правдоподібно, йдеться про групу, яка включала Степана Глібовицького, мене і мою сестру, бо про інших українців, які були б ув'язнені у VII Форті, мені нічого не відомо.

Не вдаючись у подробиці, повинен ствердити, що у VII Форті діялися неймовірні жахіття і терор у найбрутальніших формах. Самосуди, застосовувані СС-манською залогою, відбувалися на кожному кроці і цілком відповідали написові в головному коридорі: „Konzentrationslager der Blutrache" (концентраційний табір кривавої помсти).. При цьому треба згадати, що переважна частина СС-манської залоги форту були так звані "фольксдойчі", тобто німці з теренів передвоєнної Польщі.

Злочини щодо в'язнів VII Форту коїлися і поза його територією. Післявоєнні екзгумації виявили масові розстріли в'язнів VII Форту у лісах біля Познаня. Трохи далі знайдено багатотисячні спільні поховання.

У післявоєнних зізнаннях перед польською прокуратурою свідки подавали пересічне число одночасного ув'язнення у форті між 700 і 1200 осіб. Загалом за весь час існування цього табору через нього перейшло від 10 до 15 тисяч в'язнів.

Фактичним продовженням VII Форту був табір у Ленцінґені. Існував він недовго. В травні 1943 року сюди було переведено з VII Форту перші групи в'язнів, а в січні 1945 року його ліквідовано.

Табір у Ленцінґені був заплянований на 500-600 в'язнів з VII Форту, будинки і бараки в ньому не були пристосовані для такої кількости людей, в'язні спали на долівці, бо нар для всіх не вистачало.

Контроль у Ленцінгені належав, які і у VII Форті, ґестапо, яке повною мірою розпоряджалося життям в'язнів.

Читаємо у згаданій монографії М. Ольшевського: „Табір Жабіковський (Zabikovo - польська назва Ленцінґену) не був осередком масового знищення, ані „фабрикою смерти", як Авшвіц, Треблінка, Майданек чи інші, бо не був для цього створений і не мав відповідних умов. Однак гострий таборовий режим, масове звірство комендатури і СС-залоги та у відповідний спосіб організована система винищування робили цей табір осередком тотальної екстермінації в'язнів, а також чисельних катувань, виконуваних явно і таємно на сотнях безборонних жертв".

Комендант табору Ганс Вальтер, переведений сюди із залогою з VII Форту, відзначався садизмом. Викликавши до себе вибрану жертву, ударом в лице валив її на землю, копав у живіт і бив нагайкою, палкою або лопатою, куди попало. Я був свідком, як Вальтер особисто застрілив одного юнака, що сховався в лазні.

Однією з найжорстокіших форм тортурування в'язнів були „бочки". Це великі циліндричні звої кільчастого дроту у формі клітки. Їх звичайно ставили вертикально біля адміністраційного будинку, всередину впихали в'язня і залишали там на кілька днів і ночей. Майже ніхто не виходив з тієї клітки живим...

До улюблених варіянтів мордування СС-манами належало топлення в'язнів у протипожежному басейні...

На відміну від VII Форту, де в'язні не виконували ніяких службових функцій, у Ленцінґені були впроваджені в практику „капо" – з числа в'язнів. Всі вони, за вийнятком одного „фольксдойча" з Познаня, були поляками з Познаньщини і, треба сказати, що у звірствах щодо в'язнів перевищували СС-манів...

Точну кількість в'язнів, які перейшли через Ленцінґен, встановити тяжко. Перед приходом совєтської армії 22 січня 1945 року СС-залога табору спалила всі будівлі, тоді й згоріла вся документація. Найімовірніше число одночасного перебування – 1800-2000 в'язнів. За деякими даними, щодня у Ленцінґені гинуло 10-12 осіб, отже, за 18-місячне існування табору кількість жертв може становити до 6,500 осіб.

Ця загальна кількість загиблих у Ленцінґені, мабуть, не включає тих, кого привезли туди перед самим ліквідуванням табору і спаленням усіх його будівель. Одна з таких груп, про яку згадує і М. Ольшевський, прибула з Варшавського воєводства до Ленцінґену 22 січня, тобто вже після спалення табору. Усіх 33 членів цієї групи розстріляли на Жабіковському цвинтарі. Обставини цієї екзекуції вельми дивні, бо Ленцінґен тоді вже був окупований совєтською армією, а СС-залога з сімома сотнями здорових в'язнів покинула табір вночі 22 січня 1945 року. Післявоєнна ексгумація спільного поховання цієї „варшавської групи" ідентифікувала 18 з розстріляних жертв. Як подає М. Ольшевський, „майже всі замордовані були поляки, за вийнятком однієї особи української національности", і в примітці уточнює, що тим українцем був „Василь Кривушин, нар. 17 березня 1914 року, з Дніпропетровська, українець, від 7 жовтня 1943 року в таборі у Луцьку".

18 березня 1944 року після звичайної ранкової рутини мені звеліли зібрати весь мій в'язничний одяг (коц, миску і ложку), і негайно йти до службового СС-мана в адміністрації табору. З'явившись, я зустрів там мою сестру, вже перевдягнену у цивільний одяг, у якому її заарештували. Ми обмінялися з нею поглядами, не знаючи, що нас чекає. Вже не пам'ятаю, як я переодягнувся і стояв уже у тому самому своєму плащі, в якому мене забрали з хати на Йордан, 19 січня 1943 року.

Після якихось формальностей, ми з сестрою опинилися поза територією табору.

Зі Степаном Глібовицьким я зустрівся через 51 рік, в Калуші, в 1994 році. Коли мене переводили до Ленцінґену, Степана забрали до Саксенгавзену, де він перебував аж до квітня 1945 року. Звільнившись і з'єднавшись з родиною у Познані, він повернувся в Україну, щоб уже в 1947 році бути засудженим на 25 років сталінських концентраків. Я щасливий, що ще застав його живим. Помер Степан 9 травня 1995 року.

Невдовзі після звільнення з табору я довідався, як загинув провідник ОУН-р на території III Райху Володимир Федак-Граб, з яким я не раз зустрічався в Познані. Його закатувало ґестапо весною 1943 року.

Лівінґстон, Н. Дж.

Володимир ТОВКАЧ

СЕЛО НА НАШІЙ УКРАЇНІ

Соціялістичний експеримент, що тривав 73 роки, відкинув наш народ на задвірки світової цивілізації. Особливо постраждали села, бо „диктатура пролетаріяту" передбачала нещадну експлуатацію селянства. Довгий час селяни працювали зовсім задарма, виживали за рахунок власного присадибного господарства та тим, що вдавалося з колгоспу поцупити. Хлібина тоді коштувала 16 копійок. І це подавалося, як „перевага соціялістичного устрою". Коли ж дійшло до того, що і селянам довелося платити за працю, економіка почала чахнути, що врешті і призвело до розвалу „Союзу нерушимих" (хоч тепер кожен на свій кшталт вигадує інші причини). Безглуздо ставити за приклад дореволюційну політику щодо села, бо в умовах російського царату експлуатація селянства була також нещадною, але все-таки тоді села росли і розвивалися, а в умовах соціялізму чахнули. Зробимо порівняльні висновки на прикладі окремо взятого села.

Село Юнаківка (назва – від засновника села, козацького сотника Юнака) Сумського району, що розкинулося в долині річечки Локня, сьогодні нараховує 1800 жителів (з кожним роком стає все менше) і вважається великим. Воно й справді велике за площею. От тільки рідке. До революції тут хатки тісно тулилися одна до одної, а населення сягало 8 тисяч і постійно приростало. Економіка села, як тепер стає зрозумілим, інтенсивно розвивалася. Тут в свій час була суконна фабрика, селітряний завод, килимна фабрика, заводи: цукровий, пивоварний, цегельний, прядильно-ткацька фабрика, млини: водяний, 3 парові, 73 вітряки, 8 крупорушок, 5 олійниць, процвітали різні народні ремесла, щонеділі відбувалися великі базари, а 4 рази на рік – ярмарки. Було дві церкви з багатоголосими хорами, в яких не бракувало навіть таких рідких голосів, як баси-профундо (октавісти), було ще й дві каплички, а саме село тонуло у суцільних садах.

З настанням соціялізму власники підприємств як „ворожі елементи" були вислані до Сибіру, і врешті від тих підприємств не лишилося нічого. З того залишилася одна олійниця. Старенька, ось-ось розвалиться, але односельцям ще є де збити олію. А щоб змолоти зерно, то його доводиться відвозити за 40 кілометрів до Сум, звідти ж у село доставляють і хліб. Ловлю себе на думці, що сьогодні тут хоча б один вітряк став би у великій пригоді. Народні ремесла зникли геть зовсім. Із двох церков залишилася одна. У 2005 році їй виповниться двісті літ. Це

велична п'ятибанна двоповерхова споруда. Стоїть вона як жахливий пам'ятник соціялізмові, але, навіть будучи руїною, прикрашає село. Декілька разів райкомівські чиновники поривалися її знести, а натомість „пам'ятник Леніну здесь поставіть", але це вже були часи, коли партія вже не могла не рахуватися з думкою людей.

Зникли, змізернішали також і сади. З дерев на селі тепер домінує американський клен, що в народі зветься дурнокленом. Дерево-бур'ян, що не годне ні нащо, дерево – знак пустиря. Невибагливе, розмножується швидко, хоч би й на камінні, і немає людям від нього спасу, росте навіть зверху на церкві.

Руйнівні дії влади проти власного народу, проти його продуктивних сил здаються сьогодні неймовірними, нелогічними, нераціональними для самої влади, чимось таким, що „не лізе ні в які ворота". Одначе, саме так усе і було. Мало вже залишилося людей, що у свідомому віці пережили ті страшні тридцяті роки, але тим ціннішими є свідчення кожного очевидця української Голгофи. Ось деякі з н их.

Мироненко Кость Ілліч – 1917 року народження. Інвалід війни, голова місцевого колгоспу періоду Хрущова і початку ери Брежнєва. В той час селянам дали трохи вільніше дихнути. Мироненко звів у селі декілька новобудов і „поставив колгосп на ноги". Але тому, що не плазував перед районним начальством, зняли його з посту голови колгоспу.

– Скажіть, будь ласка, Ви все життя провели у Юнаківці. Історію села знаєте добре, а чи пам'ятаєте 30-ті роки?

– Історію села знаю. І тридцяті добре запам'ятались. Як сьогодні пам'ятаю, голод був страшний. Люди мерли, як мухи, трупи валялися просто по вулицях, по бур'янах. По селу тоді день і ніч їздили підводи, звозили ті трупи до ям. За один рік село здичавіло і все заросло бур'янами. А яке ж колись було! Садами буяло. Людей було стільки, що в суботу ото було як вийдуь на прогулянку на центральну вулицю біля церкви – мода тоді така була – то ніби море її затопить, возом не проїдеш. Всі пропали. Не думаю, що голод був влаштований, щоб загнати людий у колгоспи, бо колгоспи тоді вже були. Я так думаю, то було зроблено, щоб викачати з України золото. В Росії нічого цього не було. А в нас, отам, де тепер контора колгоспу, „Торгсін", був. Там за золото і срібло давали харчі. У людей тоді ще були царські п'ятидесятикопійкові монети зі срібла, ото їх туди усі й позносили. В колгоспі, як сьогодні пам'ятаю, тоді дали багато гречки. Потім раптом усе відібрали. Під'їжджає, пам'ятаю, до нашого двору валка підвод, ввалюється на подвір'я ціла купа комсомольців. А керувала ними Простатіна – вульгарна, товстозада баба, рядилася під мужика, вся ременями перепоясана. Де вона потім поділась – не знаю, а брат її був у нас головою сільради. Потім головою колгоспу у Могриці. Так от та баба й командує: „Гречку забрать!" Вигребли і підмели. „Что іщьо у вас єсть?" – питає. „Нема нічого" , – відповідаємо. „Обыскать!" – скомандувала. Вигребли все, і квасолини не залишили. Всяк потім

виживав по-своєму. Я ходив у ліс, лазив по деревах і видирав пташині гнізда. Цим мені вдалося врятувати матір, двох сестер і себе.

– Як ви гадаєте, якби не соціялістичний експеримент, яка б сьогодні була Юнаківка?

– Безумовно, Юнаківка уже б давно стала містом. Тут би були промислові підприємства, адже вони вже тоді були!

Ткаченко Уляна Костянтинівна – 1912 року народження.

– Я чув від людей, що Юнаківка в порівнянні з іншими селами, де смертність іноді сягала половини населення, в 33-му році постраждала не дуже?

– Як не дуже? По вулиці було ідеш – і там лежить, і там лежить. Люди всі спухлі були, їли бруньки з орішини. Ой яке ж воно гірке було! Та з них і лемішку варили і млинці пекли. А вже як липове листя пішло, то за розкіш сприймалося. Отут у нас за глухою стіною хата стояла, Поляхи в ній жили. Вбігає, пам'ятаю, їхня невістка: „Рятуйте!" Ми побігли, а там батько Полях Микола і свекруха на Сашка накинулись і їдять. Хлопчику було шість годочків. Вони шкіру на ньому здирають і ножем орудують, а хлопчик... ой як же він кричав... Хлопчика ми гуртком відбили, але і батька з бабою тут де довелось рятувати, бо і вони спухлі були, та всі тоді були пухлі. А в них шкіра на ногах потріскалась і тече звідти. Невістка розідрала на собі кофту і обмотала їм ноги. Хлопчик того ж дня і помер. І його таки доїли сирим, і кісточки пообсмоктували. Та це їх не врятувало – все одно померли. А невістка виїхала в Росію, пізніше приїжджала, спритна така зробилася.

– На Вашу думку, хто і для чого зробив цей голод?

– А хто його знає, а тільки вигребли все у людей, і квасолю навіть відібрали. А люди які? Та свої ж сільські ледарі, пройдисвіти. Владу йому дали, от він тут і хазяїн. Хто тільки косо глянув – так і на виселку. Отак Садко Федір Петрович поматюкав їх, що ви, мовляв, з людьми робите, так на другий день і вивезли. Правда, потім повернувся, а скільки там пропало! А коли прийшли німці, так вони і їм служити стали, бо знали, що у кого є, де що можна взяти. Це такі, як Вакулка Грицько з Луки (вулиця), два Швеці Грицько і Василь з Приліпки, Фесенко теж німцям прислужував і з ними потім і пішов, а до того все з наганом ходив, на радіоузлі працював, комсомольцями руководив.

– Оце Ви зачепили цікаву тему. В кінофільмах ми завжди бачили, що поліцаями ставали, як правило, куркулі, або їхні синки, тут Ви можете таких назвати?

– У нас не було таких, всі з бідняків. Тільки ті поліцаї, що до війни людям зла не коїли, так ті часто і при німцях людям помагали. Ото були два Чортки – Сашко та Іван і Матющенко з Приліпки, так вони, було, і повідомлять людину, іди, мовляв, куди-небудь з дому, бо до тебе прийдуть. Красні, було, як прийдуть, то хоч нема хазяїна дома, то і хату перевернуть, а німці, як нема нікого дома, то обернуться, було і підуть, а тоді коли ще прийдуть, а мо'й забудуть. Пережили, не дай Бог кому й уві сні приснитьсяся. І зараз оце не поймеш, що воно робиться. І до чого

йдеться. Досить про це балакати, бо у мене вже все отут колотиться.

Недбай Марія Дмитрівна – 1911 року народження. Після голоду їй ще довелося відсидіти в тюрмі, згідно зі законом, що набув назви „за три колоски". Але і там працювала щиро. Пригадувала випадок, коли охоронець порадив їй не надриватися даремно і носити по одному мішку цементу, бо вона носила по два – під одну руку і під другу. Народила семеро дітей, і вижило двоє синів. Один рано помер, бо працював у колгоспі з отрутохемікатами, другий живий, але не знається з матір'ю внаслідок п'яної деградації. 87-літня Марія Дмитрівна вела домашнє господарство, садила город і навіть утримувала корову. Тепер доживає віку у будинку для старих у Сумах.

– А як Вам вдалося вижити в голодний 33-ій?

– Не вижили б. Пощастило, що у мого чоловіка був кінь. Це нам допомогло влаштуватися на роботу в радгосп „Пролетарський" (сусіднє село). Плати там не було ніякої, але давали юшку з розвареної макухи. Це допомогло нам врятуватися від голодної смерти, яка косила всіх навколо. Хто-хто, а я цього набачилась. Наша пряця полягала у тому, що ми з чоловіком підбирали померлих на наволишніх дорогах і полях, возом відвозили до лісу і там закопували. Люди тоді все кудись ішли. Та куди, в Росію ішли, щоб виміняти там щось, але багато з них залишалися на дорогах. При зустрічі всі просили „хлібця", „хоч трішечки". Але його не було й ось скілечки. Всі люди ішли знесилені, часто спухлі. Ми з чоловіком знали, що коли людина ще йде, то ця поживе, а якщо десь сіла перепочити, то там вона й залишиться. Силу силенну ми перевозили їх у той ліс.

Махно Іван – родом з сусіднього села Тарасівки. Це село належить до тих сіл, що не змогли видибати після 33-го і врешті позникали з лиця землі.

– В 33-му наше село опустіло і вимерла наша сім'я. Я ще малим був, але дещо пам'ятаю. Залишилися, пам'ятаю, ми з батьком удвох – ще якось дибали. І в хаті уже і крихти немає, а тут знову прийшли з обшуком. Батько не витримав і в розпачі заволав: „Як же нам жити?" На що один з буксирників з'язвив: „Ні, ви подивіться на нього, він ще жити збирається!" Після цього батько щось зрозумів і заспокоївся. Відвів мене на вокзал, звелів зачекати, а сам пішов – назавжди. Врешті і я опинився в дитячому лагері під Москвою, де вже було багато українських дітей. Нам розказували, як розквітає Україна в сім'ї братніх народів. Запам'яталася бадьора і дурна пісня, яку ми розучували хором:

"На Вкраїнє добре жіть,
Єсть что кушать, єсть что піть,
Єсть что кушать, єсть что піть,
Папіросочку куріть."

Дід Гамануха (Гирявенко) – родом з сусіднього села Могриці. Доживає віку десь в будинку для старих.

– Якось при корчуванні пеньків у лісі мені збрела у голову думка засіяти лісову галявину просом. А воно, як на те, добре вродило. Там же в лісі я те просо і закопав. Ото те просо мене і врятувало в 33-му році. А

навколо мене всі померли. В кожній сім'ї то п'ять, то сім, а деякі і зовсім... Наша вулиця опустіла, лишився один я та ще там декілька. Про смертність свідчить такий ось випадок. Моя сестра захворіла дезинтерією. Ліків не було, то вона й померла. Я викопав яму, а сам пішов за сестрою, та коли я її привіз до ями, то вона уже була закидана до верху іншими трупами.

Приходько Олександра Михайлівна. Я виховувалась в дитячому будинку, про своє народження нічого не знаю. В 33-му мені було вже років десять, його пам'ятаю добре. Отам під Охтиркою монастир стояв, так у ньому влаштували дитгородок. Там за монастирськими стінами ми також голодували, бо хлібця давали ось такісінький кусочок, в рот кидь, гам – і нема нічого. Може, там і більше давали, так персонал дитгородка собі розтягував. Наш день починався з того, що ми бігли до помийниць шукати об'їдків. Найбагатша помийниця була у начальника дитгородка Довгопола. Там попадалися гнилі обрізочки із яблучків, а то й качанчик, кісточки чи ще щось. Хоч як за тими стінами дітям було важко, але вони вважалися щасливцями і їм усі заздрили, бо навкруги панував нещадний голод. Люди звідусіль приводили і приносили під наші стіни дітей і залишали їх там з надією, що на них зглянуться. Але їх ніхто не рятував, і вони помирали під стінами, і справа не тільки в тому, що їм нічого було давати, а ще і в тому, що вони, через своє виснаження, уже були приречені, бо коли організм довго не одержує їжі, то вона для нього стає отрутою. Були випадки, що отак хлібця кусочок дали, воно його ковтнуло і тут же перекинулось. Так ото один лише вихід був, що викопували під стінами яму і накривали дошками. Туди скидали померлих. Як яма була повна, її загрібали і викопували нову. Так продовжувалось до 36 року. В 1936-му році відбувся перший офіційний похорон, до цього часу все робилося таємно. Начальник дитгородка Довгопад належав до тодішньої правлячої еліти і користувався великим впливом, про що свідчить хоча б ось такий факт. З роддому йому повідомили, що у його дружини народилася сліпа дитина, на що він суворо відповів: „У моєй жєны рєбьонок роділся зрячій! Вам это ясно?" Внаслідок цього його дружина одержала зрячу дитину, а сліпа була підкинута іншій породіллі. Але прийшов кінець і на Довгопола. Комусь там здалося, що на підошві Сталіна, який на картині у повний зріст був зображений крокуючим, щось схоже на свастику.

Що там було! Усе перевернули вверх дном. Довгопола НКВД забрало і більше ми його не бачили.

Ну, а голод – він штучним був, щоб народ видушити, довели його до людоїдства. Здебільшого тут жертвами ставали діти, але траплялося, що і діти ставали людоїдами. До нас потрапив дванадцятирічний хлопчик, який зарізав свою сестру і матір та засолив їх у бочці. Аледовго він у нас не затримався, кудись його вивезли, бо діти зводили його тим, що дражнили людоїдом.

Кирієнко Михайло Васильович – родом з села Семенівки, яке також зникло з лиця землі.

– Тільки не кажіть мені, що то був голодомор сталінський. У нашій сім'ї від голоду померло сім душ, тільки я в тому совєтську власть не виню. То все зробили наші місцеві вороги совєтської властіл – куркулі і буржуї.

– Наскільки мені відомо, куркулі на той час уже всі були вислані до Сибіру, ну а буржуазія та ще раніше була знищена, чи розвіяна по закордонах.

–Я ж все це своїми очима бачив, а не ви мені розказуєте! А Сталін, навпаки, людей рятував! Коли він почув про голод на Україні, то злякався, що воювати ж нікому буде. Тому організував терчасті. Чули ви про них, хто-небудь розказував? Отож бо! По весні, як тільки відсіяли, чоловіків усіх забрали в терчасті, ну ніби на військову перепідготовку, а насправді, щоб врятувати від голоду. Так уже на косовицю вони поприходили усі з отакенними мордами, а ви мені розказуєте!

– Ну, а їхні жінки, діти?

– А ті вже як вийшло!

– Наскільки я знаю епоху Сталіна, то там без його відома і горобець на гілці не міг цвірінькнути, а тут мова йде не про якусь дрібницю, яку можна було приховати, за приблизними підрахунками тоді загинуло вісім мільйонів селянських душ!

– Може й більше! Бо тільки у нашій сім'ї померло сім, та в кожній іншій сім'ї у нас у Семенівці також по стільки, а було що вся сім'я... А скільки всяких прихожих... Один отак води попросив, доки я виніс, а він уже мертвий лежить.

– Щось не віриться, щоб відбувалася така трагедія, а влада нічого не бачила, де ж тоді вона була?

– А тепер де влада?! Невже не бачe, що скоро буде те, що і в 1933-му? Отак же і тоді. Так тепер усі освічені, і радіо, і телебачення, а тоді – нічого. Трудно тоді було совєтській владі, та й приймали її тоді ще тільки одиниці – самі хіба що найбідніші. От куркулі і буржуї і розперезалися, творили, що хотіли аж до тридцять сьомого року, а тоді їх Сталін „єжовими рукавицями" всіх і придушив.

– Одначе, Ваша теорія голодомору не в'яжеться з історичними фактами, більше того, навіть в сучасній комуністичній пресі ця видумка, як абсолютно безглузда, не береться на озброєння, там намагаються просто применшити голод, або довести, що його не було зовсім, мовляв, вигадка націоналістів.

– Так замітають сліди. Чим сьогоднішні комуністи відрізняються від капіталістів? Та нічим! Вони ж оці куркулі і буржуї, ніде не ділися, вони там і зосталися, вони ж оце і Союз розвалили!

– Ваші потуги виправдати совєтську владу і звалити вину на якихось містичних ворогів – смішні. Ви мене й трішки не переконали і не переконаєте нікого, хіба що напишите свою власну історію совєтської влади.

– Так ви що ж, ви проти совєтської влади?! Совєтська влада вас виростила, вивчила, а ви грамотним стали, західняцького бандерівського духу нахваталися і на совєтську владу бочку котите? Так ви тоді враг народа!

„Аргументи“ діда Кирієнка сьогодні виглядають наївними і смішними, але не одному йому отак голову задурили: у той час це була офіційна версія влади про голод, якою забивали баки українським селянам. Інтеліґенція, спеціялісти, як люди освічені, не могли не знати про справжні причини ґеноциду, тому й стали „шкідниками колгоспного ладу“, що спокутували свої гріхи. „Ці люди, – висловлювався на адресу „шкідників“ Постишев, – сиділи у колгоспах, радгоспах, земельних органах, у ряді інших органів державного апарату і безкарно чинили свою ворожу справу“.

Репресіями Постишев убив двох зайців: позбавився небажаних свідків справжніх причин голодомору і на них же склав за нього вину. Наслідком всіх цих „заходів“ стало те, що селяни почали працювати „як прокляті“ і безплатно. Україна на багато років стала дармовою годувальницею імперії. Тяжка селянська праця створювала ілюзію благополуччя, навіть процвітання. І лише через багато років стало відомо, що воно катастрофічно відстало навіть від сільського господарства тих країн, де воно було слабке, коли Україна вже вважалась житницею Европи. Сьогодні українське село починає знову з нуля, як і в 1861 чи в 1917 роках, лише з набагато слабшим людським потенціялом , який до того ж, на відміну від минулих поколінь, хапатися за землеробський бізнес не поспішає, бо соціялізм їх навчив, що на землі чоловік „не багатіє, а горбатіє“. Якщо в тридцятих роках було проблемою відібрати у селян землю, то сьогодні є проблемою, як її їм віддати.

Коли вже мова торкнулася голодного геноциду 1932-33 років, то принагідно хочу звернути увагу суспільства на несподіваний феномен, що висвітлив тоді людське єство. Коли ж діло дійшло до людоїдства (трупоїдство тоді злочином не вважалося: „Нічого вже хоронити, з'їли, бо і самі всі помремо“), то людина оголилася до початкової своєї стадії, висвітливши свою початкову двоєдинну суть. Люди чітко поділилися на одухотворених осіб і на приматів. І на цей поділ не впливали ні вік, ні стать, ні соціяльний стан, ні освіта, ні партійність, ні віра чи невіра в Бога. Перші кидали себе в жертву заради спасіння людей, до останнього подиху рятували дітей, для других (приматів) страждання інших не мало ніякої ваги, вони використовували ситуацію для власного збагачення – аж до торгівлі котлетами з людського м'яса. Ішли на все – аж до поїдання своїх дітей. Збагнувши цю двоєдинність людини і природи, сьогодні легше буде розібратися в тому, хто і заради якої мети кожен живе. Винищення українців у 1933 році – найбільший злочин за всі віки і епохи. Поряд з ним гітлерівські крематорії, де люди знищувались за списком, виглядають примітивно, бо в 33-му українців знищували відразу мільйонами і без ніякої бюрократичної тяганини. До того ж, фашистські злочинці осуджені, а організатори і виконавці „Голодомору-33“ до цього часу ходять в героях.

Село Юнаківка на Сумщині.

Іван БРИНЗА

Я помирав біля хліба

Коли ви їдете з Києва через Полтавську, Сумську, Харківську та інші області, як на північ, так і на південь, то бачите безконечну рівнину багатющих земель, на яких хвилюються на вітрі моря жита, пшениці, ячменю, вівса... Неврожаю не було ні в 32-му, ні в 33-му роках. Але був голод.

Про той голод та його причини написано вже багато спогадів, есеїв, книжок. Я хочу написати про своє особисте пережиття того часу, коли смерть заглядала в очі щодня, щогодини.

Я, Іван Михайлович Бринза, народився 9 жовтня 1924 року в Харкові, але на п'ятому році мого життя наша родина переселилася в Сахновщину, у південно-західній район Харківської области. На відміну від інших районів, Сахновщина мала свою індустрію: два величезні млинозаводи. Одного з них називали „білим", бо в ньому мололи лише пшеницю. Він був семиповерховим, з п'ятьма великими зерносховищами довкола, ніби обгороджений парканом. Кожне з них вміщувало від 500 до 700 тисяч тонн золотої пшениці. Другий був п'ятиповерховим, з трьома зерносховищами – у ньому мололи жито. А ще був великий маслозавод, далі від нього – великий птахокомбінат, де вирощували на м'ясо курей, качок, гусей. Близенько до нього стояв великий інкубатор. Пам'ятаю й 12 величезних цистерн для бензини, керосинни тощо.

Кожного дня з млинозаводів (а вони працювали цілодобово) виїжджало по два ешелони з мливом, маслом та пташиним м'ясом. Усього багатства, згаданого й незгаданого, вистачало б не тільки для місцевого люду, а й для декількох інших областей. І от при всьому цьому багатстві московсько-комуністична насильницька влада заплянувала голодомор, найбільший в історії світу.

При чому, людям видавали харчові картки, за якими не можна було купити навіть скибки хліба. Це була жорстока насмішка!

У нашій родині було п'ять осіб: батько, мати, я та дві мої сестри. Одна старша від мене на два роки, а друга на 10. Старша Шура, дуже любила мене, а я її. Коли вони сідали виконувати домашні шкільні завдання, а я не мав що робити, то часто перешкоджав їм, бо ж родився „шибеником". Старша, хоч і любила мене, бувало зловить й добренько поб'є по м'якому місці. Але це не дуже помагало. І вона придумала інший спосіб „втихомирювати" мене. Дасть шматок фанери, напише на ньому літери. Це щоб я їх переписував і заучував. А коли надокучило, я просився на двір погуляти, але сестра не дозволяла. І так за 8-10 місяців я вивчив абетку. Але тяжче було навчитися писати. Та я переміг і ці труднощі, так що буквар мені вже не був потрібний.

Щура була не тільки розумна, а й гарна з себе. Її в школі любили й поважали. она була старостою і редактором стінгазети.

У 1931 році мама повела мене до школи, що колись була церковним собором. ам звернули увагу на те, що мені до семи років не вистачало шість тижнів. Тоді ама відкрила родинний „секрет“:

– Та він уже вміє читати й писати.

Мене записали. Першою вчителькою була Лідія Іванівна Коршикова, а її чоловік – заступником директора. Він навчав нас співати, був дириґентом шкільного ору.

В першій клясі мені не було що робити, перешкоджав іншим учням. Підійшла чителька та й питає: „Чому ти прийшов до школи? Учитися? Тож учися!“ А я казав, що все те, що вивчають у клясі, я вже давно знаю, і показав їй свій зошит.

Після перерви мене викликали до директора. Думаю, мабуть, буде мені на гохи. Директор вирішив перевести мене до другої кляси, повчаючи, аби робив усе як, як інші учні. І додав, що за найпершу провину відішле мене назад до першої ляси.

У Сахновщині було дві семирічки і дві десятирічки. Але незабаром приготували ще одне приміщення для школи. З сусідніх колгоспів та радгоспів почали привати діти, бо там не було шкіл. Разом у Сахновщині, що була райцентром, начася дві тисячі молоді. Уже в 1932 році деякі діти почали пухнути, все більше їх ереставало ходити до школи. Тому вже в березні того року нам видали свідоцтва ро закінчення третьої кляси. У вересні 1932 року нашу клясу поповнили учнями інших шкіл. Почалася осінь, і діти переставали ходити до школи. Тому зі свідоцтвами знову поспішили. Видали їх у січні 1933 року. На той час приблизно дві третини учнів відсіялося.

Розпаношувався голод.

Ранньої весни я подружив із хлопцем з якогось села. Звався Володькою. На два роки старший від мене, сухий і вищий. Він каже: „Де б щось їстівне вкрасти?“. Перед голодомором зерносховища охороняла міліція. Тепер там стояли солдати КВД – з мови видно було, що вони москалі. Ми звернули увагу на те, що там, де вантажать мішки на ескаватор, вантажники часто не витримують тягару і падають. Мішки розриваються, але пильні енкаведисти оточують те місце з викриками: „Нє смєй трогать соціалістічєскоє імущєство!“ Те зерно збирають у цілі мішки, але в пилюці завжди лишалося десяток чи два зернин. Голодні діти накидаються на ту пилюку, намагаючись нагребти якомога більше тієї пилюки, одначе в ній „баталії“ діток били й придушували. Безсилі, вони вже не вставали.

Володька каже: „Сюди вже більше не будемо ходити“.

Хочу коротко згадати про сестру Шуру. Їй було лише п’ять років, коли вона на власні очі побачила й пережила трагедію свого дядька по матері. Він був капітаном у царському війську, а в революцію перейшов до війська Української Народної Республіки. Одного разу приїхав провідати родину, як раптом налетіли денікінці. Зайшли і до його дому. Побачивши сотника УНР, склали акта й, вивівши на вір, розстріляли. У зрілому віці Шура поїхала до тітки в Запоріжжя. Вона завідувала рестораном, і змогла взяти Шуру до себе на працю. Шура вдень працювала, вечорами навчалася на фізико-математичному факультеті інституту, який вона закінчила з правом учителювати у семирічці й десятирічці. Був 1932 рік.

Що робити далі? Як жити? Як вижити? Цвітуть акації. Ми з Володькою полює-

мо на дикий щавель. Одного разу проходимо біля складу городини й садовини. Володька ніби невидимкою десь зник. Бачу: за ним женуться, але, на щастя, не наздогнали. Він хитро-мудро вкрав п'ять картоплин і два цукрові буряки. Але один буряк загубився при втечі.

Сестра Мотя віднесла чудовий український, вже останній, рушник за склянку пшона. Додавши трохи щавлю, ми зварили смачну вечерю. Навперше вгостили маму. Батько залишив родину „напризволяще".

У школі дітей ставало все менше й менше. Що робити далі? Величезне зерносховище бовваніло за сто метрів від нашої хати. Воно стояло впритул до сусідського вишневого садка. Володька зауважив, що там, де росте малина з аґрусом, вартових не було. І він пізно ввечері, відірвавши дві дошки, прибиті лиш одним цвяхом, заліз усередину й набрав й кишені 300-400 грамів пшениці. Щасливо повернувся. Одначе другого дня його зловили й побили. Володька зі стогоном каже: „Я їм відомщу!" Пізненьким вечором, підкравшись до вартового, бабахнув каменюкою його по голові, аж той крякнув. На ранок почали шукати винуватця, і ніхто не міг навіть подумати, що 12-літній хлопець міг таке вчинити. Одначе, заарештували чотирьох чоловіків. Після того їх ніхто не бачив.

В райцентрі, на головній вулиці, відкрили „торгсин", і хто мав золото чи срібло, вимінював на хліб, м'ясні вироби тощо. А коли з „торгсину" виходили люди, то ми слізно просили бодай кусочок хліба. Та рідко хто зважав на наші сльози. Але ось виходить на вулицю один чоловік з розкішними козацькими вусами і каже: „Я дам вам хліба, але не стійте тут, а їдьте в Росію. Там голоду немає. Я щойно повернувся звідти". Він дав нам по куску хліба. Один кусок з'їли, а другий понесли мамі й сестрі.

Про наші пляни ми нікому не сказали, сіли в товарний вагон і доїхали до Лозової, а звідти до Харкова. Лишалося ще 40 кілометрів до кордону з Росією. Мрія й бажання наїстися вели нас далі. На кордоні з Росією виявилося, що він справді „на замку". Потяг зупинився, і хто не мав перепустки, того не пускали далі. Нас не питали, а по-звірячому викинули. Кордон охороняли енкаведисти з собаками. Що ж нам робити? Налягаємо на ноги паралельно до кордону. Побачили українське село, від якого долітав неприємний запах. Дивимося через кордон – і бачимо хутір на декілька хат, біля яких ані деревини, ані кущика. Там Росія. Діти там бігають, сміються – там немає голоду.

Я дійшов до такого стану, що готовий був упасти й померти. Кажу: „Ти, Володьку, вертайся додому. Скажи мамі, що я помер". „О ні! – закричав Володька і десь побіг. Мені було тяжко сидіти, а ще тяжче вставати. На наше щастя, Володька знайшов напівзогнилий цукровий буряк і дві картоплини. Він примусив мене їсти, лишаючи для себе лиш півкартоплини. Поміг мені встати. Два дні ми йшли назад до Харкова. Бачили багато трупів, яких саме підбирали, а нас просто вигнали з вулиці. Все ж таки ми знайшли станцію і з великими труднощами повернулися додому.

Вдома зраділи нашому поверненню. Сестра Мотя найнялася до одних росіян, які за її працю давали дещицю поїсти і склянку якоїсь крупи.

Вона додавала кору з вишневих дерев та ще якоїсь рослинности і варила „суп". Їла разом з мамою.

Володька каже: „Ходімо до птахокомбінату. Можливо щось роздобудемо". Ідучи Чапіївською вулицею, ми бачили багато трупів. Те саме було й на Кіровській вулиці. Почали шукати якого-небудь зілля. Як раптом перед нами бух! – хтось кинув тельбухти з двох курей. Володька підхопив їх і каже: „Я віднесу їх до Моті, а ти шукай зілля. Може, щось знайдеш". І справді я знайшов трохи напівсухого щавлю. Дійшов я до однієї хати, в якій колись жили добрі люди. З'явився й Володька. Раптом він як крикне: „Іване, он на городі гриби!" Помалесеньку витягли піввідра води з колодязя і заходилися варити „борщ". Володька був міцніший, жадібно і швидко їв. Я з'їв 4-5 ложок, як мене страшно занудило, почав виривати. Далі нічого не пам'ятав. То була якась „містерія". В той час, як люди полишені напризволяще, помирали на вулицях, мене завезли до лікарні.

У лікарні пролежав я 23 доби непритомним (так мені сказали пізніше). Коли опритомнів, почув голоси. Головний лікар підняв у мене вію й каже: „О, єслі єво мухомори нє бєрут, то нужно єво випісать". Я почав благати, щоб мене залишили в лікарні. Не помогло.

Глянувши на себе, я перелякався. Все тіло було в струпах. Я мав вигляд мумії, з тією різницею, що мумія обгорнена спеціяльною матерією, а я з ніг до голови вкритий струпами.

Принесли мої коротенькі штанцята. Тепер вони були такі великі! Питаю лікарку, хто мене сюди привіз? „Ето нє твоє дєло", – пробурчав головний, махнувши рукою, – мовляв, як не сьогодні, то завтра лікарка зробить „викачку". „Як бачиш, ти живий", – закінчив мову головний.

Вийшов я на вулицю, глянув – сонячно надворі... І впав. Хтось підняв мене, посадив на лавку, а хтось інший дав мені півсклянки молока. Я випив, попросив ще, та не дали. З великими труднощами доплентався додому. Побачивши мене, мої рідні почали плакати, а я вже не міг ні плакати, ні бідкатися.

На місці побоїв від падіння виступила кров. Запитав, чи бачили Володьку. Кажуть – ні. „Значить, він помер", – подумав я. І почав думати, як і мені померти. Шукав мотузку – не знайшов. Друга думка була така: як сестра буде давати мені їсти, я не їстиму, щоб швидше закінчилися мої муки. Сестра, мабуть, відчувала мої наміри, бо не відходила від мене, поки я з'їм. Мама кажуть: „Сину, післязавтра починається навчання в школі". А я: „Кого ж вони будуть учити, коли майже всі діти вимерли?" Одначе, послухав маму і з труднощами доплентався до шкільного подвір'я. Не бачу нікого. Раптом хтось біжить. То був учень з нашої кляси, мав такий вигляд, ніби щойно побував на курорті. Вийшов директор, сказав йому йти додому, а тоді підходить до мене й питає: „А ти хто будеш?" „Іван Бринза", – кажу. Цю страшну картину побачила його дружина, заплакала, пішла й повернулася зі склянкою молока та білим хлібом. Я поволеньки розмочував хліб у молоці, бо кусати не міг через струпи й виразки в роті, які мучили мене. Дирек-

тор каже: „Ми тобі більше не дамо, бо ти можеш об'їстися, а тоді що?"

Під'їхала підвода, встелена соломою. Підводчик сказав мені: „Вилазь на віз". Підійшов директор: „Ти що, дурню, не бачиш в якому він стані? Ану, злазь і посади його на воза!"

По дорозі підібрали ще восьмеро дітей, пухлих і худих, шкірою обтягнених. Завезли нас, школярів, на південну сторону міста. Там був великий будинок, обсаджений високими гарними тополями обгороджений двометровим парканом. Вся площа займала якихось два гектари саду. Аж не вірилося в таке чудо. Як воно вберeглося? Вишні, що спіють у червні, тепер повсихали. А решта саду стояла незайманою.

Звезено було сюди на початку вересня 45 дітей, віком від семи до 12 років. Школи були закриті на два місяці. Дали нам по шматку хліба і якусь баланду. Гливкого й кислого хліба я не міг їсти. Вийшов надвір, став біля вишні й почав зривати. Вишні були смачні, солодкі. Перед сном нас намастили якимось мастилом, таким смердючим, що я не витримав, й мене взяло на рвоти. Спати в будинку через той сморід я також не міг. Побачивши надворі скошену траву, я вмостився на ній і спав до ранку, мов убитий. З того часу я щоранку виходив у садок і ласував вишнями. Згодом двірник зробив щось подібне до ножика, щоб я міг їсти сливи, персики тощо.

За перші два тижні померло 12 дітей. А я далі „пасуся" в садку. Всім добре відомо, що в садовині є багато мінералів і вітамінів. І коли через місяць приїхав лікар, то спитав мене: „Що ти їси?" Це тому, що струпи почали відпадати. Я кажу: „Пасуся в садку". „Добре, – каже він, – пасися й далі".

Минув ще один місяць, забравши на той світ ще десятьох дітей. За цей час у мене повідпадали майже всі струпи. Молода шкіра дуже боліла від холоду і почала тріскатися. Чотири школи закрили, а в п'ятій почалося навчання в присутності всього-навсього 85 учнів.

Рукавиць я не мав, а холодний вітер пронизував лихеньку одіж наскрізь. Шкіра тріскалася на руках і ногах. У нашій клясній кімнаті розмістилося три кляси: друга, третя і четверта. Усіх учнів було 15, а до березня 1934 року лишилося 10. Хтось із старших кляс міг виїхати, але приблизно з 1,400 давніших учнів лишилося в живих 50-60.

Під час холодної зими я не ходив до школи, бо черевики були слабенькі, набивалися снігом, а від того ноги мерзли й боліли.

До міста привезли понад п'ять тисяч людей, переважно росіян, і сто родин німців з Росії. Тому в 1935 році школи знову відкрилися, дві третіх кляс були заповнені учнями.

В мене безперестанку боліла голова, і директор школи порадив піти з мамою до лікарні. Новий лікар уважно обслухав і оглянув мене й порадив мамі „улучшить пітаніє". А цього мама аж ніяк не могла нічого зробити. Від болю голови я почав розчаровуватися в усьому, і знову виникла настирлива думка покінчити з собою.

Напевно так би й сталося. Але незабаром отримали від сестри Шури пакунки зі солодощами (я ж їй писав у листах, як ми живемо), і я почав

набиратися сили. Солодощі підтримали мій кволий організм. На диво, вчився я непогано, за успішністю був третім чи четвертим учнем у клясі.

Ось таке страхіття пережив український народ. І найбільшим глумом над нами в Сахновщині було те, що кожного дня ешалон за ешалоном більшовицька Москва вивозила в Росію хліб, масло, м'ясо. Ба, навіть врожаї з прекрасних садів пішли в Росію.

То був найбільший голодомор в історії людства. І що цей голодомор був заплянований у Москві, немає жодного сумніву. Якщо в селах забирали все до останньої зернини, то в містах, зокрема в нашому, не забирали, бо не було що забирати, а в млинозаводах, як я вже згадував, було стільки хліба, що його вистачило б на декілька областей в Україні.

Тож мені довелося помирати біля хліба, і тільки один Бог був свідком моїх мук.

Екібін, Австралія

Ольга НЕГОДА

Доля

Дитинство моє полотняне
Ген там, за Бугом-рікою,
Де тануть осінні тумани
І землю встеляють габою.

Де дзвони церков і костелів
Злилися в молитві до Бога,
А в кожній людській оселі,
крім Бога, жила тривога.

Бо круки війни літали,
кров людська лилася рікою,
кордони нові все латали, –
й були ті кордони ганьбою.

А люди як люди – любились,
Русинами звались спрадавна,
Дітей для добра ростили,
Співали так ніжно і славно.

І жити хотіли завжди
на тій землі споконвічній,
Де князя Данила ґражди
служили меті історичній.

Пам'ятаю село під горою,
Нашу хату посеред села,
як по кладці ще зовсім малою
я до церкви із мамою йшла.

Й раптом – гуркіт і бомб завивання,
Переляк в материнських очах.
І спочатку – моє здивування,
а вже згодом – нестерпний жах...

Так війна для нас починалась,
відлік років тяжких настав,
скоро „Вісла" над Бугом нависла,
і вже долі ніхто не питав.

І треба було покидати
могили дідів, чар-землицю,
Лелечині гнізда на хатах,
і їхати в світ-чужаницю.

Нам, дітям, було це цікаво –
бо ми ще не розуміли,
Що батька мозолі криваві
навіки отут прикипіли.

Назавжди відбилось в зіницях,
як клунки виносили з хати,
як брали грудку землиці,
в іконах щоб потім тримати...

Холмщина залишилась за Бугом,
Другим домом стала Волинь,
тато знову ходив за плугом –
Виживай, якщо хочеш, чи гинь.

В кого в хаті жили, в кого – в клуні,
Переїзди з села в село...
І тепер вже сумним відлунням
В моїм серці все те ожило...

Багато земель я проїхала,
і бачила різні дива...
Волинська вишнева віхола
В душі моїй завжди жива...

Львів

Василь БОЛОНКА

БАТЬКО І СИН

Десь там, де закінчувалося село, наче з-під землі, виходила заграва, червоніло небо і швидко розвіювався туман. Зійшло сонце і повільно пливло над сумним селом. Дивилося з синього неба і дивувалося: комини в хатах не димлять, людей на вулиці не видно, наче поснули мертвим сном.

Біля хати, на перелазі, сидить хлопчина – років, може семи. Видно, що давно не митий та не чесаний, волося стирчить на всі боки, колись біленька сорочка почорніла, а штанці ледве тримаються на висхлому, як трісочка, тілі. Ноженята вже напухли, ніби водою налилися...

Хлопчик дивиться на мертве село і щось пригадує...

Це було тоді, як снігом замело усе село... Вночі хтось голосно стукав у двері і вимагав:

–Отворі!

Мати засвітила лампу, відімкнула двері. Їх було двоє, у довгих шинелях, з наганами.—

–Собірайсь! – промовив один до батька.

Повели батька, а мати плакала і тулила малого Петруся до грудей...

Померла вона весною, коли вимирало усе майже село... Петрусь знає, що й він помре, бо вже усі його товариші – на цвинтарі...

Ось на дорозі загуркотіла підвода-грабарка, збоку йшов зарослий бородою чоловік і підганяв сухореброго, замученого коня. Другий чоловік ішов попід тинами і заглядав у бур'яни. Порівнявшись з Петрусем, запитав:

–Ти ще живий? – А тоді до того, що йшов за возом. – Цей ще живий, їдемо далі...

Віз погуркотів дорогою у бік кладовища, і Петрусь бачив, як звисали і гойдалися з нього людські руки та ноги. Коло хлопчика зупинилася сусідка, тітка Палажка. Трималася рукою за тин, щоб не впасти, і дивилася на хлопця такими очима, ніби вже з тамтого світу...

– Ой, Петрусю, вже й тобі недовго, уже й ніжки попухли...

Петрусь подивився на свої ноги, а тоді на тітчині, що були так само спухлі. Ледве переставляючи їх, вона пішла, а Петрусь заплакав, бо не хотів умирати, – он як сонечко гарно сяє, а ввечорі хрущі гудітимуть над садком і соловейко співатиме...

– Ти чого плачеш?

Петрусь підвів голову – перед ним стояв хлопець трохи старший від нього.

– Їсти хочу, а тітка Палажка сказала, що я буду вмирати...

– А куди ж ти свій хліб подів? – жартував хлопець.

– Дядько Гордій усе наше зерно забрав, і маму дуже бив... – Петрусь заплакав дужче.

– Гордій? Хто ж не знаш того п'яницю і злодьгу! – сказав хлопець і присів:

– Мене звуть Дмитром або Митьком, а тебе?

– Петрусем...

– Ну, ти вже великий парубок,то будеш Петром! А чого це в тебе, Петре, все тіло синє?

– Бригадир зловив мене у колгоспному горосі... Побив дуже, казав, що уб'є, як спіймає ще раз...

– Всі вони злодії і бандити, Петре, – голова, бригадири й оті всі люди, що не по-нашому говорили, коли зерно з нашого села вигрібали. А твоя мати вже вмерла?

– Вмерла...

– І в мене вже геть усі повмирали... дід з бабусею, батько з матір'ю, брат і сестра, один я залишився... – і тут Дмитро, несподівано для Петруся, відвернув обличчя убік і собі заплакав, і так гірко-гірко...

– Дмитре, я їсти хочу, – нагадав про себе Петрусь.

– Думаєш, я не хочу?

Далекий гудок паротяга змусив їх хвильку помовчати, а тоді Митько запропонував:

– Ходімо на станцію, там у поїзді їздять пани з Києва та Москви, у них, буває, можна випрости хліба.

Хлопці пішли до залізничної станції, якраз прибував поїзд, і з вагонів виходили люди. Дмитро примітив молоду жінку, гарно вбрану, в білому капелюсі.

– Ото бачиш, Петре, ту пані, ходімо до неї.

– Пані, Христа ради, зжальтеся над нами, голодними, бо ось мій братик вже зовсім спух, – і при цих словах Дмитро підняв сорочечку на тілі Петруся, яке світилося сухими ребрами...

– Ах, какой ужас, Альоша, смотрі! – скрикнула пані в капелюсі.

А той Альоша, опасистий чолов'яга у військовому вбранні і з наганом при боці невдоволено поглянув на хлопців і каже:

– Да брось ти, Сонічка, вніманіє обращать! Смотрі, сколько іх здесь...

Все ж пані, видно, не могла „нє обращать" – розчинила валізу, дістала звідти білу хлібину і грубий шмат ковбаси та простягнула голодним хлопчикам. Ті кинулися втікати зі станції в село.

– Ходімо до твоєї хати, щоб ніхто нас не бачив, – запропонував Дмитро.

А сонце вже знову почервоніло і скочувалося з неба – мабуть, і воно не хотіло бачити, як тремтять у хлопчиків руки, коли вони стали ділити той несподіваний хліб...

Підкріпившись, Дмитро захотів побесідувати – він такий був від роду.

– А де ж твій батько, Петре?

– Забрали його ще взимку чужі люди...

– Ті, що у будьоннівках і з наганами?

– Так, ті...

– Це москалі... А твій батько був, напевне, петлюрівець?

– Не знаю... А що це таке – петлюрівець?

– Мені дідусь колись розповідав, коли був живий... Був такий отаман, що воював проти москалів, бо знав, що знищать вони наші села і людей.

– То чому ж він не повбивав москалів? – щиро здивувався Петрусь.

– Не знаю, як там далі було... Дідусь казав мені, що коли підросту, то сам довідаюся...

– Може, той отаман ще живий? Я пішов би у його військо...

– Ні, Петре, ти ще замалий, от мені вже можна... – повагом сказав Дмитро і позіхнув. – Давай будемо спати, а завтра знову підемо на станцію. Як вдасться, то сховаємося десь під лавкою у вагоні і поїдемо у місто, кажуть, що там голоду нема...

Хлопці полягали просто на долівці, і раптом почули , як з іншого кінця села долетіла п'яна пісня, голосна і не по-українськи тягуча, мов вовче виття.

– Чуєш, Петре, москалі співають. Це у голови сільради...

Щойно позасинали хлопці, як на старенькій дзвініці вдарив на сполох дзвін.

Дмитро зірвався на ноги, підбіг до вікна:

– Петре, мабуть, сільрада горить! Так їм і треба, п'янюгам клятим! Ходімо хутчіш на станцію, бо москалі шукатимуть винних, кинуться з новою облавою по хатах....

І хлопці потиху , попід тинами побігли від села...

На станції їм знову пощастило – обидва сховалися у вагоні під лавкою і так їхали, самі не знаючи куди.

–Куди люди, туди й ми,– шепотів Дмитро, стискаючи Петрусеві руку...

Вийшли вони з вагону у великому місті, але на площі побачили багато таких же голодних і спухлих дітей, які, певно, так само втекли зі своїх вимерлих сіл.

Та все ж місті легше було вижити, і хлопці навчилися випрошувати на базарі то хліба, то картоплину чи цибулину.

Якогось дня Дмиро звернув увагу на худого чоловіка в окулярах, що стояв, спершись до стіни і уважно щось читав. Дмитро попрямував до нього і запитав:

– Чи не скажете мені, як знайти отамана Петлюру?

Чоловікові впала книжка з рук. Він підняв її, але довго не міг прийти до тями.

– А... навіщо тобі отаман Петлюра?

– В селах москалі хліб позабирали, люди повмирали, нема кому за них заступитися... А мені дудусь розказував, що...

Чоловік в окулярах не дав Дмитрові договорити.

– Почекай хвилину, я зараз повернуся і покажу тобі, де шукати Петлюру.

За якусь хвиклину він справді повернувся, але вже з двома мордатими

міліціонерами. Ті схопили Дмитра, і він тільки й встиг крикнути:

– Петре, тікай!

Петрусь побіг вулицею, а відтак провулками, і вже не пам'ятав, скільки біг. Спинився і сів спочити біля великого сірого будинку, обнесеного високим парканом з колючим дротом. Він здогадався, що то тюрма. Раптом з-за дроту почув чийсь лагідний голос:

– Ти звідки, синку?

– З Аврамівки...

– З Аврамівки? – чомусь не повірив невільник. – А чий ти?

– Гриця Борейка я син...

– Дитино, та ж твій батько – тут! Я його добре знаю! Приходь завтра, нас вестимуть в місто на працю, і ти побачиш свого тата...

Для малого Петруся враз перестав існувати час і світ – завтра він побачить свого батька!

Він вже не відходив від тюрми, знайшов під стіною велику скриню для сміття, заліз до неї і там лежав без сну, з розплющеними очима, все думаючи про батька...

Рано-раненько вилізши зі скрині, Петрусь сховав змерзлі рученята під сорочку, і хоч тремтів від холоду, не відходив від тюрми. Коли колона невільників вийшла з тюремних воріт і попрямувала, в супроводі охоронців, у місто, він пішов услід.

Невільники дійшли до місця праці на розритій вулиці, взяли в руки ломи і лопати. І тут Петрусь побачив свого батька.

– Тату! Та-ту!!!

Петрусь зірвався і щосили побіг на другий бік вулиці, зовсім не звернувши уваги на трамвай, що мчав йому назустріч.

– Петрусю, синочку мій! – І батько, вирвавшись з юрби невільників, побіг до свого сина... Та трамвай зустрів малого на секунду скоріше...

Але батько навіть не встиг усвідомити те, що щойно сталося, бо вартовий позаду крикнув „Стій, стріляю!", і відразу вистрілив...

– Разайдісь! – кричали міліціонери. Та люди й не дуже затримувалися, бо почався дощ...

Небо не витримало, заплакало над долею української людини в Україні...

VII. ТАЄМНИЦІ БУТТЯ

Сергій ІВАНІВ

МАГІЧНА СІМКА

„Скрізь мене переслідує один знак. Протягом семи літ це число буквально наступає мені на п'яти, я постійно натрапляю на нього у своїх справах, воно постає переді мною зі сторінок найпопулярніших журналів. Це число набуває багатьох облич, іноді воно трохи менше, іноді – трохи більше, однак ніколи не змінюється настільки, щоб не можна було його впізнати. Ту наполегливість, з якою це число переслідує мене, годі пояснити простим збігом. Я запідозрюю, що це капості піфагорейців".

Цими словами почав свою знамениту статтю „Магічне число сім плюс або мінус два" американськй психолог Джордж Міллер, чиї дослідження промостили шлях до розгадування однієї з таємниць, що не одне століття хвилювала як спеціялістів, так і широку публіку. Я певний, що кожен з читачів хоч раз, але застановлявся над цим дивним явищем – над незбагненною розповсюдженістю числа сім. „Сім разів відмір, один раз відріж"– кажемо ми. „Сім бід – один одвіт", „Сім п'ятниць на тижні", „Сім верст пішки за кавалок кишки", „Семеро одного не чекають", „За одним махом сімох убивахом".

Наша прихильність до сімки гідна подиву. Вона не сходить з язика, прикрашає тлумачні словники і казки (Білосніжка і сім гномів), пісні і думи. Придивімося до джерел европейської культури. Семеро царів воюють проти Фів. Семеро міст знагаються за честь називатися батьківщиною Гомера. Семеро мудрих шанують елліни. Сім чудес світу відомі в Середземномор'ї і його околицях. Коли одне з чудес стає порохом – падає Колос Родоський або згоряє бібліотека в Александрії, – його місце займає інше, але число чудес не змінюється ніколи.

На перших же сторінках Біблії зустрічає нас сімка й до останніх супроводжує. Потрудившись над сотворенням світу шість днів, Творець благословляє і освячує сьомий день – день, коли Він спочив від діл своїх. Сім пар чистих тварин і сім пар птахів небесних, також чистих звелено взяти Ноєві у ковчег, бо через сім днів почнеться великий потоп (ми звичайно проказуємо: „сім пар чистих і сім пар нечистих"; однак це магія сімки: семи пар нечистих в Біблії нема – нечистих Ноєві звелено взяти луше по дві пари). Двічі, вичекавши по сім днів, Ной випускає голуба після потопу, щоб подивитися, чи не сплила вода з обличчя землі. Сім корів тучних і сім худих бачить уві сні фараон, а відтак сім колосків повних і сім тонких. Семеро дівчат зустрічає Мойсей, утікши від фараона; сім днів, в

пам'ять про вихід з Єгипту, євреям належить їсти прісний хліб і на сьомий рік відпускати на волю раба. А як Ісус Навин здобуває неприступний Єрихон? Шість днів підряд вояки його мовчки обходять Єрихон і семеро священиків сурмлять у сім сурм. На сьомий день обхід триває сім разів, опісля вояки вигукують усі разом, і стіни Єрихону розсипаються. Семеро євнухів служать цареві Артаксерксові, і має він сім князів-дорадників... Семеро синів або дочок народжуються в одного, то в іншого біблійного персонажу. По сім ягнят приносять вони в жертву; хто багатий, той має сім тисяч худоби, хто має лихі наміри, в того у серці сім паскудств... Сімома хлібинами нагодовує Ісус Христос декілька тисяч людей, що прийшли послухати його і зцілитися від недуг, і ще залишається сім повних кошиків. Семеро бісів виганяє Ісус з Марії Магдалини. Сім золотих світильників бачить Іван Богослов, а вони означають не щось інше, як сім церков і семеро ангелів тих церков. Понад 30 разів зустрічаємо ми магічне число в Одкровенні Івана Богослова, а в усій Біблії – понад 160 разів. На другому місці – трійка (понад140), також число магічне, але меншої сили, на третьому – десятка (близько 130 разів), відтак двійка, відтак інші, включаючи число 40, воно теж було в ті часи популярне (починаючи від потопу, який тривав сорок днів).

Загляньмо, одначе, у віддаленіші епохи. Сім богів і богинь керували долею шумерів. Коли шумер вмирав, він входив через одні з семи воріт у підземне царство, де його чекав один з семи суддів. Нема давно ні шумерів, ні їхніх сусідів, але збереглося безліч народностей, які порівняно недавно прокинулися до цивілізації. І вони усі однаково шанують сімку. Кети говорять так: „В цьому селі мешкає чотири рази по сім особ і ще троє". Орочський мисливець знає, що засновників його роду було семеро, а бабуся-нганасанка переконана, що існує сім трав, котрі зцілюють від усіх хвороб. В ненців-юраків Дух Землі має семеро синів, а дерев'яний ідол – сім облич або одне обличчя з сімома зарубками, чи навіть тільки сім зарубок без жодного обличчя. До одягу шамана пришиті сім дзіночків. Їхній дзвін – це голоси семи Небесних Дів. Коли в єнісейських хантів людина готується стати шаманом, вона усамітнюється, варить собі білку-летягу, ділить її на сім частин, сім з'їдає, а восьму викидає. Через сім днів повертається до людей. Відтепер він – справжній шаман, котрий знає дорогу до богів і особисто знайомий з ними. Що він робив у своєму усамітненні увесь тиждень? Перебував, виявляється, у стані напівекстатичного трансу, для чого ще перед білкою наївся особливих наркотичних грибів з сімома плямками. Під час трансу семеро духів розділяли його тіло і посвячували в шамани, а найголовніший дух подарував йому чарівну рукавицю з сімома пальцями.

Був час, коли у всіх народів жило переконання, що світ складається з трьох ярусів – Неба, Землі і Пекла, з'єднаних між собою центральною віссю. Вісь, як їй і належить, проходить через якийсь отвір. Через нього боги сходять на землю, а мертві – у підземний світ. Через цей отвір і дух шаман, що перебуває в екстазі, здіймається в небеса або проникає в царство мертвих. Ці мандрівки – головні заняття шамана. Знайти вісь, або

Світовий Стовп, зовсім не тяжко: з ними ескімоси, гірські алтайці й інші народи Азії, Америки і Африки асоціюють опорну тичку свого шатра. Траплялося, стовп ставили поза шатром. Такі стовпи стояли в давніх германців, у гуннів, мордви, саамі. Називали їх вигадливо, наприклад, „На сім частин поділений Чоловік-батько". Стовп мав на собі сім зрубок, їх робили, приносячи жертви богам чи самому Стовпові. Джакуни, що колись заселювали острів Суматру, а сьогодні розсіяні по декількох островах Східньої Азії, ставлять на могилу стовп довжиною п'ять футів з чотирнадцятьма зарубками: сім з одного боку і сім з другого. Стовп називається Драбиною душі. Мірча Еліяде, видатний етнограф нашого часу, спеціяліст з історії релігій, східньої філософії і мистецтва, вважав, що сім зарубок, здають собі джакуни з того справу чи ні, означають сім небесних рівнів, котрі повинна перейти душа, перш ніж потрапити на сьоме небо (хто з нас, між іншим, не відчуває себе на сьомому небі від щастя?). Ті ж сім рівнів нагадують про себе і в кожному житлі даяка-нгаджу, що живе на острові Калімантані, в Індонезії. Це зображеня Світового Дерева - у більшій мірі витонченого варіянта Світового Стовпа. Дерево має сім гілок, шість по боках і сьомий вершок; на верхніх гілках - сонце і місяць, так що зрозуміло: Дерево досягає неба і навіть пронизує його. Шаман, займаючись зціленням, дістається на небо, щоб звідти повернути душу хворому.

Символіка Світового Стовпа (Світової Гори) розповсюджена в усій Азії, і скрізь цей Стовп поділений на сім ярусів. Цим Стовпом індійські боги якогось дня збаламутили первісний океан, від чого й народився Всесвіт. Точнісінько так вчинили й боги калмицького міту. На думку М. Еліяде, усі ці Стовпи і Гори походять з Месопотамії, де в дані часи споруджувалися священні башти, і кожна мала свою багатозначну назву: „Гора Дому", „Дім Гори усіх земель" і навіть прямо й недвозначно: „Зв'язок Неба з Землею". Башта-зіккурат символізувала собою Космос, а сім ярусів зіккурати - символ семи небес, які відповідали сімом плянетам, точніше - сімом видимим світилам: Сонцю, Місяцеві, Венері, Марсові, Меркурієві, Юпітерові і Сатурнові. У вавилонянів кожній плянеті, або кожному небу, відповідав свій колір, і яруси зіккуратів в Урі Халдейському, звідки вийшов праотець Авраам, забарвлені у сім кольорів світу. Адже їх також сім - сім барв веселки.

У багатьох своїх працях М. Еліяде доводить, що символіка Світового Стовпа (Гори, Дерева), а отже, і сімки, астрономічного походження. Магія сімки народилася зі спостережень над світилами і усталилася в епоху, коли люди вчилися рахувати й вимірювати час. Світил, як з'ясувалося, сім, в одного з них, у Місяця, фази вкладаються у кількість днів, що діляться на сім. Сам Бог велів покласти в основу усього сімку! Тієї думки була більшість етнографів та істориків. Меншість була знічена. Справді ж, якщо з космічними сімками так-сяк можна пов'язати шаманські зарубки і дзвіночки, небесні житла богів чи дні мандрівки душі, то астрономічне походження орнаментів епохи палеоліту, коли про зіккурати не було й згадки, виглядає вкрай сумнівним. Ось перед нами кам'яна бляха

зі стоянки Мальта, на березі Ангари. Її складний візерунок з ямок і спіралів побудований на ритмічному повторенні сімки. Ось знайдений і досліджений професором Ревазом Мхеїдзе наконечник спису з Мандикорі, в Західній Грузії. На обох його площинах вирізьблено по сім стрілковидних значків. Ось витесано з каменю жіночі голівки. Одна знайдена на Дону, інша – на Дунаї, і на обох – рисунки з семи деталів. Як з казкового рогу багатства сипляться сімки з фресок печери Ляско, на півдні Франції. Тисячі кіліметрів відділяли один від одного племена мисливців на мамутів. Різні звичаї панували у племенах, племена належали до різних рас і розмовляли різними мовами, проте однаково шанували сімку, не споруджуючи ще ніяких стовпів. І що найдивовижніше: чим далі углиб віків, тим більше сімок!

А яка астрономія могла народити сім чудес світу або сім мудреців в еллінів, чиї боги спокійно жили на Олімпі, спускаючись до смертних без ніяких посередників-шаманів, коли їм тільки забажається, й було тих богів майже двісті? А біблійні сім хлібин і сім кошиків, сім гріхів і сім бісів, семеро синів і семеро ягнят, семеро священиків зі своїми сімома трубами? Який вони мають стосунок до семи плянет? А сімки наших прислів'їв? Які вже тут небесні рівні! Ні, більшість сімок наших священних книг, казок, прослів'їв, сімок зі сфери мистецтва, ремесел, побуту, звичаїв, поведінки – не небесного, а земного походження. Одначе що ж їх у цьому випадку породило?

Джордж Міллер почав свої досліди, коли психологи вимірювали все підряд і говорили тільки про числа. Це захоплення мало свої причини. Разом з кібернетикою і першими комп'ютерами з'явилася теорія інформації, у якій багато хто добачив універсальну методу аналізи усіх проявів життя і людської діяльности. Всі тільки те й робили, що зіставляли машину і мозок, й мало хто втримувався від спокуси, щоб не оприлюднити яку-небудь цифру, котра найчастіше означає місткість пам'яті. Кількість інформації, яку людина нібито здатна „переварити" за секунду, множилася на кількість секунд у людському житті, з відрахуваням третини, що припадає на сон. Іноді замість секунд брали кількість нервових клітин або поєднань, а іноді й кількість молекул у клітинах. В одного виходило 1016 бітів, або двозначних одиниць інформації, в другого 1020, в третього – 1024.

Ця астрономія цифр пішла вниз тільки на початку 70-их, коли навіть спеціялісти зрозуміли, що комп'ютер влаштований інакше, ніж мозок, і працює на інших принципах, і що оцінювати працю мозку в термінах однієї лише теорії інформації або зводити всю справу до нервових клітин – це непростиме спрощення. Числа перестали зачаровувати психологів. Від різних вимірювань в арсеналі психології залишилися переважно цифри, що характеризують час психіфізичних процесів, і Міллерова магічна сімка з поправцкою в обидві сторони – непорушна, як світовий закон.

Міллерові треба було виміряти „пропускну здатність" оператора – людини, яка працює в авоматизованій системі управління, – і вибрати найзручніший код для подання йому інформації. Він виявив, що людина

здатна за одним разом втримати в пам'яті в середньому дев'ять двійочних чисел (7+2), вісім десяткових (7+1), сім літер азбуки і п'ять односкладових слів (7-2). Все крутилося довкола сімки. Кожна з цих груп мала неоднакову інформативну цінність. Дев'ять двійочних були рівноцінними 9 бітам, вісім десяткових – 25, сім літер – 33, а п'ять слів – 50 бітам. З цього Міллер зробив висновок, що обсяг безпосередньої пам'яті обмежений не кількістю самої інформації, а кількістю її „кавальців". Цю пам'ять цікавить не зміст того, що запам'ятовується, а його чисто зовнішні, фізичні характеристики – форма, колір,співвідношення фігури і тла, чіткість зображення і таке інше. Змістом цікавиться довготривала пам'ять, яка оцінює те, що вдалося втримати в пам'яті безпосередній, і межі якої вельми розпливчасті та індивідуальні. В наш гаманець, сказав Міллер, вміщується всього сім монет. Доляри це чи центи – не має значення. Всього сім.

Міллер натрапив на сімку, вивчаючи зорове сприйняття. Невдовзі вона спливла назовні під час вивчення сприйняття слухового. Психолог з Петербурзького університету Інна Лущихіна досліджувала сприйняття мови на тлі перешкод. Мету вона мала таку саму, як і Міллер: вона шукала способу допомогти авіяційним диспетчерам, чия „пропускна здатність" тріщала по швах, оскільки інформація надходила до них з п'ятнадцяти джерел відразу – від літаків, котрі прилітали і відлітали, від радіолокаційних і метеорологічних станцій, від сусідніх летовищ, від злітно-посадкових смуг. Надходила замішана, до того ж, на тріску в етері і шумом авіяційних двигунів. Лущихіна мала з'ясувати, як впливає на сприйняття мови довжина і глибина фрази. Згідно з правилами структурної лінґвістики, довжина визначалася кількість слів, а глибина – співвідношенням частин або гілок: структура фрази мала зображення у формі дерева. Одна гілка діставала номер, номери додавалися і виходила оцінка глибини. „Ось тут і дала про себе знати сімка, – розповідала Лущихіна. – Гілка відповідала кавалкові інформації – одній монеті в гаманці Мілера. Якщо кавалків було більше, ніж сім, то навіть найдосвідченіший диспетчер не міг схопити фразу цілком, ні відтворити її части, зруйновані етерними перешкодами".

У тих, хто так само, як Міллер, здогадувався, що причіпливість сімки означає щось більше, ніж піфагорейський збіг, сумнівів уже не залишилося. Не тільки зорова пам'ять, але й слухова! Цілком очевидно, що поряд з багатьма психофізичними константами, як от поріг чуттєвости або швидкість розповсюдження нервового імпульсу, у людини в процесі еволюції витворилася і така постійна величина, як обсяг безпосередньої пам'яти. Тисячоліття за тисячоліттям ця константа впливала на випрацювання устрою і культурних традицій, починаючи зі способів полювання і методів будівництва жител й закінчуючи мовними схемами та ритуалами спілкування з вищими силами. Людині найзручніше було думати про однорідні речі, якщо їхнє число не перевищувало семи (або перевищувало небагато), й вона намагається інстинктивно прагнути до нього в усьому.

Причину обмеження слід шукати у влаштуванні нервової системи і мозку з усіма підлеглими йому органами почуттів (яких у нам до речі, також сім). В кожному разі його доцільність безсумнівна. Якщо б перед нашим уявним зором зібралося численна кількість образів, ми просто не змогли б думати. Ми були б неспроможні порівнювати нову інформацію зі старою і перетворювати мідні монети у срібні, перш ніж опустити їх у сховок довготривкої пам'яти, іншим словом, класифікувати нові знання, узагальнювати їх і згруповувати, надаючи їм найзручніщу для дальшого використання форму.

За останні десятиріччя у спеціялістів в ділянці етнографії, антропології та історії культури склалися уявлення про Світове Дерево як про первісну і головну структуру, з допомогою якої людина стала систематизувати свої уривчасті знання про Всесвіт. Поділ стовбура на три частини допоміг людині зрозуміти, як влаштований світ, і поереносити цю структуру на власне життя (три стадії будь-якого процесу, три спроби в кожній справі, яким відповідають три герої у казці). За вертикалею Дерева будувалася єрархія істот – від „гадів земних" до птахів небесних і двох чільних світил. Чотири сторони горизонтального поділу нагадували людині про пори року, про чотири сторони світу, а все Дерево в цілому – про всяке походження. Ні, не даремно вчені ототожнюють Світове Дерево з біблійним Деревом пізнання добра і зла! Недаремно і в сімці вони вбачають поєднання трійки і четвірки, тобто втілення, символ Дерева з усіма його статичними і димамічними елементами. Іншими словами, символ цілого Всесвіту. Але ж кожний символ, кожне втілення й уособлення – все це вторинне щодо того, що саме символізує собою і в собі втілює. Сімка корениться не в тій моделі світу, яку ми створили, а в нас самих. Модель виростає з нашої власної природи: не сімка з Дерева, а Дерево з сімки. Ми бачимо світ таким, яким спонукає нас бачити його наш інститут – магічна сімка, яку повинен був накреслити на своєму щиті суб'єктивний ідеалізм, якщо б він ще існував на білому світі.

Нью-Йорк

Бетті ІДАЙ

„ВСЕ, ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ З НАМИ, МАЄ ГЛИБОКИЙ ЗМІСТ “

Француженка Бетті Ідай провела декілька годин у стані клінічної смерти. Майже через двадцять літ вона опублікувала книжку „В обіймах світла“, присвячену своєму досвідові перебування поза тілом. Кореспондент французького тижневика „Парі матч“ взяв у неї інтерв'ю, з яким ми знайомимо наших читачів.

– Ваш досвід перебування на межі між життям і смертю вважається одним з найповніших на сьогодні свідчень на цю тему. Минуло, однак, дев'ятнадцять років, перш ніж ви відважилися зробити його набутком усіх. Що вас стримувало?

– В 1976 році, відразу після того, як як я побувала на межі смерти, в мене почався період депресії, який тривав п'ять чи шість років. Я не хотіла жити тут, на землі, прагнула вернутись у те місце, де я зазнала такого повного щастя, знову знайти Христа, що прийняв мене, і моїх ангелів-хоронителів. З'єднання з моїм власним тілом здавалося мені поверненням у щось липке і холодне. Крім того, мене переповнювало знання, яке я одержала у потойбічному світі. Воно заважало мені жити. Адже я ні з ким не могла поділитися. Я нічого не читала на цю тему, тому мені самостійно довелося впроваджувати у своє звичайне життя нові поняття, які перевернули моє світовідчування. Після „повернення“ в мене, наприклад, з'явилося те, що називають шостим почуттям, – могутня інтуїція, яка дозволяла мені „бачити“ життя інших людей. Досить було подивитися на людину, як я вже знала її життя в усіх подробицях. Жити з цим знанням дуже, дуже тяжко. В мене було враження, що я повернулася у світ, де нема любови. Та врешті-врешт депресія минула, я прокинулася від цієї своєрідної летаргії, сказавши собі, що єдиний спосіб поділитися своїм потойбічним досвідом – це піти працювати добровольцем у лікарні і там допомагати, заспокоювати безнадійно хворих, які готуються до зустрічі зі смертю.

Я займалася цією працею в медичних центрах, які спеціялізуються на лікуванні хворих раком, а вже потім стала виступати з лекціями, відверто розповідаючи про свою „мандрівку“ в церквах, гуртках, які вивчають ці проблеми, у школах. І якогось дня, прислухавшись до порад, тих, хто мене підбадьорював, почала писати книжку.

–Її успіх не був для вас несподіванкою?

–Ні, я його передбачала. Можливо, це було частиною знання, одержаного

в потойбічному світі від Христа і моїх ангелів-хоронителів. Я була впевнена, що книжка розійдеться так швидко, як вітром розноситься порох.

– Тим не менше у своїй книзі ви пишете, що розповідаєте не про все, що залишається багато подробиць, пов'язаних з потойбічним світом, про які ви волієте промовчати.

– Тільки тому, що не відчуваю за собою права говорити про це. Усі ми перебуваємо на різних сходинках духовного розвитку. Деякі люди готові до цього знання, інші – ні. Але й у теперішньому вигляді книжка містить немало дивного.

– Яким же був ваш досвід перебування поза тілом?

– Спочатку я страшенно злякалася, бо не чекала нічого подібного. Але як тільки зустріла своїх „поводирів" і зрозуміла, що можу спілкуватися з ними телепатично, відразу відчула себе спокійніше, Крім того, мене осяяло, що знаю їх здавна. Я відчула радість і спокій. Я знаю, що знову зустрінуся з ними, коли повернуся туди остаточно.

– Після того ви ще коли-небудь зустрічалися з ними?

– Так, двічі. Одначе покищо не хочу цього торкатися. Можливо, розповім про це пізніше.

– Як ви пояснюєте те відчуття, нібито знали їх раніше?

– Я зрозуміла, що жила з ними до того, як потрапити сюди. Вони пояснили, що перебування на землі чимось нагадує від'їзд в ліцейський інтернат. Адже ви повертаєтеся додому тільки після закінчення навчального року. Вийшло так, що під час моєї клінічної смерти я повернулася додому раніше, ніж передбачалося.

– Чи ви погоджуєтеся з доктором Куллер-Рос, яка стверджує, що найважливіших в нашому житті людей – дружин, чоловіків, дітей, родичів – ми вибираємо задовго до свого втілення, до того, як ми „приходимо" на землю?

– Так. І вони також вибирають нас до свого втілення.

– Навіть тоді, коли це недобре закінчується? Наприклад, розлученням?

– Ми завжди маємо вибір. Ми маємо свобідну волю. Все наше життя складається з потенціяльних сприятливих можливостей, які випливають з дії закону причинности, що керує усіма нашими вчинками. Якщо б усе було вирішено заздалегідь, ми не мали б свободи волі. Проте ці можливості існують, оскільки ми живемо групами, в оточенні близьких нам людей. Трапляється, що дехто забуває про обіцянки, дані ними до свого втілення на землі. Але ось минає декілька літ, і щось всередині людини каже їй про те, що вона пропустилася помилки або втратила сприятливу можливість. І тоді вона починає шукати шляху до її виправлення. Наприклад, коли у вас нема дітей, ви будете намагатися усиновити чужу дитину. Разом з цією дитиною до вас повернеться вибраний вами дух. Наприклад, душа моєї дочки там, „нагорі", заздалегідь провістила мені наше неминуче з'єднання, і лише набагато пізніше після її народження вона, за драматичних обставин, увійшла в нашу родину.

– Відразу по „смерті" ви опинилися в дуже темному тунелі і, рухаю-

чись через нього, відчули присутність інших людей , навіть тварин. Чи не могли б ви розповісти про це докладніше?

– Спочатку я опинилася в дуже темному, навіть чорному просторі, і лише згодом стала рухатися в тунелі. У цьому чорному просторі взагалі нічого не можна було розрізнити. Нічого. Духів я там не бачила, однак відчувала, в якись спосіб знала, що вони переходять той самий процес змін, що й я. Я не бачила ні однієї тварини, але знала – мовби інтуїтивно – що вони там були. Я відчула присутність загублених, заблуканих людських душ, – таких же загублених, як я сама, але я на надала їм особливого значення, бо сама перебувала у стані розгублення.

– Ви розповідаєте, що вас привабило світло в кінці тунелю, але не всі душі, що рухалися біля вас, побачили його?

– Коли я почала наближатися до цього світла, то помітила, що довкола мого „тіла“ з'явилося сяяння. Я вся світилася м'яким світлом. В цю ж мить я зрозуміла – не знаю як – що всі душі залишаться там, поки не перейдуть певний процес зміни, вишколу чи одужання. Можливо, вони не визнавали існування Бога, який міг би дозволити їм піти далі, не знаю. Але для них цей стан був , сказати б, застійним.

– Отже, в міру наближення до кінця тунелю світло поступово набуває рис Христа. Й ось запитання, яке давно хвилює спеціялістів: який Його фізичний вигляд? Якого Він зросту, якого кольору Його волосся, очі?

– Як вам пояснити? Адже ж це у більшій мірі зустріч духа з духом, точніше – двох душ, ніж зустріч у фізичному значенні слова. З іншого боку, ми ж дивимося не очима тіла, а очима душі. В мене не виникло ніякого відчуття кольору, зросту, взагалі форми. Я прийняла Його у найприроднішому з усіх станів існування – духовному. Коли я „дивилася“ на Нього, я відчувала лише Його велич. Я знала, хто Він, знала, що Він чудово знає мене, знає усі подробиці мого життя і всі мої спонуки... Водночас я знаю, що деякі люди виразно бачили Його зі слідами ран на руках. Але, можливо, саме таким вони й хотіли побачити Його...

– Врешті-решт, може й ви хотіли почбачити Його саме таким. Звідки ви знаєте, що це була не галюцинація?

– Нема ні способів, ні аргументів, щоб переконати людину, яка не знає ні що таке змінений стан свідомости, ні тим більше досвід перебування поза тілом. Це просто неможливо. І все ж у Його присутності у вас не виникає ніяких сумнівів, тому що ви інстинктивно знаєте, що це Він.

– Коли Він сказав вам: „Твій час ще не прийшов“ – що ви відчули?

– Я не хотіла повертатися на землю. Я благала Його. Проте, хоч Він і посміхався, та не хотів нічого чути. Він дав мені зрозуміти, що я повинна виконати своє завдання, і показав, яке саме. В якомусь розумінні Він показав мені моє майбутнє. Я ж погодилася забути усі деталі, бо інакше не змогла б довести свою справу до кінця. В кожному разі, коли вам кажуть: „Твій час ще не прийшов“, ви розумієте, що є якийсь заздалегідь визначений „час“. Дитиною мене виховували в тому дусі, що я не можу мати ніякої поважної справи у житті, ніякої важливої цілі, тобто що само

моє існування нічим особливим не виправдане. Завдяки цьому досвідові я тепер точно знаю, нащо живу на світі, знаю, що чогось вартую, і це робить мене значно щасливішою.

– Це означає, що кожний з нас має свій „час", який визначає нашу смерть, точніше, те, що ви називаєте смертю тіла?

– Так, кожний має свій час. Втім, ще до народження усі ми дали згоду на цей час у присутності Бога, визначили обставини, умови і вік, в яких помремо. Змінити його ніхто не може, тому що ми самі вибрали цей час – в залежності від того, що нам належить дізнатися, чого навчитися. І моє завдаання відрізняється від вашого. Мені, наприклад, показали, що деякі втілюються, щоб стати „студентами" – вони вчаться все життя. Мало того, вони навіть заздалегідь вибирають собі вчителів. Інші, навпаки, приходять сюди, щоб тільки вчити. І нарешті, є третя категорія, до якої належу і я, – це люди, які і вчаться, і вчать. Таких людей найбільше. Ось чому ми не повинні судити один одного. Адже наші завдання взаємно доповнюють один одного. Якщо ви помиляєтеся, я не хочу судити вас. Усі ми тут разом для того, щоб учитися.

– Проте ми все ж можемо змінити свій „час"?

–Так, у деяких випадках.. Хоч я думаю, що як тільки наше завдання буде виконане, ми повернемося. Тим більше, що один раз потрапивши по той бік, ви не відчуєте найменшого бажання вернутися сюди. Ви не вмрете, поки не прийде ваш час. Ми всі колись вмремо, але смерть – зовсім не те, що ми собі уявляємо. Скажімо так: по той бік смерть сприймається... ну, як диплом! Якщо ви віддаєте своє життя, рятуючи іншу людину, то ваша смерть набуває особливої ціни – тому що ви пожертвували собою заради іншої людини. Якщо ви залишилися живими після нещасливого випадку, яким би він жахливим і драматичним не був, це зовсім не випадковість – просто ваш час ще не прийшов. Я знаю, що все це здається неймовірним, але це насправді так.

– Як до всього, що ви розповіли, ставляться ваші читачі? Ви одержуєте якісь свідчення про подібний досвід від інших людей?

– О так! Мені навіть надсилають щоденники, написані людьми, які так ніколи й не відважилися заговорити про це з ким-небудь. Листи мені приносять цілими міхами. Моя книжка заспокоїла тих людей, вони перестали відчувати себе одинокими. Більше того, вона стала для них підтвердженням існування Христа, природа якого все ж трохи відрізняється від того, чого нас учили.

– Щодо вашої зустрічі з Христом ви пишете, що Він володіє почуттям гумору. Це цілком розходиться з тим, що написано в Євангелії, тому що там Він ніколи не жартує. Церква подає Христа грізним суддею на Страшному суді.

– Коли я була дитиною, мені завжди навіювали страх перед Богом, казали, що Христос повернеться на землю, щоб судити нас, а відтак кинути в пекло. Я ж пізнала Христа зовсім іншим. Він не скидався на той образ, який мені навіювали з дитинства. Він – любов. Він прощає, любить, усміхається і не судить. Він розуміє жарти. Він, наприклад, вдався до нашого

почуття гумору, щоб дати мені зрозуміти, що я знаходжуся в невідповідному місці у невідповідний момент. Я не пам'ятаю усіх подробиць, але пам'ятаю, що мій дух розумів Його гумор. Йому були потішною моя цікавість, мої запитання і все, що я хотіла дізнатися. Я буквально засипала Його запитаннями, і це Його дуже розвеселило.

– Як ставляться служителі Церкви до того, що ви розповідаєте про зустріч з Христом?

– Священики, з якими я знайома, незалежно від віросповідування, дуже зацікавилися моєю розповіддю, вони сказали мені, що це дало їм можливість зрозуміти речі, які вони знали, властиво, вже давно, але не могли узагальнити.

– В одному з ваших видінь ви розрізняли промені, що нагадують лазерні, які ідуть від землі до того місця, де ви перебували. Це молитви?

– Так, лише молитва, що йде від серця, може потрапити на небо. Всі інші – корисливі, завчені, молитви без внутрішнього переконання – не мають сили відірватися від землі. Доходить лише щира молитва. Зовсім неважливо, як молитися – на колінах чи стоячи, в церкві чи в саду. Важливо тільки повною мірою сконцентруватися на молитві. Найдієвіша – це молитва матері за свою дитину. Небеса чують кожну молитву й жодну не залишають без відповіді. Відповідати на них входить в обов'язок ангелів у порядку, так би мовити, надходження і в залежності від сили молитви.

– У світлі вашого досвіду зустрічі з Христом, і вашого відвідування „потойбічного світу" яке враження робить на вас все те, що діється на Балканах, особливо з дітьми, яких убивають і мучать? Хіба молитви їхніх матерів не мають сенсу?

– Все має свій сенс, особливо смерть цих маленьких істот. Не думайте, що коли у цих дітей маленьке тіло, то й душа їхня маленька. Нічого подібного. Навчання триває завжди, на будь-якій стадії розвитку. Коли вбивають дитину, її душа повертається туди, звідки прийшла. Вона виконала своє завдання. Ми відчуваємо більше співчуття до дитини, яка вмирає, тому що ми певні, що її позбавили можливости подорости на землі. Насправді ця дитина прийшла на землю виконати завдання, і як тільки воно виконане, вона залишає землю. Як і всі. Ось ще одна причина, чому ніколи не слід судити за зовнішніми ознаками. Все суще має свої „потойбічні" причини.

– Коли ви заново переживали своє життя, що саме розумілося як гріх?

– Все, що суперечить любові і необхідним потребам тіла. Всякий надлишок є гріхом. Надлишок у їжі, алькоголі, сексі, егоїзм і жадібність стають проблемою самі по собі. Єдиний спосіб правильно прожити своє життя – це любити інших людей і дотримувати поміркованости у всьому. Під час мого досвіду мені показали одну високу душу. Ця людина добровільно згодилася стати на землі жебраком, щоб таким чином вчити людей, нагадуючи їм про необхідність турбуватися про інших. Якщо ви маєте родину, а вступаєте в інтимні стосунки з іншою людиною, це неминуче створює проблеми. Тим самим ви порушуєте закон.

– Ви пишете, що все суще має благотворний сенс, але іноді суперечите собі. Наприклад, людина зазнає аґресії – і це має вищий сенс. Або вона раптом виявляє в себе рак – таким, отже, був її свобідний вибір до втілення. Зрештою, це трохи дратує, хіба ні?

– Досить тяжко зрозуміти це з наших позицій. Однак усе, що відбувається тут, має глибокий сенс, якщо дивитися звідти. Саме це мені й було показано. Все має сенс – і страждання дітей, і бандитизм, і насильство, і вбивства.

– Що відповів Христос на запитання: „Чому ми живемо тут?“

– „Щоб навчитися любити“. Та переважно ми вчимося любити через страждання.

– У своїй книжці ви згадуєте диявола і кладете на нього відповідальність за багато чого. Ви, наприклад, кажете, що він присутній тут постійно. То ж за що він несе відповідальність?

– Я не дуже багато знаю про нього, крім того, що він абсолютно точно є і використовує свій демонічний вплив на нас, як тільки ми піддаємося його тискові. Якщо ви живете без любови, якщо все життя перебуваєте в страху чи постійно відчуваєте почуття провини, якщо ви відвертаєтеся від власної душі – тоді він може обманути вас і спокусити без труду. Але особливо – коли ви самі чините щось злого. Кожний з нас може згадати бодай одну людину зі свого оточення, яка живе в атмосфері постійного заперечення. Перебувати з нею поруч дуже тяжко. Такі люди люблять завдавати біль іншим і водночас намагаються знайти собі подібних. Неґативне притягає неґативне так само, як світло притягає світло.

– У вашій мандрівці в потойбічний світ є ще одна цікава подробиця. Ви кажете, що коли людина вмирає, Бог надає їй вибір: або залишатися разом зі своїми близькими, щоб допомогти їм подолати гіркоту втрати, або негайно відходити у царство духу?

– Коли людина вмирає, як це не парадоксально, вона краще розуміє життя і причину своєї смерти. Не можна залишати за собою сум і страждання. Й дехто воліє залишитися разом зі своїми близькими, щоб оточити їх любов'ю. Але вирішувати треба відразу ж, тому що потрапивши раз у потойбічний світ, людина вже не захоче звідти йти назад.

Париж.

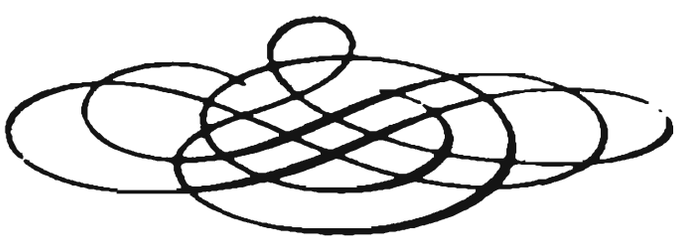

Михайло ДИМІЦЬКИЙ

ТАК ПОЧИНАЛАСЯ ХРИСТИЯНСЬКА АМЕРИКА

Історія християнства в Америці тісно пов'язана з відкриттям цього континенту. Вже сама морська подорож Христофора Колюмба мала виразний християнський характер. І фундаторка цієї історичної мандрівки, еспанська королева Ізабелла, і Колюмб були глибоковіруючими християнами. Королева надала Колюмбові титул адмірала, а його адміральський корабель назвала „Санта Марія". На цьому кораблі плив Колюмб з 52-членною залогою. На двох інших кораблях, „Ніні" і „Пінті", було по 18 моряків.

З початком подорожі відбулося урочисте посвячення, і мандрівників віддано під покров Непорочної Діви Марії.

Під час першої подорожі Колюмб досягнув Багамських островів 12 жовтня 1492 року, – і цей день прийнято як офіційну дату відкриття Америки. Висівши на сушу, Колюмб застромив у берег еспанський прапор, а відкриті землі назвав іменем Святої Непорочної Діви Марії, тепер знані як Дівичі острови. Та назва „Нової землі" відразу надала їй християнського характеру, що підтврджують протоколи першої подорожі, коли Колюмб відкрив також Кубу і Гаїті, на яких заснував свою адміністрацію. Королева Ізабелла призначила його губернатором – і це, властиво, був акт заснування еспанських колоній, що змінило статус Еспанії на імперський.

Колюмб був певний, що відкрив Індію, тому тубільців назвав індіянами. Ця назва збереглася до сьогодні. Тубільці-„індіяни" жили значно примітивнішим життям, із забобонними звичаями, трималися кочівничими групами серед непрохідних лісів. Кожна група відрізнялася діялектом, це їх і відособлювало одну від одної.

Під час другої експедиції, в 1493 році, Колюмб прибув на „Нові землі", які він називав „Західніми Індіями", з великою кількістю людей, між якими також був талановитий еспанський монах Романо Пане. Колюмб його взяв для місійної праці серед індіян. Біографію та діяльність Р. Пане докладно описав професор Шпет у своїх наукових дослідженнях, присвячених проблемі тютюну, зокрема тютюнових алькальоїдів.

Р. Пане перебув якийсь час з моряками, ознайомився з мовою індіян та їхніми звичаями, і тоді вирушив у далекі ліси, до численного індіянського племени „Великого Равла", де й прожив до кінця свого життя, до 1530 року.

Тим часом Колюмб відкрив Ямайку, Порто-Ріко, Домініку, Антігву та

декілька менших островів, яких названо Антільськими. А під час третьої експедиції, в 1498 році, – Північну Америку, хоч з корабля тоді на берег не сходив.

На всіх островах та територіях Південної і Північної Америки Колюмб знаходив кочівничі групи „індіян“ з примітивно культурою та подібними звичаями.

Живучи серед індіян, Романо Пане докладно вивчив їхню мову, звичаї, медичні та військові знання і став немовби одним з них. Це дало йому змогу виконувати головне завдання – ширити серед них науку Ісуса Христа, знайомити з церковними законами. Він був знаменитим проповідником і індіяни радо слухали його. Водночас, незважаючи на великі віддалі, Р. Пане підтримував зв'язок з моряками, зокрема із заступником Колюмба, Германдезом де Овієдом.

Вивчаючи побут індіян, Р. Пане помітив, що вони в різних обрядових і медичних цілях палять якесь листя, яке називають „табако“, що в перекладі означає – приятель. Також цю саму рослину курять у файках під час досягнення миру з іншими племенами або у випадку вирішення місцевих суперечок. Він довідався, що ту рослину вони приносять з далеких країв: кожної весни група індіян вирушає по ту рослину, а пізньої осені повертається.

У травні 1516 року Р. Пане попросив, щоб його взяли до індіянської валки, яка вибиралася по табако. У половині серпня вони прибули в околицю, яка тепер називається Долиною тютюну, вона розташована у південно-східній частині Мехіка. Там він побачив, що на великих просторах росте розкішна рослина „табако“. Й індіяни почали збирати дозрілі жовті листки, а Р. Пане збирав визріле насіння. Десь під кінець жовтня 1516 року валка повернулася назад. Весною 1517 року Р. Пане засіяв тютюн в околицях Сан-Домінґо і зумів переконати індіян, що вони вже не мають потреби іти за цією рослиною так далеко. Восени 1517 року тютюн вродив більше, ніж було потрібно. За це індіяни обрали отця Пане своїм вождем, надавши йому титул Великого Равла та іменувавши володарем повного місяця, вранішнього сонця і тихих вод, словом, віддали йому усі титули, які мали, а остаточну вдячність виказали тим, що весною 1518 року усі разом прийняли віру Христову. Відтак за їхнім прикладом пішло багато племен, які проживали у Центральній Америці та в Мехіко.

Тому 1518 рік можна прийняти як важливу дату в історії Католицької Церкви на американському континенті.

Епілог

У 1528 році Германдез де Овієдо їхав до Еспанії, і о. Пане передав з ним насіння тютюну, яке висіяли весною 1529 року на полях коло Севільї. Тютюн добре прийнявся і буйно вродив. у 1560 році в Севільї постала перша фабрика в Европі – а мабуть, і в цілому світі – краяного і порошкового тютюну. В 1570 році французький амбасадор Жан Нікот завіз насіння тютюну до Лісбону, а відтак до Франції. Під кінець XYI сторіччя насіння тютюну дісталося до Німеччини, на Близький Схід, до Туреччи-

ни, а під кінець XYII сторіччя – на всі інші континенти. Першу тютюнову фабрику в Західній Україні було збудовано у Монастириськах у 1775 році, продукцію вона почала виготовляти у у 1777 році. Устаткування було австрійське. Другою фабрикою вважають Винниківську, яка почала продукувати тютюнові вироби у 1779 році.

Тютюн в Україні відкрито серед дуже цікавих обставин. Згідно з болгарськими архівними документами, влітку 1616 року гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний окупував Кафу, Варну і майже усе західнє узбережжя Чорного моря. У той же час козаки рогромили велику турецьку фльоту, яка прибула в Дністровий лиман, а на одному кораблі було багато жінок-невільниць. Подібно як у Кафі, Сагайдачний наказав козакам, щоб вони допомогли усім жінкам дістатися додому. Три найкращі красуні, одну болгарку і дві українки, Сагайдачний узяв опід свою опіку, щоб привезти їх до Києва. Турецькому султанові якраз на тих трьох жінках залежало, бо вони були надзвичайно вродливі. Він прислав до Сагайдачного свого заступника, Іскандира-пашу, щоб тих красунь якось виторгувати. Паша привіз Сагайдачному багато дарунків, між якими була золота люлька та 10 кілограмів тютюну. Він показав, як треба курити, і це дуже сподобалося Сагайдачному. Гетьман проміняв болгарську красуню на тютюн і люльку, але українок таки завіз до Києва – і тому тепер там так багато красунь.

По поверненню в Україну Сагайдачний створив наукову козацьку раду, яка мала дослідити, чи росте десь в Україні тютюн. Раду очолили монах Плетенецький і Касіян Сакович, який на той час керував Братською академією. Сагайдачний дав їм листки турецького тютюну, для порівняння, і Рада почала працю. Рослину невдовзі було знайдено на шлаху, яким колись, у 1240 році, проходили монголи під проводом Батия, внука Чінгісхана. Широкі пасма тютюну знайдено також вздовж узбережжя Чорного моря та правого берега Дніпра. На тому „монгольському" шляху знайдено ще багато рослин, плеканих у Китаї та Монголії, включно з овочевими деревами. Це була певна форма постачання харчів і ліків для війська.

Слушні спостереження козацької ради пізніше були підтверджені ботанічними дослідами, бо знайдений тютюн належав до виду „нікотіяна алята", який дуже поширений у центральній Монголії, Манджурії та на південно-східніх схилах Алтайських гір.

Із записок Марка Польо випливає, що в монгольській імперії культивували якусь рослину для куріння, а початки цього плекання йшли з давнини, задовго до християнської ери.

Марко Поль свідчить, що китайці і монголи розуміли, що тютюновий дим – шкідливий для здоров'я, тому у XII сторіччі почали впроваджувати водяні люльки, які дотепер затрималися в Індії.

На початках усі европейські держави ставилися до куріння дуже негативно, як от ми тепер ставимося до марігуани. Англія дозволяла вирощувати тютюн тільки на території своїх колоній, що збереглося до наших днів.

Філядельфія, Па.

Іван ВЛАДИКА

ЧИ НЕ ПОМИЛИВСЯ, БУВА , АЙНШТАЙН

В Ужгороді, на Закарпатті, живе цікава людина – колишній учитель Іван Владика. Втім, про його учительство не можна сказати: колишнє, бо ця людина усе своє довге життя – пішов йому вже 93-ій рік – вчить інших в найефективніший спосіб – своїм власним прикладом. До нього повною мірою можна застосувати означення: практикуючий християнин. Він ніколи не вживав м'яса, масла, яєць, риби, а харчується виключно садовиною і городиною, зберігши у свої літа дивовижно ясну пам'ять. Своїм досвідом радо ділиться з людьми, пишучи до газет на теми народної медецини. Але не тільки це. Власники городів у краї позбулися на картопляних плянтаціях ненажерливого колорадського жука, використовуючи ефективний рецепт учителя Владики.

Мабуть, він зовсім не відчуває своїх років, бо його часто можна зустріти в колі молодих людей, в колі вчених. І він має що сказати. Ось наприклад, його погляд на теорію відносности Айнштайна, на подорожі до зірок.

Ні, таки справді: людина тілом живе на землі, а душа її – в небі...

Чи можна здійснити подорож до зірок? Навколо цього питання давно точаться суперечки.

Вчені-фізики до цього часу дотримуються теорії відносности Айнштайна, яка, на мою думку, містить, три кардинальні помилки.

Головна з них полягає в тому, що він роздвоїв швидкість на низьку і високу, визнавши за високою властивість, якої вона не має.

Я з цією теорією не погоджуюся, бо визнаю швидкість, як одну неподільну цілість не всіх її етапах – від зачатку (старту) до необмеженої (причому всюди і скрізь вона пасивна, як мертве тіло). І на матеріяльний об'єкт вона не може впливати (як і на своє прискорення).

Але що насправді є швидкістю? Яка вона – активна чи пасивна? Якщо швидкість активна, то може діяти на рухомий об'єкт, якщо пасивна – то цей об'єкт буде незалежний від швидкости.

Отже, з відкриттям явища пасивности у швидкості відкривається новий науковий напрям у фізиці.

Несприятливі чинники, які Айнштайн визнавав за реальні, при швидкісних космічних летах не підтверджуються.

Вчені, ідучи за теорією відносности Айнштайна, обстоюють принцип збільшення маси в матеріяльному об'єкті, що рухається на високих швидкостях. При цьому вони спираються на результати дослідів у прискорювачах з елементарними частинками. Однак це твердження хибне, бо елементарні частинки в прискорювачах розганяються тільки зовнішньою тягою. Тому експериментатори одержують досить значне прискорення швидкости. З набуттям тими елементарними частинками вищої швидкости збільшується навантаження електронів електромагнітного поля, внаслідок чого може збільшитися маса. Але не від самої високої швидкости.

За експериментами з елементарними частинками у прискорювачах не можна стверджувати, що матеріяльний об'єкт у вільному (незамкнутому) просторі на високій швидкості може яку-небудь масу набувати з нічого. Маса з нічого не виникає, а сама швидкість маси не має.

Маса речовини, яка відтворює енергію для надання руху чи зростання швидкости матеріяльного об'єкта, з ним не сполучається, тому маса об'єкта, що рухається, за рахунок тієї речовини не може збільшуватися.

Не має в собі рації і твердження про сповільнення часу в об'єкті, що рухається з високою швидкістю. Час – стала величина, він абсолютний і незмінний. Спостерігачі в різних системах відліку не довели сповільнення часу у світловій чи наближеній до світлової швидкості. При дослідженні розпаду елементарних частинок виявлено, що рухомі мезони живуть довше, ніж нерухомі. То ж треба шукати іншу причину явища, а не сповільнення часу.

Сама швидкість і прискорення за природним законом – це дві різні дії, їх не можна ототожнювати.

При зростанні швидкости виникає перевантаження, збільшується кінетична енергія матеріяльного об'єкта, що рухається, але при цьому ні висока чи надвисока швидкість, ні кінетична енергія на рухомий об'єкт не впливають.

Зростання швидкости є активним чинником. Від нього в певній мірі й залежить можливість чи неможливість польотів до зірок. Зростання швидкости можна досягнути зовнішньою і внутрішньою (реактивною) тягою. Сила реактивного струменю із сопла ракети відтворює величину зростання швидкости за секунду, а водночас і величину перевантаження. Для безперервного зростання швидкости аж до рівня надсвітлової досить, щоб реактивний двигун ракети перебував у безперервному режимі руху. Кожен поодинокий поштовх від реактивного двигуна надає космічному кораблеві прискорену швидкість. В цей спосіб швидкість руху корабля при достатній розгінній енергії може перевищити світлову швидкість.

Найвища швидкість (відтворена тільки за зовнішньою тягою) обмежується рівнем світлової швидкости (як визнавав і Айнштайн), а надвисока, витворена реактивною тягою в космічній порожнечі, при достатній розгінній енергії – теоретично необмежена.

Однак можна припустити, що в міжзоряному просторі можуть чекати якісь непередбачені гальмування надшвидкісних летів – наприкад, космічні

промені можуть мати властивість обмежувати надвисоку швидкість.

На сьогодні ще нема можливости витворити енергію, здатну тримати реактивний двигун безперервно в робочому стані на усьому шляху лету. Може, вченим вдасться колись відкрити новий вид енергії, який запевнить надвисоку швидкість і подорож до зірок. Лише надвисоку швидкість, а не Айнштайнові фантастичні припущення щодо сповільнення часу, скривлення простору, треба брати до уваги, коли йдеться про міжзоряні подорожі.

Над цими питаннями я роздумував понад сорок літ, вивчаючи проблеми зовнішньої і внутрішньої тяги, прискорення, перевантаження, невагомости, інерції, ґравітації, впливу швидкости на рухомий об'єкт. І я прийшов до висновку, що у надшвидкісних космічних летах не зміниться швидкість плину часу, швидкість не змінить також ні віддалі до певної зірки, ні маси об'єкта, що рухається.

Ціолковський і його послідовники стверджують, що ракета не може досягнути вищої швидкости, ніж швидкість вилітаючих горючих ґазів зі сопла ракети. Проте ця думка правильна тільки в земних умовах, де є природне гальмування (опір, тертя), а в космічній порожнечі це твердження не виправдовує себе. У космосі природного гальмування нема – доказом цього є рух усіх космічних об'єктів, в тому числі планет нашої Сонячної системи і нашої Землі. Планети перебувають у вічно-рівномірному русі за інерцією, без зростання швидкости навколо свого ґравітаційного центру в космічній порожнечі, без природного гальмування.

Щодо формули Айнштайна $E=mc^2$, то вона не містить рації. Енергія не може витворити масу. І якщо обернути цю його формулу $m=E/c^2$ (що математично правильно) то стане ясно, що маса не може перейти в енергію і зникнути. Маса, як і матерія, не зникає, а енергія – тільки тимчасова. Енергія витворюється при всяких реакціях матерії, та при тому сама матерія не зникає, тільки переходить в іншу форму.

Все у Всесвіті існує згідно з природним законом (Божим) і є у своїй сутності абсолютним, так що дуже „спеціяльна" теорія відносности Айнштайна раніше чи пізніше перейде в архів, як це колись сталося з теорією Птоломея про геоцентричну систему.

Ужгород, Україна

VIII. АЛЬМАНАХИ УНСОЮЗУ – СТОЛІТНЯ КРИНИЦЯ ЗНАНЬ

Тетяна ДОБКО, Богдан ЯСІНСЬКИЙ

ЦІННА ЧАСТКА НАШОЇ СПАДЩИНИ

Невід'ємною часткою духовної спадщини українського народу є твори, друковані поза межами України. До популярних джерел вивчення історії нашого народу належать передусім альманахи Українського Народного Союзу – переважно щорічні збірники, об'єднані певною тематикою чи іншою ознакою, які містять відомості про історичні події, літературні новини, наукові досягнення тощо.

В Україні альманахи і календарі мають давні традиції, до них можна віднести наші „ізборники" („Изборник Святослава",1076 рік), „цвєтники", пізніше місяцеслови. За останні два століття календарі набули широкого вжитку, їх почали видавати просвітницькі, господарські, наукові установи, приватні особи. Серед альманахів XIX сторіччя відомі „Ватра", „Дністрянка", „Киевлянин", „Ластівка", „Молодик", „Наша доля", „Нива", „Рада", „Украинский альманах" та інші. Українські календарі та альманахи, як видання неперіодичні, певним чиномзаміняли періодику, друкуючи і популяризуючи твори української літератури, яку забороняв царський уряд.

В Америку традиції видання календарів та альманахів привезли зі собою еміґранти з України, які втікали від злиднів і переслідувань. До сьогодні числені еміґрантські організації видрукували їх багато томів – оригінальних, різноманітних, цікавих змістом.

Однією з найстаріших українських газет у діяспорі є „Свобода" (перше її число датоване днем 15 вересня 1893 року). Від самого початку газета стояла на українських національних позиціях, об'єктивно висвітлювала українське життя в еміґрації і в Україні, відігравала величезну ролю у поглибленні національної свідомости серед українських еміґрантів, була їхньою трибуною, підтримувала різноманітні акції допомоги Україні, а в останнє десятріччя – сприяла процесам становлення незалежної Української держави.

„Свобода" була ініціятором заснування Українського Народного

Союзу, який від 1884 року залишається найповажнішою громадсько-допомоговою організацією українців на Північноамериканському континенті, завданням якої завжди було дбати про згуртування громади і про її добро.

На 30 вересня 1921 року УНСоюз вже нараховував 16,709 членів і був найбагатшою українською допомоговою організацією в Америці. Нині у США та Канаді організовано діють численні українські громади, народні доми, величні українські святині-храми. Впродовж своєї понад 105-річної історії УНСоюз переріс у „найчисленнішу українсько-американсько-канадську братську організацію в діяспорі, котра нараховує 265 відділів, об'єднаних у 27 округах, до яких належить 60,000 членів з майном понад 72 млн. дол." („Свобода", 3 липня 1998 року).

Від перших же років „Свобода" видавала серію популярних українських книжок, просвітницьких листків, брошур та різноманітних видань про Україну, її історію, проблеми суспільно-політичного життя. Друкувалися книжки українських та американських авторів з історії та культури України, які відображали боротьбу українців за волю і власну державу, популяризували знання про Україну у світі.

Особливе місце у видавничій діяльності УНС займають альманахи-календарі, які Союз почав видавати з 1897 року. За цей час (включно з 2000 роком) вийшло 90 річників, в яких подано багато творів на культурні, політичні, економічні, історичні, педагогічні, родинні теми.

У передмові до календаря на 1901 рік йдеться: „... Знаючи з досвіду, що наші люде допитуються щороку за календарями і в недостатку купують чуже дрантє за солоні гроші - ось ми видаємо свій власний календар... По можності і силах ми зважились на ту книжку, стараючися зробити її практичною, цікавою і поучаючою, щоб хоч в часті була годною дитиною свого року і початого століття. Сли-жь кому не сподобаєсь, то най не лає, але най сам купить і ще десять купчих придбає, то слідуючий календар вийде десять разів ліпший...".

Тяжким був процес інтеґрування українців в іншомовний світ. Перші календарі УНСоюзу вміщували правничу інформацію, різні практичні поради для українських еміґрантів, різні довідки про нову для них країну, її уряд, закони, політику, права та обов'язки громадянина. „Чим повинні відзначатися українці в Америці? Передовсім повинні все і всюди показувати, що вони не вирекшися, ані не забули своєї вітчизни, прекрасної України. Навіть той, що вже не гадає вертатися в Україну, повинен дорожити її долею, бо любов до вітчизни - це признака краси людської душі. Політична думка і політичні домагання цілого українського народу повинні бути законом і для його синів на чужині. Така єдність в політичній думці і домаганнях нації вказує на її політичну зрілість. У великих хвилях, які переживає нація, її члени на чужині повинні виявити цю зрілість - політичними виступами, згідними з домаганнями вітчини, а також і жертвами для неї" (календар на 1916 рік).

Календарі, які з'явилися під час Першої світової війни, містили матеріяли про військові операції і втрати, яких зазнала Галичина.

У 1936 році, з нагоди ювілею УНСоюзу, видано надзвичайно багату змістом „Пропам'ятну книгу" – про історію становлення і розвитку організації. З року в рік зростав науковий і літературний рівень опублікованих матеріялів, розширювалася і поглиблювалася їхня тематика. Визначним подіям були присвячені тематичні випуски альманахів. Наприклад, „Наш Шевченко" (1961) – до сторіччя з дня смерти поета; „Шевченківський альманах" (1964) – до 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка; у 1966 році – до 110-річчя дна народження і 50-річчя з дня смерти Івана Франка.

Альманах на 1973 рік подає матеріяли з історії Наукового товариства ім. Шевченка, а також до 40-річчя Великого голоду в Україні 1932-33 років. Дуже широко висвітлювалися на сторінках альманахів події, пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу, з діяльністю видатних діячів нашої історії та культури. Друкувалися сотні поетичних і прозових творів чільних українських майстрів слова, десятків авторів з-поза України.

Тому календарі та альманахи УНСоюзу є цінним і часто єдиним джерелом вивченння історії української еміґрації в Північній та Південній Америці, малодослідженого українського оригінального літературного процесу у США та Канаді. Відповідальному за україніку у Бібліотеці Конґресу США Богданові Ясінському вдалося зібрати усі календарі УНСоюзу, крім 1897 та 1906 років (їх опис здійснено за бібліографічними показчиками). Тепер Бібліотека Конґресу готує до друку покажчик змісту календарів-альманахів у романізованій формі.

Нижче подаємо загальний бібліографічний перелік альманахів УНСоюзу.

Дмитрôвъ. - Mt. Carmel, Pa. : Спол. Держави пôвн. Америки, Коштомъ Тов. "Союзъ". Зъ друкарнѣ "Свободы", 1897. - XI, 27, 172 , 26 с.: іл.; 23 см.

Календарь для Американскихъ Русинôвъ = The Little Russian Almanac, 1901 /Уложив Антôн Левкôвъ. - Olyphant, Pa. : Накладомъ «Руского Нар. Союза», Зъ друкарнѣ "Свободы", 1901. - IV, [8], 24, 60, [12] с.:іл.; 26 см. - (Вид-во часописи "Свобода"; Ч.14).

Календарь для Американьскихъ Русинôвъ = The Little Russian Almanac на рôкъ 1902. - Olyphant, Pa.: Накладомъ «Руского Нар. Союза». Зъ друкарнѣ "Svoboda Publ. Co.", 1902. - XVII, 209, [12] с. : іл;19 см.

Календарь для Американьскихъ Русинôвъ = The Little Russian Almanac на рôкъ 1903. - Olyphant, Pa.: Накладомъ Руского Нар. Союза. Зъ друкарнѣ "Svoboda Publ. Co.", 1903. - XVI,25,38,71,[26] с.: іл.; 19 см.

Календарь для Американьскихъ Русинôвъ = The Little Russian Almanac на рôкъ 1904. - Scranton, Pa: Накладомъ «Руского Нар. Союза». Зъ друкарнѣ

«Свободы», 1905. - XXVII, 164, [28] с. : іл.; 19 см.

Календарь для Американьскихъ Русиновь на рокъ 1906. - Scranton, Pa.: Вид-во ім.Бончевського "Читальня", Рік III, ч. 19-20. З друкарнѣ «Свободи», 1906. - 48 с.; іл.: 19 см.

Календар для Американьских Русинів на рік 1907 / Зладив С. Макар. - Scranton, Pa.: Наклад Р.Н. Союза. З друкарні «Свободи», [Б.р.]. - XVI, 139 [16] с: іл.; 19 см.

Календарь для Американьских Русинів на рік 1908. - New York: Наклад Руского Нар. Союза, [Б.р.] - XIX, 154 с . : іл.; 19 см.

Календар для Американських Русинів на рік 1909 / Зладив А. Цурковський. - New York: Наклад «Руського Нар. Союза». З друкарні «Свободи»,1909. - 190, [16] с. : іл.; 23 см.

Календар для Американських Русинів на рік 1910 / Зладив А. Цурковський. - New York: Наклад Руського Нар. Союза. З друкарні "Свободи", 1909. - 244, [12] с. : іл.; 19 см.

Календар для Американських Русинів на рік 1911 / Зладив А. Цурковський. - New York: Наклад Руського Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1910. - 155, [6] с.: іл.; 25 см.

Календар для Американських Русинів на рік 1912 / Зладив А. Цурковський. - Jersey City, N.J.: Наклад Руського Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1911. - 192, [14] с : іл.; 25 см.

Календар dlia Amerikanskikh Rusyniv na rok 1912 / Zladyv A. Gela. - Jersey City, N.J.: Naklad Ruskoho Narodnoho Soiuza. 3 drukarni «Svobody», 1912. 125 с. : іл.; 25 см. - Це є 2-е вид. на 1912 р., в якому лише напис «Календар» є укр. мовою, а весь інший текст транслітеровано.

Календар для Американських Русинів на рік 1913 / Зладив А. Цурковський. - Jersey City, N.J.: Наклад Руського Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1912. - 172 , [6] с. : іл.; 25 см.

Календар Руського Народного Союза в Америці на рік звичайний 1914. Ювилейне видане / Зладив Осип Стеткевич. - Jersey City, N.J. : Коштом Руського Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1913. - 238 ,[14] с. : іл.; 26 см.

Kalendar Rus'koho Nar. Sojuza v Amerycі na rik zvycajnyj 1914. Juvilejne vydan'e / Zladyv Osyp Stetkewicz. - Jersey City, N.J.: Kostom Rus'koho Narodnoho Soiuza. Z drukarni «Svobody», 1913. - 127,[1] с.; 26 см. - Вид. укр. мовою, але транслітероване.

Календар Українського Народного Союза в Америці на рік звичайний 1915 / Зладив Володимир Лотоцький. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1914. - 240,[14] с.:іл.; 26 см.

Календар Українського Народного Союза в Америці на переступний рік 1916 / Зладив Ред. комітет; Обкл. Фошко. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар Союза. З друкарні «Свободи», 1916. - 208,[16] с: іл.; 23 см.

Календар Українського Народного Союза в Америці на звичайний рік 1917. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1916. - 224, [16] с.: іл.; 23 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1918 / Обкл В. Сиротенка. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза. З друкарні «Свободи», 1917. - 240, [16] с : іл.; 23 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1919. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза, 1918. - 242,[14] с.: іл.; 23 см.

Календар Українського Народного Союза на рік переступний 1920 / Зладив Осип Стеткевич. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза. З друкарні «Свободи»,1919. - 239, [15] с.: іл.; 23 см.

Дніпро: загальний календар американських українців на рік 1921. - Jersey City, N.J. : «Aurora» Printery. Коштом і накладом Йосифа Сілецького, 1921. - 116 с.: іл.; 30 см. - Це спільне видання укр. громад. організацій в Америці.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1922 / Зладив Омелян Ревюк. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза. З друкарні «Свободи», [Б.р.]. - 200,[22] с. : іл.; 23 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1923 / Зладив Ред. комітет У.Н.С. - Jersey City, N.J.: Коштом Укр. Нар. Союза. З друкарні «Свободи», [Б.р.]. - 171, [21] с.: іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на рік переступний 1924 / Зладив Ред. комітет У.Н.С; Обкл. Сараєн. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.] - 174,[18]с.: іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1925 / Зладив Ред. комітет У.Н.С. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.] -169, [23 с.: іл.; 26 см.

Календар Українського Н. Союза на рік звичайний 1926. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.] - 167, [21] с.: іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1927. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.] - 170, [22] с.: іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на рік переступний 1928. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.] - 177, [13] с. : іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1929. -

Jersey City, N.J. : З друкарні «Свободи», [1928]. - 177, [15] с. : іл.; 24 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1930. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [1930]. - 174, [18] с. : іл.; 24 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1931. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.]. - 171, [21] с.: іл.; 24 см.

Календар Українського Народного Союза на рік переступний 1932. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.]. - 173, [17] с. : іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1933. - Jersey City, N.J.: З друкарні «Свободи», [Б.р.]. -177, [15] с. : іл.; 24 см.

Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1935. - Jersey City, N.J.: Накладом «Свободи», [Б.р.]. -157 с. : іл.; 22 см.

Пропамятна книга видана з нагоди сороклітнього ювілею Українського Народного Союзу, 1894-1934 / Зредагував Лука Мишуга. - Джерзі Ситі, Ню Джерзі: Накладом Укр. Нар. Союзу, 1936. - 752 с. : іл.; 26 см.

Календар Свободи на рік переступний 1940. - Jersey City, N.J.: Накладом "Укр. Пресової й Книжк. Спілки", [Б.р.]. - 161,[15] с. : іл.; 25 см.

Ювилейний альманах, 1894-1944 виданий з нагоди пятьдесятлітнього ювилею Українського Народного Союзу / Зредагував Лука Мишуга. - Джерзі Ситі; Ню Джерзі: Накладом Укр. Нар. Союзу, 1944. - XVI, 320 с.: іл.; 25 см.

Народного Ювілейний Календар-Альманах Українського Союзу на звичайний рік 1949 / Опрацьовано ред. «Свободи». - Jersey City, N.J.: Накладом Укр. Нар. Союзу, [Б.р.]. - XVIII, 19-224 с.: іл.; 25 см.

Календар Українського Народного Союза на звичайний рік 1951 / Опрацьов. ред. «Свободи»; Обкл. М. Бутовича. - Jersey City, N.J. : Накладом Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 160 с. : іл.; 23 см.

Календар - Альманах Українського Народного Союза на рік 1952 / Опрацьов. ред. «Свободи». - Jersey City, N.J. : Накладом Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 160 с. : іл.; 25 см.

Ювілейний альманах «Свободи» 1893-1953 / Зредагували Л. Мишуга, А.Драган; Обкл. С. Г[ординського]. - Jersey City, N.J.: Вид. Укр. Нар. Союзу, 1953. - 247, [13] с. : іл.; 25 см.

Українці у Вільному Світі: Ювілейна книга Українського Народного Союзу, 1894-1954 / Зредагували Л. Мишуга, А. Драган; Обкл. М. Бутовича. - Jersey City, N.J. : Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 383 с. : іл.; 25 см.

Календар «Свободи» на 1955 рік / Обкл. М. Б[утовича]. - Jersey City, N.J.: Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 106 с.: іл.; 27 см.

Календар «Свободи» на переступний рік 1956: У 100-ті роковини народж. Івана Франка / Обкл. М. Бутовича. - Jersey City, N.J. : Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 123, [21] с. : іл.; 27 см.

Календар «Свободи» на звичайний рік 1957 / Обкл. А. Килимка. -Jersey City, N.J.: Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 176 с. : іл.; 24 см.

Ювілейний календар «Свободи» на звичайний рік 1958. - Jersey City, N.J. : Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 134, [26] с.: іл.; 24 см.

Календар «Свободи» на Мазепинський рік 1959. - Jersey City, N.J. : Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 160 с. : іл, ; 24 см.

Календар «Свободи» на рік 1960. - Jersey City, NJ.: Вид. Укр. Нар. Союзу, [Б.р.] - 130 с..: іл.; 25 см.

Наш Шевченко: Збірник - Альманах у сторіччя смерти Поета, 1861 - 1961 / Укр. Нар. Союз; Наук. Т-во ім. Шевченка; Зредагували: В. Давиденко, Л. Драган, Ів. Кедрин, Б. Кравців, Л. Луців, В. Стецюк. - Джерзі Сити; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.] - 256 с. : іл.; 24 см.

Календар Українського Народного Союзу на конвенційний рік 1962. - Jersey City, N.J. : Вид-во "Свобода", 1962. 192 с .: іл.; 24 см.

Альманах на рік 1963: У 70-річчя служби укр. народові і його правді / Свобода: Укр. щоденник, 1893-1963. - Jersey City, N.J.: В-во Укр. Нар. Союзу, [1963].- 192 с. : іл.; 22 см.

Ювілейний Календар-Альманах Українського Народного Союзу на рік 1964: У 150-річчя народж. Тараса Шевченка: Будеш, Батьку, панувати. - Джерзі Сити; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [1963]. - 224 с.: іл.; 23 см. - На обкл. напис: Шевченківський альманах Українського Народного Союзу на 1964 рік.

Календар-Альманах Українського Народного Союзу на рік 1965 / Обкл. і мист. оформ. заголовних ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сити; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 224 с. : іл.; 23 см.

Календар-Альманах на 1966 рік: У 110-річчя народж. і 50-річчя смерти Івана Франка / Укр. Нар. Союз; Наук. Т-во ім. Шевченка; Обкл. і мист. оформ. заголовних сторінок ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сити; Ню Йорк: Вид-во "Свобода",[Б.р.] – 240 с.: іл.; 23 см.

Золоті роковини: Календар-Альманах Українського Народного Союзу на 1967 рік: до 50-річчя Великої Української Революції та відновлення Української Державности 1917-1967 / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. -роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", 1967. - 256 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на ювілейний рік 1968, 1893-1968 / Обкл. і мист. оформ. заголовних сторінок роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [1967]. - 256 с. : іл.; 23 см.

Українська заморська твердиня: Ювілейний Альманах у 75-річчя Українського Народного Союзу, 1894 - 1969 / Обкл. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [1969]. - 319 с. : іл.; 23 см. - Календар на рік 1969: Дод. до ювілей. альманаха УНС "Українська заморська твердиня". - Вид-во "Свобода". - [14] с.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1970. Річник 60-ий / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.] -. 256 с. : іл.; 22 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1971. Річник 61-ий / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.] - 240 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1972. [Річник 62-ий] / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 256 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1973. Річник 63-ій / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра Богдана Титли. - Джерзі Сіті ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 224, [32] с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1974. Річник 64-ий / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", 1974. - 223 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1975. Річник 65-ий / Обкл. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Сіті; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", 1975. - 167, [25] с. : іл.; 23 см.

Американське чудо: Альманах Українського Народного Союзу 1976 : У 200-річчя Американської Незалежности и 100-річчя Українського поселення в Америці. Річник 66-ий / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра

Б.Титли. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 281, [39] с.: іл.; 23см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1977. Річник 67-ий / Обкл. і мист. оформ. заголовків ст. роботи артиста-маляра Б. Титли. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 169, [23] с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу - 1978: У 60-річчя Державного Акту 22 січня 1918 в Києві. У 60-річчя Листопадового Чину у Львові У 85-річчя щоденника УНС "Свобода". У 45-річчя англомовного "Українського тижневика". У 25-річчя журналу УНС для дітей "Веселка". Річник 68-ий / Обкл. оформив мистець-маляр П. Сидоренко. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 269, [35] с. : іл.; 22 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1979: У сторіччя народж. Симона Петлюри. Річник 69-ий / Ред.: А. Драган; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 255 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1980. Річник 70-ий / Ред.: А. Драган; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 287 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1981. Річник 71-ий / Ред.: А. Драган; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода",[Б.р.] - 320 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1982: У 250-річчя народж. Джорджа Вашінгтона. Річник 72-ий / Ред.: А. Драган; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк: Вид-во "Свобода",1981. - 288 с. : іл.; 23 см.

Альманах **Українського Народного Союзу на рік 1983**: У 50-річчя трагедії Голодомору: Річник 73-ий / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк : Вид-во" Свобода",[Б.р.] - 272 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1984: У 90-річчя Укр. Нар. Союзу: Річник 74 / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", 1984. - 246 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1985. Річник 75 / Редактор: З.Снилик; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода, [Б.р.] - 240 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1986. Річник 76 / Ред.: З.Снилик ; Обкл.: Богдан Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.] - 247 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1987. Річник 77 / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [1987]. - 256 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1988. Річник 78 / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [Б.р.]. - 255 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1989. Річник 79 / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [1989]. - 256 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1990. Річник 80 / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [1990]. - 255 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1991. Річник 81 / Ред.: З.Снилик; Обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [1991]. - 256 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1992. Річник 82 / Ред.: З.Снилик.; Мовна ред.: Л. Волянська; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.]. - 256 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1993. Річник 83 / Ред.: З.Снилик; Мовна ред.: Л. Волянська; Обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.]. - 287 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1994: У століття Укр. Нар. Союзу: Річник 84-ий / Ред.: З.Снилик; Мовна ред.: Л.Волянська; Оформ. обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.]. - 288 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1995. Річник 85 / Ред.: З.Снилик; Мовна ред.: Л.Волянська; Оформ. обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк: Вид-во "Свобода",[Б.р.]. - 233 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу на рік 1996: 10 літ Чорнобильської трагедії. Річник 86 / Ред.: З.Снилик. Мовна ред.: Л. Волянська; Обкл.: Б.Титла. - Джерзі Ситі; Ню Йорк: Вид-во "Свобода", [Б.р.]. - 288 с.: іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу, 1997 : У 50-ліття Акції "Wisla ". Річник 87-ий . Ред. З.Снилик; Мовна ред Л. Волянська; Оформ. обкл.: Б. Титла. - Джерзі Ситі ; Ню Йорк : Вид-во "Свобода", [Б.р.]. - 288 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу, 1998. Річник 88-ий / Ред.: З.Снилик; Мовна ред.: Л.Волянська; Обкл.: Б. Титла. - Парсіппані; Ню Йорк: Вид-во "Свобода",[Б.р.]. - 288 с. : іл.; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу, 1999 Річник 89-ий = Almanac of the Ukrainian National Association, 1999 / Ред.: Р.Галешко; Мовна ред.: Л. Волянська; Обкл.: І.Яців. – Парсіппані; Ню Йорк: Вид-во «Свобода», [1998]. - 288 с. : іл. ; 23 см.

Альманах Українського Народного Союзу, 2000 Річник 90-й = Almanac of the Ukrainian National Association / Гол. ред. "Свободи" Р.Галешко; Ред. "Альманаху 2000" П.Часто; Обкл. Еріки і Степана Слуцьких. – Парсіппані; Ню Йорк: Вид-во «Свобода», 2000. - 288 с. : іл. ; 23 см.

Література

Бачинський Ю. **Українська імміграція. Т. І. Українська імміграція в З'єдинених Державах Америки. Львів, 1914. - С. 368-369.**

Бережницький О. **Книжкові видання і календарі "Свободи" і УНСоюзу // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1977. - Джерзі Ситі; Ню Йорк, |Б.р.|. - С.76-85.**

Історія української дожовтневої журналістики. **- Л.: Вища шк. Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1983. - 511 с.**

Історія української еміграції**: Навч. посіб. / За ред. Б.Д.Лановика. - К.: Вища шк., 1997. - 520 с.**

Каштанюк І. **Дещо про Український Народний Союз // Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1922. - Jersey City, N.J.|Б.р.|. – С.16-31.**

Ковальчук О.О. **Освітня діяльність українців Канади і США (кінець XIX - поч. 40-х рр. XX ст.) // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. - К., 1999. - Вип. 3. - С.235-268.**

Кравців Б. **Календарі й альманахи Українського Народного Союзу і "Свободи": Бібліогр. огляд // Українська заморська твердиня: Ювілей. альм. у 75-річчя УНС, 1894-1969. - Джерзі Ситі; Ню Йорк, |Б.р.|. - С.120-140.**

Кузьмович О. **П'ять перед дванадцятою: (До 95-річчя "Свободи") // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1988. - Джерзі Ситі; Ню Йорк, .|Б.р.|. - С.146-150.**

Л.М.[Мишуга]. **Перший календар У.Н.С. // Календар Українського Народного Союзу на звичайний рік 1951. - Jersey City, N.J.|Б.р.|. – С.50-62.**

Падох Я. **Між двома Конвеціями // Календар-Альманах на 1966 рік. - Джерзі Ситі; Ню Йорк, |Б.р.|. – С.137-144.**

Рукописна та книжкова спадщина України: Археограф. дослідж. унікальних архівних та бібліотечних фондів / НАН України; ЦНБ ім. В.І.Вернадського. Ін-т рукописів / Л.А.Дубровіна (відп.ред.), Г.В.Боряк (відп.ред.). — К., 1996. — 248с.

Ясінський Б., Добко Т. **Цінна спадщина – альманахи УНС // Свобода. – Parsippany,1999. – 31 груд.**

**** Примітка : У статті збережено стилістику та орфографію у наведених цитатах та бібліографічному описі.**

Довідка про авторів

Тетяна Василівна Добко - завідувачка відділом довідково-бібліографічного обслуговування Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

Богдан Ясінський - фахівець з україніки Европейського відділу Бібліотеки Конгресу США, Вашінгтон, Д.К..

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ ОКРУГИ

1206 Cottman Avenue•Philadelphia, PA 19111
Tel.: (215)728-1630 – Fax (215) 728-1631

Мгр ІВАН СКОЧИЛЯС
Почесний Голова

СТЕПАН ГАВРИШ
голова

АЛЕКСАНДРА КОРЧАГІН
ПЕТРО ЩЕРБА
ФЕДІР ПЕТРИК
Заступники голови

ПАВЛО ПРИНЬКО
Секретар

МИКОЛА ПРИШЛЯК
Касир

ВАСИЛЬ ПАСТУШОК
Контролер УНС

Д-р ВАСИЛЬ ШЕРЕМЕТА
Радний УНС

УПРАВА
ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ
ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ

с л а в н о ї

ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ ОКРУГИ
У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ

щиро вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

бажає багато успіхів в дальшій праці,
а головно
збагачення Союзу новими членами

Щасти Вам Боже!

За Управу Округи:

мгр ІВАН СКОЧИЛЯС – почесний голова
СТЕПАН ГАВРИШ – голова
МИКОЛА ПРИШЛЯК
ПАВЛО ПРИНЬКО

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ ПІВНІЧНОГО НЬЮ-ДЖЕРЗІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

УНСоюз задоволить Ваші забезпеченеві і фінансові потреби.
Звертайтеся до секретарів Округи.

21 ВІДДІЛІВ, 3,000 АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ

Список відділових секретарів Округи Північного Нью-Джерзі

Відділ	Секретар
25	Оксана Тритяк (973) 292-9800 x3071
27	Христина Бродин (973) 376-1347
37	Ольга Осередчук (908) 276-6228
42	Юліян Котляр (973) 772-5265
70	Марія Галущак (201) 653-5497
76	Андрій Воробець (800) 253-9862 x3055
133	Ярослав Леськів (908) 996-3772
134	Юрій Лазірко (973) 546-8783
142	Родні Ґодфрі (732) 381-1212
170	Володимир Білик (201) 795-0628
171	Ґеновефа Куфта (201) 436-7005

Відділ	Секретар
172	Стефан Косоноцький (973) 887-7730
182	Григорій Клименко (973) 478-0831
214	Анна Твардовська (908) 688-8323
234	Євген Осціславський (732) 583-4537
286	Павлина Балутянська (908) 276-3459
287	Дана Ясінська (732) 938-4233
322	Андрій Кейбіда (973) 762-2827
340	Євген Макар (908) 654-9568
371	Лонгін Старух (800) 673-5150
490	Олена Чорномаз (908) 464-1820

Управа Округи Північного Нью-Джерзі на 2000 рік

голова – **Євген Осціславський**, перший заступник – **Юліян Котляр**, другий заступник – **Лонгин Старух**, касир – **Андрій Воробець**, секретар – **Марко Дацківський**, пресовий референт україномовний – **Софія Держко**, пресовий референт англомовний – **Рома Гадзевич**, організаційний референт – **Марійка Галущак**, координатор – **Марійка Осціславська**, вільний член – **Дарія Семеген**. *Контрольна Комісія*: д-р **Іван Пелех** – голова, **Григорій Клименко** і **Стефан Вельгаш** – члени. *Почесні голови Округи*: **Володимир Білик**, **Іван Хомко**

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
ВІДДІЛ 39-ий
ТОВАРИСТВО „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“
в СИРАКЮЗАХ, Н.Й.

– в і т а є –

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД
У ДЕСЯТУ РІЧНИЦЮ ЙОГО САМОСТІЙНОСТИ

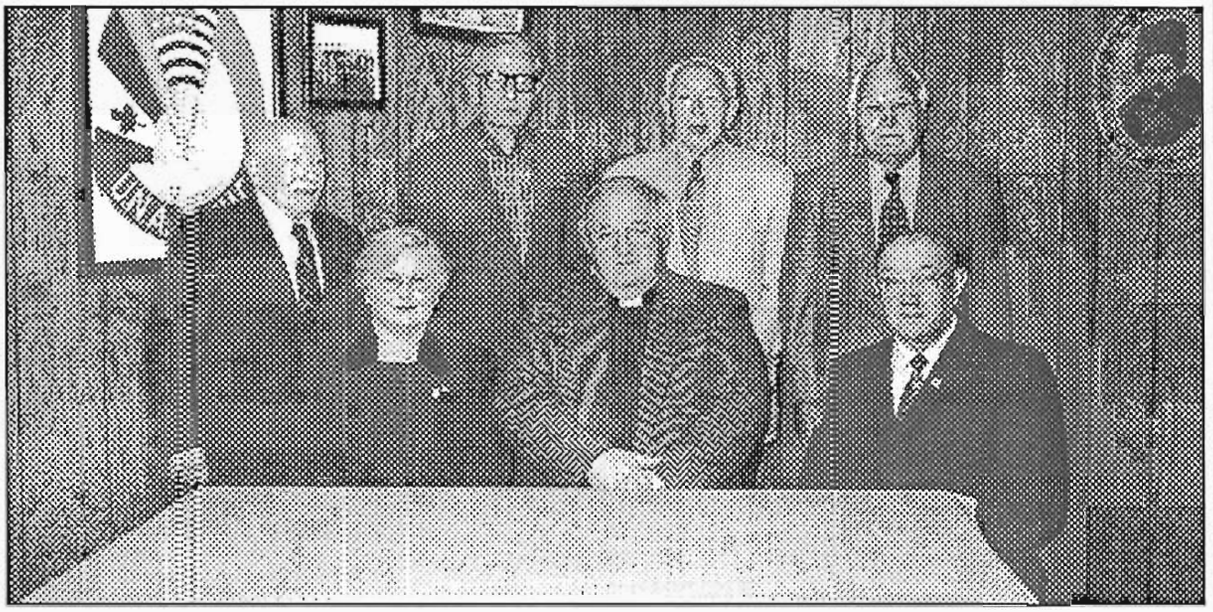

На фото (зліва направо) сидять: Джойс Ткач, о. диякон д-р Мирон Ткач, Михайло Кривий; стоять: Михайло Велич, Григорій Базар, Володимир Ревюк та мгр Михайло Середович. Бракує д-ра Івана Гвозди.

УРЯД НА 2000-2001 РІК

о. диякон д-р МИРОН ТКАЧ – голова
МИХАЙЛО КРИВИЙ – заступник голови
ДЖОЙС ТКАЧ – фінанс. секр. та рекорд. секр. в англ. мові
МИКОЛА ВЕЛИЧ – заст. фінан. секр. та рек. секр. української мови

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

д-р ІВАН ГВОЗДА
голова

ГРИГОРІЙ БАЗАР, ВОЛОДИМИР РЕВЮК, мгр. МИХАЙЛО СЕРЕДОВИЧ
члени

42-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Товариства ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

в і т а ю т ь

ГОЛОВНИЙ УРЯД УНСоюзу,
ВСЕ ЧЛЕНСТВО, РЕДАКЦІЇ „СВОБОДИ“
І „THE UKRAINIAN WEEKLY“

і бажають дальших успіхів

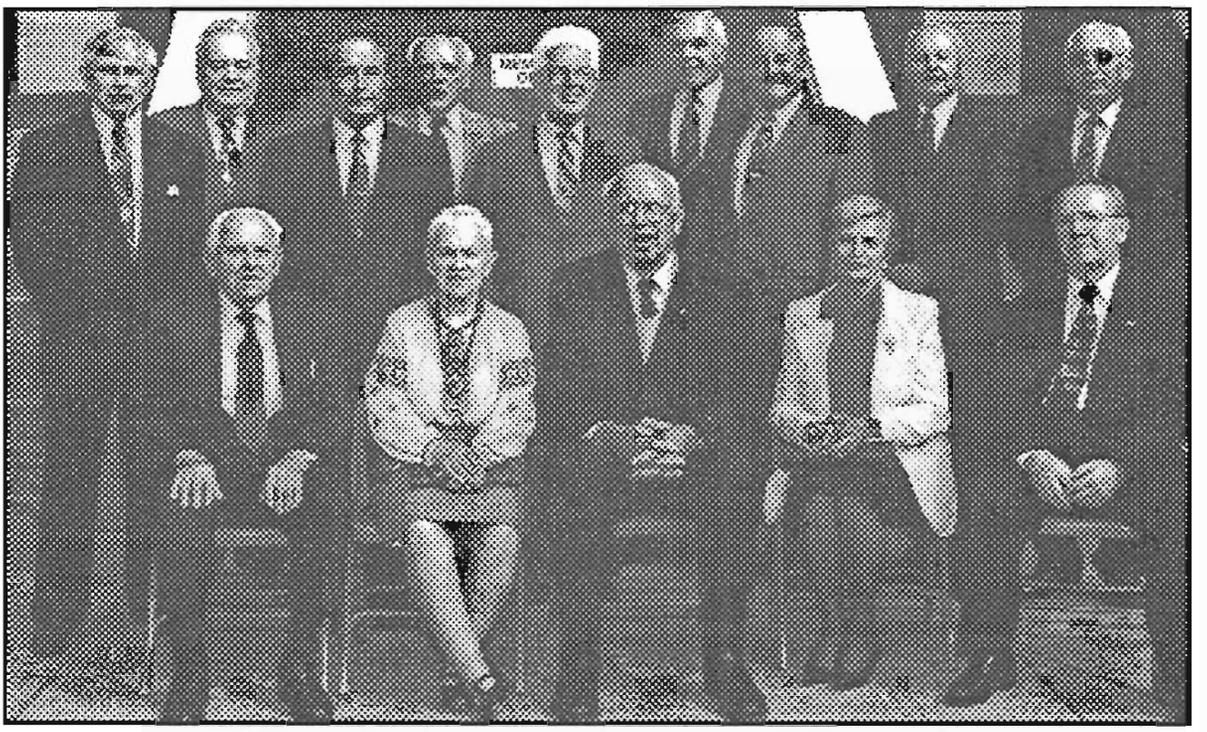

Перший ряд зліва: В. Марущак, А. Марущак, І. Хомко, В. Тижбір, В. Гавроняк; Другий ряд:. В. Гаргай, І. Зєльонка, С. Косьцьолек, М. Карлицький, М. Чабан. С. Журавський, Б.Журавський, В. Оліярник, Я. Данків. На знімці бракує: Ю. Котляра і Т. Садівника.

Василь Марущак –голова,
Василь Гаргай – заступник голови
Варвара Тижбір – рекордовий секретар,
Юліян Котляр – фінансовий секретар

опікуни хворих: **Анастазія Марущак, Теодор Садівник**

прапорщики: **Василь Гавроняк, Ярослав Даньків**

господар: **Михайло Чабан**

Вільні члени: **Михайло Карлицький, Іван Зєльонка, Володимир Оліярник**

Контрольна комісія: **Іван Хомко** – голова, **Стефан Косьцьолек** – член,
Стефан Журавський – член

З Новим 2001 Роком та

в 10-ту Річницю

Незалежности України

ПЛАСТОВИЙ 216-ий ВІДДІЛ УНС Ім. „СіРОГО ЛЕВА“ у Філядельфії

щиро вітає

Весь Український Нарід, Його Провід, Ієрархів Українських Церков, та бажає всім дальшої наснаги і численних успіхів у праці для добра Української Держави та її Громадян.

Також щиро вітає

Начального Пластуна, Головну Пластову Булаву, Головну Пластову Раду, крайові пластові старшини, й усю пластову братію у цілому світі, та бажає їм витривалости, радости й успіхів у пластуванні.

Наш Пластовий 216-ий Відділ УНС ім. „Сірого Лева“ був заснований у Філядельфії 28-го листопада 1965-го року енергійним радним св. п. Іваном Одежинським. Відділ гарно розвивається і росте, а в жовтні 1996-го року з нашим відділом поєднався 383-ій Відділ УНС з Бріджпорту, Па. Ініціятором і ентузіястом творення пластових Відділів УНС був головний секретар св. п. д-р Ярослав Падох.

За Управу 216-го Відділу УНС

ЮРІЙ БОГАЧЕВСЬКИЙ – голова
БОГДАН ОДЕЖИНСЬКИЙ – секретар
БОГДАН КОЖЕНЬОВСЬКИЙ – касир

Контрольна комісія:

БОГДАН ТУРЧЕНЮК – голова
ЕВГЕНІЯ ПОДОЛЯК – член

234-ий Відділ УНС

Товариства „Запорозька Січ" в Елизабет, Н.Дж

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

і

бажає йому багато успіхів у дальшій праці для української громади

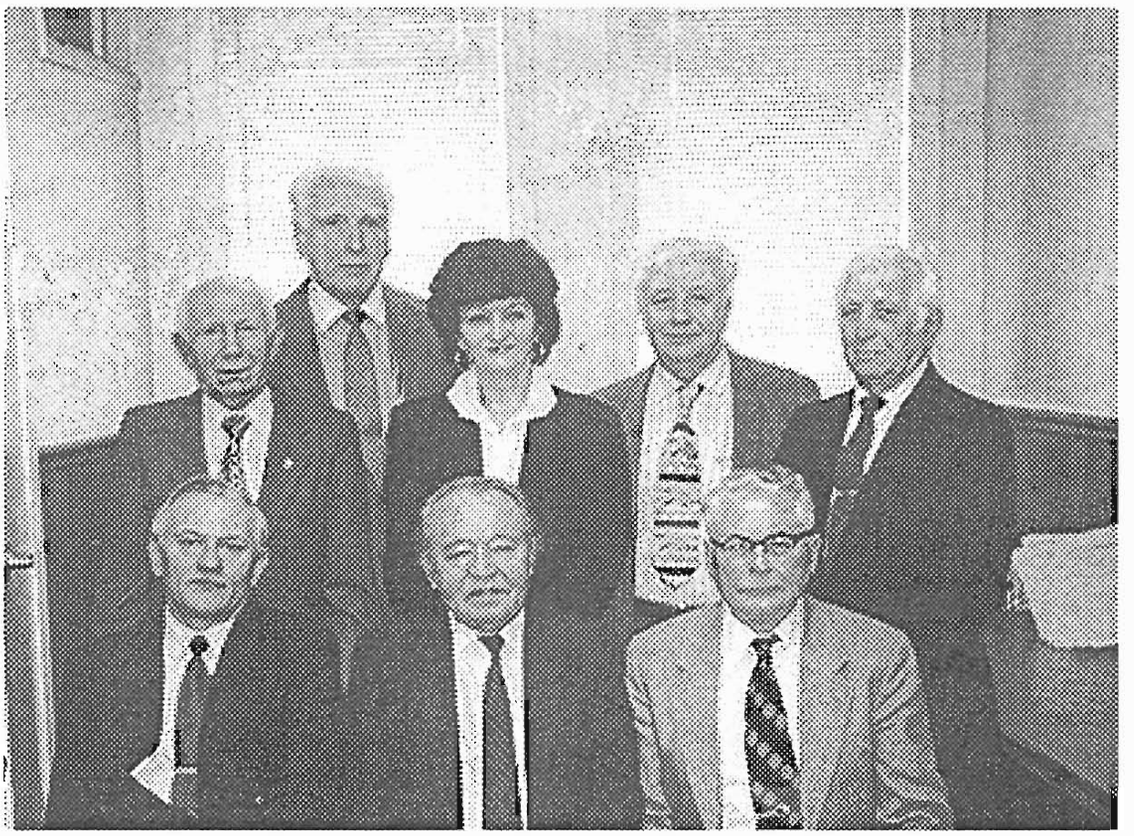

Теперішня Управа: зліва — Євген Осціславський, секретар; Михайло Іванців, голова; д-р Петро Грицак, заступник голови; Стоять в другому ряді зліва: Петро Штабалюк, член контрольної комісії; Едвард Мельничук, касир; Марійка Осціславська, заступник секретаря, Орест Загайкевич, член контрольної комісії; Павло Боднаренко, голова контрольної комісії.

Товариство „Запорозька Січ" Відділ 234-ий УНСоюзу в Елизабет, Н. Дж. засновано 7-го березня 1909 року.

Відзначаємо вісімдесятиліття 353-го Відділу

Українського Народного Союзу Товариства „Запорозька Січ“ в Ню Бранзвик, Н.Дж.

Шлемо щирі привіти Управі Головного Уряду і всім членам нашого Відділу та закликаємо молодих українців ставати в ряди членства та перебирати кермо Відділу, бо теперішня управа вже на схилі до заслуженого відпочинку.

ОСИП РІННИК – секретар Відділу

УПРАВА і ЧЛЕНИ Т-ВА „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“
367-го ВІДДІЛУ УНС В РОЧЕСТЕРІ, Н.Й.

щиро вітає

ЧЛЕНСТВО, ГОЛОВНИЙ УРЯД, СПІВПРАЦІВНИКІВ УНС

та бажає

дальших успіхів
на полі організаційному
в розбудові
українського життя в США

ПЕТРО ДЗЮБА – голова
ІВАН БОЙЧУК – заступник голови
ХРИСТИНА ДЗЮБА – фінансовий секретар
ОСИП ДЖУС – заступник
ЮРІЙ МАЛАХОВСЬКИЙ – рекордовий секретар

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

МИХАЙЛО КЛИМОЧКО, МИКОЛА ЛИЛАК,
МИРОН ЛУЧАНКО

437 ВІДДІЛ УНСОЮЗУ
„САМОПОМІЧ“ В РОЧЕСТЕРІ, Н. Й.

вітає

на порозі третього тисячоліття

ГОЛОВНИЙ УРЯД ТА ВСЕ ЧЛЕНСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

грімким

МНОГАЯ ЛІТА!

На дальшу корисну працю
для української громади в діяспорі
та українського народу в Україні

Щасти нам Боже!

ЗА УПРАВУ:

МИКОЛА ЛИТВИНЕЦЬ – предсідник
ЛІДІЯ ХОМ'ЯК – фінансовий секретар
БОГДАН ХОМ'ЯК – касир
АНДРІЙ ЯРІШ – Контрольна комісія

United Ukrainian American Relief Committee, Inc.
Злучений Український Американський Допомоговий Комітет
1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111
Tel. (215) 728-1630 Fax (215) 728-1631
e-mail: uuarc@bellatlantic.net web site: www.uuarc.org

MEMBER OF THE UNITED WAY
REGISTERED WITH THE AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT
OF THE UNITED STATES GOVERNMENT

Founded in 1944

President:
LARISSA KYJ, PhD

Vice-President:
ULANA M. DIACHUK
IVAN OLEKSYN
THOMAS SAYUK, Msgr.
LUBA SILETSKY
MICHAEL KOWALCHYN

Executive Director:
STEPAN HAWRYSZ

Secretaries:
NATALIA PAZUNIAK, PhD
JOHN KRYCH
LEW IWASKIW

Treasurer:
CHRISTINE BAK-BOYCHUK

Executive Board:
MYKOLA BOJCHUK
CHRISTINE KULCHYCKYJ
CHRYSTIA CHARYNA-SENYK
METODIJ BORETSKY
VERA M. ANDRYCZYK
MICHAEL NYTSCH
WOLODYMYRA KAWKA
LEW HALAS
MYKOLA PRYSHLAK
DARIA LASZEN

Злучений Український Американський Допомоговий Комітет (ЗУАДК)

вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

та бажає багато успіхів у дальшій праці для добра українського народу в діяспорі і в Україні

ЗУАДК проводить широко закроєну допомогову акцію для української людини, де б вона не проживала, починаючи від 1944 р.

ЗУАДК допомагав братові в потребі, коли він був скитальцем, і допоміг після 2-ої Світової війни 90,000-ам людей прибути на вільну землю Вашінгтона до США.

ЗУАДК відгукнувся на пекучі потреби України, опікуючись сиротами в сиротинцях й інтернатах, провів акцію дитячих окулярів 10,000 – коштом 55,000 долярів.

Провів широку акцію під час великої повені на Закарпатті, зібравши на допомогу 71,988 долярів.

Допомога письменникам-інвалідам в Україні, акція допомоги „Дідусь – бабуся", допомога шахтарям, жертвам аварії в копальнях України, а останньо виплачено для Краснодону 29,750 дол.

Просимо пам'ятати про клич ЗУАДК-у: БРАТ БРАТОВІ!

ЕКЗЕКУТИВА ЗУАДК-у

Sports Medicine

DR. ARETA PODHORODECKI

ST. MARK'S REHABILITATION
44 SAINT MARK'S PLACE
NEW YORK, NY 10003

BETWEEN 1st AND 2nd AVENUES

PHONE: (212) 529-5966
FACSIMILE: (212) 529-2987

Website: www.podhorodecki.com
E-MAIL: info@podhorodecki.com

HOURS: Extended

ALL INSURANCES ACCEPTED

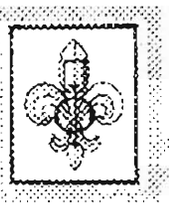

Plast Foundation, Inc.

144 SECOND AVE., NEW YORK, N.Y. 10003

ПЛАСТОВА ФУНДАЦІЯ В НЬЮ-ЙОРКУ

працюючи для добра молоді
Пластової станиці в Нью-Йорку
вже понад 36 років

– в і т а є –

з нагоди нового століття
Своїх Членів, Пластові Проводи, Управи
Пластприяту, всіх наших Фундаторів,
Добродіїв і Жертводавців

За Дирекцію Пластової Фундації

БОГДАН МИХАЙЛІВ
голова

БОГДАН КУЗИШИН
секретар

OLEH S. SLUPCHYNSKYJ, M.D.

Facial, Plastic & Reconstructive Surgery
Head & Neck Surgery

AESTHETIC FACIAL SURGERY CENTER

OF NEW YORK

TEL: 212-315-9109
FAX: 212-245-4060
E-MAIL: OLEH@AFSCNY.COM
http:// WWW.AFCNY.COM

825 SEVENTH AVENUE
NEW YORK, NY 10019

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

пропонує набути деякі з наших видань

СЛОВО. ЗНАК. ДИСКУРС.
АНТОЛОГІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ XX ст.

Марія Зубрицька (головний редактор), при співпраці Лариси Онишкевич та Івана Фізера. Вид. разом із Львівським університетом, 1996. 634 ст., $30.00

НАПЕРЕДОДНІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.

Спостереження і висновки. Мирослав Прокоп. 1993. 646 стор. $25.00

НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ДО 1945 РОКУ.

Юрій Шерегій. Спільно із Словацьким педагогічним видавництвом в Братиславі. 1993. 414 стор. $20.00.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засновано у Львові 1873 р. В Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі Осередки Праці НТШ діють у Вашінґтоні, Філядельфії, Чикаго, Дітройті, централя – в Нью-Йорку. Членами НТШ є науковці різних спеціяльностей. НТШ займається науковою працею, зокрема в галузі українознавства, спонзорує наукові досліди, конференції, доповіді, видання (різними мовами), уділяє стипендії науковцям і студентам (під іменем індивідуальних жертводавців та фундацій). НТШ має велику бібліотеку та зберігає цінні архівні матеріяли. Двомовні каталоги подані на сторінці НТШ на інтернеті: www.shevchenko.org.

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003 - 5200
тел.: (212) 254-5130
Fax: (212) 254-5239

Праця НТШ відбувається завдяки ласкавим пожертвам нашої громади. НТШ є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви чи тестаменти.

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, MD

DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
PHISICAL MEDICINE AND REHABILITATION
DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
ELECTRODIAGNOSIS MEDICINE
SPORTS MEDICINE

67 IRVING PLACE SOUTH
AT E. 18TH STREET
NEW YORK, NY 10003

TEL. 212-673-7500
FAX 212-420-8250
E-mail: anhmd@aol.com

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

Фундація УВУ заснована в 1975 р. з осідком в Нью-Джерзі, а в 1977 р. перенесена до Нью-Йорку, де і діє до сьогодні. Це перша фундація УВУ в діяспорі створена для допомоги університетові Амбасадорові України поза межами Батьківщини.

За час існування Фундація УВУ уділила на стипендії при УВУ 1,300,000.00 дол. (один мільйон триста тисяч долярів). Поширено стипендійну акцію в Україну, де уділено 30,000.00 дол., а також уділюється стипендії у діяспорі. **Завдяки нашим шановним жертводавцям Фундація УВУ зібрала на проєкти 440,000 долярів.** З того збудовано в 1990 р. в Бразилії три одноповерхові будинки для дітей дошкільного віку і сиріт, які є під патронатом Епископа Єфрема Кривого і під зарядом катехиток Серця Христового.

Частинно фінансовано видання: **документи „акція „Вісла"**, **„Змагання за українські університети в Галичині**, **„Репатріяція чи депортація"**, **„Масовий морд у Вінниці"**, **„Історія української літературної критики"**. Видано календар з нагоди 1000-річчя Хрещення України, три поштові картки, де зображено життя Блаженної Едігни, доньки королеви Франції Анни Ярославної, перевидано Емський „указ" в 1992 р., засновано при Львівському Національному Університеті у Львові **„Бібліотеку і архів української діяспори"**, до якої Фундація УВУ вислала понад 900 пачок книжок і журналів, **які на заклик Фундації УВУ зложила громада і українські установи, як: НТШ, УККА, УНСоюз, Шкільна Рада, Тов. Самопоміч**. Всі вищезгадані установи в Нью-Йорку і Нью-Джерзі. Фундація дала допомогу для змодернізування видавництва при Л.Н.Університеті ім. Івана Франка у Львові. Зібрано 96.589 дол. на будову Храму Божої Матері в Зарваниці.

При Фундації УВУ існувала на протязі 11-ох років студійна програма під назвою „Стежками батьків по Європі". Ця програма включала європейські країни, де студенти мали змогу відвідувати здобутки України в Західній Європі.

З рамени „Стежок" поставлено пропам'ятну плиту в кацеті „Дахав" з написом **„що і в тому млині смерти гинули українці"**. З нагоди 1000-ліття Хрещення України „Стежки" поставили образ в пам'ять Блаженної Едігни, доньки королеви Франції Анни Ярославної в селі Пух біля Мюнхену при великій участі місцевої громади єпископів і священиків так з німецького боку, як і з українського, які вшанували місце поховання Блаженної Едігни.

В Монте Касіно, в Італії „Стежки" влаштовували кожного року жалібні концерти, клали квіти на могили поляглих, **а також створено Фонд, при монастирі**, щоби кожного року відправлялися **жалібні богослуження на цвинтарі в Монте Касіно за поляглих воїнів-українців**.

З рамени „Стежок" під час літа в Мюнхені відбувалися курси гри на бандурі, а на закінчення курсів відбувалися концерти бандури. У тих курсах брали участь студенти з усіх европейських країн, Америки і Канади.

Важним є те, що учасники „Стежок" за вислухані курси на УВУ отримували 6 або 3 кредити на своїх університетах в Америці і Канаді.

Це коротко зібрана праця Фундації УВУ в її 25-ліття існування.

Управа Фундації УВУ СКЛАДАЄ ЩИРУ ПОДЯКУ НАШИМ ШАНОВНИМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які розуміють корисну працю фундації УВУ у вихованні молодого покоління для Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

проф. Петро Ґой – голова **мгр Теодор Воляник** – секретар
Марія Решітник – фінансова

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276
Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc. 43 St. Mark 's Pl., New York, NY 10003
TELEPHONE: 212-353-3029
FAX: 212-260-5408

UKRAINIAN CENTER

Est. 1959

240 Hope Avenue
Passaic, NJ 07055
(973) 473-3379

Hall Rentals for All Special Occasions

Board of Directors:

Stefan Zurawski – President
Stefan Kosciolek – Vice President
Nykola Kulyk – Vice President
Krystyna Kosz – Secretary
John Zielonka – Financier
Zenon Betley – Manager

Український Інститут Америки

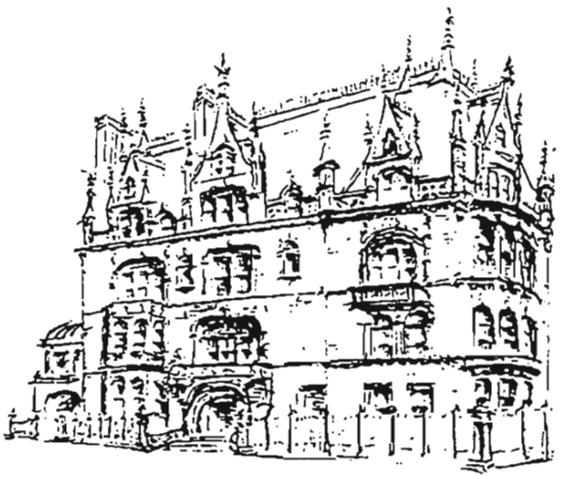

Вступаючи в нове тисячоліття Український Інститут Америки вітає своїх членів, приятелів та широку українську громаду.

Від 1948 р. Український Інститут збагачував нашу країну своїм цінним вкладом в ширення знання про багату культуру, історичну і мистецьку спадщину українського народу.

Розташований на 5-ій авеню в Нью-Йорку в сусідстві світової слави Метрополітального Музею, на звісній „музейній милі", престижний, пам'ятковий будинок Інституту є одним з найцінніших скарбів української громади в Америці. Він служить як унікальний форум для різних імпрез, зустрічей та конференцій на українські культурні, політичні і економічні теми, що притягають і збагачують людей різних професій і різних походжень.

Постання України як незалежної держави зродило в американській і світовій спільнотах пильну потребу кращого знання про цю країну, а зі зростом культурних, ділових і політичних зв'язків зросла також потреба кращого взаємопізнання. Маючи свої коріння в обидвох культурах, Український Інститут находиться в найкращому становищі, щоб служити мостом у виконанні цих обопільних потреб.

Інститут є повністю відданий дальшій розбудові цієї активної, динамічної установи, що є націлена на задоволення нових потреб нашої громади і всієї спільноти. Ми вдячні всім наших членам і приятелям за їх постійну і щедру підтримку і очікуємо зустрічі з Вами в Інституті в новому році.

Дирекція Українського Інституту Америки

2 East 79th Street NYC, New York 10021
Тел: 212.288.8660 Факс: 212.288.2918 brama.com/uia

(212) 228-9682

144 Second Avenue New York, N.Y. 10003

Український Дослідний і Документаційний Центр (УДДЦ) Українського Інституту Америки

Український Дослідний і Документаційний Центр (УДДЦ) Українського Інституту Америки був заснований в 1985 р. з метою ідентифікації, дослідження, збирання і зберігання українських історичних матеріялів 20-ого століття.

Одне з головних завдань УДДЦ ширити знання і просвічати загальну публіку в ділянці української історії, а також служити науковцям засобом поширення їхнього мислення і ерудиції.

УДДЦ має такі архіви і документи:

- Українські організації і їхня діяльність у США (1916-1994).
- Голод в Україні (1932-1933, 1946-1947).
- Радянські концентраційні табори.
- Переміщені особи в Німеччині (1945-1948).
- Українські церкви.
- Чорнобильська ядерна катастрофа (1986).
- Сучасна українська культура: наука, мистецтво, ремесло, музика.
- Спеціяльні колекції: війна і революція (1914-1917), Ленінізм і Сталінізм.
- Незалежність України, польсько-українські відносини.

❑ ❑ ❑

УДДЦ відкритий для науковців і загальної публіки у вівторок, середу і четвер, а також за призначеним наперед часом.

2 East 79th Street NYC, New York 10021 Тел: 212-288-2917

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

„САМОПОМІЧ“

у Філядельфії

Ukrainian Selfreliance Federal Credit Union Philadelphia, PA

Serving and Supporting the Ukrainian Community Since 1952

1-888-POLTAVA

(1-888-765-8282)

MAIN OFFICE

1729 Cottman Avenue
Philadelphia, PA 19111

tel: 215-725-4430
fax: 215-725-0831

24TH Street Branch

2307 Brown St.
Philadelphia, PA 19130

tel: 215-232-3993

Ukrainian Center Branch

910 Henrietta Ave
Huntingdon Valley, PA 19006

tel: 215-379-0400
fax: 215-379-2757

УКРАЇНСЬКИЙ КОНҐРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ (УККА)

Заснований у 1940 році, Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) є найстаршою українсько-американською організацією, яка має більше ніж 75 відділів по всій Америці, та до якої входять також інші українсько-американські організації. УККА, який за своїм статутом є неприбутковою, освітницькою та благодійною організацією, всіляко намагається зберегти та поширювати багаті наукові та культурні надбання українців Америки, одночасно залишаючись зв'язковою ланкою між Америкою та Україною, – ланкою, завдяки якій українська діяспора могла і може поставляти гуманітарну допомогу громадянам України.

У 1977 році УККА відкрив у Вашінгтоні своє представництво – Українську Національну Інформаційну Службу (УНІС) – яке і до сьогоднішнього дня представляє інтереси української американської громади перед Урядом Сполучених Штатів Америки, та подає сучасну інформацію про Україну до академічних кіл Америки та засобів масової інформації.

Вже впродовж п'яти десятиліть УККА видає „Український Квартальник" – англомовний журнал, в якому публікуються академічні статті присвячені різнобічним українським питанням, а також проблемам міжнародних відносин.

Вже понад 40 років Шкільна Рада УККА зберігає українську наукову та культурну спадщину завдяки широкій мережі Суботніх Шкіл Українознавства, Рада видає та розповсюджує підручники серед шкіл, проводить семінари для учителів, та покращує методику навчання для школярів.

Рада Оборони і Допомоги Українцям (РОДУ) при УККА спрямовує свою діяльність на підтримку розвитку освіти в Україні, що є необхідним фактором для молодої держави, яка є на перехідному етапі від командно-адміністративної до демократичної системи. За останні 10 років РОДУ видала близько 500,000 копій від 10-ти книжок із філософії, історії, культури та географії, та розповсюдила їх безкоштовно в Україні. РОДУ вирішила розширити свою діяльність та розпочала у 1997 році програму розвитку початкових шкіл, а у 1998 році – проєкт допомоги українцям у Казахстані.

Київське Бюро УККА адмініструвало три загально-освітницькі програми, що мали на меті допомогти українцям ознайомитися ближче із змістом поняття „демократія". Ці програми проводилися в Україні напередодні парляментських виборів 1994 та 1998 років, та президентських виборів 1999 року. Також Київське Бюро УККА у 1995 році координувало випуск серії документальних фільмів, спрямованих на підтримку ринкових реформ в Україні.

У 1994 році усвідомлюючи потребу підтримки розвитку мистецтва та засобів масової інформації в Україні, УККА створив Фільмовий Комітет. У співпраці із Олесем Янчуком, відомим українським кінорежисером, у 1995 році було знято фільм „Аттентат: Осіннє Вбивство у Мюнхені". У 1997 році було розпочато новий проєкт із п. Янчуком – зйомки фільму „Командир Армії Безсмертних", який розповідає про життя Тараса Чупринки, командира Української Повстанської Армії. У 1996 році Фільмовий Комітет УККА координував зйомки 25-хвилинного документального фільму „Чорнобиль – 10 років Життя та Смерти", та фінансував виробництво компакт-дисків для Музичного Фестивалю в Україні, „Червона Рута" – 97.

За подальшою інформацією, будь-ласка, сконтактуйтеся
із Крайовою Канцелярією УККА

Український Конгресовий Комітет Америки (УККА)
203 Second Avenue
New York, NY 10003
Tel.: (212) 228-6840; Fax: (212) 254-4721
E-mail:ucca@nyct.net
Web site:http//www.ucca.org

SELFRELIANCE

Ukrainian Federal Credit Union

Illinois - Indiana - New Jersey

Selfreliance Ukrainian Federal Credit Union commends the Ukrainian National Association for its unwavering commitment to inform and educate people everywhere about our Ukrainian History, Culture, and Heritage.

Українська Федеральна
Кооперативна Каса
САМОПОМІЧ

Full Financial Services

Main Office (773) 489-0520
Toll Free: (888)222-8571

www.selfreliance.com

EQUAL HOUSING LENDER

NATIONAL BOARD "SELFRELIANCE"

ASSOCIATION OF AMERICAN UKRAINIANS

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003
Tel.: (212) 777-1336

Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч",

ініціятор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

усі свої відділи та бажає їм дальших успіхів у їхній праці для добра нашої організації та спільноти

За Дирекцію

Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч"

БОГДАН МИХАЙЛІВ
голова

СТЕФАНІЯ КОСОВИЧ
секретар

"Try a slice of the future today!"

future BAKERY

M-C REG. TRADE MARK Dairy

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

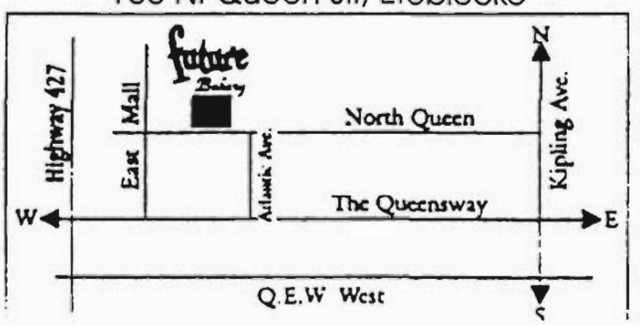

Tel.: (416) 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

Скуштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів! Зайдіть до нас на обід чи на каву.

Пригостимо борщем, варениками, голубцями й іншими смачними стравами.

Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас можете купити найвищої якости сири, сметану, гуслянку, кефір

ST. LAWRENCE MARKET
95 FRONT ST. EAST
TEL.: (416) 366-7259

BLOOR WEST VILLAGE
2199 BLOOR ST. WEST
TEL.: (416) 769-5020

Для полагодження всіх Ваших фінансових справ звертайтеся до:

Федеральної Кредитової Кооперативи

САМОПОМІЧ В НЮ ЙОРКУ

- *Вищі відсотки нараховувані денно на ощадностях.*

Звичайні ощадничі конта ❖ Ощадничі цертифікати - терміни від 3-ьох до 60-ьох місяців ❖ Різнородні пенсійні конта - IPA - ROTH, звичайні та едукаційні ❖ Безплатне чекове конто.

- *Нижчі відсотки та вигідні умови на позиках.*

Моргеджові позики на доми, кондомініюми та кооперативні помешкання ❖ Комерційні - на доми повище 4 родин ❖ На закуп авт - нові та вживані ❖ На підставі дому (Home Equity Loans) ❖ Особисті потреби ❖ Студентські позики.

- *Різного рода фінансові послуги:*

АТМ Картки - без оплат ❖ Прямі вклади платні, пенсій, тощо ❖ Пересилка грошей до всіх країн світу ❖ Зберігальні вогнотривалі скриньки до винайму ❖ Безкоштовні нотаріяльні послуги ❖ Грошеві перекази

Кредитівка Самопоміч в Ню Йорку надає вищезгадані фінансові послуги довірно, ввічливо та на високому професійному рівні. Радо вітаємо нових членів і завжди готові полагоджувати всі Ваші фінансові потреби.

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

Main Office: **108 Second Avenue New York, NY 10003-8392**
Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251 E-mail: SRNYFCU@aol.com

Kerhonkson Branch: **23 Main Street Kerhonkson, NY 12446**
Tel: 914 626-2938 Fax: 914 626-8636

Uniondale Branch: **226 Uniondale Avenue, Uniondale, NY 11553**
Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

***Astoria Branch*: 32-01 31 Avenue, Astoria, NY 11106**
Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

OUTSIDE NYC CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL

VISIT OUR WEBSITE AT http://www.selfrelianceny.org

UKRAINIAN SELFRELIANCE NEW ENGLAND FEDERAL CREDIT UNION

Самопомич

21SILAS DEANE HIGWAY WESTHERSFIELD, CT 06109-1238 PHONES: (860) 296-4714 • (800) 405-4714 FAX : (860) 296-3499

THE UKRAINIAN SELFRELIANCE NEW ENGLAND FEDERAL CREDIT UNION

cordially invites eligible individuals in the New England area to become members.

We offer the following services:

Share savings
Share draft (checking)
Money market
IRA's
Term Share Certificates (CD's)
ATM Cards

Personal & share
Secured loans
Mortgages
Home Equity Loans
Automobile Loans
Auto refinance

DIRECT DEPOSIT
NOTARY PUBLIC
TOLL FREE TELEPHONE NUMBERS
BI-LINGUAL CUSTOMER SERVICE

OUR OFFICE HOURS ARE:

TUES., WED., & FRI. 3:00 – 7:00 PM
THUR. 4:00 – 8:00 PM
SAT. 9:00 – 1:00 PM

Please visit our web site at WWW.USNEFCU.COM

We have proudly supported and provided financial services to the Ukrainian communty since 1959.

ДРУКАРНЯ
COMPUTOPRINT CORP.

Established 1972

***Марія Дупляк** — власник*

35 HARDING AVENUE, CLIFTON, NJ 07011
Telephone 973.772.2166;
Fax 973.772.1963
e-mail: computopr@aol. com

виконує різного роду друкарські роботи:

- ❖ книжки, журнали, брошури,
- ❖ коверти, канцелярійні друки, візитівки та
- ❖ весільні запрошення
- ❖ на різних мовах, переважно слов'янських.

Ваші замовлення виконуємо сумлінно, скоро і на час, за низькими цінами
та
з 29-ЛІТНІМ ДОСВІДОМ!

ТЕЛЕФОНУЙТЕ ЩЕ СЬОГОДНІ!

(973) 772-2166

1 -ий Український Федеральний Щадничий Банк »ПЕВНІСТЬ«

Вітає

Всіх членів
Українського Народного Союзу
з Новим Роком

1ST SECURITY FEDERAL SAVINGS BANK

a full service community bank

Main Office

936 N Western Ave	Chicago, IL 60622	(773) 772-4500

Branch Offices

5670 N Milwaukee Ave	Chicago, IL 60646	(773) 631-8350
2166 Plum Grove Rd	Rolling Meadows, IL 60008	(847) 991-9393
820 N Western Ave	Chicago, IL 60622	(773) 276-4144
7918 Bustleton Ave	Philadelphia, PA 19152	(215) 722-6566

Selfreliance UA Federal Credit Union
Самопоміч УА Кредитова Спілка

Чи Ви платите 14% ... 18% ... 22% на Ваших кредитних картах?

Зліквідуйте їх!

Отримайте VISA CLASIC CARD у Самопомочі Українсько-Американській Кредитовій Спілці

10.9% APR FIXED

- *Без річної оплати*
- *Дійсна в цілому світі*
- *25-денний безпроцентовий період на закупи та видання готівки*
- *Має чудовий вигляд!*

Заходьте, дзвоніть, пишіть, висилайте факс або електронічною поштою запитайте за аплікацію!

AMERICA'S CREDIT UNIONS™
Where people are worth more than money.™

FULL SERVICE • FULL TIME

Ви і Кредитівка Яка чудова спілка!

734 Sandford Avenue
Newark, New Jersey 07106
Tel (973) 373-7839

• *www.selfreliance.org* •

2200 Route 10, Suite #101
Parsippany, NJ 07054
Tel (973) 451-0200

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА СПІЛКА В РОЧЕСТЕРІ НЙ

Celebrating 46 years of service to its members

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

824 RIDGE ROAD EAST
ROCHESTER NY 14621
Tel: (716) 544-9518
Fax: (716) 338-2980
www.rufcu.org

ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ

- *ощаджувати гроші на вищі відсотки*
- *позичати гроші на менші відсотки*
- *мати приємну та професійну обслугу своєю рідною мовою*
- *розпочати кредитну історію з Visa Card*
- *переслати гроші через Western Union*
- *зберігати цінні папери у safe deposit boxes*

то завітайте до нас

Українська Православна Федеральна Кредитова Кооператива

ЗМОЖЕ ПОЛАГОДИТИ ВСІ ВАШІ ФІНАНСОВІ СПРАВИ

Головний офіс:
215 Second Avenue,
(between 13th & 14th St.)
New York, NY 10003
Tel.: (212) 533-2980
Fax: (212) 995-5204

Філії в Нью-Джерзі:
35 Main St.,
South Bound Brook,
NJ 08880
Tel.: (732) 469-9085
Fax: (732) 469-9165

691 Roosevelt Ave.
Carteret,
NJ 07008
Tel.: (732) 802-0480
Fax: (732) 802-0484

Website:www.uofcu.org E-Mail: admin@uofcu.org

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СУМА-ЙОНКЕРС, Н. Й.

301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999 TEL:(914) 965-8560 • FAX: (914) 965-1936
Branch Office: SS PETER & PAUL UKRAINIAN CATHOLIC CHURCH
41 COLLINS AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977 TEL:(914) 425-2749 • FAX: (914) 425-2749
Branch Office: UKRAINIAN RESEARCH CENTER
39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902 TEL:(203) 969-0498 • FAX: (203) 969-0498

ОЩАДЖУВАТИ І ПОЗИЧАТИ Є НАЙБЕЗПЕЧНІШЕ, НАЙДОГІДНІШЕ У ВЛАСНІЙ ФЕДЕРАЛЬНІЙ КРЕДИТОВІЙ КООПЕРАТИВІ „СУМА" В ЙОНКЕРСІ І В НАШИХ ФІЛІЯХ У СПРІНҐ ВАЛІ І СТЕМФОРДІ

ЧИ ВИ Є ЧЛЕНОМ ФЕДЕРАЛЬНОЇ КРЕДИТОВОЇ КООПЕРАТИВИ „СУМА" В ЙОНКЕРСІ ЧИ У НАШИХ ФІЛІЯХ?

ЯКЩО ВИ ТОГО НЕ ЗРОБИЛИ ДО ЦЬОГО ЧАСУ, ТО РАДИМО ВАМ ЦЕ ЗРОБИТИ ЗАРАЗ!

- Ви одержуєте більші відсотки на своїх ощадностях.
- Ви маєте безплатне життєве забезпечення до 2,000.00 долярів, залежне від того в якому віці Ви вложите гроші.
- Ви можете мати "сертифікати" і одержувати більші відсотки на них, як в інших фінансових установах.
- Ви можете одержати позики на всі Ваші потреби, включно з гіпотечними (моргеджами).
- Ваша позичка є забезпечена до 10,000.00 до 70-го року життя (крім гіпотечних).
- У нас Ви можете полагоджувати усі Ваші фінансові справи.

Просимо зайти до нас або телефонувати за точними інформаціями.

Дирекція Федеральної Кредитової Кооперативи СУМА

ГОЛОВНЕ БЮРО:
301 Palisade Ave., Yonkers, NY 10703
Phone: (914) 965-8560 • Fax: (914) 965-1936
1-888-644-SUMA
Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday: 2 P.M. – 8 P.M.
Saturday: 9:30 A.M. – 12:30 P.M.

ФІЛІЯ У СПРІНҐ ВАЛІ:
SS Peter & Paul Ukr. Catholic Church
41 Collins Ave., Spring Valley, NY 10977
Phone: (914) 425-2749 • Fax: (914) 425-2749
Friday: 6 P.M. – 9 P.M.
Saturday: 10 A.M. – 1 P.M.

ФІЛІЯ У СТЕМФОРДІ:
Ukrainian Research Center
39 Clovelly Road, Stamford, CT 06902
Phone: (203) 969-0498 • Fax: (203) 969-0498
Wednesday, Friday: 5 P.M. – 8 P.M.
Saturday: 10 A.M. – 1 P.M.

SUMA (Yonkers) FCU offers you the best rates on savings and loans, with convenient hours and friendly service.

Board of Directors
SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

EACH MEMBER ACCOUNT FEDERALLY INSURED TO $100,000 BY THE NATIONAL CREDIT UNION ADMINISTRATION

Phone: CA 8-5590

EAST VILLAGE DELI — MEAT, INC.

JULIAN BACZYNSKY

139 — 2nd AVENUE NEW YORK, N.Y. 10003
(Between 8th & 9th Streets)

УКРАЇНСЬКА БРАТСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВА

UKRAINIAN FRATERNAL FEDERAL CREDIT UNION

P.O. Box 135 ✦ Boston, Massachusetts 02132

Tel: (617) 524-7301 ✦ FAX: (617) 524-4102

THE UKRAINIAN FRATERNAL FEDERAL CREDIT UNION, SERVING THE NEEDS OF THE UKRAINIAN COMMUNITY OF BOSTON AND VISINITY, OFFERS THE FOLLOWING BENEFITS TO ITS MEMBERS:

- ✦ High yields on regular share savings accounts.
- ✦ Certificates of deposit at very competitive rates.
- ✦ Individual Retirement Accounts - Roth and Conventional.
- ✦ Low Rates and favorable repayment terms on variety of loans to meet your needs.
- ✦ Free life insurance up to $2,000 on regular share savings accounts and up to $10,000 on personal loans.

УКРАЇНСЬКА БРАТСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА ОБСЛУГОВУЄ УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ БОСТОНУ І ОКОЛИЦІ І ОФІРУЄ СЛІДУЮЧІ БЕНЕФІТИ ДЛЯ СВОЇХ ЧЛЕНІВ:

- ✦ Високі відсотки на ощадних контах.
- ✦ *Депозитні сертифікати* в справжніх конкуруючих відсотках.
- ✦ Індивідуальні пенсійні конта (IRA) - Звичайні і нові.
- ✦ Низькі відсотки та вигідні умови сплат на різних позичках Ваших особистих потреб.
- ✦ Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол. на щадничих контах; до 10,000 дол. на особистих позичках.

VISIT US AT OUR OFFICE AT

146 FOREST HILLS ST., JAMAICA PLAIN, MA

SUNDAY 11 A.M. — 1 P.M., TUESDAY & THURSDAY 1 P.M. — 7 P.M.

KARPATY

Export-Import

121 Runnymede Road,
Toronto, Ontario
Canada M6S 2Y4

Tel. (416) 761-9105

1-800-265-7189

Fax (416) 761-1662

e-mail: nsemczys@aol.com

KARPATY

TRAVEL

Пам'ятайте, як посилати чи літати – то тільки через знану у світі фірму КАРПАТИ!

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

протягом кількох хвилин

Доставляємо до рук адресата
в Україну, країни СНД та Східної Европи

**Швидко, надійно,
за найнижчими цінами!**

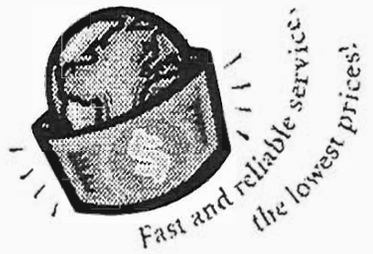

MONEY TRANSFERRING

just in a few minutes!

***Hand to hand delivery
to Ukraine, CIS and Eastern Europe***

Для прикладу/For example:

Сума Amount	Оплата Fee	Сума Amount	Оплата Fee
$100	$12	$1,000	$65
$200	$20	$2,000	$110
$300	$27	$5,000	$210
$500	$40	$10,000	$390

Пропонуємо доставу до рук адресата за додаткову оплату залежно від регіону. Телефонуйте до нас, щоб оформити замовлення та за детальнішою інформацією.

Please call our office for the information about optional Hand to Hand Delivery and how to send Your Money Order.

Найкращі ціни на квитки

на всі авіялінії світу

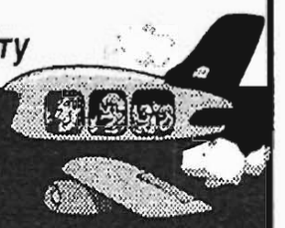

The Best Prices on All Airline Tickets

Запрошення до Канади та США
Invitations for Visitors to Canada and USA

Візи до України, Польщі та Росії
Visas to Ukraine, Poland and Russia

МИ ҐАРАНТУЄМО: WE GUARANTEE:

Вчасну доставу продуктових пачок з каталогів

Food Parcels from catalogues

Доставу до України сільськогосподарської техніки

Delivery of Agricultural Equipment to Ukraine

Cleveland Selfreliance Federal Credit Union

„САМОПОМІЧ“

6108 STATE ROAD, PARMA , OHIO 44134

tel.: (440) 884-9111 • fax: (440) 884-1719

e-mail: csfcu@stratos.net

LORAIN (440) 277-1901 CANTON (330) 305-0989

ДНІ І ГОДИНИ – OFFICE HOURS

ГОЛОВНЕ БЮРО – MAIN OFFICE

6108 State Road, Parma, Ohio 44134

(440) 884-9111

Понеділок – Monday	9:00 am – 3:00 pm	Четвер – Thursday	9:00 am – 5:00 pm
Вівторок – Tuesday	9:00 am – 3:00 pm	П'ятниця – Friday	9:00 am – 7:00 pm
Середа-Wednesday – closed		Субота – Saturday	9:00 am – 1:00 pm

ФІЛІЇ – BRANCHES

CANTON
5553 Whipple Ave. N.W. Suite F.
N. Canton, Ohio 44708
(330) 305-0989

Понеділок – Monday	10:00 am – 2:00 pm
Вівторок – Tuesday	10:00 am – 2:00 pm
Середа-Wednesday – closed	
Четвер – Thursday	10:00 am – 4:00 pm
П'ятниця – Friday	12:00 pm – 4:00 pm

LORAIN
2430 East 28th Street
Lorain, Ohio 44055
(440) 277-1901

П'ятниця – Friday	6:00 pm – 8:00 pm
Субота – Saturday	10:00 am – 12:00 pm

ОБСЛУГИ ЧЛЕНІВ –SERVICES FOR MEMBERS

ОЩАДНОСТІ
Звичайні ощадностеві конта
Сертифікати
Індивідуальні пенсійні конта „IRA“
Чекові конта
Конта для дітей

ПОЗИЧКИ
Мортгеджі
Особисті
Студентські
Автомобільні
Комерційні
ВІЗА картка

ДОДАТКОВІ ОБСЛУГИ
Безпосередні автоматичні переноси чеків соціяльного забезпечення
Переноси пенсій та платень
Грошові перекази та туристичні чеки
Винайм вогнетривалих скриньок
Безплатне життєве забезпечення до висоти $2,000/4,000
„ATM“ карта

SAVINGS
Regular Shares
Certificate of Deposit
Individual Retirement Acct. "IRA"
Checking Account
Custodian Account for Minors

LOANS
Mortgages
Personal
Student
Automobile
Commercial
VISA Credit Card

ADDITIONAL SERVICES
Direct deposit of Social Security
Checks and other federal payments
ACH payroll deposits
Money orders and traveler's checks
Safe deposit boxes
Free life insurance up to $2,000/4,000
MAC ATM service

Найбільша в світі українська висилкова фірма
Висилаємо в Україну, країни СНД та Східної Європи

З нагоди 10 років заснування велика знижка на товари та послуги

ПЕРЕСИЛКА ДОЛЯРІВ

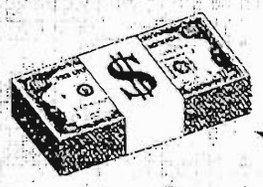

- ГАРАНТОВАНО
- КОНФІДЕНЦІЙНО

Доручаємо доляри особисто в руки

до 4 днів
Експрес 24 години

Україна

ЗАВЖДИ НАЙНИЖЧІ ЦІНИ

ПАКУНКИ

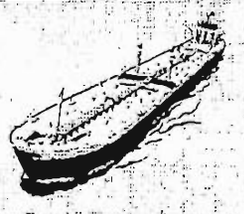

- НАЙШВИДША ДОСТАВА
- НАДІЙНИЙ СЕРВІС

Безкоштовно відбираємо пачки з хати за посередництвом UPS

Всі довідки за тел: 1-800-361-7345

Більше 700 тисяч вдячних клієнтів!

10 років разом з громадою

МІСТ MEEST

#1 в США та Канаді

Свій до свого по своє!

НОВИЙ КАТАЛОГ НА ТОВАРИ І ТЕХНІКУ

- НАЙНИЖЧІ ЦІНИ
- ВЕЛИКИЙ ВИБІР

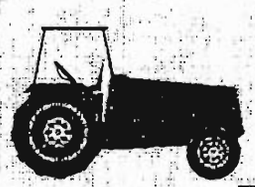

до 35% знижки

Достава від 1 до 4 тижнів

ПРОДУКТОВІ ПАЧКИ

- ВЕЛИКИЙ ВИБІР
- ЯКІСНІ ПРОДУКТИ

За безкоштовним каталогом телефонуйте: 1-800-361-7345

Найнижчі ціни, найкращий сервіс тільки у фірмі «МІСТ»

Щохвилинний комп'ютерний контроль за виконанням Вашого замовлення!

На кожне замовлення даєм письмове підтвердження від отримувача

РЕГІОНАЛЬНІ ПРЕДСТАВНИКИ ФІРМИ «МІСТ» У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

MEEST Corporation Inc.	MEEST - AMERICA	MEEST-KARPATY	MEEST-CALIFORNIA	MEEST-ALBERTA
97 Six Point Rd.	609 Commerce Rd.	2236 W. Chicago Ave,	500 E. Harvard Str.	10834 97 Street,
Toronto, ON M8Z 2X3	Linden, NJ 07036	Chicago, IL 60622	Glendale, CA 91205	Edmonton, AB T5H 2M3
Tel.: (416) 236-2032	Tel.: (908) 925-5525	Tel.: (773) 489-9225	Tel.: (818) 547-4910	Tel.: (403) 424-1777
1 (800) 361-7345	1 (800) 288-9949	1 (800) 527-7289		1 (800) 518-5558

Для кращої обслуги клієнтів маємо понад 250 агентів у Північній Америці. За агентом у Вашій місцевості телефонуйте безкоштовно: 1 -800-361-7345

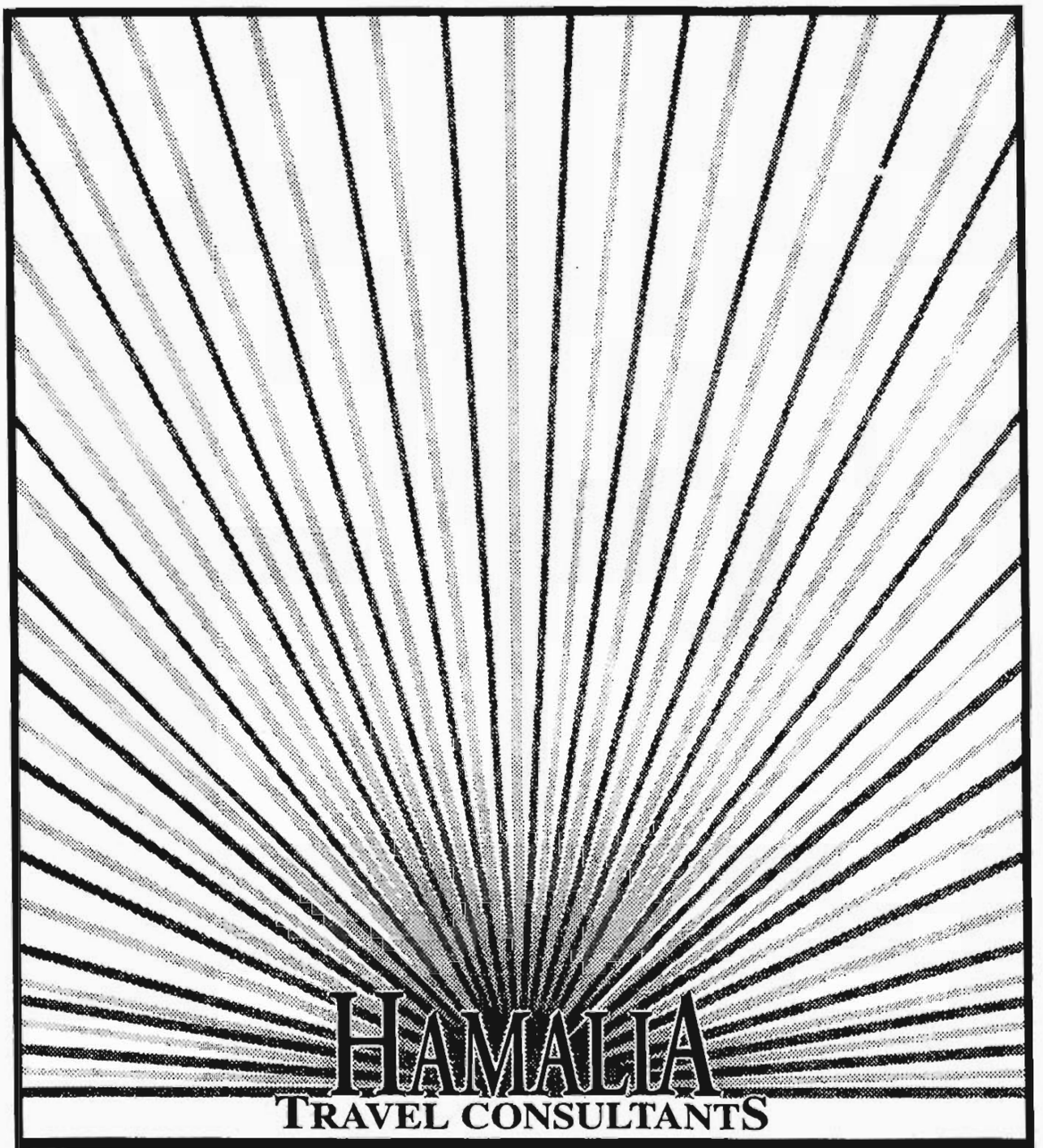

UKRAINE: ♦ FLIGHTS ♦ EXCURSIONS ♦ CRUISES

♦ USA TOUR OPERATOR ♦ CONVENTION ORGANIZER
♦ CUSTOMIZED GROUP ITINERARIES ♦ CUSTOMIZED INDIVIDUAL ITINERARIES
♦ DIRECT FLIGHTS FROM NEW YORK/WASHINGTON/CHICAGO
♦ LOWEST AVAILABLE ROUND TRIP AND ONE WAY FARES
♦ UKRAINIAN VISA GUARANTEED
♦ SPECIALIZED ARRANGEMENTS FOR VISITORS FROM UKRAINE

SUPERIOR SERVICE AT AN AFFORDABLE PRICE

1 8 0 0 H A M A L I A

„САМОПОМІЧ“ (Н.ДЖ.)

Федеральна Кредитова Кооператива

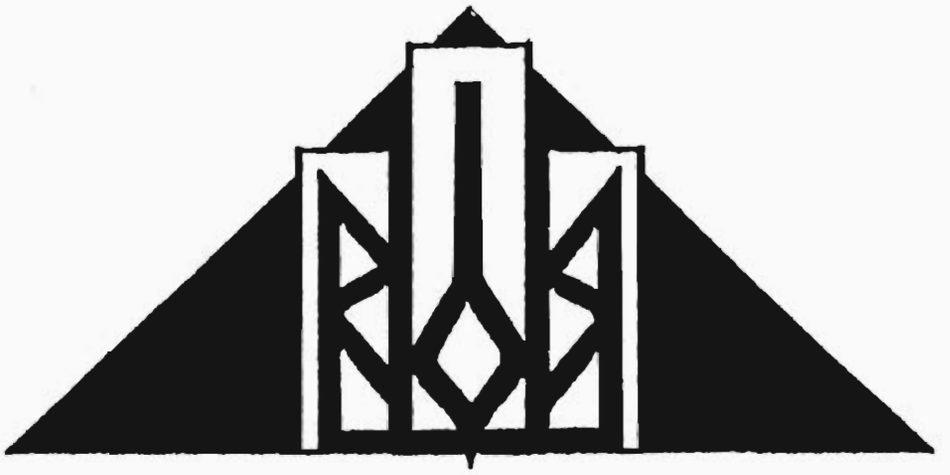

SELF RELIANCE (NJ)

FEDERAL CREDIT UNION

Вітання
та Найкращі Побажання
Членам Українського Народного Союзу!

CLIFTON (PRINCIPAL) OFFICE
851 Allwood Road
Clifton, NJ 07012
(973) 471-0700
Fax: (973) 471-4506

PASSAIC Office
229 Hope Ave.
Passaic, NJ 07055
(973) 473-5965

WHIPPANY Office
730 Route 10 West
Whippany, NJ 07981
(973) 560-9585

ELIZABETH Office
301 Washington Ave.
Elizabeth, NJ 07202
(908) 289-5554

Toll Free: 1-888-BANK UKE
www.bankuke.com

UNION FUNERAL HOME

LYTWYN & LYTWYN

1600 STUYVESANT AVENUE UNION, NEW JERSEY 07083

908-964-4222
201-375-5555

SERVING THE UKRAINIAN COMMUNITY FOR 3 GENERATIONS

THE WASHINGTON GROUP
An Association of Ukrainian-American Professionals

Thank you to

THE UKRAINIAN WEEKLY AND SVOBODA

for consistently being
the professional publications
upon which our communities can rely.

Best wishes long into the 21st century!

THE WASHINGTON GROUP

IHOR O.E. KOTLARCHUK
President
MICHAEL DRABYK
Secretary

Phone (212) 674-2568 (24 Hr. Service) Established 1906

PETER JAREMA
FUNERAL HOME, INC.

LOUIS J. NIGRO, DIRECTOR
DMYTRYK FAMILY
ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

Chapels available
in all locations

129 East 7th Street
New York City, NY 10009

The Ukrainian Weekly 2000

Throughout its history, The Ukrainian Weekly has been a chronicler of the times, a reflection of our society, a purveyor of information, a leader of public opinion.

To mark the end of this millennium and the beginning of a new one, the editors of The Ukrainian Weekly have prepared "The Ukrainian Weekly 2000," a two-volume collection of the best and most significant stories that have appeared in the newspaper since its founding through 1999.

Volume I, now available, covers events from 1933 through the 1960s.

All subscribers to The Weekly should have received their copies in the mail. To order additional copies of this unique book, please use the clip-out form below.

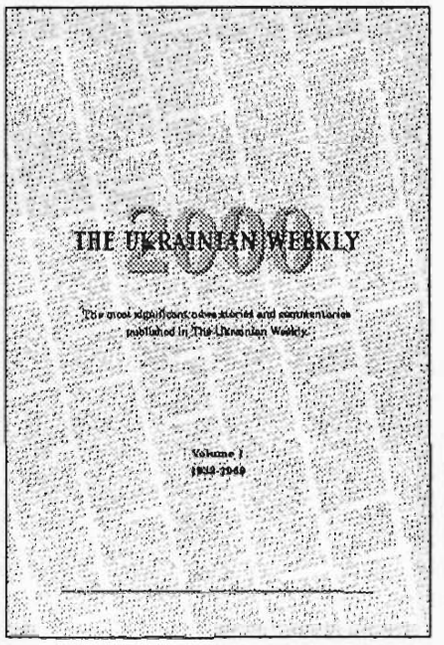

"The Ukrainian Weekly 2000" is sure to become a resource for researchers, and a keepsake for readers. A great gift idea!

THE UKRAINIAN WEEKLY 2000
VOLUME I

- Number of books _____
- Total cost of books at $15.00 each $ _____
- Also, I would like to donate to The Ukrainian Weekly Press Fund
  (check one): ❑ $25.00 ❑ $50.00 ❑ $75.00
  ❑ $100.00 ❑ Other $ _____ $ _____
- I would like to subscribe to The Ukrainian Weekly
  (check one): ❑ $40.00 (for UNA members) ❑ $50.00 $ _____

Total $ _____

Please make check or money order payable to: The Ukrainian Weekly

Name _____ UNA Bramch Number (if applicable) _____

Street Address _____ Apt. # _____

City _____ State/Province _____ Zip/Postal Code _____

Mail to: The Ukrainian Weekly, 2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ 07054

For the latest and most reliable news
about Ukraine and Ukrainians around the world
subscribe to

THE UKRAINIAN WEEKLY

the only English-language newspaper
with a full-time press bureau
in Kyiv, capital of Ukraine.

The Ukrainian Weekly is published by the world's
oldest and largest Ukrainian fraternal life insurance company,
the **Ukrainian National Association**, based in Parsippany, NJ.

For subscription information write to:
The Ukrainian Weekly
2200 Route 10, P.O. Box 280
Parsippany, NJ 07054
or call: (973) 292-9800

Check us out online at www.ukrweekly.com

The Ukrainian Weekly:
offering the Ukrainian perspective since 1933

ОКРУГА УНС У РОЧЕСТЕРІ, Н.Й.

вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ і все членство в Америці і Канаді

та бажає ще кращих успіхів на майбутнє

ПЕТРО ДЗЮБА – почесний голова **ХРИСТИНА ДЗЮБА** – голова
ОЛЕКСІЙ СКІБІЦЬКИЙ – заст. голови **ІРЕНА ҐРОСМАН** – секретар
АННА АНДРЕУС – касир

Контрольна Комісія: **МАРІЯ СВЕРИДА, ЛІДІЯ ХОМЯК, ПЕТРО ЛЕЩИШИН,**
Вільні члени: **Л. ҐАЛУҐА, В. БІЛАН, Р. КУЦІЛЬ**

СОЮЗІВКА • SOYUZIVKA

Ukrainian National Association Estate

Foordmore Road
914-626-5641

Kerhonkson, New York 12446
FAX 914-626-4638

Нема то як на

С О Ю З І В Ц І

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскильських горах біля м. Кергонсон, Н.Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, вісім тенісових кортів,відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших удогіднень.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т.д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!
- Спеціяльні ціни після сезону та для групових екскурсій.

83-Й ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ імені ІВАНА ФРАНКА У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, ПА

Засновний 1894 р.

188 Erdenheim Rd, Erdenheim, PA 19038
tel. (215) 233-2486

Олександра Мисак
голова
Степан Гавриш
секретар
Фавронія Кушнір
касир
Іван Кусин
Голова Конт. Комісії

83 ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ТОВАРИСТВО ім. ІВАНА ФРАНКА у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ

сердечно вітає

Головний Уряд Українського Народного Союзу членів нашого Відділу, читачів Союзової Преси „СВОБОДИ" і „ THE UKRAINIAN WEEKLY"

УПРАВА ВІДДІЛУ:

ОЛЕКСАНДРА МИСАК-КОРЧАГІН
голова
ФАВРОНІЯ КУШНІР
касир
СТЕПАН ГАВРИШ
секретар
ІВАН КУСЕН
голова Конт. Комісії

Найкращих успіхів
в новому році 3-го тисячоліття

- б а ж а є -

УПРАВА 139 ВІДДІЛУ УНСоюзу

За Управу:

НЕСТОР КОЦЕЛКО – голова, **ПЕТРО ПИТЕЛЬ** – секретар

„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“
217-ий ВІДДІЛ УНСоюзу в Рочестері, Н. Й.
заснований у 1908 році

З початком XXI століття

вітає

Головний Уряд і все членство Українського Народного Союзу,

бажає дальших успіхів у праці для української громади та Незалежної України

За 217-ий Відділ

Оксана Маркус
фін. секретар

Мирон Руснак
предсідник

УПРАВА І ЧЛЕНИ 194-го ВІДДІЛУ УНС „СВОБОДА“

пересилають

найщиріші побажання

ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ УНСОЮЗУ і ВСЬОМУ ЧЛЕНСТВУ

Бажаємо успіху у Вашій дальшій праці для української громади в діяспорі та українського народу у Вільній Україні.

Управа Відділу просить громаду вступати в члени УНСоюзу

За УПРАВУ ВІДДІЛУ :

Юрій Костів — голова

Леся Ґой — секретар

УПРАВА Т-ВА САМОПОМІЧ
ВІДДІЛ в НЮ ЙОРКУ

вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

бажає

багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діяспорі й Україні

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

АННА РАК
скарбник

ДИРЕКЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ
В НЬЮ-ЙОРКУ

бажає

усім уділовцям, установам і організаціям, що мають свої постійні домівки, всім, які користуються із заль на весілля і забави,
кріпкого здоров'я, багато сил і витривалости в дальшій тяжкій і відповідальній праці!

140-142 Second Ave., New York, NY 10003
(212) 529-6287

УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ
ЩИРО ВІТАЮТЬ ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ

Український Музей, один із найбільших здобутків нашої громади, вдячний Народному Союзові та його пресовим органам – газетам „Свобода" і „The Ukrainian Weekly" – за постійну співпрацю і підтримку.

Український Музей
203 Second Avenue, New York, NY 10003, Tel. 212 228-0110
Fax 212 228-1947, E-mail: UkrMus@aol.com
Web site: http:// www.brama.com/ukrainian_museum

МОГИЛЯНСЬКЕ АКАДЕМІЧНЕ ТОВАРИСТВО

THE MOHYLA ACADEMIC SOCIETY, INC.

26 Bedford Rd., Somerset, NJ 08873 • Tel./Fax: (732) 846-4847; e-mail fiz@mindspring.com

Могилянське Академічне Товариство створено для всебічної допомоги Національному Університетові „Києво-Могилянська Академія", що за дев'ять років свого існування став не тільки вищим навчальним закладом загальноєвропейського значення, але передовсім і осередком морального і національного відродження української нації. Сьогодні НаУКМА готує бакалаврів, спеціялістів, магістрів і докторів наук у трьох осередках – Києві на Подолі, Острозі та Миколаєві. Рік-річно він дає нашій державі і нашому суспільству високо освічених і національно свідомих фахівців із права, філософії, релігієзнавства, політології, культурології, історії, біології, фізики, екології, економіки, соціології, соціяльної роботи, комп'ютерних наук, історії, філології (української мови і літератури).

У звітній доповіді президента НаУКМА, д-ра В.С. Брюховецького, за 1998 академічний рік стверджується: „Величезну роботу щодо залучення коштів для НаУКМА проводить фонд Могилянське Академічне Товариство". Ми сердечно просимо наших добродійників і всіх українських патріотів допомогти нашому Товариству і в цьому академічному році нести фінансову і матеріяльну допомогу НаУКМА.

Могилянське Академічне Товариство приймає спонзорську допомогу у формі грошових дотацій, заповітів, трастів та закупівлі обладнання. Допомогу просимо присилати на адресу Товариства. Допомога звільнена від федеральних податків. За інформаціями (поштою, телефоном, факсом, e-mail) просимо також звертатися на вищевказану адресу і координати.

BEST WISHES
FROM

Dr. LESYA MURASZCZUK

GENERAL DENTISTRY

We provide treatment in all areas of dentistry including
cosmetic and restorative/implant procedures

110 DeHaven Drive, L16, Yonkers, New York 10703
(914) 963-4820

Office Hours By Appointment

Понад Хмари в Україну

fly with
Air Ukraine

(215) 567-1328 *Diaspora* ENTERPRISES, INC (800) 487-5324

1914 Pine Street • Philadelphia, PA 19103

Резиденція для студентів!

- **46 повністю умебльованих кімнат чекають на**
- **студентів на повний академічний рік**
- **Европейсько - Канадська кухня • Центр м. Торонто**
- **Безкоштовне відвідування лекцій для мешканців**
- **Обширна бібліотека • Родовідні матеріали**
- **Український Студентський Клуб • Музей**
- **Літня резиденція • Курси української мови**

ST. VLADIMIR INSTITUTE

620 Spadina Ave. • Toronto, ON Canada M5S 2H4
☎ (416) 923-3318 • fax: (416) 923-8266
e-mail: svi@stvladimir.on.ca

Відвідайте наш web site! **www.stvladimir.on.ca**

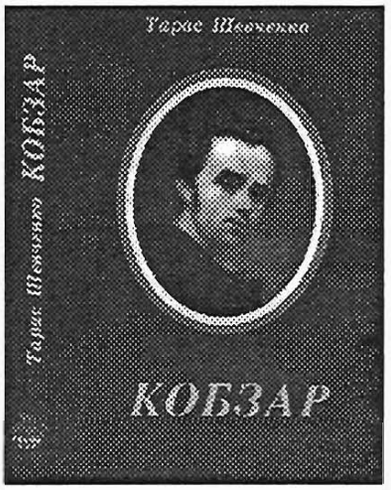

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА – ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ

за редакцією д-ра Василя Сімовича. Післямову написав академік д-р Микола Жулинський, віце-прем'єр України. 437ст. друку, середнього формату, в твердій обкладинці з паперовою, кольоровою обгорткою. **Ціна з пересилкою в Україні – $15 в Канаді і в США – $20.** Цей Шевченків ***„КОБЗАР"*** – це популярне видання для широких мас, для всіх, а особливо для молоді і студентів, для шкіл, для наукових інститутів і бібліотек, військових сил України і т. п. в доступній формі дає читачеві непофальшовану большевиками інтерпретацію творчости нашого національного геніяльного поета і пророка.

КУПІТЬ цей Шевченків „КОБЗАР" для себе, для своєї родини або подаруйте його в Україну, а ми перешлемо його від Вашого імени туди, куди будете бажати.

ЖЕРТВОДАВЦІ від $50 і більше одержать посвідки для податкових цілей.

ЗАМОВЛЕННЯ і чеки виписані на **T. SHEVCHENKO KOBZAR.**

ПРОСИМО пересилати на наступну адресу:

T. Shevchenko Centre in Lviv, 2150 Bloor Street West, Suite 96
Toronto, Ontario, CANADA, M6S 1M8
tel.: (416) 239-4407, Fax (416) 239-1526

DUNWOODIE TRAVEL BUREAU

MEMBER
AMERICAN SOCIETY OF TRAVEL AGENTS
ASTA

771-A Yonkers Avenue
Yonkers, New York 10704
Phone: 800-550-4334 or 914-969-4200
Fax: 914-969-2108

- ❖ Lowest airfares available on all airlines
- ❖ Packages including hotel accomondations and transfers
- ❖ Computerized reservations
- ❖ Prepaid airline tickets
- ❖ Visa handling
- ❖ Multilingual and knowledgeable staff
- ❖ Specialized services for all your business/leisure travel needs
- ❖ Disney packages
- ❖ Honeymoons
- ❖ Cruises
- ❖ Travel to Ukraine
- ❖ 17% discount on all TWA travel

WE ARE A FULL SERVICE TRAVEL AGENCY WITH OVER 30 YEARS OF EXPERIENCE

VOLODYMYR KOZICKY LESIA KOZICKY

TRIDENT®
Associates Printing

Українська Друкарня
ТРИЗУБ®

ВСІ ВИДИ ДРУКАРСЬКИХ РОБІТ

Ukrainian Printers
Personal and Commercial Printing

Наша спеціяльність - гравіровані запрошення в українському стилі.

OUR SPECIALTY:

Unique engraved invitations with Ukrainian designs.

Toronto • Mississauga • St. Catharines • Buffalo

Toll free: 1-800-216-9136
tel.: (905) 938-5959 fax: (905) 938-1993
Mississauga - tel.: (905) 785-2146

ЩИРОСЕРДЕЧНІ ВІТАННЯ

усьому українському народові

у десяту річницю незалежности

УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

посилає

УКРАЇНСЬКИЙ СПОРТОВИЙ КЛЮБ у НЬЮ-ЙОРКУ

(212) 777-4583

FIRST AVENUE MEAT PRODUCTS

140 1st Avenue
(between 8-9 Streets)
New York, N.Y. 10009

HOMEMADE KIELBASY,COLD CUTS, FRESH MEATS and a big ASSORTMENT of IMPORTED PRODUCTS from EUROPE

Open Monday - Friday 8AM-7:30PM

Saturday 8AM-7:30PM Sunday 9AM-2PM

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ АМЕРИКИ
UKRAINIAN ENGINEER'S SOCIETY OF AMERICA, Inc.
2 East 79th Street, New York, NY 10021

Управа Товариства Українських Інженерів Америки пересилає щирий привіт Українському Народному Союзові та його газеті „Свобода" та бажає великих успіхів у Вашій соціяльній і видавничій праці у новому тисячолітті.

УПРАВА ТОВАРИСТВА
УКРАЇНСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ АМЕРИКИ

ТУІА є товариством українських інженерів та науковців в Америці з відділами у більших містах США. Щоб довідатися про нас, глядіть на нашу сторінку на Інтернеті.

WWW.UESA.ORG або пишіть на нашу адресу.

Радо вітаємо нових членів.

PHONE: (908) 862-6455 **FAX: (908) 862-5003**

Big Stash's

BAR & RESTAURANT
CATERING FOR ALL OCCASIONS
BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

1020 SO. WOOD AVENUE
LINDEN, NEW JERSEY
(one block off Route 1)

STANLEY & KRIS RAWRYSZ

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ
UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. Chicago, Illinois 60622
Telephone: 773-489-0050 FAX: 773-489-0217

e-mail: uncua@mindspring.com
website: www.uncuausa.com

УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ – ГОРДІСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ
ТА ЇЇ ВЕЛИКЕ ДОСЯГНЕННЯ

КООПЕРАТИВИ:

- полагоджують всі роди банкових послуг
- платять вищу дивіденду як банки й щадниці
- видають усі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення
- ощадності кожного члена забезпечені Федеральною агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- надає різні інформації українською і англійською мовами

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ

DOMAR
Travel & Tours Ltd.

IATA ATAC

2985 Bloor Street West, Toronto, Ontario, Canada M8X 1C1
Tel.: (416) 236-7546 • Fax: (416) 236-7547

Бюро ДОМАР ТРАВЕЛ в Україні:

м. Львів, вул. Любінська, Аеропорт, 2-ий поверх, кімнати 4 і 5, тел.: 69-20-08.

ВАСИЛЬ ДОМАРЕЦЬКИЙ, власник бюра пропонує клієнтам наступні послуги:

- ☞ поїздки в Україну індивідуально або в складі туристської групи з провідником;
- ☞ квитки на різні авіякомпанії в усі частини світу;
- ☞ оформлення запрошень для приїзду до Канади рідних та знайомих;
- ☞ придбання квитків для відвідувачів з України;
- ☞ асекурація для подорожуючих та відвідувачів з України та інших країн.
- ☞ доставу долярів в Україну;
- ☞ резервація готелів та транспортні послуги в Україні.

Просимо заходити до бюра особисто або полагоджувати справи по телефону, а Вам завжди буде надана ввічлива та професійна обслуга.

GREETINGS TO ALL UKRAINIANS
on the 10th Anniversary
of UKRAINIAN INDEPENDENCE

IRENE PASHESNIK

Secretary Branch #248
76 Gap Road, Coatesville, PA 19320

УПРАВА І ЧЛЕНСТВО БРАТСТВА св. МАРІЇ
322-ий Відділ УНСоюзу, Maplewood, NJ
вітають
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
і бажають йому багато успіхів у дальшій праці для української громади в ЗСА та українському народу у ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ
ЗА УПРАВУ:
Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА — предсідник ҐЕНЯ КЕЙБІДА — касир
АНДРІЙ КЕЙБІДА — секретар

402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка в Етобікок, Канада

вітає Український Народний Союз і бажає дальшого розвитку і успіхів в праці для добра українського народу у діяспорі і Вільній Україні

За Управу Відділу:
АННА БУРІЙ, секретар

УКРАЇНСЬКА СПОРТОВА ЦЕНТРАЛЯ АМЕРИКИ І КАНАДИ (УСЦАК)

– найвищий орган організованого українського спорту на Північно-Американському континенті. УСЦАК об'єднує усі найбільші українські спортові осередки в Америці і Канаді. Влаштовує першенства в тих ділянках спорту, якими займаються активні українські спортові Т-ва і Клюби (футболу, тенісу, плавання, шахів, відбиванки (волейболу) і гольфа). УСЦАК виявився інструментальним у вагомій підтримці процесів відродження спорту в Україні, ряду спортових Федерацій і Олімпійських репрезентацій України на зимовій Олімпіяді в Ліллегаммері і літній в Атланті. УСЦАК продовжує співпрацю з НОК України. В усіх справах членства і піддержки проєктів УСЦАК треба звертатися на адресу: **USCAK, 680 Sanford Ave., Newark, NJ 07106**.

Stage Restaurant

ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

Serving the Slavic Community since 1918

Telephone: 212/477-0729 • Fax: 212/473-0439

SURMA

The Ukrainian Shop
11 East 7th Street
New York · NY 10003 · USA
Myron Surmach · Prop.

IRENE D. ROGUTSKY, D.D.S.

40-07 Westmoreland Street
Little Neck, NY 11363
(718) 225-4492

The Empire State Bldg.
350 Fifth Avenue, Suite 5222
New York, NY 10118
(212) 947-1665

MODEST A. SOBOLTA, A.I.A
PRINCIPAL

ELKIN/SOBOLTA & ASSOCIATES
ARCHITECTS

19 PARK AVENUE • RUTHERFORD, NEW JERSEY 07070
(201) 933-5511 • FAX (201) 933-9722

Robert P. Keybida, D.M.D. - Family Dentistry

Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА - РОДИННИЙ ДЕНТИСТ

Приймає за попереднім домовленням. • Профілактика хвороб ясен і зубів. • Лікування і протезування. • Косметична стоматологія.

PHONE: (973)921-9097
FAX: (973)921-9196

MILLBURN MEDICAL ARTS BUILD
116 MILLBURN AVE., SUITE 109
MILLBURN, NJ 07041

ЗУЗАННА САПОВИЧ

РЕСОРТ НАД МОРЕМ

VILLA LIDIA

128 E. Crocus Rd. • Wildwood Crest, NJ 08260

Tel.: (609) 522-3348

SUNNIEST GEETINGS

from

UKRAINIAN AMERICAN SOCIETY

Tucson, Arizona

For information call:

(520) 296-0085 or (520) 531-0787

e-mail: HALICH @ YAHOO.COM

Books, Magazine, Newspapers, School & Office Supplies, Handicrafts, Jewellery, Pictures, Embroidered Blouses, Threads, Fabrics, Greeting Cards, Videos, CDs, Cassettes, Supplies for Easter & Christmas, Post Office, Parcels to Ukraine

W. KLISH
M. STECKO

Phone: (416)703-2752
Fax: (416)703-2753

Arka Ltd.

UKRAINIAN BOOK STORE & GIFTS

575 QUEEN STREET WEST
TORONTO, ONT. CANADA
M5V 2B6

PUBLICATIONS

Ukrainian Churches in **New Jersey**	85.00	**$US**
Ukrainian Churches in **New England**	95.00	**$US**
Ukrainian Churches in **New York** ***3 Volumes***	180.00	**$US**
Ukrainian Churches in **Quebes and Nova Scotia**	70.00	**$US**
Ukrainian Churches in **Ontario** ***4 Volumes***	190.00	**$US**

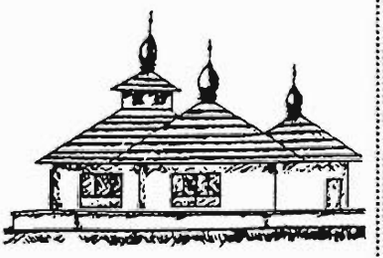

Shipping and Handling $6.00 - NJ Resident 6% Sales Tax
Order from: B.S. Polanskyj, IC Hawaii Ct., Matawan NJ 07747

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Служить українцям міста Лондону й околиці.
- Побудував власний дім для всієї громади.
- Приміщує Відділ Конгресу Українців Канади, Курси Українознавства, Молодечу Танцювальну Групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- Приміщує велику українську бібліотеку.
- Влаштовує культурні та товариські імпрези.
- Піддержує морально і матеріяльно працю для добра української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

LONDON UKRAINIAN CENTRE
247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7 • Tel.: (519) 686-9811

RYSZARD DEDO
MARISZIA SALO

STATE MEATS, INC.

„OLD FASHIONED BUTCHER SHOP"
Over 25 Years of Tradition

5338 STATE ROAD
PARMA, OHIO 44134

PHONE (216) 398-0183 • FAX (216) 398-0204

WORLD'S BEST KIELBASA

„If You Don't Stop, Your've Passed the Best!"

HOME MADE KIELBASA • HOME MADE COLD CUTS
CHOICE OF FRESH AND SMOKED MEATS
FOR ALL OCCASIONS • AND MUCH MORE
STATE INSPECTED

УПРАВА і ЧЛЕНСТВО 269-го ВІДДІЛУ УНСоюзу у Джерзі Сіті
щиро вітає УНСоюз, Екзекутиву, працівників і членство з його 107-літньою діяльністю.

В справах забезпечення в УНС звертатися до секретаря Відділу ч. 269 **П. Фуги.**

ЗА УПРАВУ:
V. Kaploun, П. Фуга.

Expert Electrical Service Inc.

OSYP HOLYNSKYJ, President

224 WEST MT. PLEASANT AVE.
LIVINGSTON, NJ 07039
TEL.: (973) 533-0014
FAX: (973) 597-9295

Industrial-commercial –residential
Telephone & computer related wiring
NJ LIC 511
Bus. permit 511-A

Dr. Taras J. Odulak

East Village Chiropractic

Located In The Heart of The Ukrainian Neighborhood

SERVING THE NEEDS OF CHILDREN, ADULTS AND SENIORS FOR OVER 10 YEARS

33 East 7th Street
New York, NY 10003
212 260-2213
eastvillagechiropractic.com

РОМАН і СТЕФАН
ЛЮТАКИ
власники

HOLIDAY LOUNGE

COCTAILS and DINNER

75 St. Mark's Pl. (8th St.), New York City

SP 7-9637

YEVSHAN

The Largest Ukrainian Catalog

of Music, Videos, Gift Items, Books, Pysanka Supplies, Children's Material

visit our website at:
www.yevshan.com

order a free catalog by calling:

1-800-265-9858

Yevshan Corp., Box 325,
Beaconsfield, Quebec,
Canada H9W 5T8

TOTAL HEALTHCARE
Pharmacy & Surgical Supply Corp.
Most Insurance Plans Accepted
(Medicaid, Medicare & Many Others)

Prescriptions
Vitamins
Diabetic Supplies
Surgical Supplies
Magnet Therapy
Reading Glasses

Rx

Free Local Delivery and Prescription Pick Up

Certified Ortholitter for Custom Fitting of Braces, Belts & etc.
Wheelchairs, Walkers & Canes
Wound Care

Notary Public
Fax & Copy Service
Film Developing • Metrocards

66 Second Avenue
New York, NY 10003

Phone (212) 473-0500
Fax (212) 473-6366

Tania's RESTAURANT

AMERICAN-EUROPEAN HOME COOKING & CATERING

348 Grove Street
Jersey City, N J 07302

(201) 451-6189 • FAX (201) 451-3583
www.tanias.com

FIALKA

BOUTIQUE

The best little resale shop in the East Village!

LUBA FURCHUK IRYNA KOWAL

324 E 9th St., New York, NY 10003
(212) 460-8615

G. I.

MINI MARKET

109 FIRST AVE.
NYC, NY 10003

(212) 982-7893

ЗМІСТ

КАЛЕНДАРІЮМ

Уляна Дячук. Привітаймо дорогу Україну 18

I. ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ

Михайло Іщенко. Дивосвіт аріїв 20
Святополк Шумський. Леґендарна Троя 26
Юліуш Словацький. Гимн 31
Дмитро Степовик. Українська чудотворна ікона. 33
Павло Тичина. Скорботна мати 41
Ігор Лоський. Українка часів Козаччини 43

II. ВИСТРАЖДАНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВОЛІ – 10 РОКІВ

Володимир Трембіцький. Вічний герб України 51
Юрій Липа. Тризуб. 53
Іван Дзюба: чому сохнув сад? 54
Тарас Батенко. Літо патріярха 58
Петро Часто. Ми. Боже, це – ми?..... 62

III. ПАМ'ЯТНІ ДАТИ, ДОРОГІ ІМЕНА

Богдан Чепурко. Духовне сонце України. 77
Іван Драч. Виклик 79
Митрополит Йосиф Сліпий. „Глянув в сонце орел смілий“..... 80
Юрій Ковалів. Зірка нашої нації 86
Михайло Драгоманов. Голос із України 89
Павло і Юрій Лотоцькі. Пам'ять про Берестечко 94
Микола Дубина. Лицар землі української 98
Тарас Шах. Архикнязь у вишитій сорочці 104
Павло Мирослав Кальба. Провідник, Командир, Людина 109
Антоніна Листопад. Пам'яті УПА 113

IV. ЖИТТЯ КОРОТКЕ, МИСТЕЦТВО – ВІЧНЕ

Роман Савицький-мол. Слава 114
Валентина Єрмоленко. Цю українку знає весь мистецький світ 122
Тетяна Назаренко. Мудрощі поетичних мандрів 126
ЯР Славутич. Під віщим знаком подвигів Гермеса 129
Христина Волицька-Ференцевич. Жайворонок, що підлітав до сонця ... 130
Августин Рудник. Перший день у театрі 136
Марія Діброва. Талановитий мистець і щирий українець 138
Павло Лопата. Закоханий у фолкльор 143

V. НАШОГО ЦВІТУ – ПО ВСЬОМУ СВІТУ

Микола Литвин. Свята Земля 148
Олена Васковська. В Єрусалимі 159
Богдан Залуга. Українці у Швеції 160

VI. ЖИТТЯ ПРОЖИТИ – НЕ ПОЛЕ ПЕРЕЙТИ

Левко Хмельковський. Мамин день 164
Ольга Кузьмович. Незабутня не лише тому, що вона – моя мати 170
Нестор Ходновський. Маловідомі VII Форт і табір Ленцінґен 173
Володимир Товкач. Село на нашій Україні. 177
Іван Бринза. Я помирав біля хліба. 184
Ольга Негода. Доля 190
Василь Болонка. Батько і син 192

VII. ТАЄМНИЦІ БУТТЯ

Сергій Іванів. Магічна сімка 196
Бетті Ідай: „Все, що відбувається з нами, має глибокий зміст“..... 202
Михайло Диміцький. Так починалася християнська Америка 208
Іван Владика. Чи не помилився, бува, Айнштайн? 211

VIII АЛЬМАНАХИ УНСОЮЗУ – СТОЛІТНЯ КРИНИЦЯ ЗНАНЬ

Тетяна Добко, Богдан Ясінський. Цінна частка нашої спадщини 214

ОГОЛОШЕННЯ 226

ЗМІСТ 287

Верстка і технічне редагування – Павла Стокотельного
Оголошення – Марія Шепарович, Іда Фокс, Роман Павлишин
Головний адміністратор „Свободи“– Володимир Гончарик
Календаріюм – о. о. Василіян

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ, 07054

ПОНАД СТО РОКІВ ПОСЛУГ

Видає „Свободу" і
„Український Тижневик"
Уділяє стипендії студіюючій молоді,
членам УНС
Утримує вакаційну оселю „Союзівка"

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ ПРОПОНУЄ:

- Життєве забезпечення
  Термінове забезпечення
  Універсальне забезпечення
  на необмежені суми
- Пенсійні грамоти з відсотками, охороненими від податків
- Індивідуальні пенсійні конта (IPA)
- Пляни зложення ощадностей для оплати студій
- УНС уділяє перші гіпотечні позички на доми, де живе власник.

Запрошуємо вас та членів вашої родини забезпечитися в Українськім Народнім Союзі та спільно працювати для добра українського народу.

100-PLUS YEARS OF SERVICE

Publishes "Svoboda" and
The "Ukrainian Weekly"
Awards scholarships
to undergraduate member students
Maintains the resort "Soyuzivka"

UKRAINIAN NATIONAL ASS'N OFFERS:

- Life Insurance
  Term insurance
  Universal life insurance
  for unlimited amount .
- Tax-deferred annuities
- Individual Retirement Accounts (IRA)
- College education savings plans
- The UNA also offers residental first mortgages.

We invite you and the members of your family to increase your life protection and to work with us for the benefit of the entire Ukrainian community.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ 07054. For faster service, call us at
(800) 253-9862 or (973) 292-9800 in New Jersey.